

**ALMAN GAZETE HABERLERİNİN ALMANCA DERSLERİNDE
KULLANILMAK ÜZERE ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

Ferdiye Çobanoğulları

**DOKTORA TEZİ
ALMAN DİLİ EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN, 2021

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin bütün hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren (...) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı: Ferdiye

Soyadı: Çobanoğulları

Bölümü: Alman Dili Eğitimi

İmza:

Teslim Tarihi:

TEZİN

Türkçe Adı: Alman Gazete Haberlerinin Almanca Derslerinde Kullanılmak Üzere Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında İncelenmesi

İngilizce Adı: A Study Of German Newspaper News In The Context Of Critical Discourse Analysis For Use In German Courses

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazarın Adı Soyadı: Ferdiye Çobanoğulları

İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Ferdiye Çobanoğulları tarafından hazırlanan “Alman Gazete Haberlerinin Almanca Derslerinde Kullanılmak Üzere Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında İncelenmesi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/ oy çokluğu ile Gazi Üniversitesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Muhammet KOÇAK

(Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi)

.....

Başkan: Doç. Dr. Erkan ZENGİN

(Alman Dili ve Edebiyatı, Hacettepe Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr. Aylin SEYMEN

(Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr. Kazım KALKAN

(Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr. Nihat ÜLNER

(Alman Dili ve Edebiyatı, Hacettepe Üniversitesi)

.....

Tez Savunma Tarihi: 24.06.2021

Bu tezin Almanca Öğretmenliği Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

.....

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın üretilmesinde bilgi ve deneyimleri ile bana yol gösteren, üniversitedeki öğrenim hayatım boyunca desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen, akademik anlamda gelişmemde önemli katkıları olan değerli hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Muhammet Koçak'a teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışma boyunca yanımda olan arkadaşlarıma, özellikle manevi desteğini her zaman hissettiğim ve verdiği fikirler ile tez çalıőmamda bana yardımcı olan değerli arkadaşım Arő. Gör. Özge Özbek'e, ayrıca tüm öğrenim hayatım boyunca verdikleri maddi ve manevi destekler için aileme teşekkür ederim.

**ALMAN GAZETE HABERLERİNİN ALMANCA DERSLERİNDE
KULLANILMAK ÜZERE ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ
(Doktora Tezi)**

**Ferdiye Çobanoğulları
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
HAZİRAN 2021**

ÖZ

Eleştirel söylem çözümlemesi ve son zamanlarda dil ve yabancı dil öğretiminde öğrencilerin sahip olması gereken üst düzey bir beceri olarak tanımlanan eleştirel okumayı konu edinen bu çalışmada, eleştirel söylem çözümlemesinin Almanca derslerinde eleştirel okumanın geliştirilmesi için etkili bir yöntem olarak kullanılıp kullanılmayacağı araştırılmıştır. Bu doğrultuda Almanya'nın en çok satan Bild, Süddeutsche ve Frankfurter Allgemeine gazeteleri üzerinde eleştirel söylem çözümlemesinin kurucularından ve en önde gelen isimlerinden biri olan Teun A. van Dijk'in söylem çözümleme modeli çerçevesinde eleştirel söylem çözümlemesi uygulanmıştır. Eleştirel söylem çözümlemesi daha çok sosyo-politik ve medayitk bir çalışma alanı olarak öne çıktığı içini okuma metni olarak gazete haberleri seçilmiştir. Gazetelerde incelenen haber konusu ise Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşundan sonra önemli bir dönüm noktası sayılabilecek hem de eleştirel okumaya olanak sağlayan 24 Haziran 2018 Türkiye Cumhurbaşkanlığı seçimi olarak belirlenmiştir. Gazetelerden seçilmiş toplam altı haber, van Dijk'in söylem çözümleme yaklaşımı bağlamında metin çözümlemesi, soyobilişsel çözümleme ve sosyal bağlam çözümlemesi olmak üzere üç farklı açıdan incelenmiştir. Yapılan çözümlemelerin sonucunda her üç gazetenin de nesnellikten uzaklaşarak yanlı şekilde ve aynı ideoloji doğrultusunda haber yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Her üç gazete de özellikle Türkiye'deki Ak partiyi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı desteklemediğini gösterir şekilde söylemlerde bulunmuştur. Eğitim ve öğretim açısından ise yapılan çözümlemeler eleştirel söylem çözümlemesinin eleştirel okumanın gerektirdiği gibi yorumlama, değerlendirme, anlamlandırma, yeni anlamlar çıkarma, karşılaştırma ve yargıya

varma gibi süreçlere sahip olduğunu ve eleştirel okumaya büyük ölçüde olanak sağladığını göstermiştir. Yapılan analizler ve karşılaştırmalar eleştirel söylem çözümlemesi ve eleştirel okumanın farklı alanlara ait olmalarına rağmen aynı amaç ve özellikleri taşıdıklarını göstermiştir. Böylece bu çalışma ile kesin bir yöntemi olmayan ve nasıl kazandırılması konusunda bir fikir birliği bulunmayan eleştirel okuma için alternatif bir yöntem sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel okuma, eleştirel söylem, Teun A. van Dijk, Haber Çözümleme
Sayfa Adedi :210
Danışman : Prof. Dr. Muhammet Koçak

**A STUDY OF GERMAN NEWSPAPER NEWS IN THE CONTEXT OF
CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS FOR USE IN GERMAN
COURSES**

(Ph.D Thesis)

Ferdiye Çobanoğulları

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

JUNE 2021

ABSTRACT

In this study, which focuses on critical discourse analysis and critical reading, which is defined as a high-level skill that students should have in language and foreign language teaching, it has been investigated whether critical discourse analysis can be used as an effective method for developing critical reading in German lessons. In this direction, critical discourse analysis was applied within the framework of the discourse analysis model of Teun A. van Dijk, one of the founders and prominent names of critical discourse analysis, on Germany's best-selling newspapers Bild, Süddeutsche and Frankfurter Allgemeine. Since critical discourse analysis stands out as a socio-political and medial field of study, newspaper news has been chosen as the reading text. The news topic in the newspapers for analysis was determined as presidential election in Turkey, on June 24, 2018, that is a major turning point after the establishment of the Republic in Turkey and enables critical reading. Six news in total selected from newspapers were analyzed in three different aspects: text analysis, sociocognitive analysis and social context analysis in the context of van Dijk's discourse analysis approach. As a result of the analysis, it was concluded that all three newspapers were reporting biasedly and in line with the same ideology, moving away from objectivity. Statements of all three newspapers show that they not support Ak Party and President Erdoğan in Turkey. In terms of education and training, analyses have shown that critical discourse analysis has processes such as interpreting, evaluating, interpreting, making new meanings, comparing and making judgments as required by critical reading, and it provides a great deal of opportunity for critical reading. The analysis and comparisons made have shown that critical discourse analysis and critical reading, although they belong to different

fields, have the same purpose and characteristics. Thus, with this study, an alternative method for critical reading, which does not have a definite method and has no consensus on how to gain it, is presented.

Key Words : Critical reading, critical discourse, Teun A. van Dijk, News analysis

Page Number: 210

Supervisor : Prof. Dr. Muhammet Koçak

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZ	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
BÖLÜM 1	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem	4
1.2. Araştırmanın Amacı.....	5
1.3. Araştırmanın Önemi	5
1.4. Sayıtlar	6
1.5. Sınırlılıklar.....	6
BÖLÜM 2	8
İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	8
BÖLÜM 3	9
YÖNTEM	9
3.1. Araştırmanın Modeli.....	9
3.2. Evren ve Örneklem	10
3.3. Verilerin Toplanması ve Kullanılacak Araçlar	10
3.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması	10
BÖLÜM 4	11
SÖYLEM KAVRAMI.....	11

4.1. Söylem	11
4.2. Söylemle Bağlantılı Temel Kavramlar	18
4.2.1. Söylem ve Dil	19
4.2.2. Söylem ve Bağlam	20
4.2.3. Söylem ve Anlam	21
4.2.4. Söylem ve Yorum	22
4.3. Söylemle Karıştırılan/Benzer Kavramlar	23
4.3.1. Söz	23
4.3.2. Sözce- Sözceleme Durumu ve Sözcelem(e).....	24
4.3.3. Tümce	26
4.3.5. Metin	28
4.3.6. Beyan (Bildirme)	29
4.4. Söylem Kuramları.....	30
4.4.1. Yapısalcı Dilbilimde Söylem Kuramı	30
4.4.2. Yapısalcı Antropolojide Söylem Kuramı	31
4.4.3. Post-Yapısalcı Söylem Kuramı.....	33
4.4.4. Hermeneutik Temelli Söylem Kuramı	38
4.4.5. Post-Modern Söylem Kuramı	41
BÖLÜM 5	43
SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ	43
5.1. Söylem Çözümlemesinin Tanımı	43
5.2. Söylem Çözümlemesinin Tarihsel Gelişimi	45
5.3. Söylem Çözümlemesi Türleri	48
5.3.1. Dilbilimsel Söylem Çözümlemeleri	48
5.3.2. Sosyal Teorileri Kullanan Söylem Çözümlemeleri	49
5.3.3. Eleştirel Söylem Çözümlemeleri	50
5.4. Söylem Çözümlemesi Yaklaşım ve Yöntemleri	50
5.5. Söylem Çözümlemesi Modeli	53
5.6. Söylem Çözümlemesinin İncelediği Söylem Türleri	53
5.6.1. Politik Söylem	56
5.6.2. Nefret Söylemi	56
5.6.2.1. Medyatik Nefret Söylemi.....	56
5.6.2.2. Irkçı Ayrımcı Nefret Söylemi	57
5.6.2.3. Cinsiyetçi Nefret Söylemi	57
5.6.2.4. Baskı ve Tehdit Söylemi.....	58
5.6.3. Öz Eleştirel ve Çelişkili Söylem	59

5.6.4. Mağdur Söylemi	59
5.6.5. Mizahi Söylem.....	61
BÖLÜM 6	62
ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ	62
6.1. Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Tanımı	62
6.2. Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Tarihçesi	64
6.3. Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Kuramsal Çerçevesi	66
6.4. Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Amaç ve Özellikleri	71
6.5. Eleştirel Söylem Analizcileri	73
6.6. Eleştirel Söylem Çözümlemesinde Önemli Kavramlar	77
6.6.1. Güç/İktidar	77
6.6.2. İdeoloji	79
6.7. Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Başlıca İncelediği Söylemler	83
6.7.1. Siyasi/Politik Söylem	83
6.7.2. Medya ve Gazete Haber Söylemi	88
6.7.2.1. Haber Söylemi Çalışmalarının Gelişimi	89
6.7.2.2. Haber Metninin Özellikleri	90
6.7.2.3. Haber Metninde Anlam ve Cümle Yapıları	92
6.7.2.4. Haber Metninde Retorik Unsurlar	93
6.7.2.5. Haberde İdeoloji ve Politika	97
6.7.2.6. Haberde Etik	99
BÖLÜM 7	101
ELEŞTİREL OKUMA.....	101
7.1. Eleştirel Okuma ve Özellikleri	101
7.2. Eleştirel Okumanın Önemi	102
7.3. Eleştirel Okumanın Öğretimi.....	103
7.3.1. Eleştirel Okuma İçin Stratejiler	104
7.3.2. Eleştirel Okumada Metin Seçimi ve Gazete Haberleri	109
7.4. Eleştirel Okuma ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi	115
BÖLÜM 8	120
ALMAN GAZETE HABERLERİNİN ÇÖZÜMLEMESİ.....	120
8.1. Teun A. van Dijk'ın Söylem Çözümleme Modeli.....	120
8.1.1. Metin Çözümlemesi	121
8.1.2. Sosyo-Bilişsel Çözümleme	128
8.1.3. Sosyal Bağlam Çözümlemesi	128
8.2. Alman Gazetelerindeki Haberlerin Çözümlemesi	129

8.2.1. Bild Gazete Haberlerinin Çözümlemesi	129
8.2.2. Süddeutsche Zeitung Gazete Haberlerinin Çözümlemesi	147
8.2.3. Frankfurter Allgemeine Gazete Haberlerinin Çözümlemesi ...	165
8.3. Çözümlerinin Eleştirel Okuma Açısından Değerlendirilmesi	182
9. BULGULAR VE YORUM	187
10. SONUÇ	191
KAYNAKLAR.....	194

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. <i>Dil ve Söz Ayrımı</i>	27
Tablo 2. <i>Metin ve Söylem Farkı</i>	28
Tablo 3. <i>Söylem Yaklaşımlarının Sınıflandırılması</i>	52
Tablo 4. <i>Mağdur Söylemi ve Çıkarısız Söylem</i>	60
Tablo 5. <i>Gazetecilikte Nesnellik ve Tarafsızlık</i>	100
Tablo 6. <i>van Dijk'in Metin Çözümleme Modeli</i>	127
Tablo 7. <i>Haber 1 Makro Yapı Çözümlemesi</i>	130
Tablo 8. <i>Haber 1 Süper Yapı Çözümlemesi</i>	131
Tablo 9. <i>Haber 1 Mikro Yapı Çözümlemesi</i>	133
Tablo 10. <i>Haber 2 Makro Yapı Çözümlemesi</i>	138
Tablo 11. <i>Haber 2 Süper Yapı Çözümlemesi</i>	139
Tablo 12. <i>Haber 2 Mikro Yapı Çözümlemesi</i>	141
Tablo 13. <i>Haber 3 Makro Yapı Çözümlemesi</i>	148
Tablo 14. <i>Haber 3 Süper Yapı Çözümlemesi</i>	149
Tablo 15. <i>Haber 3 Mikro Yapı Çözümlemesi</i>	151
Tablo 16. <i>Haber 4 Makro Yapı Çözümlemesi</i>	156
Tablo 17. <i>Haber 4 Süper Yapı Çözümlemesi</i>	157
Tablo 18. <i>Haber 4 Mikro Yapı Çözümlemesi</i>	159
Tablo 19. <i>Haber 5 Makro Yapı Çözümlemesi</i>	166
Tablo 20. <i>Haber 5 Süper Yapı Çözümlemesi</i>	167
Tablo 21. <i>Haber 5 Mikro Yapı Çözümlemesi</i>	169
Tablo 22. <i>Haber 6 Makro Yapı Çözümlemesi</i>	174
Tablo 23. <i>Haber 6 Süper Yapı Çözümlemesi</i>	175
Tablo 24. <i>Haber 6 Mikro Yapı Çözümlemesi</i>	177

ŞEKİLLER LİSTESİ

<i>Şekil 1.</i> Söylem Tanmlarını Belirleyen Bakış Açıları.....	16
<i>Şekil 2.</i> İnsan Etkinlikleri Açısından Sözcelem	25
<i>Şekil 3.</i> Söylem Çözümlemesi Modeli	55
<i>Şekil 4.</i> ESC'nin Teorik Çerçevesi	68
<i>Şekil 5.</i> Bild Gazetesi Birinci Haber Başlığı.....	130
<i>Şekil 6.</i> Bild Gazetesi İkinci Haber Başlığı	138
<i>Şekil 7.</i> Süddeutsche Gazetesi Birinci Haber Başlığı.....	147
<i>Şekil 8.</i> Süddeutsche Gazetesi İkinci Haber Başlığı	156
<i>Şekil 9.</i> Frankfurter Allgemeine Gazetesi Birinci Haber Başlığı.....	165
<i>Şekil 10.</i> Frankfurter Allgemeine Gazetesi İkinci Haber Başlığı.....	173

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Geçmişten günümüze yabancı dil derslerinde öğrencilerin dilsel becerilerini geliştirmek amacıyla çeşitli yöntemler, teknikler ve yaklaşımlar geliştirilmiştir. Gerek küreselleşmenin etkisi gerekse sosyal ve iş hayatında değişen amaç ve gereksinimler ile birlikte yabancı dil dersleri de sürekli olarak yeniden şekillendirilmek ve yapılandırılmak durumunda kalmaktadır.

Avrupa Konseyi de bu yaşanan gelişmeler doğrultusunda dünyadaki dil öğretiminde bir birlik sağlamak ve yabancı dil öğretimini sistematik bir şekilde yaymak ve çok dilliliği desteklemek amacıyla 2001 yılında “Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesini” yayınlamıştır. Birçok dil uzmanının bir araya gelerek yayınladığı bu evrensel ve neredeyse tüm dünyada kabul gören çalışmada yabancı dil öğretiminde “Eylem Odaklı Yaklaşım” özellikle vurgulanmıştır. Bu yaklaşıma göre dil öğrenen birey sosyal yapının bir parçası olmakla birlikte, dil öğrenirken kendisini sadece dilsel eylemler açısından değil, ayrıca bilişsel ve duygusal olarak da geliştirmelidir. Bu yaklaşım, bireylerin yeterliklerini genel ve bildirişimsel olarak iki başlık altında ele almaktadır. Genel yeterlikler bireyin dile özgü olmayan yeterliklerini içerirken, bildirişimsel yeterlikler bireyin dil bilgisel, toplum dil bilgisel, sosyokültürel ve söylem yeterliklerini kapsamaktadır. Bu yeterliklerin gelişimi için “algılama-üretme ve etkileşime geçme” gibi etkinlikler vurgulanmıştır. Özetle bu yaklaşım yabancı dil öğrenen bireyin yeterlikleri, bir durumu nasıl algılayıp yorumladığı ve belirli bir bağlam çerçevesinde yerine getirilmesi gereken görev ve görevleri kapsamaktadır (Avrupa Konseyi & Modern Diller Bölümü, 2013, s.18-22).

Son yıllarda eğitimciler dünyadaki değişimlere ayak uydurabilecek bireyler yetiştirmek ve yüksek kalitede bir toplum yaratmak amacıyla kendi kendini yetiştirebilen “özerk öğrenen

öğrenciler” yetiştirmeyi hedeflemektedir. Özerk öğrenmenin temelinde ise “eleştirel düşünme” yatmaktadır. Eleştirel düşünmenin kapsamını ise sorgulama, yorumlama, çözümlenme ve değerlendirme süreçleri oluşturmaktadır. Bu becerinin kazandırılmasında ise derste yapılan okuma etkinliklerinin payı büyüktür. Ancak her okuma etkinliği eleştirel düşünmenin geliştirilmesine katkı sağlayacak nitelikte değildir. Bu yüzden eleştirel okuma etkinliklerinde kullanılacak yöntemin niteliği ve metin seçimi büyük önem taşımaktadır. Eleştirel okuma her düşünceyi kapsamlı olarak ele almayı, sorgulayarak özgün yargılara ulaşmayı esas almaktadır (Kasırğa, 2017). Kasırğa (2017) bir metnin eleştirel gözle okunduğunda, metnin sadece bir metin olarak kalmayacağını ve ezberci öğretim yaklaşımının da önüne geçileceğini öne sürmektedir. Ateş (2013) ise eleştirel okuma becerisini, her öğrencinin sahip olması gereken üst düzey bir beceri olarak nitelendirmektedir.

Yapılacak olan bu çalışmada, yukarıda yapılan açıklamalara dayanarak, hem en güncel öğretim yaklaşımlarından olan eylemsel yaklaşımı destekleyecek, hem de eleştirel düşünmeye katkı sağlayacak ve eleştirel okuma becerilerinin geliştirilmesinde nitelikli bir yöntem olarak kullanılabileceği ön görülen “eleştirel söylem çözümlenmesi” üzerinde durulacaktır. Söylem çözümlenmesinin alt dallarından biri olan eleştirel söylem çözümlenmesi, uygulamalı dilbilim alanına ait, 1960’lı yıllardan itibaren dilbilimsel çalışmaların ötesinde, daha birçok disipline uygulanabilen disiplinler arası bir çalışma alanı veya sistematik bir yöntem olarak kabul edilebilir. Eleştirel söylem çözümlenmesi, söylenmek isteneni iç ve dış bağlamlarla ortaya koymaya çalışan ve söylemde saklı anlamları ortaya çıkarmaya çalışan kapsamlı bir yöntemdir. Anlama ulaşmanın yanı sıra anlam üzerinde yorum yapma, çözümlenme ve değerlendirme bu yöntemin önemli amaçları arasında yer almaktadır (Doyuran, 2018).

Eleştirel söylem çözümlenmesinin yapı ve amacına bakıldığında hem eylem odaklı öğretim yaklaşımı ile hem de eleştirel düşünme ve okuma becerileriyle amaç olarak örtüştüğü açıkça görülmektedir. Eleştirel söylem çözümlenmesi her alana uygulanabilen bir yöntem olsa da esas olarak medyatik bir çalışma alanıdır. Yapısal olarak sosyokültürel, toplumsal, siyasi ve ideolojik unsurlara sahip olmasından dolayı (Doyuran, 2018) çalışmada gazete haberleri üzerine analiz yapmak daha uygun görülmüştür. Gazete haberlerinin çalışmada kullanılmak istenmesinin diğer bir sebebi ise yabancı dil derslerinde, özellikle de okuma becerilerinin geliştirilmesinde kolay ulaşılabilir “otantik ders materyali” özelliğine sahip olmalarıdır.

Bilindiği üzere otantik materyaller yabancı dil derslerinde motivasyon ve ilgiyi artıran, özgün örnekler sunan önemli ders araçlarıdır. Yapay olmayan bu materyaller, yapay sınıf ortamına hayatın gerçekliğini getirerek dört temel becerinin ve iletişim becerisinin gelişmesine önemli katkı sağlamaktadır (Temizyürek & Birinci, 2016). Ateş (2013) eleştirel okumayı, olguların ve görüşlerin ayırt edilmesi, farklı bakış açılarının ve yanlı görüşlerin belirlenmesi, kanıtların değerlendirilmesi ile ilişkilendirmektedir. İçerik açısından bakıldığında -özellikle yanlılık unsuru göz önüne alınırsa- gazete haberlerinin incelenmesi diğer metinlere göre daha uygun ve avantajlı olacaktır. Çalışmada Almanya'nın en çok satan ve farklı ideolojik görüşlere sahip bulvar gazetesi "Bild", sol liberal görüşlü "Süddeutsche Zeitung" ve daha çok muhafazakâr olarak bilinen "Frankfurter Allgemeine Zeitung" (bkz. <https://www.ivw.eu/print/epaper/epaper-statistik>) gazeteleri kullanılacaktır. 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimleri Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir dönüm noktası sayılabilir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ilk kez, yönetim sisteminde bir değişikliğe gidilerek Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi bu seçimle yürürlüğe girmiştir. Bu seçim sadece yönetim sisteminin değişmesi ile değil, seçim ittifaklarının kurulmasıyla da ilklerin yaşandığı önemli bir seçim olmuştur. Seçim tüm dünyada olduğu gibi, Alman basınında da yakından takip edilmiş ve kendisine geniş çapta yer bulmuştur. Bu sebeplerden ötürü, bahsi geçen Alman gazetelerinin "24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi" ile ilgili haberleri üzerinde analiz yapılacaktır. Çalışma, Almanca derslerinde özellikle eleştirel okuma becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşüncesinden hareketle, Alman gazete haberlerinin eleştirel söylem analizini ve Alman gazete haberlerindeki söylemleri ortaya çıkarmayı konu edinmektedir. Bu sebeple çalışma hem yabancı dil öğretimi hem de dilbilim kapsamlı bir çalışma olacaktır.

Kolay anlaşılabilir olması amacıyla çalışma on bölüme ayrılacaktır. İlk üç bölüm çalışmanın tanıtılmasını amaçlayan giriş, problem, amaç, çalışmanın önemi, hipotez ve sınırlılıklar, ilgili araştırmalar ile çalışmada kullanılacak yöntem gibi genel başlıklardan oluşacaktır. Bir sonraki bölümde çalışmanın diğer bölümlerini anlamlı kılmak amacıyla tümdengelim yöntemiyle çalışmanın konusu ile bağlantılı temel kavramların tanımlarına yer verilecektir. Daha sonraki iki bölümde söylem çözümlemesi ve eleştirel söylem çözümlemesi kavramları üzerinde durulacaktır. Yedinci bölümde, eleştirel okuma becerileri kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır. Uygulama bölümü olan sekizinci bölümden önce yabancı dil öğretimi ve eleştirel söylem çözümlemesi arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılacaktır. Uygulama bölümünde ise Alman gazete haberleri üzerinde eleştirel söylem analizi yapılacaktır. Analiz sonucu elde

edilen bulgular “Bulgular ve Tartışma” bölümünde değerlendirilecek ve son olarak ise sonuç kısmında sonuçlara ve birtakım önerilere yer verilecektir.

1.1. Problem

Son zamanlarda öğretim programlarında eleştirel okuma becerisinin kazandırılması için adımlar atılsa da literatür çalışmalarına bakıldığında bu becerinin etkili şekilde kazandırılmadığı sonucuna ulaşılabilir (Ateş, 2013). Öğrenciler derslerde bu becerinin geliştirilmesi için çeşitli metinler ve kitaplarla çalışmaktadır. Ancak üzerinde düşünülmediği ve fikir üretilemediği takdirde, metinler ile yapılan bu çalışmalar basit bir okuyup geçme eyleminin ötesine geçmeyecektir ve bu eylemlerin, bir beceri kazandırılması kapsamında ele alınması doğru olmayacaktır.

Okunan metinlerin etkili bir şekilde değerlendirilebilmesi için metinlere eleştirel bakış açısıyla yaklaşmak bir zorunluluk olarak kabul edilebilir. Kişilerin sosyal ve kültürel kimlikleri, inanç sistemleri eleştirel dil farkındalığı ile yakından ilgili olduğu için, öğrencilere bu farkındalığın kazandırılmasında zorluklar meydana gelebilmektedir (Course, 2014). Bu sebeple bu tür becerilerin ve farkındalıkların kazandırılmasında öğretmenler doğru yöntem ve metinler ile çalışmak zorundadır. Ancak yaşanan zorluklar ve eleştirel okuma becerilerinin etkili şekilde kazandırılmaması, öğretmenlerin doğru yöntem kullanımında veya metin seçimlerinde yeterince özverili veya bilgili oldukları konusunda akıllarda soru işaretleri bırakmaktadır.

Eleştirel söylem çözümlemesi daha önce de bahsedildiği gibi çok boyutlu, her alana uygulanabilen güncel bir yöntem olmasına rağmen, yerli literatür taraması bu yöntemin yabancı dil öğretimi alanında yeterince kullanılmadığını göstermektedir. Eleştirel söylem çözümlemesi ile öğrencilerin eleştirel okuma becerilerine katkı sağlanacağı varsayılan bu çalışmada özellikle aşağıda yer alan sorulara cevaplar aranacaktır:

- Eleştirel söylem çözümlemesinin yabancı dil öğretimine katkıları nelerdir?
- Eleştirel söylem çözümlemesi eleştirel okuma becerilerinin geliştirilmesinde etkili bir yabancı dil öğretim yöntemi olarak kullanılabilir mi?
- Gazete haberlerinin derste kullanılmasının faydaları nelerdir?
- Seçilen ve üzerinde çözümleme yapılan gazete metinlerinin eleştirel okur kimliği ve farkındalığı kazandırılmasında ne gibi katkıları bulunmaktadır?

- Alman gazete haberlerinde öne çıkan söylemler nelerdir?
- Alman gazete haberlerinde yer alan ideolojiler nelerdir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Yapılacak olan bu çalışmanın temel amacı, eleştirel söylem çözümlemesi ile Almanca derslerinde yapılan okuma etkinliklerine eleştirel bir boyut kazandırmak ve derslerde yapılan bu etkinlikleri sıradan okuma etkinliklerinin çok daha ötesine götürmektir. Çalışmanın genel olarak tüm amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Öğrencilerin eleştirel düşünme yeteneklerini geliştirerek, onlara bilinçli ve eleştirel bir okuryazar kimliği kazandırmak.
- Okuma etkinliği yapıldığı sırada öğrencilere metinlerle derinlemesine ve etkili bir şekilde çalışma imkânı sağlamak.
- Okuma derslerinde ders kitapları dışında gazete gibi alternatif ders materyallerinin kullanımını hakkında bilgiler vererek, okuma derslerinin içeriğini zenginleştirmek.
- Gazete haberlerinde bulunan Alman dilinin söylemsel özelliklerini incelemek, yorumlamak ve değerlendirmek.
- Eleştirel söylem çözümlemesini tanıtarak ve kullanarak, yabancı dil derslerinde geleneksel yöntemler dışında kullanılacak alternatif yöntem çeşitliğini artırmak.

1.3. Araştırmanın Önemi

Dil bilindiği üzere sadece dilsel öğelerden meydana gelen bir olgu değildir. Dil, içinde bulunduğu kültür, toplum ve inanç sistemleri gibi daha birçok etkenden etkilenmekte ve şekillenmektedir. Course (2014) yabancı dil öğretiminde dilin sosyal boyutunun göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda eleştirel söylem çözümlemesi de görsel göstergeler dâhil olmak üzere, sosyal, kültürel, tarihi ve siyasi konuların sosyal içeriklerini çözümlemeye çalışmasıyla (Doyuran, 2018) yabancı dil derslerinde çok boyutlu öğretim imkânı sağlayabilecek ve eleştirel bakış açısının kazanılmasında etkili olabilecek önemli bir yöntemdir. Bu yöntemin daha yakından tanıtılması ve kullanılması yabancı dil dersleri için faydalı olacaktır.

Daha önce de bahsedildiği gibi yapılan alan yazın taraması sonucunda eleştirel söylem çözümlemesi ile yabancı dil öğretimi konulu çalışmalara çok fazla rastlanmamıştır. Yapılacak olan çalışma bu konuda literatüre katkı sağlamak açısından önem taşımaktadır.

Gür (2013), söylem çözümlemesi çalışmalarının, dilin söylemsel özelliklerinin incelenmesine, yeni özelliklerinin keşfedilmesine ve dilin bilinen anlamsal özelliklerinin yeniden yorumlanmasına imkân sağladığını ve böylece dil ve dil eğitimi alanında çalışan kişilere yeni bakış açıları kazandırabileceğini belirtmektedir. Ayrıca şu an uygulanmakta olan yöntemlerin değerlendirilmesine de katkı sağlayacağını ileri sürmektedir. Söz konusu açıklamalara dayanarak, yapılacak olan bu çalışmanın hem Alman dilinin söylem özelliklerinin keşfedilmesi, yorumlanması ve değerlendirilmesi açısından hem de Alman dili ile ilgilenen kişilere ve Alman dili çalışmaları ile ilgili literatüre katkılar sağlayacağı düşüncesiyle önemli bir çalışma olabileceği söylenebilir.

1.4. Sayıtlar

Yapılacak olan bu çalışma aşağıda belirtilen sayıtlar doğrultusunda yürütülecektir:

- Çalışma için seçilmiş olan Alman gazete haberleri, eleştirel okuma becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.
- Eleştirel söylem çözümlemesi, eleştirel düşünme ve okuma becerilerinin geliştirilmesi için seçilmiş uygun ve etkili bir yöntemdir.
- Alman haberleri üzerine yapılacak olan analiz, Alman dilinin söylemsel özelliklerinin keşfedilmesi ve değerlendirilmesi için faydalı olacaktır.
- Analiz için seçilen “Türkiye 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi” konusu olaylara daha eleştirel yaklaşmaya yardımcı olacaktır.
- Analiz sonuçları Alman dili ile ilgilenen araştırmacılara yeni bakış açıları kazandıracaktır.

1.5. Sınırlılıklar

Çalışma aşağıdaki sınırlılıkları içermektedir:

- Çalışma Almanya'nın “Bild”, “Süddeutsche Zeitung” ve “Frankfurter Allgemeine Zeitung” gazeteleri üzerine yapılacak olan analiz ile sınırlandırılmıştır.

- Çalışmada yapılacak olan eleştirel söylem çözümlemesi, bahsi geçen Alman gazetelerinin “Türkiye 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi” konulu haberleri ile sınırlandırılmıştır.
- Çalışma, Alman gazetelerinde Türkiye 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçiminden bir gün önce, seçim günü ve seçimden bir gün sonra yer alan haberlerin incelemesi ile sınırlandırılmıştır.
- Çalışma, yabancı dil öğretimi kapsamında eleştirel okuma becerisi ile sınırlandırılmıştır.

BÖLÜM 2

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Çalışmanın iki ana konusu olan eleştirel söylem çözümlemesi ve yabancı dil derslerinde eleştirel okuma, özellikle sosyodilbilim ve eğitim bilimleri olmak üzere iki farklı disipline ait çalışma alanlarıdır. Her iki çalışma alanı ile ilgili kendi disiplinleri içerisinde yapılmış birçok mevcut çalışma bulunsa da eleştirel söylem çözümlemesinin yabancı dil derslerinde eleştirel okumayı geliştirmek için yöntem olarak kullanıldığını anlatan çalışmalar literatürde pek fazla mevcut değildir. Özellikle Almanca okuma derslerinde yabancı dil becerisi geliştirmeye yönelik olarak eleştirel söylem çözümlemesi çalışmalarına hiç rastlanmamıştır. Yapılacak olan bu çalışma ile farklılıklar mevcut olsa da literatürdeki en ilgili iki çalışmanın Murat Özüdoğru'nun 2016 yılında yayımlanan “Eleştirel Söylemden Eleştirel Okumaya” adlı kitabı ve Sinem Doğruer'in 2010 yılında yayımlanmış “Critical discourse analysis and second language education” adlı yüksek lisans tezi olduğu söylenebilir.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Çalışma, kuramsal ve uygulama olarak iki ana bölüme sahiptir. Öncelikle kütüphane araştırmaları ve çevrimiçi alan yazın taraması ile betimsel yöntem çerçevesinde çalışmanın kuramsal temelleri atılacaktır. Kuramsal bölüm tamamlandıktan sonra ise uygulama bölümünde yöntem olarak daha önce bahsi geçen Alman gazeteleri üzerinde eleştirel söylem çözümlemesi uygulanacaktır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Yürütülecek olan bu araştırma tez, makale ve kitap gibi bilimsel kaynaklardan faydalanılarak oluşturulacak kuramsal temelden ve uygulama olarak da Alman gazete haberleri üzerine yapılacak olan eleştirel söylem çözümlemesinden meydana gelecektir. Araştırmanın konusu yabancı dil öğretimi ve söylem çözümlemesi olduğu için toplanan veriler doğrultusunda çalışmanın nitel bir çalışma olduğu söylenebilir. Uygulama bölümünü oluşturacak olan eleştirel söylem çözümlemesi bölümünde özellikle haber metinlerinin eleştirel söylem çözümlemesinde önde gelen isimlerden biri olan van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi modeli kullanılacaktır. Van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi modeli ile Alman gazetelerinde kullanılan ifadeler sadece sözdizimsel ve anlamsal boyutları ile incelenmeyecek, bunun yanı sıra sosyokültürel ve ideolojik bağlam içerisinde de ele alınıp, yorumlanacak ve değerlendirilecektir. Haberlerde öne çıkan söylemler yorumlanıp değerlendirildikten sonra, elde edilen bulguların eleştirel okuma becerileri üzerine olan etkisi yeniden ele alınacaktır ve bu çözümlemenin derslerde ne şekilde uygulanabileceği hakkında fikirler sunulacaktır. Kuramsal bölümde yer alan bilgiler, eleştirel söylem çözümlemesi sonucu elde edilen bulgular ile eleştirel okuma becerileri arasındaki ilişkiye dayanak yaratacaktır.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın temelini gazete haberleri üzerine yapılacak olan eleştirel söylem çözümlemesinin yabancı dil öğretimine, özellikle eleştirel okuma becerileri üzerine olan etkileri oluşturmaktadır. Buradan yola çıkarak, nitel olan bu çalışmanın evreninin Alman gazete haberlerinden meydana geldiği söylenebilir.

Çalışmanın örneklemini ise Türkiye 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi konulu, en çok satan seçilmiş üç Alman gazetesi “Bild”, “Die Süddeutsche Zeitung” ve “Frankfurter Allgemeine” oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması ve Kullanılacak Araçlar

Yapılacak olan bu çalışmada kuramsal bölüm için gerekli veriler Ankara'daki şehir kütüphanesi veya üniversitelerin kütüphanelerindeki tezlerden, kitaplardan ve benzeri kaynaklardan toplanacaktır. Bunun yanında çevrimiçi erişim imkânı olan yurtdışındaki üniversite kütüphanelerinde bulunan kaynaklarından da faydalanılacaktır. Ayrıca internet ortamında bulunan makale, bildiri gibi bilimsel değeri olan kaynaklarından da veriler toplanacaktır. Bu kaynakların yanında çalışmanın uygulama bölümünde kullanılacak olan “Türkiye 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi” içerikli Alman gazetelerine basılı olarak ulaşmak daha zor olduğu için, analiz için gerekli haberler Alman gazetelerinin çevrimiçi arşivlerinden elde edilecektir. Uygulama bölümünde veriler, çözümleme sonrası elde edilecektir.

3.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Verilerin çözülmesi kuramsal araştırma, genel alan yazın taraması ve eleştirel söylem çözümlemesi ile yapılacaktır. Eleştirel söylem çözümlemesi, eleştirel okuma becerileri ve bu ikisi arasındaki ilişki bir önceki başlıkta bahsi geçen bilimsel araç ve kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda kaynak gösterilerek analiz edilecek ve yorumlanacaktır.

Uygulama bölümünde ise veriler van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi modeli ile çözümlenecektir. Elde edilen veriler yanlışlık ve çarpıtma gibi etkenler göz önüne alınarak sosyokültürel, dilsel, ideolojik bağlamda ve kuramsal bölümde yer alan bilgiler ışığında yorumlanacaktır.

BÖLÜM 4

SÖYLEM KAVRAMI

Bu bölümde söylem kavramına, söylem kavramı ile bağlantılı önemli kavramlara, söylem ile benzerlik gösterdiği için, zaman zaman söylem ile karıştırılan kavramların tanımlarına ve son olarak söylem kuramlarına yer verilecektir. İlgili kavramların tanımlarının yanında, bunların söylem ile olan ilişkisi de açıklanmaya çalışılacaktır. Söylem kavramı hem söylem çözümlemesinin hem de eleştirel söylem çözümlemesinin en temel kavramı olması sebebiyle yeterince anlaşılmadığı takdirde bahsi geçen çözümlemelerin anlaşılması ve yapılması zorlaşacaktır. Bu sebeple bu bölümde, özellikle söylem kavramının anlaşılmasına ağırlık verilecektir.

4.1. Söylem

Söylem kavramı insan hayatı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bunun en büyük kanıtı ise söylemin, insanlar tarafından sürekli olarak kullanılmasıdır. Söylem sosyal, kültürel ve politik çevremizi anlamlı hale getiren şeydir (Blommaert, 2005, s. 4). Ancak söylemi tanımlayabilmek bu kadar kolay değildir. Söylem, başka kavramlarla karıştırılabilen ve çeşitli tanımları bulunan bir kavramdır. Söylem üzerine yapılan araştırmalara göz atıldığında, bu sözcüğün başta sosyal bilimler olmak üzere, siyaset, dilbilim, eğitim ve iletişim gibi alanlarda da sıklıkla üzerinde çalışıldığı görülmektedir. Birçok bilim dalında kendine yer bulan bu terimi, çok disiplinli veya disiplinler arası olarak tanımlamak yerinde olacaktır.

Söylem kavramı için farklı yaklaşımların bulunması, beraberinde farklı açıklamaları ve tanımları da getirmiştir. Örneğin araştırmacıların bazıları söylemi konuşma ve yazma eylemleri olarak kabul ederken, bazıları ise söylemi yalnızca konuşma ağı türevlerinden

meydana gelen uygulamalar olarak tanımlamaktadır (Çelik & Ekşi, 2013). Sözcüğün öncelikle sözlük anlamından başlamak gerekirse Türk Dil Kurumu (TDK) söylem terimini “söyleyiş- klişeleşmiş söz- ifade- bir veya birçok cümleden oluşan, başı ve sonu olan bildiri-tez” şeklinde açıklamaktadır. Söylem için yapılan diğer tanım ve açıklamalar şu şekildedir:

- Söylem kavramı, uzaklaşma-koşuşturma anlamına gelen Latince kökenli “discursus” sözcüğünden gelmektedir ve genellikle yazılı ve sözlü iletişim anlamında kullanılmaktadır. En basit şekliyle söylem konuşma/iletişim veya bilgi olarak tanımlanabilir. Ancak söylem, çeşitli anlamları bulunan çok boyutlu bir kavramdır. Dil ile ilgili bir çalışmada, söylem genel olarak bir topluluk içindeki konuşma kalıplarını, dilin, ağızların ve kabul edilebilir ifadelerin kullanılmasını ifade eder. Söylem burada bir bölgede benzer konuşma sözleşmelerini paylaşan insanlarla ilgili bir çalışma konusudur. Sosyologlar ve filozoflar ise söylem terimini konuşmalar ve bu konuşmaların arkasındaki, belli ortak fikirlere sahip bir grup insan tarafından meydana getirilmiş gizli anlamları tanımlamak için kullanır (Pitsoe & Letseka, 2013).
- 21. yüzyıl düşünürlerinin keşfettiği söylem, hayatı meydana getirmektedir. Hayat bir söylemdir. Batılı bir felsefenin ürünü olarak söylem, felsefe ve gündelik hayatı birbirine yaklaştıran dil kullanımı ve dil pratiklerdir. Dil kullanımı ise cümle, paragraf, metin gibi dilbilimin geleneksel öğeleri ile sınırlı değildir. Söylem sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik alanlarla da yakından ilişkilidir. Söylem bir meta eylemdir (Sözen, 2017, s. 9, 18).
- Söylem, duygularımızı ve düşüncelerimizi ilettiğimiz kişi ve sosyal gruplara yönelik yorum, slogan veya mesajlardır. Söylem toplumsal ve sosyal olayların bütünü kapsayan ifade şekilleridir. Söylemler açık ve net olabileceği gibi, bazen çok açık ve net olamayabilir. Söylemler yazılı ve sözlü olabileceği gibi, görsel göstergeler de birer söylem olabilir (Doyuran, 2018).
- Van Dijk (1997, s. 1-2) söylem terimini, genel anlamda dil kullanım şekli, genel konuşmalar, konuşulan dil veya konuşma şekilleri olarak tanımlamaktadır. Ancak

söylem olgusunun özellikle medya ve sosyal bilimler söz konusu olduğunda gayri resmi anlamlarının da mevcut olduğunu belirtmektedir. Örneğin politik vb. söylemlerde politikacıların yalnızca dil kullanımına değil aynı zamanda onların fikirlerine ve felsefelerine de atıfta bulunulur. Van Dijk söylem analistlerinin genel olarak söylemin bir “dil kullanım şekli” olduğu görüşüne katıldıklarını, ancak bu tanımın ötesine gitmeye çalışarak daha özellikli, daha geniş kapsamlı ve pratik bir söylem açıklaması yapmaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Özellikle analistlerin söylem kavramının açıklamasına dili kimin, nasıl, neden ve ne zaman kullandığı gibi bazı temel bileşenleri dâhil etmek istediklerini eklemektedir. Van Dijk söylem kavramına yönelik farklı yaklaşımları göz önüne alarak, söylemin üç temel boyutunun olduğunu belirtmiştir. Bu boyutların birincisi dil kullanımı, ikincisi inançların aktarılması ve üçüncüsü ise sosyal durumlarda gerçekleşen etkileşimlerdir. Van Dijk bu üç boyut göze alındığında, özellikle birinci boyut da dilbilim, ikinci boyut da psikoloji ve üçüncü boyut da sosyal bilimler gibi birçok disiplinin söylem çalışmalarında yer almasının şaşırtıcı olmadığını ifade etmektedir.

- Günay (2018, s. 28) söylem üzerine farklı yaklaşımların olduğunu, bu yüzden de genel bir tanımın yapılması gerektiğini belirtmektedir. Günay (2018) söylem terimini “söylem; uzamsal, zamansal ve kişiye bağlı değişkenler açısından oluşturulmuş dilsel ve dil dışı yapılardır” (s. 28) şeklinde tanımlamaktadır. Günay’a göre (2018, s. 28), söylem alıcı ve vericiyi ilgilendiren bir şey hakkındadır. Dilsel birimle gerçekleşen söylemin temelinde bir özne, alıcı ve konu bulunmaktadır. Her söylem vericinin kendi değer yargılarını yansıtır. Söylemler tutarlı birer dizge olmakla birlikte, çoğunlukla iç ve dış bağlama gönderimde bulunur.
- Cameron ve Panovic (2014, s. 3) söylemin çeşitli tanımları olduğunu söyleyerek, 3 farklı şekilde tanımlama yapmışlardır:
 - 1- Söylem cümlelerin ötesinde bir dildir.
 - 2- Söylem kullanılan dildir.
 - 3- Söylem, dilin merkezi bir rol oynadığı sosyal bir uygulama şeklidir.

Cameron ve Panovic (2014, s. 4-6) bu üç tanım için bazı açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu açıklamalar ise şöyledir:

Birinci tanım “cümlelerin ötesinde dil” dilbilimsel bir tanımdır ve bu tanımın anlaşılması için dilbilimin geleneksel amacı akılda tutulmalı, dilin çalışma şekli bir sistem olarak tanımlanmalı ve açıklanmalı, temel birimlerin ve bunları birleştirmek için kuralların ne olduğu bilinmelidir. Dilbilimsel yapının küçük birimlerinin, daha büyük birimleri oluşturmak için bir araya geldiğini (ör. heceler sözcüklere, sözcükler cümlelere...) belirten Cameron ve Panovic, birimlerin büyüdükçe mecazi olarak bir seviyeden diğerine geçtiğini ifade etmektedirler. Bu açıklama söylem için düşünüldüğünde, tek bir cümleden ziyade, söylem analizinin birinci tanımında, daha genişletilmiş birimlerdeki yapısal kalıpları araştırdığı anlaşılmaktadır.

İkinci tanım “kullanılan dil” özellikle insanların tutumları, inançları, deneyimleri vb. ile ilgilidir. Sosyal araştırmalarda (ör. yüz yüze görüşmeler, anketler vb.) söylemin bu tanımı daha ön plana çıkmaktadır. Sosyal bilimciler bu tür araştırmalarda söylem ile söylemin dilsel nitelikleri için ilgilenmez. Onların ilgilendikleri araştırmaya katılanların duyguları, inançları ve deneyimleridir. Dil ise bu tür söylemlerin iletilmesinde basit bir araçtır. Üç tanım içerisinde en gelişmiş olan tanım ikinci tanımdır ve bu tanım birinci tanıma göre daha sosyal boyutlu bir tanımdır. Bu tanıma göre söylem, dili kimlerin kullandığı, belirli bir kullanıcı için hangi amaçlara hizmet ettiği gibi başka sorulara da dikkat çekmektedir.

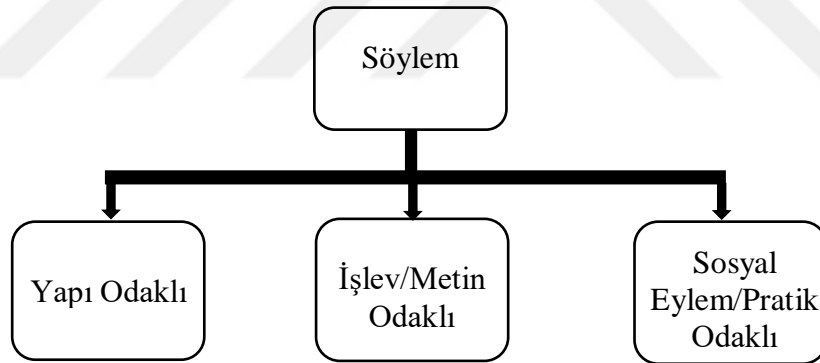
Söylem analistlerinin çoğu, söylemin hem biçimi hem işlevi hem de bunların arasındaki ilişkiyle ilgilenmektedir. Ancak tüm söylem analistleri dilbilimci değildir. Bunların birçoğu sosyal yaşamın çeşitli yönleriyle ilgili fikir edinmeye çalışan sosyal bilimcilerdir. Ancak bu onların “dil” ile ilgilenmediği anlamına gelmemektedir. Tüm söylem çözümlemelerinin hem dilsel hem de sosyal boyutu vardır. Ancak ağırlık sosyal boyut üzerine verildiğinde genel bir söylem kavramı olan “kullanılan dil” üçüncü tanım ile birleştirilir. Üçüncü tanımda söylem, bir sosyal uygulama biçimi olarak ele alınır. Bu tanım birçok dilbilimci söylem analistini etkilemekle birlikte, dilbilimden ziyade eleştirel söylem teorisinden gelmektedir.

- Fairclough’a (1992, s. 3-4) göre söylem kavramı, dilbilimde bazen yazılı metinlerin yerine, sözlü diyaloglara atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Bu anlamda söylem analizi, dilbilimin cümle ve daha küçük dilbilgisel birimlerine odaklanmaz, bunun yerine diyalog (ör: konuşmaların açılış ve kapanış yapısı) ve yazılı metinlerin (gazetede bir suç raporunun yapısı) daha üst düzey örgütsel özelliklerine odaklanır. Ancak daha yaygın olarak, dilbilimde söylem konuşulan veya yazılı dilin

genişletilmiş örneklerini ifade etmek için kullanılır. Daha üst düzey örgütsel özelliklere ek olarak söylem, konuşmacı ve muhatap veya yazar ve okuyucu arasındaki etkileşimi, haliyle konuşma, yazma, üretme ve yorumlama süreçleri gibi konuşmanın durumsal bağlamını vurgular. Metin burada söylemin bir boyutu olarak, yani metin üretiminin yazılı veya sözlü bir ürünü olarak kabul edilir. Bunların dışında söylem, aynı zamanda farklı sosyal durum türlerindeki farklı dil kullanımları için de kullanılır (ör: gazete söylemi, reklam söylemi, sınıf söylemi, tıbbi söylemler). Öte yandan söylem terimi sosyal teori ve analizlerde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Fairclough tüm bunlara ek olarak, söylemin yalnızca toplumsal varlıkları ve ilişkileri yansıtmadığını, onları yapılandırdığı veya oluşturduğunu ifade etmektedir. Ona göre farklı söylemler farklı şekillerde anahtar varlıklar oluşturmakta ve insanları sosyal konular olarak farklı şekillerde konumlandırmaktadır. Bu da söylem analizine odaklanmış söylemin sosyal etkileridir.

- Gee'ye göre (2011, s. 39-40) söylemler toplumsal pratikler, zihinsel oluşumlar ve maddi gerçekliklerdir. Söylemler yerleşik kimlikleri-, karakteristik kimlikleri ve faaliyetleri gerçekleştirme ve tanıma yollarını-, -diğer insanlar tarafından koordine edilme ve etme yollarını-, -araçları, teknolojileri, sembol sistemlerini, yerleri ve zamanı-, davranışların, etkileşimin, hissetmenin, ifade etmenin, düşünmenin, değerlendirmenin, jestlerin, tutumların, inanmanın, öğrenmenin, konuşmanın, tanımanın, dinlemenin, okuma ve yazmanın karakteristik yollarını içerir.
- Foucault'a göre (1972, s. 49) söylemler dilsel öğelerden/işaretlerden (signs) oluşur. Ancak bu işaretler bir şeyleri dilsel olarak ifade etmekten çok daha fazlasıdır. Söylemler bir grup dilsel işarettten çok, ifade ettikleri nesnelere sistematik olarak oluşturan pratiklerdir. Söylemler nesnelere ile ilgili değildir, söylem onları tanımlamaz, onları oluşturur. Bu da söylemleri dile ve konuşmaya indirgemeyeceğimiz anlamına gelir. Evre'ye (2009, s. 115) göre Foucault'nun söylem tanımı dilbilimsel ve sosyolojik analizin ötesinde, bir düşünce sistemi olarak öne çıkmaktadır. Bu yüzden de Foucault'nun söylem anlayışı, kendinden önceki dilbilimsel söylem yaklaşımlarından farklılık göstermektedir. Foucault'nun söylem kavramının farklılaştığı temel noktalar şunlardır (Evre, 2009, s. 115):

1. Söylemler toplumsal ve dilsel etkileşimle sınırlı değildir. Söylem, paylaşılan bilgi türüne göre göndermeler yapmaktadır.
 2. Söylem temsil edici değil, kurucu bir işleve sahiptir.
 3. Toplumsal bir nesnenin veya sürecin, söylemler tarafından kurulduğunu veya meydana getirildiğini kabul etmek, bu nesnenin veya sürecin daha farklı şekillerde de meydana gelebileceğini de ima etmektir. Bu sebeple söylem, salt betimleyici değil, eleştireldir.
 4. Foucault, söylemi tarihsel verili bir döneme yerleştirerek, söylemin bağlamsallığını genişletir ve söylemi iktidar ilişkileri çerçevesinde ele alır.
- Özüdoğru (2016, s. 11, 18) söylem kavramının farklı bilim insanları tarafından farklı zaman ve şekillerde tanımlandığını belirtmektedir. Ayrıca söylemi tanımlayan bu kişiler, bu kavramın farklı özellikleri ile ilgilendiği için söylem kavramının birçok tanımı ortaya çıkmıştır. Bu söylem tanımları incelendiğinde onları tanımlayan kişilerin bakış açılarına göre aşağıdaki gibi üç gruba ayrılabilir:

Şekil 1. Söylem tanımlarını belirleyen bakış açıları. Özüdoğru, M. (2016). Eleştirel söylemden eleştirel okumaya. Ankara: Anı

- Van Dijk (2011, s. 3-5) söyleme dair farklı bakış açıları çerçevesinde söylem kavramını yedi farklı şekilde sınıflandırmış ve her birini aşağıdaki şekilde tanımlamıştır:

1. Sosyal Etkileşim Olarak Söylem

Söylem en temelde, bireyler arasındaki sosyal/toplumsal etkileşimin bir şeklidir. Dil kullanıcıları konuşma ve metin yoluyla, toplumsal eylemleri karşılıklı ve koordine olarak

anamlı ve uygun bir şekilde gerçekleştirir. Söylemin bu etkileşimsel boyutu, insan topluluklarının toplumsal düzeninin temelini belirlemektedir. Bu boyut özellikle pragmatik ve konuşma analizlerine odaklanmaktadır.

2. İktidar ve Baskı Unsuru Olarak Söylem

Söylemle yapılandırılıp üretilen toplumsal düzenin temel hususlarından biri olarak, iktidar ve iktidarın kötüye kullanımı, toplumdaki toplumsal grup ve organizasyonlar aracılığıyla halka yönelik olan söyleme erişebilme ve bu söylemi kontrol altına alma şeklinde tanımlanabilir. Sembolik bir iktidar kaynağı olarak halk söylemi, özellikle söylemin eleştirel ve sosyo-politik boyutlarına odaklanmaktadır. Bu boyut özellikle toplumsal sınıf, cinsiyet, etnik köken vb. konuları hakkında egemenlik/baskı üzerine çalışır. Söylem, dili kullanan bireylerin zihinlerini ve dolaylı olarak zihinsel eylemlerini kontrol altına alarak, bir taraftan toplumsal eşişsizliğin kaynaklarından birisi haline gelirken, diğer taraftan da direnişin ve muhalefet gibi karşı güçlerin önemli bir aracı haline gelir. Burada söylemin toplumun politik düzenindeki kritik rolü üzerinde durulmaktadır.

3. İletişim Olarak Söylem

Söz ve yazı yoluyla etkileşimin amaçlarından birisi de dil kullanıcılarının inançlarını ifade edebilmek ve aktarmaktır. İnsanlar bu şekilde diğer bireylerin niyetini, amacını, fikirlerini ve duygularını öğrenebilirler ve böylece toplum içerisinde paylaşılan ve dolaşan bilgileri edinip, mevcut olan bu bilgileri güncelleme imkânı bulurlar. Söylemin bu boyutu üzerine özellikle bilişsel psikolojide, bilişsel bilimlerde ve iletişim araştırmalarında (mesajların dinleyicilerin zihninde bıraktığı etkilerin araştırılması) alışılır.

4. Bağlamsal Olarak şekillenmiş Söylem

Etkileşim ve iletişim olarak söylem, insanların günlük yaşamlarındaki sosyal durumların bir parçası olarak ve bireyler arasındaki deneyimlerden meydana gelmektedir. Bağlamı etkileyen çeşitli özellikler (dil kullanıcısının hedefleri, kimliği, ilişkileri, mevcut bilgisi ve eylemleri) ve bu özelliklerden etkilenen söylem bir etkileşim içerisine girerek, dil kullanıcılarının mevcut iletişim durumuna uygun söz ve yazı oluşturmasını sağlayacak, kişinin kendisine has zihinsel bir model oluşturmasını sağlamaktadır.

5. Sosyal Bir Gösterge Bilimi Olarak Söylem

Söylemin bu boyutunda metin ve konuşma, sadece doğal dil kullanımı ile sınırlı kabul edilmemektedir. Geçmiş yıllarda edebiyat, film, dans, sembolik ifade, iletişim ve etkileşim

şekilleri üzerine yapılan gösterge bilimsel çalışmalar, bugün toplumsal gösterge bilim olarak söylem çalışmalarına da yansımıştır. Sesler, görüntüler, vücut şekilleri, ifade ve iletişim şekilleri de birer anlamlı sosyal eylem olarak söylemin kapsamına girmektedir.

6. Doğal Dil Kullanımı Olarak Söylem

Söylemin etkileşimsel, bilişsel, bağlamsal, durumsal ve göstergesel özelliklerine rağmen, esasen söylemin özü iyi biçimlendirilmiş, anlamlı ve uygun kelimeler, cümleler ve kurallı diğer dilsel birimleri üretebilen ve anlayabilen, insanı bir yetenek olan doğal dil kullanımınıdır.

7. Karmaşık ve Katmanlı Yapılardan Oluşan Söylem

Söylem çok boyutlu ve çeşitli katmanlardan meydana gelen karmaşık bir olgu olarak, doğal dil kullanımının üç ana boyutunu birbirine entegre etmektedir. Bu üç ana boyutun içeriği şekil veya ifadeden (sesler, görseller, kelimeler, sözcük öbekleri vb.) anlamdan ve eylemden meydana gelmektedir. Bu boyutların her biri spesifik olarak (pragmatik, sözdizimsel, anlam bilimsel, ses bilimsel, şematik olarak vb.) analiz edilmektedir. Yerel cümle yapılarının (sözcükler, cümleler, sözcükler vb.) ötesinde, söylem ayrıca konuşmaların, haberlerin veya makalelerin örgütsel şeması gibi, küresel yapılarına da (sosyal roller) dikkat çeker.

Söylem için yapılmış tüm bu tanımlar kısaca özetlenirse, doğal dil kullanımı yanında, içinde bulunduğu sosyal bağlam tarafından hem etkilenen hem de bu bağlamı etkileyen bir olgu olarak söylemin, dil içi ve dil dışı unsurları etkileşim haline sokan, çok boyutlu bir dil ürünü veya olgusu olduğu söylenebilir.

4.2. Söylemle Bağlantılı Temel Kavramlar

Yukarıdaki tanımlara dayanarak sosyal, siyasal, kültürel ve toplumsal hayat ile sıkı sıkıya ilişkili olan söylemin, diğer olgu ve kavramlarla bir araya geldiği zaman anlam ve işlev kazanan ve bir terim olduğu anlaşılmaktadır. Söylem teriminin var olabilmesi için bağlantı ve ilişki içerisinde olduğu dilsel, sosyal, siyasal vb. diğer olgulara ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Sözen'e göre (2017, s. 10, 25) söylem, söylemi söylem yapan ilişkilerin var ettiği bir şeydir. Tıpkı sosyal ilişkiler gibi, söylemler de çok boyutlu ilişkiler halinde var olur. Örnek vermek gerekirse, dil olgusu olmadan söylem kavramından bahsetmek oldukça güçtür. Karmaşık bir yapıya sahip ve birçok disiplin tarafından çalışılan söylem teriminin hem daha iyi anlaşılması için hem de ileriki bölümlerde ele alınacak olan söylem ve eleştirel

söylem çözümlenmelerini daha anlamlı kılmak için, söylem teriminin bağlantılı olduğu temel kavramlarla olan ilişkisini ele almak faydalı olacaktır.

4.2.1. Söylem ve Dil

Dil sosyal hayatın en önemli yapıtaşı ve ürünlerinden biri olarak, bilimsel çalışmaların önemleri unsurları arasında yer almaktadır. Konusu insan veya insan ile ilgili araştırmalarda dil olgusunu göz önüne almak, yapılan araştırmaların daha bütüncül olmasına katkı sağlayacaktır (Gür, 2013).

Dil hayatımızda birçok fonksiyona hizmet etmektedir. Dil insanların birbirlerini bilgilendirmede kullandıkları en önemli araçtır. Ancak dil, sadece bilgi vermeye ve almaya yarayan bir araç değildir. Dil aynı zamanda insanların eylem ve faaliyetlerde bulunmasına, sosyal ilişkiler ve bağlantılar kurmasına, kimlik kazanmalarına ve birtakım roller üstlenmelerine olanak sağlar. Dünyadaki birçok şey dil aracılığı ile inşa edilmektedir (Gee, 2011, s. 2, 17-19). Karaduman dil ve söylem ilişkisini aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

Bireyler evreni ancak dillerinin olanaklılığı sayesinde algılayabilir. Dolayısıyla dil, bireylerin yaşam algılamalarını ve zihinlerini biçimlendirir. Birey dil edimi ile yaşantısını kavramsallaştırarak, bilişsel alanlarını oluşturur ve sürekli yeniden yapılanma süreci içinde olan işlemler zinciri olarak söylemi geliştirir. Yine birey, içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olarak söylem ile toplumda yerini almakta, bulunduğu konumdan toplumsal yaşama katılmakta ve söylem üretimi içinde etkili olmaktadır (Karaduman, 2017).

Dil ve söylem birbirinden ayrı iki olgu olarak düşünülemez. Çünkü söylem, insanda ve dilde hayat bulur. Söylem bir dil bağlamında oluşmaktadır. Dil düzeneği ve bağlamın bir araya gelmesi söylemleri meydana getirmektedir. Yani söylem bünyesinde hem tümceden öte doğal dil kullanımını hem de dil kullanımını etkileyen, dil dışı bağlam unsurlarını barındırır (Günay, 2018, s. 41; Özüdoğru, 2016, s. 14; Sözen, 2017, s. 14,18). Söylemin dilden ayrıldığı nokta, dilin eş zamanlı olarak çalışan soyut kalıp ve kurallar kümesini ifade ederken, söylemin bu soyut kalıp ve kurallar kümesinin gerçek dünyadaki kullanım bağlamında somutlaştırılmış halleri olmasıdır. Söylem, dilin dilbilgisi ve anlam boyutunun ötesinde, bu dil yapılarının farklı sosyal, politik ve kültürel alanlarda bulunması sonucu neler olup bittiğini açıklamaya çalışan bir terimdir (Simpson, Mayr & Statham, 2019, s. 5).

Söylem dilsel doğası nedeniyle, dilbilim analizleri için karmaşık bir metodolojik repertuar geliştirmiştir. Dilbilimsel çalışmalarda söylem kavramının ayrıntılı kuramsal tanımlarına rastlanmaktadır. Söylem teorileri, sadece Saussure ve Chomsky gibi önemli dilbilimcilerin

görüşlerinden ortaya çıkmamıştır. Austin, Quine gibi “dilsel felsefe” akımının öncüsü dil felsefecilerinin, Sapir ve Whorf gibi dil antropologlarının ve Nietzsche, Heidegger ve Gadamer gibi dil felsefecilerinin dil ile ilgili görüşlerine de dayanmaktadır (Gardt, 2017, s. 2; Sözen, 2017, s. 14).

4.2.2. Söylem ve Bağlam

Önceki başlıkta söylemin, dilsel bir bağlam içerisinde geliştiği ve ortaya çıktığı aktarılmıştır. Bu açıklamadan hareketle bağlamın, söylemin oluşmasında çok önemli bir role sahip olduğu söylenebilir. Bu sebeple de söylem ve bağlam ilişkisi daha yakından incelenmeli ve açıklanmalıdır.

Öncelikle bağlam, bireyin dünya hakkındaki varsayımlarının alt kümesini oluşturan psikolojik bir altyapıdır. Bir ifadenin yorumlanmasında dünyanın gerçek durumundan ziyade, kişinin zihnindeki bu varsayımlar etkili olur. Bu sebeple bağlam sadece fiziksel çevre ve ifadelerle sınırlı değildir. Gelecekle ilgili beklentiler, bilimsel hipotezler, dini inançlar, hatıralar, kültürel varsayımlar, bireyin zihinsel durumu vb. bireylerin ifadeleri yorumlamasında rol oynayabilir. Kısacası bağlam ortam, çevre ve toplanan verilerle ilgili diğer arka plan öğeleridir (McKinlay & Mcvittie, 2008, s. 9; Sperber & Wilson, 1995, s. 15-16). Bağlam, bir konuşmanın veya yazının ilettiklerini doğru anlamamanın temel şartıdır; çünkü konuşurken ve yazarken anlamı belirleyen birçok etken vardır (Yakıcı, Yücel, Doğan & Yelok, 2011, s. 13).

Etkileşim veya iletişimsel bir aktivite olarak söylem, bağlam modelleriyle biçimlendirilen iletişimsel durumun bir parçasıdır. Bağlamlar bir yandan kişisel deneyimler ve sosyal bilgiler arasında, bir yandan da söylem arasında aracılık yapar. Kişilerin epizodik belleklerinde (anlamsal bellek) çeşitli özel zihinsel modeller, yani bağlam modelleri bulunmaktadır. Bağlam modelleri, insanların iletişim durumlarını anlamak ve analiz etmek için kullandıkları sınırlı sayıdaki ilgili kategoriden oluşan bilişsel şemalar tarafından düzenlenmektedir. Bu bağlam modelleri, söylem üretme ve anlama özelliklerini kontrol eder. Bağlam, dil kullanıcılarının söylem üretimini ve anlamasını iletişimsel durumlara uyarlamalarını sağlayan önemli bir ara yüzdür. Bağlam, dil kullanıcılarının söylemlerini iletişimsel ve sosyal duruma nasıl esnek bir şekilde adapte edebildiklerini açıklar. Bağlam modelleri söylemlerin ne ile ilgili olduklarını, yani söylemin anlamını kontrol eder. Ayrıca

söylemlerin neden ve nasıl, durumdan duruma değişebileceğini açıklar. Bağlamlar bir tür günlük tecrübe olduğundan, bağlam modelleri sosyal aktörlerin günlük faaliyetlerini kontrol eden özel sübjektif modellerdir. Bağlam modelleri dinamik bir yapıya sahiptir. Dil kullanıcısının bilgi durumunda bir değişiklik meydana geldiğinde, bağlam modelleri de etkileşim veya söylem üretimi ve anlama aşamasında kısmen değişikliğe uğrayabilir (Van Dijk, 2009, s. 249, 252).

4.2.3. Söylem ve Anlam

Aksan'a göre (2009, s. 44-45, 75) anlam ister sözcük düzeyinde ister tümce ve sözce düzeyinde olsun kolayca açıklanamayacak bir kavramdır. Dilin sözcük düzeyinde bile meydana gelen anlam esneklikleri (yan anlamlılık, eş anlamlılık, çok anlamlılık vb.) anlam kavramının önemini göstermektedir. Dilsel göstergeleri hiçbir zaman, anlamdan bütünüyle soyutlayarak ele alamayız. Aksan (2009) anlamı “dilde birer ‘gösterge’ niteliğiyle yer alan, insanın dünya bilgisine dayalı birtakım belirleyicileri bulunan sözcüklerin belli başlı bağlam ve belli bir konu içinde ilettikleri kavram” (s. 48) şeklinde tanımlamaktadır.

Söylem çerçevesinde anlam, bir metin veya metin bölümünü etkileyen ve yorumlamaya yardımcı olan söylemde söylenen her şeydir. Söylem bize dünyayı, özel hayatlarımızı, yaptığımız ya da yapmadığımız şeyleri ve başımıza gelenleri nasıl görebileceğimizi söyler. Söylem olmadan, bu şeyler ve hatta yaşamın kendisi anlamdan mahrum kalır. Hayatlarımızı anlamlı kılan söylemdir. İnsanlar birbirleri ile iletişim halindeyken, sürekli olarak kendi yaptıklarına ve başkalarının yaptıklarına anlam vermeye çalışmaktadır. Gün içerisinde karşılaştıkları her davranışın, her söylenenin ve her yüz ifadesinin anlamını düşünmektedirler. Söylem ise bunların anlamlarını kategorize etmeyi sağlamaktadır. Bir şeyleri değiştirilmek istendiğinde tek yapılması gereken, onları yeniden inşa etmek ve onlara yeni anlamlar vermektir. Ancak mevcut anlam birimlerini yeniden düzenlemek, kelimelerle oynamaktan çok daha fazlasıdır. Mevcut anlamın değiştirilmesi, dünyanın yeni bir ışıkla sunulmasıdır (Teubert, 2010, s. 2-3, 241, 248). Bu sebeple anlam çok önemli bir kavramdır. Söylem, anlam ve etkileşim seviyesinde ortaya çıkan bir dil pratiğidir. Etkileşim sürecinde söylemsel pratiklere yönelik bir anlam mübadelesi yaşanmaktadır. Söylem meydana gelirken konuşan-dinleyen ve okuyan-yazan arasında bir etkileşim sürecine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak sadece etkileşim süreci yeterli değildir. Söylenenleri anlamaya da ihtiyaç vardır. Kısacası anlam mübadelesi olarak söylem, etkileşim süreci ve anlamlı öğeler

sürecini gerekli kılmaktadır. Anlam doğrudan doğruya söylemin yapısal bir özelliğidir. Çünkü söylemler öznelliğin bir ürünüdür. Söylemlerin hiçbir zaman ve yerde tarafsız, saf olmayışı onları öznel yapıya büründürür. Öznellik ise anlamların altını çizer ve anlam, diyalog süreci sonucu ortaya çıkar. Söylemin anlamı, aslında bağlamın değil öznelliğin bir ürünüdür. Söylemde kullanılan sözcüklerin anlamları, neyi açıkladıkları ve nerede açıkladıklarına göre değişmektedir. Aynı kelime birbiriyle zıtlaşan iki içeriği gösterebilir (Sözen, 2017, s. 22, 25, 34).

4.2.4. Söylem ve Yorum

Söylem, söz ve yazı ayrımını ortadan kaldıran bir kavramdır. Bu kavramlar birbirleri ile bağlantılı parçalar olsalar da bu kavramların her birini içeren ve bunları bir bütünün parçaları haline getiren şey yorum kavramıdır (Sözen, 2017, s. 31). Sözen'e göre (2017, s. 10, 157) söylemin kalbi bağlamda atar, ama dolaşımı yoruma bağlıdır. Bağlamdan bağımsız bir söylem, henüz söylenmemiş olan söylemdir. Ancak yorum olmadan, söylem bir hiçtir. Yorumun varoluş nedeni söylemdir.

Yorum, bir metinden söylem çıkarma sürecidir (Widdowson, 2004, s. 166). Barthes'e göre metin bir göstergeler galaksisidir. Bu sebeple metni yorumlamak gereklidir. Bir metni anlamak, metni bir söylem gibi görmek ve onu yorumlamak demektir. Metni yorumlamak, gizli olan anlamı açığa çıkarmak değildir. Konuşmacılar, okuyucular, yazarlar ve karakterler tarafından kurulu söylemin doğasını ifşa etmektir (Sözen, 2017, s. 32-33).

Söylemi yorumlamak, etkileşim içerisindeki bireylerin dili kullanarak iletişimsel niyetlerini gerçekleştirmeye çalışırken belirli bir bağlam içerisindeki yerleşik sosyal uygulamalara dayanan, insan iletişim sürecinin kilit bir yönüdür (Dontcheva-Navratilova & Povolna, 2012, s. iv). Söylemi yorumlayan kişi, söylemde söylenmek istenenlerle, söylemin onda oluşturduğu çağrışımlarla ve elde ettiği diğer verilerle söylemi yeniden inşa etmektedir. Söylemi yorumlayabilmek için büyük çerçeveyi görmek ve ayrıntılara dikkat etmek büyük önem taşımaktadır. Anlamın ortaya çıkarılması ve yorumlanmasında dil içi ve dil dışı bağlamlar, büyük çerçeveyi ve ayrıntıları görebilmek için birer veri niteliğindedir. Kısacası yorumlama, söylemi yeniden inşa ederek söylemde yatan gerçeği ortaya çıkarma çabası veya süreci olarak özetlenebilir (Doyuran, 2018).

Söylemin yorumlanabilmesi için bazı önemli şartlar bulunmaktadır. Öncelikle söylemde kullanılan dilin yapısı ve söylemin odaklandığı olay örgüsü bilinmelidir. Örneğin, metnin içeriğini tarihi olaylar meydana getiriyorsa, söz konusu tarihi olaylar hakkında bilgi sahibi olunmalıdır. Yorumlamanın diğer bir önemli hususu ise metne tarafsız yaklaşımdır. Kişisel ön yargılar, anlama ve yorumlama sürecinde yorumcuyu objektif olmaktan alıkoyabilir. Bu sebeple, yorumcu metne açık bir görüş, tarafsız bir bakış ve geniş bir perspektifle yaklaşması gerektiği bilincinde olmalıdır (Doyuran, 2018).

4.3. Söylemle Karıştırılan/Benzer Kavramlar

Dil, bünyesinde sayısız kavramı barındıran bir dizgedir. Dil söz konusu olduğunda, aynı durumu belirten birden fazla terimin var olması olası değildir. Kavramlar arasında her zaman karşıtlık veya farklılıklar bulunmaktadır. Olayların, nesnelere ve süreçlerin devinip gelişmesi hem birlik hem de çatışma içerisinde olan karşıtlıkların varlığıyla olasıdır. Bu bağlamda, söylemden ayırt edilmesi zor olduğu için söylem kavramı yerine kullanılabilen veya söylem ile karıştırılan birçok terim mevcuttur. Bu kavramlar arasındaki farklar yeterince bilinmediğinden, kavramların yanlış kullanımlarına devam edilmektedir (Günay, 2018, s. 36). Söylemin ne olup ne olmadığı netleştirilebilmesi için, söylemle benzerlik gösteren bu kavramların, söylemden ne gibi farklılıkları olduğu ortaya koyulmalıdır.

4.3.1. Söz

Söylem ve söz bazı açılardan birbirine benzeyen kavramlardır. Ancak tam olarak aynı şeyler değildir. Saussure'ün "dil ve söz" ayrımı sonrası, dil bir toplumsal düzenek olarak kabul görmüş, söz ise bu toplumsal düzeneğin hem yapıca hem anlamca bireysel yorumlarla zenginleşmiş hali olarak kabul edilmiştir. Sözel ifadeler, bireysel etkinliklerdir. Bu sebeple, seçici ve yaratıcıdır. Sözler yorumlanır, ancak doğrulanıp yanlışlanamaz. Söz kavramının en önemli özelliği, normal dil algısına müdahale ederek, yeni bir algılama yolu önermesidir. Söz bazen dilin yoğunlaştırılmış hali olarak tanımlanmaktadır. Sözlerin amacı yoktur, sözler sözü söyleyenin kişiliğini ve o anki ruh halini yansıtır. Aslında söz kendi kendine yeten bir amaçtır. Aşağıdaki örnek dize ile söz kavramının ne olduğu daha iyi açıklanabilir (Yakıcı vd., 2011, s. 14-15):

- Lambada titreyen alev üşüyor. (Abdurrahim Karakoç)

Zihnin normal düz işleyen dil algısına göre alev üşümez, yanar. Üşüme fiilinin kullanılması, normal dil algısına bir müdahalede bulunmaktır. Bu sebeple bu dize bir sözdür ve yorum beklemektedir. Bu dizeyi yazan şair, lambada ateşin titreyişini, bir üşüme olarak yorumlamıştır. Söze “Ne demek?” veya “Nasıl Yani?” soruları sorulduğunda, yukarıdaki dizede olduğu gibi sözlerin, dili nasıl zenginleştirdiği veya yoğunlaştırdığı ortaya çıkmaktadır (Yakıcı vd., 2011, s. 15).

Söz ile ilgili bu açıklamalara bakıldığında söylem kavramı ile özellikle bireysellik konusunda benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ancak söylem ile ilgili yapılan tanımlar, söylemin sözden çok daha geniş kapsamlı bir kavram olduğunu göstermektedir. Söylem daha önceden de bahsedildiği gibi hem bir dil kullanım şekli hem bir meta eylem hem de ilişkileri inşa eden sosyal pratiktir. Ayrıca sadece dilsel değil, dil dışı unsurları da bünyesinde barındırmaktadır.

4.3.2. Sözce, Sözceleme Durumu ve Sözcelem(e)

Sözce bazen söylemin eş anlamlısı olarak karşımıza çıkabilmektedir. Ancak sözceler, söylemleri meydana getiren birimlerdir. Sözce, belli bir kişi tarafından belli bir iletişim amacıyla meydana getirilen tümce sınırlarını aşan dilsel bir ürün veya yapı olarak tanımlanabilir. Sözcelerin anlamları bazen vericiye, bazen alıcıya veya bağlama göre değişebilir. Tek bir sözcük bile ya da bir metin sözce olabilir. Aynı sözce farklı iletişim durumlarında farklı anlamlara da gelebilir. Sözceler, dilbilgisel açıdan tam ya da doğru olmayabilir. Somut bir iletişim durumu içerisinde oluşturulmuş her tümce de sözce olarak kabul edilebilir. Söylem ve sözcenin önemli ortak yanlarından birisi, her iki kavramın da metnin oluşum kurallarına bağlı kalmak zorunda olmayışlarıdır. Söylem ve sözce arasındaki önemli bir fark ise birisinin kullanım içinde, diğerinin gücül olarak var olması ile ilgili olmasıdır. Sözce, belirli bir birey tarafından bir iletişim durumunda belirli bir alıcıya yönelik söylendiği zaman söylem haline dönüşebilmektedir ve anlamını söylem olarak üretildiği esnada kazanmaktadır. Sözceyi gerçekleştiren kişi kendi zamanı ve uzamı arasında bağlantı kurduğunda, artık söz söyleme dönüşmüştür. Sözce kavramından söz edildiğinde “sözceleme durumu” da ayrıca öne çıkan bir kavramdır. Çünkü sözce, sözceleme öznesi tarafından sözceleme durumu içinde üretilir. Bir sözcenin anlamı, sözceleme durumu içinde

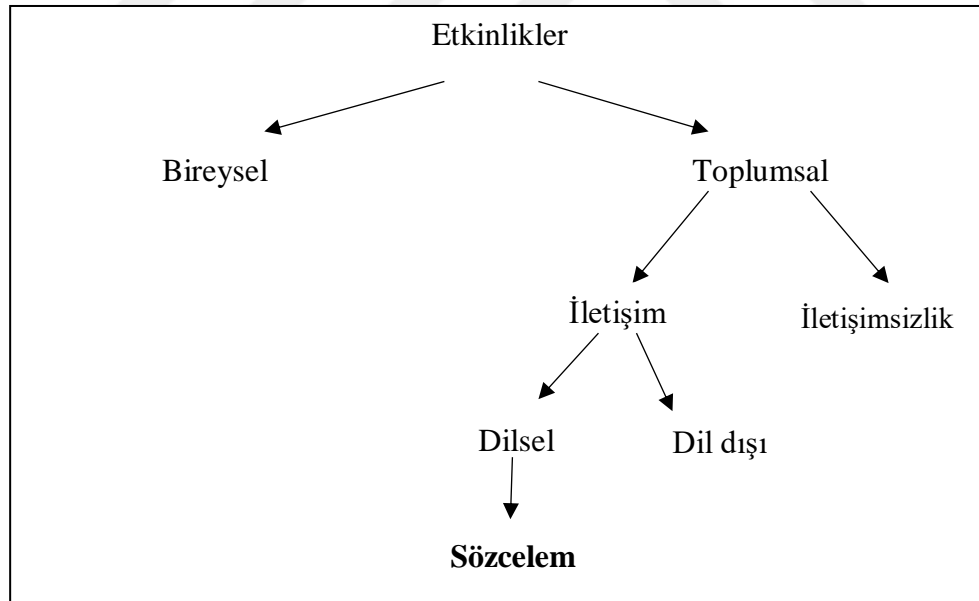
var olmaktadır. Ancak sözcenin anlamlandırılması iletişim koşulları içerisinde olur. İletişim koşulları da söylemi belirler (Günay, 2018, s. 37-40; Kıran, 2015, s. 98; Onursal, 2003). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere sözceleme durumu hem sözcenin hem de söylemin üretilmesi için önemli bir süreç veya oluşturucu bir öge olarak anlaşılmaktadır. Sözceleme durumu “gerçek bir durum” değil, soyut bir dilsel kavramdır. Ancak sözceleme durumu, gerçek durumun dilsel olarak yeniden sunulmasıdır (Kıran, 2015, s. 128).

Diğer bir önemli kavram olan “sözceleme” ise dili söyleme dönüştüren işlemsel bir edim, bir sözce oluşturma işlemi olarak soyut bir aygıt veya konuşucunun dili kendi adına işleyişe geçirme olgusu olarak tanımlanmaktadır (Kıran, 2015, 100-101, 128).

Sözceleme ile ilgili yapılmış en açıklayıcı tanımlardan biri şu şekildedir:

... Sözceleme somut, bitmiş ve üretilen sözce aracılığı ile gözlemlenebilen ve tamamlanmış bir edimdir. Ama bu eylem bir süreç olarak ele alındığında, sözceleme soyut bir aygıt, görünen yüzün ya da sözcenin görünmeyen oluşturucusudur. Fiziksel, düşünsel ve bilişsel olan bu aygıt dili işleyişe sokar, bu işlemi yapan konuşucu da dili üstlenmiş olur (Kıran, 2015, s. 99).

Sözceleme(e) insan etkinlikleri arasında aşağıdaki şekilde olduğu gibi gösterilebilir:

Şekil 2. İnsan etkinlikleri arasında sözceleme. Kıran, Z. & Kıran, A. (2010). *Dilbilime giriş*. Ankara: Seçkin.

4.3.3. Tümce

Tümce “bir yargı bildirmek için tek başına çekimli bir fiil veya çekimli bir fiille kullanılan kelimeler dizisi” (TDK, t.y.) olarak tanımlanmaktadır. Tümce ve söylem bazen aynı dilsel birimler gibi algılanmaktadır. Ancak söylem, sözceleme durumu göz önüne alınarak üretilen dilsel bir yapıyken, tümce sözceleme durumundan, yani bağlamdan yoksun bir dilsel birimdir. Söylemler tümce olabilir, ancak tek başına tümce olması yeterli değildir, söylem gerçek bir özne tarafından gerçek bir bağlamda da kullanılmalıdır. Tümcenin söylemden ayrıldığı diğer bir nokta da edimsel olmayışı ve bir göndergeye sahip olmayışıdır. Söylemler bunun aksine dünyaya gönderimde bulunan edimselleşmiş yapılardır. Tümceler kendi içinde tutarlı sözcüklerden meydana gelen ve belli kurallara bağlı kalmak zorunda olan sözdizimsel düzene sahip bir bütündür (Günay, 2018, s. 41-42; Z. Kıran & Kıran, 2010, s. 223). Tümce ve söylem arasında yaşanan anlam kargaşası bazen, tümce ve sözce arasında da yaşanabilmektedir. Oysa tümceler sözcelerinin aksine, dilbilgisel açıdan doğru tam bir yapıya sahiptir. Tümceler toplumsal dilin, sözceler bireysel sözün ögesidir. Tümce ile sözce arasındaki en önemli farklardan biride, tümcenin oluşturulma kurallarına göre anlam değiştirmemesi, sözcenin ise anlamını doğrudan oluşturulma durumundan yani sözceleme durumundan almasıdır. Eğer tümce somut bir iletişim durumu içerisinde meydana gelmişse, her tümce sözce olarak da kabul edilebilir. Yani sözce, bir tümcenin sözcelenmesinin ürünüdür. Yapılarından ötürü tümce dilbilimin, sözce ise edimbilimin konusudur (Günay, 2018, s. 43; Korkut, 2015, s. 161; Onursal, 2003). Korkut (2015, s. 161) tümce ve sözce arasındaki farkı aşağıdaki örnekle açıklamaktadır:

- Türkiye Cumhuriyeti 29 Ekim 1923’te Ankara’da ilan edilmiştir.
- Yarın Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun 90. yıldönümüdür.

Birinci cümlemin anlamı bunu kimin, hangi anda, nerede, kime ve ne niyetle söylediğine dair değişmemektedir. Bu sebeple birinci örnek bir tümce örneğidir. İkinci örnek ise bir sözcedir, çünkü “yarın” sözcüğünün anlamı, sadece 28 Ekim 2013 tarihi için geçerli ve anlamlıdır. Şu ana kadar bahsi geçen bazı kavramlar kısaca aşağıdaki tablodaki gibi özetlenebilir:

Tablo 1

Dil ve Söz Ayrımı

Dil	Söz	Kuram
Toplumsal (uzlaşımsal)	Bireysel	Yapısalcı Dilbilim
Tümce (kurallı)	Sözce (kurallı/kuralsız)	Sözcelem(e) –Edimbilim
Metin (düzenli)	Söylem (düzenli/düzensiz)	Metin dilbilimi Söylem Çözümlemesi.

Korkut, E. (2015). Metin dilbilimi ve dil öğretimi. E. Korkut & İ. Onursal Ayırır (Ed.), *Dil bilimleri ve dil öğretimi* içinde (s. 159-211). Ankara: Seçkin

4.3.4. Metin

Metin öncelikle bağlama dönük tümceler gurubu, tek bir tümce veya tümcenin bir parçasıdır. Metin dil dışı etmenlerle kavranabilen bir iletişim birimidir. Metin söz konusu olduğunda dilbilgisi yerine, daha çok metnin iletişimsel işlevini içeren devingen bir süreç ön plana çıkmaktadır (Günay, 2018, s. 44-45). Metin daha çok yazılı anlatıma, söylem ise sözlü anlatıma göndermede bulunmasına rağmen, dilbilim alanında bu iki anlatım arasında sözlü ve yazılı olarak bir ayrım bulunmamaktadır. Metin, söz ve yazıyı söylem ile bütünleştiren bir kavramdır. Metinler tümce ötesi, söylemler sözce ötesi özelliklere sahiptir. Dilbilimciler metin ve söylem kavramlarını farklı şekilde yorumlamaktadır. Bazı dilbilimciler tarafından metin, bazen sözce kavramının bazen de söylem kavramının eş anlamlısı olarak kullanılabilir. Bazı dilbilimcilere göre ise metin ve söylem zıt anlamları ifade eden iki terimdir (Darıcı & Korkut, 2015, s. 124-125; Novruzova, 2012; Sözen, 2017, s. 31).

Görüldüğü üzere söylem ve metin kavramını birbirinden ayırmak zordur. Söylem ve metin arasındaki farklılığa daha yakından bakılacak olursa, söylem bir dil ürününün yaratılma sürecini (sözcelem durumunu) ön plana çıkarmaktadır. Çünkü söylemler bireyin kendi sorumluluğunda ve belli bir iletişim amacı neticesinde meydana gelmektedir. Bu sebeple söylemin incelenmesinde, söylemin üretim sürecinin araştırılması oldukça önemlidir. Metin söz konusu olduğunda ise, tümce ötesi dilsel bir ürünün çeşitli düzeylerinde meydana gelen eklemlenmeleri ve bu dilsel ürünün biçimsel ve anlamsal açıdan bir bütün oluşturması akla gelmektedir (Onursal, 2003). Aşağıdaki tablo metin ve söylem arasındaki farkları özetlemektedir:

Tablo 2

Metin ve Söylem Farkı

Metin	Söylem
Tümceler bütünü	Sözceler bütünü
Paragraflar	Kesitler
Sözcelem durumundan bağımsız anlam	Sözcelem durumuna göre değişen anlam

Korkut, E. (2015). Metin dilbilimi ve dil öğretimi. E. Korkut & İ. Onursal Ayırır (Ed.), *Dil bilimleri ve dil öğretimi* içinde (s. 159-211). Ankara: Seçkin.

Söylem kavramı, metnin oluşturulması, kullanılması ve iletişimdeki temel rolü gündeme geldiğinde önem kazanmaktadır. Bilişsel ve dilsel açıdan metin ve söylem büyük bir ilişki içerisindedir. Çünkü metin söylemde yaratılır, metin söylemin eseridir ve aralarında sebep-sonuç ilişkisi barındırmaktadırlar. Metin ve söylem ilişkisi açısından ve halen üzerine tartışmaların sürdüğü iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar (Novruzova, 2012, s. 351, 354, 359):

- 1) Söylem metnin özel halidir.
- 2) Metin söylemin bir birimidir.

Söylem, metinlerin iletişim işlevi kazanmasını sağlayan, metinlerdeki dilsel düzenlemeler aracılığıyla izlenebilen ve algılanabilen soyut bir olgudur. Her metin, söylem topluluklarının amaçlarına göre şekillenmektedir ve oluşmaktadır. Metnin türü de metne özgü söylem şemasını ve dil kullanımını belirlemektedir (Uzun, t.y.). Söylem dolaylı anlatımlarla veya dilsel göndergeler aracılığıyla düşünce ve algının metne yansımalarıdır. Bu yüzden her metin belli bir söyleme sahiptir. Yazılı ve sözlü ürünler oluşurken, dilin zihinsel boyutu devreye girmektedir. Dilin zihinsel boyutunun metne yansımalarının doğru anlaşılabilmesi de söylem ile ilişkilidir. Dil, söylem ve metin terimlerinin birbirleri ile olan ilişkilerinin zihinsel arka planı, doğru anlaşılma ile bağlantılıdır (Doyumğaç, 2018).

4.3.5. Anlatı

Bir anlatma biçimi olan “anlatı” birçok yönden söylemden ayrılmaktadır. Anlatıda olaylar kendi kendine, gerçek bir öznenin konuşmadığı bir dünyada anlatılıyor gibi bir izlenim

yaratmaktadır. Romanlar tiyatrolar, öyküler, masallar, pandomimler, bale ve sinema gibi dilsel ve dil dışı sözceler birer anlatıdır (Günay, 2018, s. 45-56).

Anlatı ve söylem aslında sözcenin iki farklı türüdür. Ancak anlatıda sözcelem pasif durumdadır ve edimden kopuktur. Söylem ise sözcelem durumunun izlerini taşımaktadır. Belli bir iletişim niyetinde olan konuşucunun ve alıcının varlığı mevcuttur. Söylem dili tüm fiil zamanlarını kullanmakla birlikte, şimdiki zamanı, gelecek zamanı ve di’li geçmiş zamanı özellikle kullanmaktadır. Anlatıda ise di’li uzak geçmiş zaman ya da geçmiş zaman değerindeki şimdiki zamanın hikâyesi kullanılır. Söylem dilinin diğer bir ayırıcı özelliği de “ben/biz” ve “sen/siz” kişi zamirlerini kullanmasıdır. Üçüncü tekil kişi “o” söylem dilinde kullanılmasına rağmen, anlatıda kullanılan kişi zamiri “o” ile aynı değerde değildir.

Anlatılarda, anlatıcı olaylara karışmaz, yani anlatılan olayda bir kişi yoktur, bu sebeple anlatımda hiçbir kişi zamirinin karşıtı olmayan “o” zamiri kullanılır. Ancak söylemlerde kullanılan “ben” zamiri o ve sen zamirinin karşıtıdır. Söylemlerde “şimdi, bugün, dün, yarın, burası vb.” gibi zaman ve yer belirteçleri, sözcelem anı ve yerini belli eden ifadeler kullanılırken, anlatıda “o zaman, o gün, ertesi gün, orası” gibi belirsiz ifadeler kullanılır. Konuşucu sözcede varlığını göstermek istemiyorsa, yani alıcı ile doğrudan bir ilişki içerisinde olmak istemiyorsa söylem biçimi yerine alıcı biçimini seçmelidir (Z. Kıran & Kıran, 2010, s. 191-192).

4.3.6. Beyan (Bildirme)

Söylem söz konusu olduğunda üzerinde durulan önemli kavramlardan biri de beyanlardır (statements). Beyanlar sadece bir şeyleri ifade etmek (utterance) ya da anlatmak değildir. Beyanlar sadece anlam üzerinde duran konuşma eylemlerine karşın, anlamın yanına açıklamaları da ekleyerek geniş bir çerçeveye sahip olur. Beyanlar, bir dili tasvir eden kurallar olarak, anlam veya mantık ilişkisinden öte bir şeydir. Beyanlar imalar ve öne sürmelerle, dolaysız şekilde özneye göndermelerde bulunmaktadır. Modern felsefede dil, beyanlarla ilişkilendirilmektedir (Sözen, 2017, s. 36-37).

Mills (1997, s. 60) beyanları, söylemin ana yapı taşı olarak tanımlamaktadır. Söylemler, kurumsallaştırılmış bir güce sahip olan ve bireylerin davranış ve düşünme biçimlerine ciddi bir etkisi olan bir dizi yaptırım gücüne sahip beyanlardır/ifadelerdir. Beyanlar da tıpkı söylem gibi bazı kurumsal güce sahip, bireysel eylem ve düşüncelere etki eden dilsel yapılar

olarak düşünölmektedir. Söylemler ve beyanlar kurumsal etmenler, bağlam benzerliği, benzer şekilde eylem gerçekleştirmelerinden ve benzer bir güce sahip olmalarından ötürü söylem, bir araya gelen beyanlar dizisi veya kısaca “beyanlar grubu” olarak nitelendirilebilir (Mills, 1997, s. 62).

4.4. Söylem Kuramları

Dilbilimde tümce ötesi en büyük birim ve dil kullanımı olarak kabul edilen söylem, dilbilim dışındaki alanlarda daha çok toplumsal bir pratik olarak görölmüştür. Özellikle 1960’lı yıllardan bu yana Batılı ölkelerin sosyal bilimlerinde oldukça ilgi gören söylem kavramı (Elbirlik & Karabulut, 2015), yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere birçok bilim alanı tarafından farklı şekillerde ele alındığı için tarih boyunca çeşitli söylem kuramları ortaya atılmıştır.

Çoğu söylem kuramı, dilin yapılar ile olan ilişkisini incelemektedir. Ancak 20. yüzyıl boyunca, antropoloji alanındaki birçok tartışma, sosyal ve beşerî bilimlerin sosyal hayatın söylemsel ve yapısal yönleri arasındaki ilişkiye odaklanmışır (Paz, 2013, s. 191). Söylem kuramları, bilimsel düşünmeye olanak sağlamaları, yeni düşünme yollarının üretilmesine katkı sağlamaları (Sözen, 2017, s. 155) ve söylem analizlerine şekil vermeleri sebebiyle üzerinde durulması gereken bir başlıktır.

4.4.1. Yapısalcı Dilbilimde Söylem Kuramı

Yapısalcı dilbilimin öncüsü Ferdinand de Saussure’ün dilbilim yaklaşımı ile dilin aslında gerçek dünyayı yansıtmadığı, anlamın kültür içinde ve toplumsal uzlaşma sayesinde var olduğu düşüncesi kabul edilmeye başlanmışır. Saussure’ün bu yeni düşüncesi, söylem araştırmalarına yeni bir yön verilmesine vesile olmuş ve tüm söylem kuramlarına ilham vermiştir. (Durna & Kubilay, 2010, s. 48). Ayrıca söylemi, inceleme nesnesi olarak gören ilk yaklaşım yapısalcılıktır (Kotlu, 2007, s. 123). Bu sebeple yapısalcılığın, söylem kuramları içerisinde önemli bir yeri vardır.

Dilbilimsel kuramlara göre cümle/tümce, dil bilgisel/dilbilimsel ilişkilerin sınırı olarak kabul edilmektedir. Söylem ise sözcüklerin, ifadelerin ve cümlelerin belirli bir bağlam içerisinde kullanılarak, anlamlı iletişimsel davranışlar üretilebilmesi söz konusu olduğunda kullanılan

üst düzey bir kavramdır. Söylem ifadeleri, dil bilgisel bağdaşıklıkta daha farklı bağdaşıklık ilkelerine sahiptir. Bağlamdan kopuk cümle ve söylem ifadeleri arasındaki ayrım, büyük oranda Saussure'ün yapmış olduğu çalışmalara (özellikle dil ve söz ayrımı üzerine) dayanmaktadır. Saussure'ün yapısalcı dilbilimi, dili soyut bir yapı olarak ele alıp, nesnelerin ve dünyanın nasıl anlamlandırıldığı üzerine yoğunlaşmaktadır. Yapısalcı dilbilim, dilin soyut kuralları (langue)-dilini konuşma şeklindeki somut kullanımı (parole), eşzamanlık-artzamanlılık, bir sözcüğün ses boyutu anlamındaki “gösteren/signifier”- sözcüğün işaret ettiği anlamı ifade eden “gösterilen/signified” olmak üzere ikili karşıtlığa dayalı bir temeli vardır. Özetle yapısalcılık, belirli bir kültür içerisinde ilişki halinde olan öğelerin karşıtlıklarını ve karşılıklı ilişkilerini anlamlandırmaya çalışmaktadır. Dil sistemindeki ilişkileri gösteren-gösterilen arasındaki ilişki ile anlatmak isteyen Saussure, sözcüğün anlamı ve sözcüğün ses boyutu arasındaki ilişkinin keyfi olduğuna ve tamamen sosyal/toplumsal bir uzlaşmaya dayalı olduğunu vurgulamaktadır. Yapısalcılık, esasen bir toplum teorisi dir. Saussure'e göre dil toplumsal bir olgudur ve bireylerin ifadelerinden bağımsızdır. Dil yapısı toplumsal sistem içinde değerlendirilir. Saussure, mevcut yapıyı toplumsal ilişkilerin belirleyicisi olarak görmüş ve dikkatleri “yapı” kavramı üzerine çekmeye çalışmıştır. Katı bir şekilde dilin sınırları içerisinde bırakılan yapı kavramı, modern düşünceye birçok eleştiri malzemesi vermiştir. Çünkü esas belirleyici olarak “yapı” kabul edilmiş “özne” olgusu yapı karşısında göz ardı edilmiştir. Oysa özne, yapıya kaynaklık eden, ilgi ve ilham veren şeyin ta kendisidir. Özetle yapısalcı yaklaşımda, insan kurumu, insanın kasıtlı-bilinçli eylemleri ve somut etkileşim olayları dilsel yapının dışında bırakılmaktadır. Bu da söylemin, dışsal bir olgu olarak değerlendirilmesi anlamına gelmektedir (Nar, 2014; Paz, 2013, s. 192; Say, 2013). Saussure seslerin, yazılı imgelerin ve dilin anlamlarının birbiri ile olan ilişkileri sayesinde var olduğunu, bu ilişkilerin de yapıyı meydana getirdiğini savunmaktadır. Ona göre, sesler ve kelimelerin anlamları yapıdan önce var olamaz. Söylem ile ilgili yapılan çalışmalar, yapısalcılıktaki bu yapı kavramını reddetmemektedir. Ancak günümüzde, söylemlerin arkasında tek ve genel bir yapının var olduğu kabul edilmemektedir (Macdonell, 1986, s. 9).

4.4.2. Yapısalcı Antropolojide Söylem Kuramı

1980li yıllara kadar söylem terimi, antropoloji ve yapısalcı dilbilimde aynı anlamda kullanılmıştır. Antropolojide, yapısalcılığın ikili karşıtlık varsayımlarının, söylemsel diğer kültürel kalıpların incelenmesinde uygulanıp uygulanamayacağı soruları sorulmaya

başlanmıştır. 20 yüzyılın ortalarına gelindiğinde, yapısalcılığın en önemli isimlerinden olan ve yapısalcı antropolojinin öncüsü sayılan Levi Strauss, Saussure'ün dilbilim metodolojisini mit ve akrabalık analizi gibi alanlarda kullanarak, yapısalcı antropolojinin temellerini atmıştır. Saussure ise kendi soyut dil teorisinin, ifadeleri incelemek için bir model oluşturabileceğini düşünmekteydi. Yapısalcı antropolojinin kökeni, yapısalcılıktaki “yapı” kavramına dayanmaktadır. Yapısalcı dilbilimde olduğu gibi özne geri plandadır. İnsan kendine özgü bir varlık değil, aksine düzenleyen ve düzenlenen bir varlıktır. Yapısalcı antropoloji, küçük parçaların bir araya gelmesiyle bütünü ifade eden bir düşünce akımıdır. Strauss psikanaliz uygulamalarından faydalanarak, yapısalcılığa psikolojik anlamlar yükleyerek, toplumsal çözümlenelerde bilinç dışı düzeneklere daha fazla yer vermiştir. Ona göre, kültürel yapıyı çözümlenmek için insan zihninin derinliklerine inmek gerekmektedir. Strauss'un çözümlenmesi, zihnin bilinç dışı etkinliklerine, tıpkı Saussure'de olduğu gibi dilin yapısındaki ikili karşıtıklara ve buradan ortaya çıkan sözcüklerin dizgesine dayanmaktadır. Strauss, kendi analizinde Saussure'ün “dil-söz” ayrımı yerine “yapı-olay” ayrımını kullanmaktadır. Strauss belli bir toplum sistemindeki toplu bilinç ile ilgilenmez, o daha çok insan aklının bilinçsiz yapıları ile ilgilenmektedir. Kültürel olayların yapılarını araştırırken, insan doğası ile ilgili bilgilere ulaşmayı hedeflemektedir (Koyuncu, 2011; Nar, 2014; Paz, 2013, s. 192).

Strauss'un incelediği “mitlerin” kavramsal olarak Türkçe karşılığı “söylen” dir. Söylenlerde söyleni kapsadığı için, söylen/mit aslında bir çeşit söylemdir. Söylen, söyleni kapsadığı için Strauss söylemi tam olarak söylen kabul etmez, ona göre söylen söylemin bir parçasıdır. Bu sebeple kendisi “söylenel söylem” kavramını kullanmıştır. Strauss, söylenin de söylemin de kesitli karşıtıklardan meydana geldiğini düşünmektedir. Söylenin kesitli karşıtıklardan meydana gelmesi, söylem de tam bir düzen olmadığına bir göstergesidir. Kültürel yapısalcı olan Strauss'a göre, söylemi oluşturan unsurlar kültür tarafından şekillendirilmektedir. Strauss'un Saussure'den etkilenerek, ikili karşıtlık ilkesinden yola çıkarak kuram ve çözümlenme yöntemi oluşturmaları, yapısalcı söylem yaklaşımlarına önemli katkılar sağlamıştır. Strauss'un mit çözümlenmeleri, söylem çözümlenmelerinin öncüsü sayılabilir. Kullanmış olduğu yöntemler, daha sonra söylem işaret bilimine de örnek olmuştur. Ayrıca Strauss'un analizi, günümüz söylem analizinde ayrı bir yaklaşım olan Hymes'in iletişim etnografisine de katkı sağlamıştır (Elbirlik & Karabulut, 2015).

4.4.3. Post-Yapısalcı Söylem Kuramı

1960'lı yılların sonundan itibaren şiddetli eleştiriler almaya başlayan yapısalcılıktan sonra, post-yapısalcılık dönemine geçilmiştir (Kotlu, 2007, s. 6). Fransız düşünce sisteminden gelen post-yapısalcı görüş, yapısalcılığa birçok açıdan karşı çıkmakta ve eleştirmektedir. Post-yapısalcılar esasen, yapısalcıların analizlerini bir veri olarak kullanmaktadır. Post-yapısalcılar onların yanlışlarını ortaya koymaya çalışırken, kendi fikir ve söylemlerinin doğruluğunu göstermeye çalışmaktadır. Yapısalcılara göre daha önceden de bahsedildiği gibi, insanlar kendi zihinlerindeki bilinçsiz bir yapı tarafından yönlendirilmekte ve belirlenmektedir. Eğer insan, akıl tarafından belirleniyorsa, bu değişmez yapının karşısında “öznenin konumu” nedir? Bu soru, post-yapısalcıların temel sorularından birisidir. Post-yapısalcılara göre toplumda tek bir merkezi yapı bulunmamaktadır. Post-yapısalcıların tek merkezli yapı görüşüne karşı çıkmalarının temeli büyük oranda Louis Althusser'in Marksizm'deki çoklu yaklaşımlarına dayanır. Althusser'in toplumda çoklu ilişki düşüncesi, post-yapısalcıların önünü açmıştır. Strauss'a göre toplumsal düzeyde, farklı sistemler ve kültürler üstünlük açısından birbirleriyle karşılaştırılamaz. Ancak ilk kez Althusser bunun aksine, modern devletlerin toplumsal ilişkilerini çoklu aygıtlarla düzenledikleri fikrini ortaya atmıştır. Althusser'in ortaya atmış olduğu bu fikirle birlikte, post-yapısalcılar arasında toplumun tıpkı bir ağ gibi çoklu ilişkilerden meydana geldiği düşüncesi benimsenmeye başlanmıştır. Bu yaklaşımdan sonra sorunlar, insan ilişkilerindeki mikro örgütlenmeler bağlamında ele alınmaya başlanmıştır. Post-yapısalcılara göre var olan sadece çoklu ilişkilerdir. Toplumsal örgütlenmelerin doğasında, mikro örgütlenmeler bulunmaktadır ve bir toplumun içerisindeki her grup eşit derecede doğruya sahiptir. Onlara göre her grubun ve bilginin birbiri ile denk olduğu bir toplum, ideal bir motiftir (Koyuncu, 2011; Say, 2013).

Post-yapısalcılar, yapısalcıların öznenin konumu hakkında eleştirel de esasen post-yapısalcılık özne değil “metin merkezli” bir yaklaşımdır. Yapısalcıların aksine okuyucuyu merkeze alarak, metnin arkasında bir yapı olduğu düşüncesine katılmamaktadırlar. Post-yapısalcılara göre metnin anlamını yazar değil, okuyucu belirlemektedir. Metin ve okuyucu onlar için her zaman ön plandadır. Yapısalcılığın savunduğu sabit ve tek taraflı bir anlam, yani durağan bir göstergeler fikri, post-yapısalcı görüşe göre imkânsızdır. Her okuyucu metni farklı yorumladığı için, okuyucu sayısı kadar anlam mevcuttur. Post-yapısalcıların, yapısalcılardan ayrıldığı en önemli noktalardan birisi de dil, temsil ve ideoloji arasındaki bağlantılara yoğunlaşmalarıdır. Bu sebeple politika post-yapısalcılar için önemli bir yere

sahiptir. Saussure'ü, dil ve dil dışı dünya arasındaki bağı koparmakla eleştiren post-yapısalcıların, yapısalcılıkla önemli benzer yanları da bulunmaktadır. Eleştirmelerine rağmen, post yapısalcılığın temeli Saussure'ün yapısalcı dilbilim anlayışına dayanmaktadır. Her iki yaklaşım da pozitivism bilim anlayışına karşı çıkar. Her ikisi de dile büyük ilgi duyar ve dilin ortaya çıkışı ve tarihi sorularla ilgilenmez. Her iki yaklaşım da eleştireldir. Özellikle tarihselcilik eleştirdikleri önemli unsurlardan biridir (Kotlu, 2007, s. 115-116, 118-120).

Söylemsel açıdan ise, yapısalcılık ve post-yapısalcılık önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Yapısalcılara göre daha önce de değinildiği gibi, söylemlerin arkasında tek ve genel bir sistem bulunmaktadır. Tüm bireyler mevcut bilgi sistemini paylaşır. Anlam olgusu, bireyin özelliği değil, bağlı bulunduğu bilgi sisteminin bir özelliğidir. Post-yapısalcılar bu görüşe karşı çıkmaktadır. Yapısalcılar metin ve konuşulan dil, sözsüz dil gibi unsurları incelerler, söylem yapılarını ve kurallarını ortaya çıkarmaya çalışırlar, ancak post-yapısalcılar insanların söylem üretmediğini ve sadece söylemler üzerinde düşündüklerini savunurlar. Post-yapısalcı söylemin en önemli özelliği belirsizliktir. Söylemler sabit ve evrensel değildir. Tarihin belli noktalarında ortaya çıkmakta ve kavranmaktadır. Post-yapısalcılar, yapısalcıların aksine bilimsellikten vazgeçmişlerdir. Çünkü söylemler toplumsal konuşma ve düşünce biçimlerini yansıtır. Bu yüzden söylemlerin bir bilimi olamaz. Post-yapısalcı görüşe göre, toplum bizzat dilin kendisidir ve bireyler bir "dil kapanı" içerisinde yaşamaktadırlar. Bu sebeple de bireyler için söylemler dışında bir dışsal hakikat bulunmamaktadır. Söylemler post-yapısalcı anlayışa göre kesintisiz şekilde meydana gelmeye devam eder. Çünkü üretilen her bilgi sistemi, kendinden önce ortaya çıkmış söylemin bir devamıdır. Özetle söylenen her şey kendisinden önce meydana gelmiş anlam çevresi tarafından kuşatılmış durumdadır. Bu sebeple de post-yapısalcılar için hiçbir teori mutlak bir hakikat olarak kabul edilemez. Onlara göre anlam süreklilik halindeki söylemlerden başka bir şey değildir. Nihai bir hakikat olmadığı görüşünü savunan post-yapısalcılar, herhangi bir hakikat arayışını anlamsız bulmaktadırlar. Yapısalcıların amacı, bilinmeyeni ortaya çıkarmak, sorgulamak ve anlatmak iken, post-yapısalcıların bilinmeyeni ortaya çıkarma çabası yoktur. Onlar söylemi ortaya çıkaran bağlamları ortaya koymaya ve yorum gücünü arttırmaya çalışır. Ayrıca söylemlerin doğruluk ve yanlışlıklarıyla ilgilenmezler. Yapısalcıların aksine, post-yapısalcıların söylemsel çalışmalara yaptıkları en büyük katkılardan biri yoruma ve refleksiviteye yapmış oldukları vurgudur. Post-yapısalcılara göre yorum olmadan, söylem bir hiçtir. Post-yapısalcılar yorum kavramını gündeme getirerek söylem alanına katkı sağlasalar da bu durum bazı eleştirileri beraberinde

getirmiştir. Post-yapısalcıların yazarın ve okuyucunun kontrolü dışında, bir metnin sonsuz yorumlanabileceği düşüncesi, onları aşırı bir belirsizliğe sürüklemiştir. Ayrıca anlamın, sadece çeşitli yorumlardan birini seçme olayı olduğu düşüncesi de bilimsel çabayı anlamsızlaştırmıştır (Kotlu, 2007, s. 121, 123, 124-126; Sözen, 2017, s. 87).

Bazı noktalarda farklı fikirlere sahip olmalarına rağmen, en ünlü post-yapısalcıların başında Jacques Derrida, Michel Foucault, Gilles Deleuze, Jean François Lyotard, Felix Guattari ve Julia Kristeva gelmektedir (Güler, 2013). Ancak post-yapısalcılık ile ilgili çalışmalara bakıldığında, Derrida ve Foucault'nun ayrı bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu önemli iki post-yapısalcıya değinilebilir:

- Derrida

Derrida, yapısalcılığı yapı-bozumuna uğratan post-yapısalcıların başında gelmektedir. Derrida'nın kuramları dilbilimsel gözükle de analizlerinin dilbilimsel olduğunu söylemek güçtür. Derrida'nın analizleri daha çok edebi ve felsefi analizlerdir. "Mevcudiyet Felsefesi", "Sözmerkezcilik (Logocentrizm)", "Sesmerkezcilik (Phonocentrism)", "Gramatoloji" ve "Different-Differance" gibi çeşitli metin teorilerini ortaya koymuştur (Elbirlik & Karabulut, 2015; Koyuncu, 2011). Derrida özellikle verilen yapıları kendi içerisindeki bileşenlerine ayırma anlamına gelen "yapı-bozum/söküm stratejisi (dekonstrüksiyon)" ile ön plana çıkmaktadır (Çavuşoğlu, 2018). Yapı-bozum yaklaşımı ile Derrida Batı metafiziğini, başka bir deyişle Batı uygarlığının tümünde var olan düşünce sisteminin temelsizliğini ve çelişkilerini eleştirir. Derrida, Batı düşünme mantığının dayandığı "merkez" düşüncesine karşı çıkar. Yapı-bozum, merkez fikrini merkezsizleştirmeye, metinde dışlanmış ve saklı kalmış farklılıkları keşfetmeye çalışan bir radikal karşı okuma stratejisidir (Evre, 2009, s. 122, 126-127; Rutli, 2016). Derrida'ya göre Batı düşünce mantığında söz/yazı, erkek/kadın, kültür/doğa, gösteren/gösterilen, varlık/yokluk ikili karşıtlıklar mevcuttur ve bu karşıtlıklar arasında da hiyerarşik bir şiddet bulunmaktadır. Bahsi geçen bu kavramların ilkinde daha fazla değer verilirken, ikinci kavramlar Batı metafiziğinde baskı altına alınmıştır. Derrida yapı-bozum ile erkek, varlık ve söz gibi anlamı merkeze alan tüm yapıya, merkezsizleştirme hareketi ile meydan okumaktadır (Aydınalp, 2017). Derrida'nın ele aldığı bu karşıtlıklardan en önemlilerinden biri söz ve yazı ile ilgili olan hiyerarşik yapıdır. Ona göre Batı düşünce sistemi, ses-merkezci bir yapıya sahiptir. Ses kendini bir mevcudiyete dayandırırken, yazı mevcudiyetin yokluğunu gerektirmektedir. Söz ile anlamın kurucusu arasında doğal ve doğrudan bir ilişki bulunurken, yazı ile dolaylı bir ilişki bulunmaktadır. Özetle yazı, Batı

metafiziğinde hakikatle bağlantısı kopmuş ve söze göre daha ayrıcalıksız bir konuma sahiptir. Derrida'ya göre Batı metafiziğinin temelsizliğinin ortaya çıkacağı ilk alan, dilsel alandır. Derrida, dilde anlamın sınırsız olduğu görüşünü ortaya atmıştır. Dil tamamen bağlantısal bir olgu olduğu için, belli bir amaca doğru yönelmez. Aslında anlam asla mevcut değildir. Çünkü anlam sürekli olarak referanslara bağlı değişen bir bağlam aracılığı ile ortaya çıkar. Derrida yaşanan bu değişimleri ayırım (differance) olarak tanımlamaktadır. Sistemde değişen tek bir öge, tüm bağlantıyı etkileyeceğinden, her öge değişime uğrayacaktır. Her değişim de yeni bir oluşumu ifade etmektedir. Bu durumda, sistem içerisinde bir başlangıç ve bir son söz konusu değildir. Var olan tek şey, bir ögenin diğerlerinden olan farkıdır. Bir son ve başlangıcın olmaması da Batı metafiziğinin merkez ve köken ile ilgili iddialarını çürütmektedir. Böylece kavramlar arasındaki hiyerarşinin de temelsizliği ortaya çıkmaktadır. Derrida, Batılı düşünme sisteminde, kavramlar arasındaki ayırım ve ayrıcalıkların tamamen keyfi olduğu ve hiyerarşik yapı içerisinde geri planda kalmış kavrama karşı bir şiddet olduğu kanısındadır. Çünkü ona göre, yazıya karşı sözü, kadına karşı erkeği, siyaha karşı beyazı öne çıkaracak bir gerekçe ve ölçüt yoktur. Böylece Derrida sabit bir anlamın imkânsızlığını ortaya koymaya çalışarak, yeni bir düşünce sistemi meydana getirmeyi amaçlar. Ona göre dil ve bir dil ürünü olan kültür artık Batı metafiziğini besleyen sabit, zamana karşı direnen ve değişmeyen bir mevcudiyet varsayımıyla var olamaz. Derrida'nın oluşturmak istediği yeni düşünme mantığına göre, artık anlam arayışının bir önemi yoktur. Farklar, mevcut olamama ve anlamın ertelenmesi gibi unsurlar yeni düşünme sisteminin önemli parçalarıdır (Aydınalp, 2017; Rutli, 2016). Yapısalcılığa yeniden değinmek gerekirse bireysel düşünce, merkezi dilbilimsel bir yapı tarafından şekillendirilmektedir. Özne, kültürün daha geniş güçleri arasında yok edilmeye çalışılmakta ve kültürel anlam, öznenen soyutlanmış olarak ele alınmaktaydı. Bunun aksine, yapı-bozum teorisinin metinlerin anlamlarının kişilerce belirlendiği gibi radikal öznelci bir tavır takınması, bu teorinin post-yapısalcı bir teori ve yapısalcılığa karşı bir cevap olarak algılanmasına sebep olmuştur (Balkin, 2004). Son olarak özetlemek gerekirse, öznelci bir yaklaşım sergilemesine rağmen Derrida'ya göre metin dışında bir şey yoktur. Metinde sabit bir anlam mevcut değildir. Anlam sürekli yinelenen ve ertelenen izlerin bir izdüşümüdür. Adımın aksine yapı-bozum bir bozma değil, yeniden üretme işlemi, yazıyı yeniden okumadır (Aydınalp, 2017).

- Foucault

Önceki bölümlerde, Foucault'nun söylem anlayışının kendinden önceki, söylem anlayışlarından farklı olduğu ve bir düşünme sistemi olarak öne çıktığı aktarılmıştır. Foucault, yapmış olduğu çalışmalarla, Derrida ile post-yapısalcılığın en önemli temsilcilerinden sayılmaktadır. Fransız felsefesi geleneği içinde yer alan felsefeciler, analitik felsefe, edebiyat, dilbilim, psikoloji veya antropoloji gibi alanlara yönelirken, Foucault tarihe yönelmiştir. Foucault, Batı'nın geçmişinde yer alan ve sorgulanmamış bazı alanları incelemiştir. Özellikle ilk dönemlerde deliliğe karşı toplumsal davranışların evrimi, modernizm öncesi tıp tarihi, dilbilim ve ekonominin kavramsal kökenleri ile ilgili yaptığı ilk çalışmalar, her ne kadar kendisi yapısalcı olmadığını vurgulasa da yapısalcılığın önemli çalışmaları arasında yer alır. Foucault'nun dil ve gerçeklik ilişkisi hakkındaki görüşleri Saussure'e dayanmaktadır. Foucault, tarih ve felsefeyi birbiri ile karıştırarak çağdaş uygarlığın eleştirisini yapan düşünür olarak tanımlanmaktadır. 1960 ve 1970'li yıllarda Foucault'nun dil ve söylem konusundaki görüşleri, dönemin önde gelen tartışma konularından birisi olmuştur. Foucault yaptığı çalışmalarda, belli tarihsel dönemlerde söylemleri biçimlendiren koşulları, bilgilerin ve pratiklerin nasıl oluşturulduklarını ve organize olduklarını anlamaya çalışmaktadır. Ona göre her söylem, bulunduğu tarihsel dönem tarafından şekillendirilmektedir ve söylem içinde bulunduğu tarihsel dönemden bağımsız olarak ele alınamaz (Kotlu, 2007, s. 102, 114-115, 121). Foucault, yapısalcılar gibi, dili anlam, öz ve biçim çerçevesinde ele almaz. Dili işlev, varoluş ve pratikler bağlamında inceler. Sosyal pratiklerin her bir takımı, söylemlerce yapılandırılır. Anlam ise, sosyal bir pratik olarak söylemin ve varlığın maddi durumu arasındaki ilişki sayesinde keşfedilir. Büyük bir tartışma konusu olan "özneyi" ise söylemin bir kaynağı değil, taşıyıcısı olarak kabul eder (Evre, 2009, s. 120; Sözen, 2017, s. 62). Post-yapısalcılar, dilin sosyal hayatı kontrol etme aracı olduğunu, başka bir deyişle dilin insanların düşüncelerini kontrol edebilen ve düzenleyen bir toplumsal araç olduğunu düşünmektedir. Dil ile ilgili bu düşüncelerinin en önemli kaynaklarından biri Foucault'nun çalışmalarıdır (Kotlu, 2007, s. 119). Foucault'nun düşünce sistemine göre söylem, gerçeklik, bilgi ve gücü düzenleyen moddur. Bilgiye (aynı zamanda güce) ulaşmak isteyen kişi, söylemlere bakmalıdır. Çünkü bilgi, söylemin içinde mevcuttur. İdeoloji kavramı da öznenin teorik anlayışı ile bağlantılıdır. Bilgiyi gücün içinde gören Foucault'ya göre, bireylerin eylemleri birer strateji ve taktiktir. Foucault bilgi, öznellik, toplum, soybilimi, güç ve iktidar söylemleri ile ilgili düşünceleri ile ön plana çıkan bir düşünürdür. Foucault'ya göre söylemsel oluşumların iktidarla olan ilişki

ve bağlantıları ortaya çıkarılmalıdır. Ayrıca, bilgi, iktidar ve etik çerçevesinde gerek söylemsel gerekse söylemsel olmayan pratiklerle birlikte, insanın nasıl epistemolojik, politik ve etik bir özne olarak inşa edildiği araştırılmalıdır. Foucault'nun iktidar kapsamında, sadece devlet aygıt ve mekanizmalarındaki problemler değil, aynı zamanda toplum içinde bireylerin beden ve davranışlarına kadar olan program ve problemleri de yer almaktadır. Foucault, söylemin yoruma muhtaç olduğunu kabullenen günümüz söylem analizcilerinin ve sosyal teoristlerin aksine, söylemin yorumlanması ile değil oluşumu ile ilgilenmektedir. Zaman zaman çeşitli eleştirilere maruz kalsa da Foucault'nun söylem analizi ile ilgi yapmış olduğu açıklamalar makro-tarihsel bakış açılarına, nitelik analizi yapan sosyologlara ve eleştirel dilbilim analizlerine yol gösterici niteliktedir (Çavuşoğlu, 2018; Evre, 2009, s. 118-119; Sözen, 2017, s. 66, 68).

4.4.4. Hermeneutik Temelli Söylem Kuramı

Hermeneutik en genel tanımıyla, bir ifade, anlam, metin veya bir sanat eserini yorumlama sanatıdır/bilimidir. Hermeneutiğin diğer bir önemli tanımı da “anlama öğretisi”dir. Hermeneutik günümüze kadar teoloji, hukuk, dilbilim, tarih ve felsefe gibi birçok alanda kullanılmıştır (Topakkaya, 2007). Hermeneutik felsefi olarak fenomenoloji temelli olsa da Ricoeur'a göre hermeneutiğin temelleri esasen kutsal metinlerin yorumlanması ihtiyacının doğmasına dayanmaktadır. Yorum, insanların dünya ile iletişim kurma biçimlerinden biridir. Her insanın dünyayı farklı deneyimlemesinin sebebi, her bireyin dünyayı farklı şekilde yorumlamasından kaynaklanmaktadır. Yorumlama varoluşsal bir durumdur. Çünkü her insan her şeyi yorumlamaktadır. Dünyanın yorumlanması sonucu ortaya çıkan ifade ve düşünceler, başkalarına ne ölçüde tercüme edildiği kadarıyla, dünya anlaşılacaktır. Bu bağlamda, yorumlama sistematik bir düşünüş halini aldığı anda, hermeneutik ortaya çıkmaktadır. Genel olarak sosyal bilimlerde kullanılan hermeneutik, kuramsal olarak kendi üzerine düşünülen bir kavram olduğu için, ayrı bir felsefe alanı da ortaya çıkarmaktadır. Hermeneutik özellikle teolog Friedrich Schleiermacher'in, 19. yüzyılın önemli sosyologlarından Wilhelm Dilthey'in ve fenomenolog Edmund Husserl'in ortaya attığı görüşlerle önem kazanmıştır. Martin Heidegger ise hermeneutiği açıklamış ve onu izleyen Hans-Georg Gadamer ve Paul Ricoeur ile önemli gelişmeler kaydetmiştir. Schleiermacher, anlama ve yorumu kuramsallaştırmaya çalışarak bütünsel ve evrensel bir yorum kuramının temellerini atmıştır (Ceylan, 2015, s. 18, 23-24, 29; Sözen, 2017, s. 69). Schleiermacher

“hermeneutik daire” görüşü ile ön plana çıkmaktadır. Bu görüş, özne ve nesne arasında bir ayrıma giderek, tümün parçalardan yola çıkılarak, parçanın ise tümünden yola çıkılarak anlaşılabilirliğini savunur. Ancak tüm ve parça arasında bir uyum sağlanmalıdır. Schleiermacher’e göre uyum olmadan anlama ulaşmak imkânsızdır. Onun hermeneutik dairesinde bir nesnel bir de öznel boyut mevcuttur (Kasapoğlu, 1992). Dilthey ise hermeneutiği sadece kutsal metinleri anlama ve yorumlamadan ibaret dar bir çerçeveden kurtararak onu, tinsel bilimlerde de kullanılabilen bir yöntem haline getirir. Temelleri Schleiermacher ve Dilthey tarafından atılan hermeneutik fenomenoloji ve yorum arasında köprü kurar. Fenomenoloji, bilinçli tecrübe aracılığı ile ortaya çıkan bilgiyi vurgularken, hermeneutik felsefe, metin yorumlarına ağırlık vermektedir. Bu iki terimi birbiri ile kaynaştıran kişi Heidegger’dır. Ancak felsefi hermeneutik, Gadamer’e kadar tam bir disiplin haline gelememiştir (Ceylan, 2015, s. 30; Sözen, 2017, s. 70; Topakkaya, 2007). Felsefi hermeneutiğin önemli geliştiricisi ve temsilcilerden Gadamer’e ve Ricoeur’e özellikle değinilmelidir:

- Gadamer

Modern hermeneutiğin babası olarak kabul edilen Gadamer, geleneksel hermeneutik anlayışından uzaklaşarak anlama ve yorumlama üzerine farklı bir yaklaşım getirmiştir. Hermeneutik ona göre ne bir anlama sanatı ne de tinsel bilimlerin bir yöntemidir. Gadamer’e göre anlama, toplumsal yaşamın varoluşsal bir özelliğidir. Anlama ve yorumlama yaşamla iletişim kurulması ile bağlantılıdır. Anlama, toplumsal gerçekliğe ulaşmanın önemli bir sağlayıcısıdır. Gadamer, hermeneutiğin bireyin kendi varoluşunu ontolojik olarak kavraması ile ilintili olduğunu belirtmektedir. Gadamer’in bu görüşlerinde Heidegger’in önemli bir payı bulunmaktadır. Hermeneutik ile ilgili yapılan tartışmaların temelini özne ve nesne ayrımı meydana getirmektedir. Gadamer, özne ve nesne ayrımına karşı çıkarak, metin ve okuru birbirinden ayırmaz, anlama ve yorumlama onun için tek bir süreçten ibarettir. Dilthey, Schleiermacher ve Weber standart görüşün savunucuları olarak, yazılı bir yapıt veya toplumsal bir davranış da dâhil olmak üzere, inceledikleri objeyi olduğu gibi anlamaya çalışmışlardır. Ancak Heidegger ve Gadamer’in hermeneutik anlayışına göre anlamayı olanaklı kılan şeyler, objenin sadece kendisi değil, ön kavramlar ve ön yargılardır. Çünkü ön kavramlar, tarihsel etkiyi açığa çıkarmaktadır. Weber ve Dilthey, olayların nesnel bilgisine ulaşmayı amaçlarken, Gadamer nesnel gerçeklikle ilgilenmez. Ulaşılmak istenen gerçekliğin içinde, incelenen ve inceleyen arasında kısmi özdeşlik olduğu düşüncesi, özne ve nesne

ayrımı yapılamayacağı sonucunu çıkarmaktadır. Bilimin yetersiz kaldığı durumlarda, hermeneutik sadece bir yöntem olmaktan öteye gidip, gerçeğe varış sağlayan bir varoluş boyutu olmaktadır. Tüm bunlar özetlenirse, özne ve nesne ayrımının ortadan kalkması nesnel olma hedefini de ortadan kaldırmaktadır. Bunun sonucu olarak ise, nesnel bilgi üretmek yerine, yoruma dayalı anlama ve varoluş boyutunu da içeren bir gerçeğe ulaşma ön plana çıkmaktadır (Ceylan, 2015, s. 30-31; Kasapoğlu, 1992).

- Ricoeur

Ricoeur'e göre hermeneutik bir metnin ya da söylemin arkasında saklı olanı ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Ona göre gizli ve keşfedilmemiş olan, yorumla ortaya çıkarılabilir. Ricoeur, dil ve yorumlama/anlama arasında bağlantı kurmaya çalışarak, söylemin bir düzlem olarak önem kazanmasını sağlamaktadır. Ricoeur'a göre anlama, metnin kendi içeriği ile ilgili olan ilişki yapısının ve yeni anlamlandırmaların kurulmasıdır. Ricoeur'ün hermeneutik anlayışı, kısmen sembollerin yorumlanmasını içerse de o hermeneutiği söylemi bir bütün olarak yorumlamaya imkân verecek bir yöntem olarak kullanmıştır. Yorumlama, bu bağlamda söylemin bir etkinliğini haline gelmektedir. Ricoeur, metinlerden yola çıkarak, söylemi insanların birbirini yorumlama aracı olarak görmektedir. Hermeneutik, metindeki "niyeti" ortaya koymaya çalışır. Burada bahsi geçen niyet, yazarın metni yazarken sahip olduğu niyet değil, metinde mevcut olan nesnel göndermelerdir. Hermeneutiğe göre önemli olan, metnin bir kültürden yine o kültüre yaptığı göndermelerdir. Bunun anlamı da söylemin alıcısına, anlam ifade etmesi için kurgulandığıdır. Dil konuşulduğu anda, bir söylem haline gelir. Söylem, kimin konuştuğu ve kime konuşulduğu gibi noktaları ön plana çıkardığı için, dilin kendisinden daha fazla işleve sahiptir. Bu sebeple Ricoeur, söylemin yorumlanmasına büyük önem verir. Ona göre söylem, dil aracılığı ile gerçekleştirilen, cümle birimlerinden meydana gelen, sözlü ve yazılı ifadelerdir. Söylem, zamansal olduğu bir özneye, konuya ve muhataba sahip olduğu için farklı bir yapı olarak ele alınır. Ricoeur'ün söylem araştırmaları, sözlü ve yazılı anlatım arasındaki farklılıkları vurgulamaktadır. Sözlü anlatım söz konusu olduğunda, kişinin ne demek istediği ve söylediğinin ne anlama geldiği arasında pek bir yoktur. Ancak yazılı anlatımda, yazarın ve metnin kendisinin ne anlatmak istediği şeklinde bir ayrım bulunmaktadır. Bunun dışında, yazılı metinde sözlü anlatımın aksine tonlama ve mimikler gibi metin dışı bilgiler bulunmadığı için, metnin anlamı tek kaynaktır. Metnin kendi anlamının, yazarın vermek istediği anlamın dışında tutulması, anlamın yorum ile ilişkisini artırmaktadır. Ricoeur'ün sözlü ve yazılı anlatım arasındaki farkla ilgili yaptığı

çalışmalarda, öne çıkan diğer bir unsur da hitap edilen kitledir. Sözlü ifadelerin muhatabı daha sınırlılık, yazılı anlatımın muhatabı sözlü anlatımda olduğu gibi kişi, kişiler ve durumlarla sınırlı değildir. Yazılı bir metin, belirsiz ve sınırsız bir kitleye hitap eder. Bu özelliği de onu diyalog kurma sınırlılığından çıkararak evrensel bir boyuta taşır (Ceylan, 2015, s. 18, 88, 90-91, 94-96).

4.4.5. Post-Modern Söylem Kuramı

Post-modern kavramı çeşitli tanımlara sahiptir. Bazılarına göre bu kavram, özgürlükçü yaklaşımı ifade ederken, bazılarına göre ise modernizme karşı ortaya çıkmış, modernizmi yok eden bir yaklaşımdır. Kimisine göre sanat ve estetik alanında ortaya çıkmış yeni bir yaklaşımdır. Post-modernizmin Amerika'da doğduğu söylene de bu akım esas olarak Fransa'da ortaya çıkmıştır. 1970'li yıllarda yaygınlaşmaya başlayan bu akımın kurucusu François Lyotard'dır. Günlük yaşamımızdaki ihtiyaçlar, istekler, ekonomik ve sosyal koşullar yeni yaşam tarzlarını meydana getirmektedir. Bu yeni yaşam tarzları ise kişisel ve toplumsal değerleri yeniden yapılandırır. Küreselleşmenin de ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda yenilenme kaçınılmaz hale gelir. Yeni dünya düzeninde ise post-modern söylemler popüler hale gelmiştir. Ancak post-modern söylem de kedinden önceki söylemler türleriyle aynı sınıf ve amaca hizmet etmektedir (Doyuran, 2013). En ünlü post-modern söylem filozoflarının, aynı zamanda post-yapısalcı filozoflar olduğu görülmektedir. Bu post-modernist ve aynı zamanda post-yapısalcı filozoflara Foucault, Nietzsche, Lyotard, Baudrillard, Derrida, Deleuze ve Guattari örnek verilebilir (Çavuşoğlu, 2018). Post-modernist filozoflar, modernizmin bilimsel ve nesnel olma iddialarını kabul etmemektedir. Post-yapısalcılar da modern söylemleri, post modernistler gibi birer meta-anlatı olarak kabul edip, bu tür söylemleri söz merkezli, doğrusal ve totalleştirici oldukları gerekçisiyle reddetmektedirler. Meta anlatılara karşı göreliliğin savunulması ve modern bilim anlayışına karşı çıkmak post-modernizmin en temel özellikleri arasında yer almaktadır. Yapısalcılıkta "gösterene" olan ilgi post yapısalcılıkla birlikte "gösterilene" kaymıştır. Gösterilene kayan bu ilgi post-modernizmle birlikte daha da artmıştır. Post-modernistlerin dile bakış açısı önceki dönemlere göre önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Yapısalcılar ve post-yapısalcılar daha çok dil ve gerçeklik üzerine tartışmalara yoğunlaşmıştır. Ancak post-yapısalcılar ve post-modernistler bazı noktalarda aynı görüşleri paylaşmaktadır. Her iki akıma göre dil dünyayı betimlemeye yarayan bir araç değildir. Bizzat dünyayı betimleyebilmek için bir ön

koşuludur. Bu iki akıma göre dünya dil tarafından yapılandırılmaktadır ve insanın varoluşu dilsel bir özellik taşımaktadır. Post-modernizm de tıpkı post-yapısalcılık gibi özne merkezli bir yaklaşımı reddetmektedir (Kotlu, 2007, s. 81-83, 115).

BÖLÜM 5

SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

Daha önceki bölümde de değinildiği gibi “söylem” birçok boyuta sahip bir olgudur. Dilbilgisel açıdan cümle ötesi bir birim, sosyolojik olarak ise toplumsal pratik ve uzlaşmaya dayalı söz gruplarıdır. Hayatımızda önemli bir yere sahip söylemler her zaman iyi niyetli olmayabilir. Söylemler felsefik, modern ve yorumsal olarak üreticisinden kopar ve sadece okuyucunun ona kattığı anlamla gizli bir amaca ulaşmayı hedefleyebilir. Bu gizli hedefler arasında iktidarı/gücü ele geçirmek ve bilinçleri yönlendirmek bulunabilmektedir. Bu yüzden toplumsal pratikler olarak söylemler, insanların hayatlarını kontrol edebilme gücüne sahiptir. Ayrıca söylemler günümüzde siyasi ve ticari kazanımlar sağladığı için kontrol altında bulundurulması gereken olgulardır. Söylemler ile ilgili dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da gerçekleri yansıtmasının yanında, gerçekleri çarpıtmalarıdır. Toplum, insanları ve onların söylemlerini anlamının yolu söylem analizlerinden geçmektedir (Elbirlik & Karabulut, 2015). Bu bölümde, söylem analizi ile ilgili çeşitli yönlerden bilgiler aktarılmaya çalışılacaktır.

5.1. Söylem Çözümlemesinin Tanımı

Söylem çözümlemesi en genel tanımıyla, söylemleri bir başka deyişle anlam üretimini analiz etmeyi amaçlayan bir araştırma perspektifidir. Söylem çözümlemelerinin tarihsel ve sosyolojik çalışmalarla önemli ölçüde benzerlikleri mevcuttur. Özellikle söylem analizinin yapısal-teorik yönleri sosyolojinin işlevselci bakış açısıyla benzerlik taşımaktadır. Söylem çözümlemesi, normatif ve işlevselci bakış açılarından eylem teorisinin temel varsayımları doğrultusunda farklılaşmaktadır. Söylemler her zaman yerel olarak konumlandırılmış eylemlerden meydana gelmektedir. Bunun sonucunda da söylemler dönüşüm süreçlerinin konusu ve nedeni haline gelmektedir (Traue, Pfahl & Schürmann, 2014, s. 494).

Söylem çözümlemesi post-modern paradigma kapsamı içerisinde yer alan post-yapısalcı ve sosyal-yapılandırmacı yaklaşımların içerisinde yer almaktadır. Söylem çözümlemesi pozitivist yaklaşımların etkisi altında kaldığında sosyoloji veya sosyal psikolojinin yaklaşımlarını kullanır, hermeneutikten etkilendiğinde ise dilbilimsel bir yaklaşım izler. Söylem çözümlemesi psikolojik, dinsel, sosyal ve toplumsal yapılara kadar insan ilgili her şeyi inceleyerek bilimsel araştırmalara katkı sağlamaktadır. Söylem çözümlemesi belirsizlikten beslenir, varsayımlar ile ilgilenmez. Onu diğer çözümleme türlerinden ayıran önemli bir özelliği ayrıntılarla ilgilenmesidir. Çünkü çözümlemenin başlıca soruları arasında “Kim nasıl konuşuyor? Kim nasıl dinliyor ya da susuyor? vb.” yer almaktadır. Yazılı metinler, sözlü ürünler hatta resimler, işaretler, jest ve mimikler söylem çözümlemesinin inceleme alanına girmektedir. Söylem çözümlemesi eldeki malzeme, yani söyleme göre aslına en yakın yorumu ortaya çıkarmayı, dili incelemeyi, farklı anlamlara sahip bilgi ve güce dair yapıları, bu yapıların değişim ve dönüşümlerini ortaya koymayı amaçlar. Bir söylem analizcisi söylemin kendinde oluşturduğu etkilere dayanarak yorumunu yapar. Bu yorumlama sonucunda aslında yeni bir söylem ortaya çıkar. Söylem çözümlemesinde, çözümleme yapan kişinin ihtiyaç ve bakış açısına göre farklı teknikler kullanılmaktadır. Söylem çözümlemesinin tek kesin bir yöntemi ve deseni bulunmamaktadır. Örneğin Parker, söylem çözümlemesi yaparken metni merkeze koyarken, Blanche ve Durrheim kültürel boyutu, amaç ve bağlamı merkeze koymaktadır. Çünkü bu çözümleme farklı alanlarda, farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır. Ayrıca tek tür söylem bulunmamaktadır. Bu sebeple çözümlemeci elindeki söylem türüne ve amacına göre kendi yöntem ve tekniğini kullanmaktadır. Bir dilbilimci kelimeler, cümleler ve dilbilimsel yapıları incelerken, bir sosyolog toplumsal ilişkileri, kurumları, kimlik ve güç gibi konuları inceler. İncelemelerde kullanılan yöntemler daha önce halihazırda geliştirilmiş mevcut bir yöntem veya analizin kendisi tarafından geliştirilmiş yeni bir yöntem olabilir. Yöntemler daha önce de bahsedildiği gibi söylem türüne göre farklılaşmaktadır. Politik bir konuşma ve bir gazete köşe yazısı birbirinden farklı yöntemler ile analiz edilmelidir. Ancak söylem çözümlemesinin genel olarak üç boyuta sahip olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi dil kullanımını incelemesi, ikincisi dilin açıklama, anlama ve anlamlandırmaya yönelik boyutunu incelenmesi, son olarak ise insanların dil ile ne yaptıklarını anlamaya çalışmaktır. Bu çözümlemenin refleksiviteden ötürü eleştiriye açık bir yapısı vardır. Bazen söylem çözümlemesi, içerik analizi ile karıştırılsa da o bir içerik analizi veya deneysel bir analiz değildir. Ortaya koyulmuş söylem çözümlemelerine bakıldığında bazılarında sosyal

teorilerin kullanıldığı bazılarında da kullanılmadığı görülmektedir. Bu durum da söylem çözümlenmeleri arasında önemli ayrılıklara ve karışıklıklara neden olmaktadır. Sosyal teorilerin bulunmadığı çözümlenmeler dilbilim, sosyoloji veya sosyal psikolojiden etkilenen klasik nitelik analizleriyle yakınlık göstermektedir. Sosyal teorilerin kullanıldığı çözümlenmelere örnek olarak Foucault'nun güç ilişkilerini ortaya çıkaran analizler ve metin analizleri örnek verilebilir. Söylem çözümlenmeleri de nitelik analizi kapsamına girmektedir. Söylem çözümlenmesinin, diğer nitelik analizleri ile (davranış analizi, gözlem analizi vb.) paylaştığı ortak noktalar bulunmaktadır. Nitelik analizleri fenomenolojiktir. Bu sebeple bu analizler pozitivist bir yaklaşımdan uzak, hermeneutiği kullanan analizlerdir. Belirli bir anı değil, devam eden etkileşim olaylarını araştırırlar. Veriler analizcinin kendisi tarafından toplanır. Bu veriler istatistiksel veriler değildir, ayrıntılı açıklamalardır. Analizin gerçekleştirildiği ortam gerçek hayattır. Bu sebeple kontrol grupları ve deney alanları bulunmaz. Analizle refleksif açıklamalar geliştirilir. Sosyal bilimlerde yapılan birçok çalışmanın aksine, nitelik analizlerinin çoğunda ve özellikle söylem çözümlenmesinde bağlam çok önemli bir yere sahiptir ve bağlam, çözümlenmenin belirleyicisidir. Söylem çözümlenmesini diğer klasik nitelik analizlerinden ayıran en önemli nokta söylem çözümlenmesinin durumsal olandan hareket etmemesidir, aksine durum veya eylem söylem ile açıklanır. Refleksivite ile çalışan söylem çözümlenmesi bir meta çözümlenme yani çözümlenmenin çözümlenmesidir. Son olarak söylem çözümlenmesinin hem sosyolinguistik bir çalışma hem bir metin analizi hem de sosyal bir çözümlenme olduğu söylenebilir (Gür, 2013; Sözen, 2017, s. 79-81, 83, 99-100).

5.2. Söylem Çözümlenmesinin Tarihsel Gelişimi

Fransa'da ortaya çıkan söylem çözümlenmesi 1970'lerden itibaren sosyal ve kültürel çalışmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Söylem çözümlenmesi Gaston Bachelard ve Georges Canguilhem'in bilimsel tarih çalışmalarını takip eden tarihsel karşılaştırmalı bir yaklaşıma dayanmaktadır (Traue, Pfall & Schürmann, 2014, s. 494). Sovyet Bloğunun yıkılması, dünyanın tek kutuplaşması, ideolojik keskinliklerin etkilerinin azalması sosyal sınıf analizlerinin önemini yitirmesine ve söylem analizlerinin öneminin artmasına neden olmuştur (Sözen, 2017, s. 81).

Özellikle son yıllarda sosyal bilimler söylemsel bir dönüş geçirmiştir ve gerçekliğin yaratılmasında dilin oynadığı rolün üzerinde daha fazla durulmaya başlanmıştır. 50 yıllık geçmişe sahip söylem çözümlemesi, dilbilimin geleneksel sınırlarını genişleterek önemli bir disiplinlerarası alan haline gelmiştir. Söylem çözümlemesi dilin sadece fonem/morfem, kelime ve cümle düzeyinde değil, aynı zamanda metin düzeyinde de analiz edilebileceğini göstermiştir. Dil ise söylem çözümlemesinde, soyut kurallar bütünü gibi dar bir çerçeveden kurtularak sosyal bir eylem aracı boyutuna ulaşmıştır. İlk söylem çözümlemesi örnekleri dilbilimsel analizin bir ürünü olarak görülmüştür ve dilin metinsel boyutuna odaklanılmıştır. Propp (1958) ve Jakobson'un (1937) metin analizleri buna örnek olarak gösterilebilir. Günümüzde ise sosyoloji, psikoloji, göstergebilim, iletişim çalışmaları, retorik ve hatta işletme, hukuk, pazarlama gibi disiplinlerin etkisiyle, söylem çözümlemesi dilin metinsel boyutundan çok, kullanımdaki dil/kullanılan dil üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda söylem çözümlemesi çeşitli kurumsal, akademik ve profesyonel alanlarda dilin kullanımını anlamada etkili bir yol olarak gelişim göstermeye başlamıştır. Söylem çözümlemesi zaman içerisinde sadece dilbilimci ve uygulamalı dilbilimcilerin değil, sosyologların, antropologların, bilgisayar uzmanlarının, hukukçuların, sosyopolitik kuramcılarının ve örgütsel kuramcılarının dikkatini çekmeyi başarmıştır. 21. yüzyılda söylemlerin “kullanımdaki dil/kullanılan dil” olarak görülmesi Wittgenstein'in çalışmalarına kadar uzanmaktadır. Wittgenstein, dili insanların yaşam biçimlerini oluşturduğu bir oyun serisi olarak görmekteydi. 20 yıldan daha kısa bir süre sonra, Austin'in “How To Do Things With Words” adlı yayınıyla, dil çalışmalarının içerik olarak dilin yapısından daha fazlasını içermesi gerektiği dilin kullanıldığı yöntem, sosyal standartların ve uygulamaların nasıl şekillendiği en azından felsefik alanlarda daha da belirgin hale gelmiştir. Daha sonra Foucault ve Derrida gibi düşünürler, Austin geleneğinden önemli ölçüde ayrılırlar da dili özellikle de söylemi, sosyal pratik anlayışının temeline koymuşlardır. Dilin sosyal boyutu dil felsefecileri arasında yayılmaya başladığı gibi, özellikle sosyal pratiklerle ilgilenen sosyal bilim disiplinleri de çalışmalarında dilin merkezietini tanımaya ve kabul etmeye başlamışlardır. 1970'li yıllara gelindiğinde psikoloji, sosyoloji ve antropoloji Saussure'ün yapısalcı dilbilimiyle değil, aynı zamanda dilin sosyal eylemle ve onu kullanan sosyokültürel dünya ile daha fazla ilgilenen yeni bir dilbilim boyutu tarafından etkilenmeye başlamış ve keskin bir söylemsel dönüş yaşamışlardır. Tüm bu gelişmeler doğrultusunda “sosyal teori” ortaya çıkmıştır. Sosyal teori hem Saussure hem de Foucault kuramlarının bir birleşimi sayılabilir. Bu teori yapısalcılığın izlerini taşısa da daha çok post-yapısalcı bir teoridir. Sosyal teori 1960'lı yıllarda Fransa'daki

eleştirmenler, felsefeciler ve edebiyat kuramcılarının çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır. Ancak ilk kez 1920’li yıllarda Rusya’da Bahktin ve onun çevresindeki kişilerce ele alınmıştır. Bahktin’in sosyal teori hakkındaki görüşleri, çalışmalarının 1960 yıllarında İngilizceye ve Fransızcaya çevrilmesiyle yayılmaya başlamıştır. Bu teori, dilbilimsel olmayan söylem çözümlemelerinin çıkış noktası olmuştur. Althusser’in fikirleri etrafında toplananlar, Bahktin’in söylem teorileri üzerinde çalışarak bu teoriyi geliştirmişlerdir. Bu aşamada en çok öne çıkan isimlerden biri Foucault olmuştur. Foucault söyleme dair dilbilimsel olmayan tarihsel analizler gerçekleştirmiştir. Foucault’nun çalışmaları Halliday’in sistemli işlevsel dilbilimine, eleştirel dilbilime, eleştirel söylem çözümlemesine ve Wodak’ın tarihsel söylem analizine rehberlik etmiştir. Sözen (2017, s. 98-99, 117) ise söylem çözümlemesinin gelişimi 3 evreye ayırmaktadır. Ona göre söylem çözümlemesinin ilk örnekleri 1940’lı yıllara kadar uzanmaktadır. Bu evrede yapılan çalışmalar mikro-sosyolojik çalışmalardır. Birinci evre söylem çözümlemeleri arasında, yine sosyoloji kaynaklı olan konuşma analizleri, Goffman’ın benliğin sunumu ile ilgili çalışmaları, metin ve hikâye analizleri, mit incelemeleri şeklindeki nitelik analizleri de bu evrede yer almaktadır. 1960’lı yıllar modern söylem çözümlemesinin etkin olmaya başladığı yıllardır. 1964 ve 1966 yıllarında çıkan “Communication 4” ve “Communication 8” adlı çalışmalarda yapısal analiz üzerinde durulur. Her iki çalışma da gösterge bilimsel çalışmalar olup, Fransa’da yapısal analiz içerikli olarak yapılan ilk çalışmalardır. Avrupa’da bu tür çalışmalar yapılırken, Amerika’da Hymes’in ortaya koyduğu “Language, Culture and Society” çalışması ön plana çıkmıştır. Bu çalışmada konuşma ve iletişim biçimleri, özellikle de hitap biçimleri incelenmiştir. Bu çalışma içeriksel olarak söylem çözümlemesine yönelmekle birlikte, Antropolojide kültür oluşumlarını etkileyen konuşma biçimlerini gösteren diğer çalışmalara öncülük etmiştir. 1960’lı yıllarda yapılan söylemsel çalışmalara bakıldığında, bu çalışmaların oldukça dağınık olduğu söylenebilir. Sözen’e göre 70’li yıllar söylem çözümlemesinin ikinci evresine tekabül etmektedir. Bu yıllarda monografi ve koleksiyon basımıyla ilgili yapılan çalışmalar söylem çözümlemesinin farklı disiplinler tarafından ele alınmasına neden olmuştur. Yine bu yıllarda yapılan sosyo-linguistik çalışmalar, sosyo-kültürel bağlamda dilin önemini vurgulanmıştır. Bu evrede dilbilimsel kavramlar olan “anlatım” ve “konuşma yolları” söylem çözümlemesi kapsamına alınmış ve birer dil pratiği olarak sunulmuşlardır. Bu evrede yaşanan en önemli gelişme, söylem çözümlemesinin ilk kez interdisipliner bir alan olarak ele alınmaya başlanması ve retorik’in bir uzantısı olarak görülmeye başlanmasıdır. Ayrıca sosyal bağlamın önemli bir role sahip olduğu ve dilin

sadece anlatımlardan oluşmadığı fikri yaygınlaşmaya bu dönemde başlamıştır. Wittgenstein'in dilsel felsefesinin teoriden pratiğe aktarılması, yaşanan bu önemli gelişmelere katkı sağlamıştır. 80'li yıllar söylem çözümlemesinin üçüncü evresi sayılmaktadır. Bu evrede Foucault'nun sosyal söylem teorileri ve meta-analitik boyuttaki sosyal çözümlemeleri ön plan çıkmaktadır. 90'lı yıllardan günümüze kadar olan süreçte söylem çözümlemesi eleştirel dilbilimcilerin ilgisini çekmeye başlamış ve söylem çözümlemesi refleksif bir yapıya sahip "eleştirel söylem çözümlemesine" dönüşmeye başlamıştır. Ayrıca son yıllarda söylem analistleri yazılı ve sözlü metinler dışındaki göstergebilimsel araçlarla da çalışmaktadır. Analistler teknolojinin etkisiyle bilgisayar aracılığı ile iletişim, SMS mesajlaşmaları ve daha birçok yeni iletişim teknolojisi ile karşı karşıya kalmakta, çalışma alan ve konularını genişletmektedir (Bhatia, Flowerdew & Jones, 2008, s. 1-4; Elbirlik & Karabulut, 2015).

5.3. Söylem Çözümlemesi Türleri

Daha önceki bölümlerden de anlaşılacağı üzere söylem çözümlemesi birçok boyutu olmasından, farklı amaçları amaçlar doğrultusunda ve farklı disiplinler tarafından kullanılmasından ötürü karmaşık yapıya sahip bir çalışma alanıdır. Bu durum da karşılaşılan söylem çözümlemelerinin ne tür bir çözümleme olduğunu anlamayı zorlaştırabilmektedir. Ancak söylem çözümlemeleri daha kolay anlaşılması açısından, en genel şekilde sınıflandırılmaya çalışılırsa, tür olarak üçe ayrılabilir.

5.3.1. Dilbilimsel Söylem Çözümlemeleri

Bu tür söylem çözümlemeleri dilbilim alanında kullanılıp, eleştiri ile ilgilenmez. Dilbilimsel söylem çözümlemelerine daha çok konuşma ve varyasyon analizi, konuşma eylemi kuramı, iletişim etnografisi, etkileşimsel toplum bilimi ve pragmatik gibi alanlarda rastlanmaktadır (Evre, 2009, s. 109).

Dilin sadece dilbilimsel boyutu ile ilgilenen bir çözümlemede dilin biçimsel dokusu ve metnin çerçevesi gibi unsurlar incelenmektedir. Dilin biçimsel boyutu incelenirken, dilin kuralları doğrultusunda, dilin iletişimsel fonksiyonları analiz edilir. Biçimsel doku analizini cümle yapılarının, öznenin konumunun ve metin içindeki cümle kurulumlarının incelenmesi

oluşturmaktadır. Yazarların sözcük seçimleri ve bu sözcükleri birbirleri ile nasıl bağladıkları, aynı zamanda metnin vurgulamak istediği unsurlar ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bunun için de metinlerdeki eş ve zıt anlamlı sözcükler, sözcük tekrarları ve zincirleri, bağlaçlar ve referanslar gibi öğeler ağırlıklı olarak incelenir (Şahin, Ökmen & Kılıç, 2018).

Metnin genel çerçevesinin çözümlenmesi ise metnin genel düzeninin incelenmesiyle alakalıdır. Metnin genel düzeni incelenirken metnin türüne (tanımlayıcı, bilgi verici, edebi vb.), kullanılan dil çeşidine (Türkçe, Almanca, resmi dil, günlük dil, tıp dili vb.), başlık ve konu seçimine, metnin içerisinde yer alan bölümler arasındaki ilişkilere, resim ve grafik gibi unsurların metin ile olan ilişkisine, metnin tematik tutarlılığına, konuşma düzenine, vurgu ve tonlamalara, ayrıca kişilerin yüz ifadelerine (başın konumu, yakınlık, mimikler vb.) bakılır (Şahin, Ökmen & Kılıç, 2018).

5.3.2. Sosyal Teorileri Kullanan Söylem Çözümlemeleri

Bu tür söylem çözümlemeleri dilbilim değil, sosyal bilimler alanında kullanılmaktadır. Özellikle Foucault ve Derrida'nın çözümlemeleri sosyal teorileri kullanan çözümlemelere örnek olarak gösterilebilir (Evre, 2009, s. 150). Sosyal teorilerin kullanıldığı çözümlemelerde söylem çözümü bir meta-analiz olarak nitelendirilmektedir. Meta-analizler eleştirel bir yapıya sahiptir. Bu eleştirel yapı sosyal teorileri kullanan çözümlemeleri, dilbilimsel çözümlemelerden ayıran önemli bir unsurdur. Meta-analizlerde söylemler hakkındaki söylemler incelenir. Bir meta-analiz olarak meta söylem, sosyal bilimlerin literatüründe "refleksif" söylem olarak geçmektedir. Sosyal söylem çözümlemelerinin amacı farklı söylemlerin birbiriyle olan etkileşimini yeniden ortaya çıkarmaktır. Çözümlemenin temelinde, söylemleri yapılandıran ve söylemin işlevini meydana getiren güç, hakimiyet ve çelişki gibi unsurları keşfetmek yatmaktadır. Ayrıca söylemlerde bulunan taktik, strateji ve politik yapılar çözümleme ile ortaya çıkarılmak istenmektedir. Sosyal teorileri kullanan en önemli çözümlemecilerden Foucault, toplumdaki büyük anlatılarla değil, ayırım noktalarında ortaya çıkan söylemlere yönelir. Foucault'nun amacı işleyişi devam eden mekanizmayı betimlemektir. Söylemler arasında var olan dönüşümler, kopmalar incelenir ve kategoriler meydana getirilir. Söylemi yapılandıran sosyal pratikler, bağlamı betimler (Sözen, 2017, s.130).

Sözen'e göre (2017, s. 128-129) sosyal bilim ve diğer alanlarda yapılan söylem çözümlemelerinde sosyal teorilerden/meta teorik yaklaşımlardan hareket edilmemesi önemli bir eksikliktir. Çünkü ona göre zaten söylemin kendisi yapısal olarak meta-teorik bir yaklaşımdır ve söylemin çözümü de bir meta-çözümleme olmalıdır. Söylem çözümlemesini yapan kişi, dili bir eylem veya pratik kabul ederek analizini yapmalıdır.

5.3.3. Eleştirel Söylem Çözümlemeleri

Eleştirel söylem çözümlemeleri disiplinlerarası nitel bir araştırma türü olarak bünyesinde çeşitli kuramlar, perspektifler ve yöntemler barındırmaktadır. Eleştirel söylem çözümü söz konusu olduğunda, özellikle akla gelen ilk isimler Teun A. Van Dijk, Norman Fairclough ve Ruth Wodak'tır. Eleştirel söylem çözümü, dili dilbilimsel çözümlemelerde olduğu gibi biçimsel değil, daha çok işlevsel açıdan inceleyerek, dilin toplumsal bağlamdaki etkilerini araştırır. Ancak eleştirel söylem çözümü toplum analizlerine yoğunlaştığı için, dilbilim ve toplum kuramı arasında bir köprü işlevi görmektedir (Evre, 2009, s.134-135, 150). Araştırmanın temel konusu olması açısından, eleştirel söylem çözümü ile ilgili bir sonraki bölümde detaylı bilgiler verilecektir.

5.4. Söylem Çözümü Yaklaşım ve Yöntemleri

Söylem analistleri çeşitli yaklaşımlar doğrultusunda incelemelerini yapmaktadır. Söylem çözümlemesinin yapısı ve türü de bu yaklaşımlar doğrultusunda şekillenmektedir. En genel söylem yaklaşımları ve yöntemleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Formalist Yaklaşım

Söylem çözümü formalist bir yaklaşım çerçevesinde gerçekleşiyorsa, analizci metodolojik olarak metnin işlevine değil, metnin yapısına yoğunlaşmaktadır. Çözümlemede özellikle dilin yapısal birimleri ve bu birimler arasındaki ilişkiler, cümleleri bir araya getirme şekilleri ve metindeki kuralların türleri incelenmektedir. Bu yaklaşım dilbilimsel çözümlemelerde kullanılmaktadır ve söylemi "cümle ötesindeki dil" olarak tanımlamaktadır. Özellikle konuşma analizi ve varyasyon analizi bu yaklaşımın kullanıldığı yöntemlerdendir (Evre, 2009, s. 109-110; Jones, 2012, s. 45).

- İşlevsel Yaklaşım

Söylem çalışmalarında işlevsel yaklaşıma, formalist yaklaşımda olduğu gibi genellikle dilbilimsel çözümlenmelerde rastlanmaktadır. Bu yaklaşım dilin biçimsel yapısını tamamen göz ardı etmemesine rağmen, dilin işlevi yani dilin kullanımı/kullanımdaki dil ile ağırlıklı olarak ilgilenmektedir. Aynı şekilde formalist yaklaşımlarda dilin işlevini tam olarak göz ardı etmemektedir. Bu yaklaşım, insanların farklı durumlarda nasıl istekte bulduklarını, sorunları dile getiriş şekillerini, uyarı ve özür dileme şekillerini inceler. Yaklaşımın amacı, bu gibi durumlarda insanların dili nasıl kullandıklarını anlamak ve insanların konuştuklarının ve yazdıklarının nasıl yorumlandığını ortaya çıkarmaktır. İşlevsel yaklaşım çerçevesinde gelişen analizlerde eleştiriye de rastlanabilir. Ancak eleştirinin dozu, Foucault, Derrida veya eleştirel söylem çözümlemesinde olduğu gibi yoğun değildir. Bu yaklaşıma konuşma eylemi kuramı, iletişim etnografisi, etkileşimsel toplum dilbilimi, pragmatik gibi alanlarda rastlanır (Evre, 2009, s. 111-113; Jones, 2012, s. 45).

- Sosyal/Toplumsal Yaklaşım

Sosyal yaklaşım, söylemleri sosyal uygulamalar olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşıma göre insanların dili kullanma şekilleri, farklı sosyal kimlikler ve ilişkiler kurmak ve farklı şekillerdeki gruplara, kurumlara katılma şekilleri ile bağlantılıdır. Doğruluğuna ve yanlış olduğuna inandığımız her şey, kimin kim üzerinde güç sahibi olduğu, topluma uyum sağlamak için yapmak zorunda ve söylemek zorunda olduğumuz her şey söylemler ile bağlantılıdır. Söylemler toplumsal yaşamın yapı taşlarıdır. Bu yaklaşım doğrultusunda gerçekleşen söylem çalışmalarında, toplum ve söylem ilişkileri üzerinde durulur (Jones, 2012, s. 45).

- Eleştirel Yaklaşım

Eleştirel yaklaşım sosyal değişimlerin oluşumunda ve yeniden düzenlenmesinde dile büyük önem verir. Yaklaşım özellikle toplumdaki eşitsiz düzene ve bunu meşrulaştıran söylemlere, toplumdaki gücü elinde barındıranların söylemlerine odaklanmaktadır. Bu yaklaşımın amacı belli bir kurama veya disipline katkı sağlamaktan çok, sosyal/toplumsal meseleleri gündeme getirmektir (Yetim & Erdağ, 2018).

- Tarihsel Yaklaşım

Söylem çalışmalarında tarih denildiğinde akla gelen ilk isimlerden biri Foucault'dur. Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere Foucault, söylem incelemeleri yapmak ve söylemleri ortaya çıkaran kuralları keşfetmek için tarihsel bir yöntem/yaklaşım geliştirmiştir. 1960'lı yıllarda ortaya çıkan bu yöntem arkeoloji ile bağdaştırılmıştır. Foucault'nun tarihsel söylem yaklaşımına göre söylemlerin hangi oluşum koşullarında meydana geldiği, esas olarak üzerinde durulması gereken noktadır (Mühürdaroğlu, 2014).

Tarihsel söylem çalışmalarının önemli diğer bir ismi ise Ruth Wodak'tır. Ruth Wodak "Söylem Tarihsel Yöntemini/Yaklaşımını" ortaya koymuştur. Bu yaklaşım çerçevesinde yapılan çalışmalarda, söylemsel pratiklerin zaman içerisindeki değişimi incelenmektedir. Bu tarihsel yaklaşım kapsamına etnografik yöntemler de dahildir. Söylemleri ve metinleri tarihsel şekilde incelemek, söylemlerin ve metinlerin zaman içerisinde nasıl bağlandıklarını anlamayı mümkün kılmaktadır (Hof, 2019). Anlatılanlar bir tablo ile özetlenebilir:

Tablo 3

Söylem Yaklaşımlarının Sınıflandırılması

Yapısal	İşlevsel ve Toplumsal Bağlam	
	Eleştirel Olmayan	Eleştirel
-Konuşma Analizi		
-Varyasyon Analizi	-Konuşma Eylemi Kuramı -İletişim Etnografisi -Etkileşimsel Toplum Bilimi -Pragmatik	- Foucaultcu Söylem - Derridacı Söylem - Eleştirel Söylem Çöz.

Evre, B. (2009). Söylem analizine yönelik farklı yaklaşımlar: Bir sınıflandırma girişi. İ. Parlak (Ed.), *Medyada gerçekliğin inşası: Türk medya söylemine eleştirel bir bakış* içinde (s. 107-152). Konya: Çizgi.

Bu bölümde söylem çalışmalarına dair yaklaşımlar ayrı ayrı olarak ele alınsalar da her çözümlemenin sadece bir yaklaşım çerçevesinde gerçekleştiğini söylemek güçtür. Örneğin insanların dili kullanma şekli, onların dili nasıl bir araya getirdiklerinden tamamen bağımsız değildir. Yaklaşımlar arasında mutlak bir ayrım söz konusu değildir. Ancak her yaklaşım,

bazı ölçütlere diğer başka bir yaklaşımdan daha fazla ağırlık vermektedir. İyi bir çözümleme için tüm bakış açılarının dikkate alınması gerekir (Evre, 2009, s. 150; Jones, 2012, s. 45).

5.5. Söylem Çözümlemesi Modeli

Daha önce de bahsedildiği gibi, söylem çözümlemesinin nasıl yapılması gerektiği üzerine kesin bir fikir birliği mevcut değildir. Literatürde birçok farklı şekilde yapılmış söylem çözümlenmeleri bulunmaktadır. Şahin, Ökmen ve Kılıç (2018) birçok söylem çözümlemesini inceleyerek genel ve kapsamlı bir söylem çözümlemesi modeli geliştirmeyi amaçlamıştır. Ortaya konan bu model, dilbilimsel unsurlar, metinlerarasılık ve bağlam olmak üzere üç ana söylemsel unsur çerçevesinde meydana getirilmiştir. Bu model aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Şahin, Ökmen & Kılıç, 2018):

- Dilbilimsel Unsurlar

Dilbilimsel unsurlar, daha önceden de bahsedildiği gibi mikro bağlamda dil kullanımı inceleme ile ilgilidir. Bir metnin veya konuşmanın farklı bölümlerini bir araya getiren dilsel özelliklere, kelimeler, cümleler ve metindeki diğer öğeler arasındaki ilişkilere yani genel düzene bakılır.

- Metinlerarasılık

Metinlerarasılık ile kastedilen söylemlerin diğer söylemler ile olan ilişkisi ve söylemin üreticisinin, diğer kendi söylemleriyle olan ilişkisidir. Çözümleme sürecinde, söylemler anlamlandırılmaya çalışılır. Bunun için de söylemin üreticisinin, başkalarının ortaya koyduğu söylemleri kendilerine nasıl mal ettikleri ve başkaları tarafından bu söylemleri nasıl sundukları incelenir. Başkalarının söylemlerini inceleme haricinde, söylemin yazarı veya üreticisinin farklı zamanlarda ortaya koyduğu söylemler incelenerek, bugün ortaya koyduğu söylemler arasında bağlantılar kurulmaya çalışılır. Çünkü yazarın o söylemi neden ortaya koyduğunu anlamak için onun geçmiş söylemlerine bakmak gerekir.

- Bağlam

Çalışmanın önceki bölümlerinde söylem ve bağlamın güçlü ilişkisinden bahsedilmiştir. Sözcüklerin anlamları bağlam çerçevesinde şekillenir. Bağlam bir konuşmanın zamanından, mekânından, konuşmacının siyasi ve dini görüşüne kadar her şeyi kapsayabilir. Bağlam göz

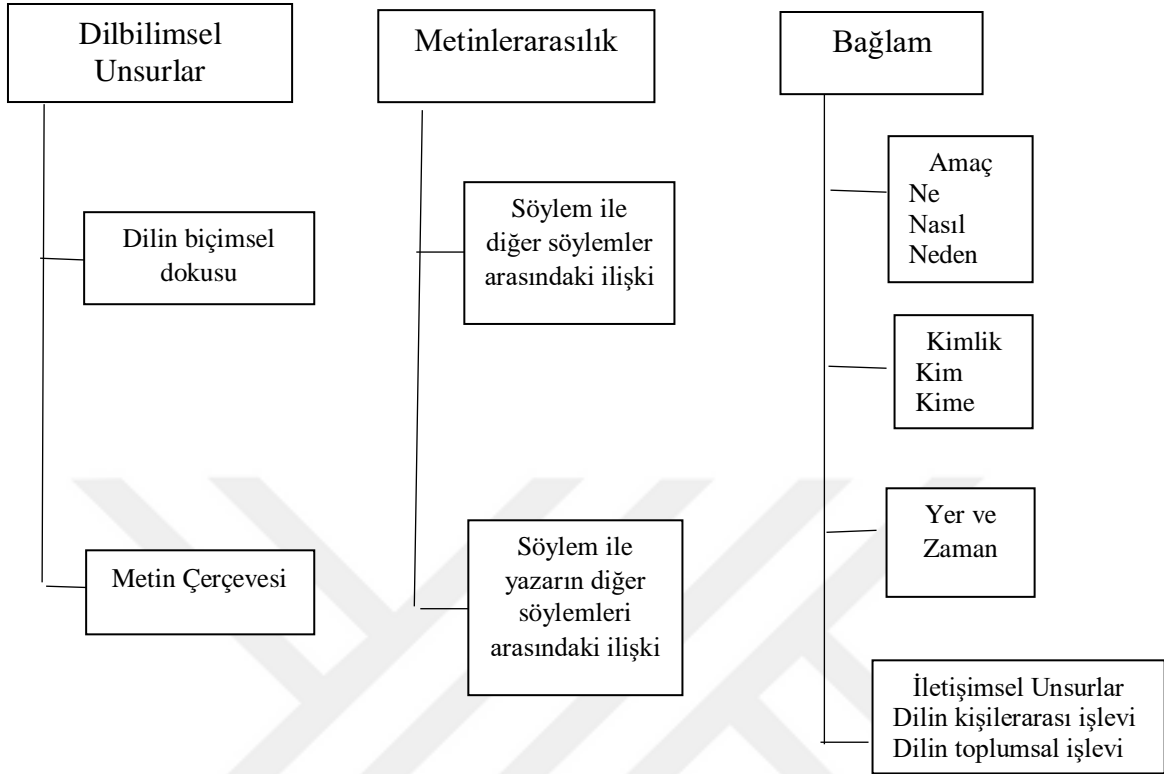
önüne alınarak söylemin amacı, söylemin hangi kimlik ve rollere sahip olduğu, söylemin yeri ve zamanı ve çeşitli iletişimsel unsurlar incelenir.

Söylemin amacını keşfetmek için neyin, nasıl ve neden söylendiği incelenir. Söylemin temel ve alt eylemlerinin neler olduğu üzerine çalışılır. Çünkü söylemin en temel birimi eylemdir. Nasıl sorusu ise dil kullanımı ile ilgilidir. Konuşmacının çeşitli durumlarda (uyarıda bulunmak, istekte bulunmak vb.) dili nasıl kullandığına bakılır. Özetle, söylemlerin eylemleri nasıl kolaylaştırdığı veya zorlaştırdığına bakılır. Neden sorusu ise söylemin anlamının keşfedilmesi için sorulur.

Bağlam çerçevesinde ön plana çıkan diğer bir unsur da “kimlik” tir. İletişimde kullanılan dil ile hangi kimlik ve rollerin ifade edildiğinin ortaya çıkarılması söylem çözümlemesinin önemli bir parçasıdır. Sosyal çevre, kültür ve inanç sistemleri gibi birçok faktör göz önünde bulundurularak iletişimdeki kimliklerin nasıl tanımlandığı incelenir. Kimlik incelenirken “kim” ve “kime” soruları ön plana çıkmaktadır. Söylemin sahibinin (kim) bilgileri, inanç sistemi, kültürü ve eğitim durumu gibi özellikleri incelenir. Söylemin sadede ileticisi değil, söylemin iletildiği alıcı grubun da (kime) eğitimi, inancı ve kültür gibi özellikleri de ortaya koyulmaya çalışılır.

Bağlamın kapsadığı diğer önemli unsurlar arasında söylemin yeri ve zamanı da mevcuttur. Söylemin geçtiği yer ve zaman ile söylemin anlamı arasındaki ilişkiye bakılır. Son olarak, bireylerin diğer kişilerle olan ilişkilerini anlamak için dili nasıl kullandıkları incelenir. Dili kullanım şekli “dilini kişilerarası işlevi” ve “dilini toplumsal işlevi” olarak iki açıdan ele alınabilir. Dilini kişilerarası işlevi incelenerek konuşucunun kendini ifade etmek şekli, diğer insanlarla iletişim kurma şekli ortaya çıkarılır. Bunlar ortaya çıkarılırken, söylemin sahibinin toplumdaki kötü, normal veya normal olmayan unsurlara nasıl tepki verdiklerine ve belirli inanç sistemlerini ne şekilde desteklediklerine bakılarak analizler gerçekleştirilir. Dilini toplumsal işlevi ise söylemi meydana getiren kişilerin sosyal yapı/toplum içerisindeki konumunu anlamaya yardımcı olur. Yapılan analiz ile inanç ve değerlerin söylemler tarafından nasıl inşa edildiği anlaşılmaktadır. Söylemlerde kullanılan dil, karşı tarafta bir bakış açısı oluşturabilir. Metinler toplum içerisinde belli bir fonksiyona sahiptir. Metinler de sosyal ilişkilerden ve değişen toplumsal değerlerden etkilenmektedir. Analizin amacı ortaya konulan metinlerin zamanla değiştikçe nasıl değişime uğradığını anlamaktır. Söylem çözümlemesinin en önemli ön koşulu kültürel özelliklerin ve toplumsal unsurların iyi bilinmesidir.

Yukarıda bahsi geçen söylem çözümlemesi modeli aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

Şekil 3. Söylem çözümlemesi modeli. Şahin, Ş., Ökmen, B. & Kılıç, A. (2018). Söylem Analizi model önerisi. 1. Uluslararası Öğrenme, Öğretim ve Eğitim Araştırmaları Kongresi bildirileri.

5.6. Söylem Çözümlemesinin İncelediği Söylem Türleri

Söylem çözümlemesi çok geniş bir alan sebebiyle, birçok söylem türünün incelenmesinde kullanılmaktadır. Söylemlere bakıldığında birçok farklı şekilde sınıflandırıldıkları görülmektedir. Korkut'a göre (2017, s. 200) birçok söylem heterojen yani çok türlü bir yapıya sahiptir ve söylemlerin bazıları üst tür bazıları ise alt tür olarak kabul edilmektedir. Bu başlık altında en yaygın olarak karşılaşılan politik söylem, nefret söylemi, öz eleştirel söylem, çelişkili söylem, mağdur söylemi ve mizahi söyleme, ayrıca bazı alt türlere yer verilecektir.

5.6.1. Politik Söylem

Söylemler belirli bakış açılarının ürünleridir. Bu sebeple yoruma dayalı, çarpık ve ideolojik oldukları söylenebilir. Belirli bir akımın veya görüşün yayılması için birer temsil aracı olarak kullanılabilirler. Bunlara dayanarak söylemin çoğunlukla politik bir araç olduğu söylenebilir. Söylemler gerçekliğin yeniden inşa edilmesinde önemli araçlardır. Politikacılar söylemler aracılığı ile gerek gerçeği çarpıtarak gerekse çarpıtmayarak topluma yön verirler (Terzi Gazioğlu, 2015). Politik söylemler buldukları konuma göre farklı düzeydeki toplulukları etkilemektedir. Siyasi partilerin seçim beyannameleri politik söylemin en önemli örneklerindedir. Söylemler politikanın en somut çıktısıdır. Seçmen kitle, politikacıların söylemleri doğrultusunda karar almaktadır. Ancak politik söylem sadece politikacının konuşmaları ve vaatlerine indirgenemeyecek kadar önemli bir olgudur. Siyasal söylem aynı zamanda belirli bir ideolojinin toplum karşısında ifade edilmesidir. Toplumun siyasal, kültürel ve sosyal alışkanlıkları politik söylemin şekillenmesinde büyük rol oynar. Bu yüzden toplum içerisinde çıkan siyasetçiler bir bakıma toplumun yansımasıdır. (Göksu, 2019). Politik söylem, eleştirel söylem çözümlemesinin ele aldığı önemli bir söylem türü olması sebebiyle, ilerleyen bölümlerde detaylı şekilde yeniden ele alınacaktır.

5.6.2. Nefret Söylemi

Nefret söylemlerinin evrensel bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak nefret söylemi olarak sayabileceğimiz söylemlere ırkçılık, yabancı korkusu (zenofobi), ayrımcılık, cinsiyetçilik, homofobi gibi sosyolojik ve psikolojik davranış yapı ve biçimlerinde sıkça rastlanılmaktadır. Nefret söylemlerinin temelinde hislerdeki yoğunluk yatmaktadır. Nefret söylemleri bünyelerinde barındırdıkları anlamlarla toplumdaki grupları kötü anlamda hiyerarşi içine sokabilir, belli grupları değersizleştirebilir ve dışlanmalara sebep olabilir. Bu söylem türü kısaca düşmanlaştırma ideolojisine hizmet etmektedir (Yanık, 2017).

5.6.2.1. Medyatik Nefret Söylemi

Medya çoğunlukla dolaylı olarak nefret söylemlerinin meydana getiricisi ve ileticisi olabilmektedir. Medyadaki nefret söyleminin işlevi hedef saptırmadır. Medya toplumda baş edemediği sorunlar karşısında ötekileştirme yoluna gider. Ötekileştirmeler farklı şekillerde

gerçekleşebilir. Örneğin ötekileştirilen gruba, kimlikleri sebebiyle direk olarak nefret yönlendirilebilir ya da suç unsuru yöneltilen grubun veya kişinin kimliğine süreklilik olarak gereksiz bir şekilde vurgu yapılır. Geleneksel medyanın yanında yeni medya olarak sayılan “Facebook”, “Twitter” gibi sosyal medya platformları nefret söyleminin beslendiği ortamlar olabilmektedir. Nefret söylemleri bu ortamlarda çok hızlı bir şekilde yayılma imkânı bulmaktadır. Aşırı veya uç görüşe sahip olmayan bir kimse bile farkında olmadan ortada dolanan nefret söylemlerini içselleştirebilir. Bu ortamlardaki nefret söylemleri zaman geçtikçe doğal ve kabul edilebilir bir görünüm kazanabilir (Vardal, 2015).

5.6.2.2. Irkçı-Ayrımcı Nefret Söylemi

Ayrımcılık belli bir amaç doğrultusunda bilinçli olarak yapılan bir eylemdir. Bu eylemin altında yatan önemli nedenlerden biri çıkar sağlamaktır. Farklılık doğal bir durum söz konusu iken, ayrımcılık uygulaması bir politika olarak kabul edilebilir. Ayrımcılık politikasına örnek verilecek en iyi durumlardan biri de bazı yabancı ülkelere yabancı işçi çağırılması durumudur. Başta bu işçiler ülkeye tamamen yasal şekilde talep üzerine girmekte ve o ülkeye katkı sağlamaktayken, bir ekonomik kriz ve işsizlik sorunu söz konusu olduğunda ilk hedef gösterilen ve ayrımcı söylemlere maruz kalan topluluklar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu toplulukların daha önce göze batmayan farklılıkları aniden vurgulanmaya ve bu farklılıklar kötü gösterilmeye başlanır. Temelinde nefret tutumu olan ırkçı/ayrımcı söylemler kişiler ve toplumlar arasında çatışmalara neden olmaktadır. Irkçı söylemlere sadece günümüz olaylarında rastlanmaz. Olumsuz tarihsel ilişkilerden ötürü bu tür söylemler zamanla konuşma diline kadar yerleşmiştir. Örneğin Ermeni dilinde “Türk müsün?” sorusunun halk arasında “Aptal mısınız?” anlamında kullanılması ırkçı söylemlere güzel bir örnek oluşturmaktadır. Başka bir örnek ise 2015 yılında İspanya-Almanya seferini yapan uçağın Fransız Alplerinde düşmesi sonucunda sosyal medyada ortaya çıkan mesajlardır. “Umarım uçak kazasında ölenlerin hepsi Katalan’dır.” şeklindeki mesajlar ırkçı nefret söylemi özelliğini taşımaktadır (Korkut, 2017, s. 254-256).

5.6.2.3. Cinsiyetçi Nefret Söylemi

Cinsiyetçi nefret söylemleri bireyin cinsiyetine veya cinsiyet yönelimine duyulan hoşnutsuzluk neticesinde ortaya çıkan söylemlerdir. Cinsiyetçi söylemlerin en yaygın

olanları arasında kadına yönelik nefret söylemleri bulunmaktadır. Bu söylemler özellikle ataerkil toplumlarda kadını erkekle eş görmeyen düşünce yapısının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kadının ekonomik, siyasi ve toplumsal hayatta aktif rol alması bazı kesimleri rahatsız etmektedir ve kadını aşağılayıcı söylemler üretmektedirler. Örneğin kadınlar için “saçı uzun akli kısa” gibi bir deyim kullanılması kadını aşağılayan bir söylemdir. Kadına yönelik nefret söylemlerinin bir başka boyutu da kadına şiddet olayları sonrası ortaya atılan söylemlerdir. Kadının taciz gibi bir olaya maruz kalması veya cinayete kurban gitmesi sonrası sosyal medyada “o da gecenin o vakti dışarı çıkmasıydı” gibi söylemler kadına yönelik nefret söylemlerine örnektir (Vardal, 2015).

5.6.2.4. Baskı ve Tehdit Söylemi

Hemen hemen her alanda karşılaşılan baskıcı söylemin amacı iletişimde muhatap kişiyi baskı altına alarak kendi görüşünü zorla kabul ettirmektir. Bu tip söylemler karşı tarafa seçme imkânı sunmaz. Baskıcı söylem sahipleri kendi güçlerini vurgulayarak karşı tarafın gücünü görmezden gelir. Ancak baskı, arkasında herhangi bir dayanak olmadan her istendiğinde uygulanamaz. Baskıcı söylem ve eylemler gerek toplum sistemi gerek gelenek ve görenek gibi olgularla kendine dayanak bulmalıdır. Sistem tarafından desteklenmeyen ve pasif bırakılan muhatap üzerinde baskıcı söylemin gücü artar. Kendisine destek bulmayan baskıcı söylem ve eylemler blöf olmaktan öteye geçemez. Baskıcı söylemlere “evin reisi olma” durumu örnek verilebilir. Gelenekçi aile yapısında evin reisi erkektir. “Ben ne dersem o olur” mantığıyla ailedeki kadınlara baskı uygulayıp yaşamlarını kısıtlayabilir. Erkek bu gücü ancak toplumdaki sistemden alır. Politika alanından bir örnek verilecek olursa bazı iktidarların “Bu yasa her halükârda çıkacak” gibi bir söylemi muhalefet ve halk üzerinde baskı kurmaktadır (Korkut, 2017, s. 274-275).

Tehdit söylemleri ise kişinin kendisine, yakınlarına, mesleki hayatına vb. yöneltilen gözdağıdır. Tehdit söylemleri bazen dolaylı olarak bazen de direk olarak kişiye yöneltiler. Örneğin bir kişiye “sen” veya “siz” gibi kişi adlarını kullanmadan yöneltilen söylemler dolaylı tehdit söylemleridir. “Cezanı çekeceksin” direk olarak kişiye yöneltilmiş bir tehdit söylemi iken “Hiçbir suç cezasız kalmaz” bir dolaylı tehdit söylemidir (Korkut, 2017, s. 276).

5.6.3. Öz Eleştirel ve Çelişkili Söylem

Öz eleştirel söylemlerde kişi kendini veya ait olduğu grubu eleştirmektedir. Öz eleştirel söylemlere rastlamak daha zordur. Çünkü kişinin kendini sorgulaması, nesnel ve gerçekçi davranarak kendini suçlu görmesi ve bunu kabul etmesi başkalarını eleştirmekten daha zordur. Çelişki söylemleri ise söylenenler arasında tutarsızlık olması durumudur. Konuşucu birbirinden farklı söylemlerinde tezatlığa düşebilir. Çelişki sadece söylemler arasında olmayabilir. Söylem ve eylem arasında da bazı çelişkiler görülebilir. Bu tür söylemler çıkarıcı veya yanlı tutumlar sonucu ortaya çıkar. Bireyin ilkesizliği, işine geldiği şekilde söylemler üretmesine neden olmaktadır. Cinayet işleyen birinin “pişmanım” dedikten sonra “yine olsa yine yaparım” demesi bir çelişki söylemidir. Bu tür söylemlerin sahipleri öz eleştiriden uzak bireylerdir (Korkut, 2017, s. 277, 280-281).

5.6.4. Mağdur Söylemi

Mağdur, çeşitli anlamda ve alanlarda haksızlığa ve şiddete uğramış, zulüm görmüş kişi olarak tanımlanabilir. Mağdur kişi dışsal kötü faktörlerden olumsuz etkilenecek kendini kendi yaşamının öznesi olarak görmeyi bırakıp, kendini kendi yaşamının nesnesi olarak hissetmeye başlar. Kendini mazlum olarak gören nesne, onu mağdur duruma düşüren acıların ve kötülüklerin sadece kendisini hedef aldığını düşünür. Mağdur herkes, mağduriyetini her zaman söylemlere dökmez. Ancak bazı grup veya kimseler kasıtlı olarak bir amaç doğrultusunda mağdur söylemlerine başvurarak varoluşlarını mağduriyet üzerine kurarlar. Buradaki söylemler kasıtlı mağdur söylemleridir. Bazı durumlarda da mağdur görünen kişinin her söylemi, mağdur söylemi kapsamına girmez. Bunun ayrımı bir örnek ile açıklanabilir. Hızlıca zengin olan bir adamın politikaya atılmak istemesi durumunda oy toplamak için halka “Ben çocukken simit ve su sattım”, “Zengin olduğuma bakmayın çok yoksul zamanlarım oldu” gibi cümleler kurması birer mağdur söylemidir. Bu söylemlerin altında “Ben sizlerden biriyim, sonradan kazandım çalıştım”, “Ben başarılı biriyim, beni takdir edin ve oy verin” gibi örtük anlamlar bulunmaktadır. Diğer yandan yoksul bir çocukluk geçirip uzun yıllar çalışarak zengin olan bir adamın bir çıkar gütmeyen “Ben çocukken çok yoksuldum, zor zamanların oldu” gibi cümleler kurması bir mağdur söylemi değildir. Bu cümlenin örtük anlamı gençlere veya diğer insanlara “Siz de benim gibi çok

çalışarak yükselebilirsiniz” olabilir (Korkut, 2017, s. 283; Parlak & Uz, 2015). Bu durum aşağıdaki tabloda özetlenebilir.

Tablo 4

Mağdur Söylemi ve Çıkarıcı Söylem

	Mağdur Söylemi	Çıkarıcı Söylem
Konuşucu	Hızla zenginleşmiş politikacı	Uzun yıllar çalışarak zengin olan iş adamı
Söylem Zamanı	Seçim öncesi veya politik bir hata sonrası	Örneğin iş yerinde veya üniversitede gençlerle yaptığı konuşma
Belirtik Anlam	Geçmişte ben de sizlerden biriydim. Şimdi de değişmedim	Geçmişte ben de sizin geçtiğiniz yollardan geçtim. Sizi anlıyorum.
Örtük Anlam	Becerikli bir insanım. Beni takdir edin, destekleyin, bana oy verin.	Benim gibi çok ve dürüstçe çalışırsanız siz de yükselebilirsiniz.

Korkut, E. (2017). *Söz ve kimlik. Söylemler bize ne söyler?* Ankara: Seçkin.

Mağdur söyleminin bir uç noktası da arabesk söylemlerdir. Arabesk söylemin temelinde karamsarlık, umutsuzluk ve kadercilik vardır. Bu söylemlerin sahibi terk edilme, reddedilme ve yalnızlık gibi kötü durumların dünyada sadece onun başına gelmiş gibi hisseder ve bunu abartarak söylemlere döker. Arabesk tarzı müziklerin sözlerine bakıldığında bu tür söylemlere rastlanır. Arabesk söylemciler başkalarıyla ilgilenmezler, sadece kendi sorunlarına ve duygularına odaklanırlar. Kendi hariç herkes nesne konumundadır (Korkut, 2017, s. 285-286).

Mağduriyet söylemleri bireylerin eylem, karar ve tutumları değerlendirme süreçlerine etki etmektedir. Çünkü bu tür söylemler bireylerde yeni bir ahlaki ölçüt meydana getirir. Meydana gelen bu yeni ahlaki ölçüt çerçevesinde mağduriyeti sürekli olarak dillendirmek grupları veya kişiyi uğradığı haksızlığa karşı harekete geçirmeye sevk edebilir. Bu hareket grubun kimlik inşasına, kimliğini yeniden inşa etmesine katkı sağlayabilir ve kötü öznelerle karşı direncini artırabilir. Ancak zaman içerisinde mağdur grup veya birey haksızlığa karşı gerçekleştirdiği eylemleri, mağduriyetinin bir şartı olarak görmeye başlayabilir ve verdiği

kararların doğru olmasa bile meşru ve ahlaki olduğuna inanabilir. Böylelikle kendisi de fark etmeden zalim bir özneye dönüşebilir (Parlak & Uz, 2015).

5.6.5. Mizahi Söylem

Mizahın kökeni ilk çağlara kadar uzanmaktadır. Mizah içinde bulunduğu döneme, toplumsal, kültürel ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişime uğrayan bir olgudur. Mizah yıllardır özellikle eleştiri ve muhalefet destekçisi tavrıyla dikkat çekmektedir. Mizah, sosyal hayatta bir nevi yıkılmaz olaylara karşı bir özgürleşme çabası olarak tanımlanabilir. Normal şartlarda bireyler üst makamları eleştirmede ve haklarını savunmada birtakım çekinceler yaşar. Mizah ise mevcut otoritelere karşı her ne kadar eğlendirme amaçlı gibi gözükse de bireylerin eleştiri aracı olmuştur. Politik mizahın gülmeye dayalı alternatif bir eleştirel söylem olduğu söylenebilir. Muhalefet yanlısı ve eleştirel yaklaşımı sebebiyle mizah, bazı iktidarlar tarafından çoğunlukla hoş karşılanmaz ve denetim altında tutulmaya çalışılır. Bazı mizah dergileri siyasiler tarafından dava edilmektedir. Ancak mizah geri adım atmayıp çoğunlukla eleştirilerine devam etmekte ve daha da ileri giderek bu davalar ile de dalga geçmektedir. Bu tür söylemler iki farklı işleyişe sahiptir. Hem egemen söylemlere müdahale ederler hem de yeni söylemler ortaya çıkarırlar. Mizahın güldürme amacı, egemen söylemlerin derinliklerinde bulunan absürtlüğü ortaya çıkararak, onları eleştiriye daha yakın bir konuma getirmektedir. Böylelikle gerçekliği sorgulayabilme ve tartışabilme olanağı sağlanır. Türkiye’de “Bahattin” dergisi ve “Zaytung” internet sitesi mizahi söylemcilere örnektir (Boz, 2014; Özdemir, 2018).

BÖLÜM 6

ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

Günümüzde insanların etkileşim şekilleri ve sosyal ilişkileri diğer değişen unsurlar gibi hızla değişim göstermektedir ve değişimler her zaman devam edecektir. İnsan ilişkilerini anlayabilmek için çeşitli yöntemler ve yaklaşımlar geliştirilmiştir. Tıpkı insan ilişkilerinin değiştiği gibi bu yöntem ve yaklaşımlar da kavramsal köklerine ve epistemolojik tutumlarına bağlı kalmalarına rağmen bir dönüşüm sürecine girmişlerdir. Yapısalcı ve post-yapısalcı yaklaşımların şekillendirdiği ve temelde dili ve söylemsel pratikleri inceleyen söylem çalışmaları, son zamanlarda eleştirel ve eylemsel yapıya bürünmeye başlamıştır. Tüm bu dönüşüm süreci eleştirel söylem çözümlemesinin temellerinin atılmasına olanak sağlamıştır. Eleştirel söylem çözümlemesi metni anlama ihtiyacından çok her geçen gün önemi artan toplumsal iktidar ilişkilerini anlamak ve açıklamak ihtiyacından doğmuştur. Günümüzde Türkiye'deki nerdeyse tüm iletişim fakültelerinde ve bazı diğer fakültelerde söylem ve eleştirel söylem çözümlemesi dersleri lisans ve lisansüstü ders programlarında yer almaktadır (Hof, 2019; Yetim & Erdağ, 2018).

6.1. Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Tanımı

Eleştirel söylem çözümlemesi değişen uluslararası ilişkiler doğrultusunda ortaya çıkmış, söylem çözümlemesinin farklı bir biçimidir. Bu çözümleme retorik kökenlere sahip olup, dil felsefesi ve ayrıca hermeneutik ile de bağları bulunan ağırlıklı olarak sosyo-dilbilim alanına ait bir çözümleme çeşididir. Bu çözümlemeyi sabit teoriler, kategoriler, varsayımlar ve araştırma yöntemleri ile herhangi bir geleneksel anlamda ayrı bir akademik disiplin olarak düşünmek yanlış olur. Bu çözümleme daha çok her biri farklı epistemolojik varsayımlara dayanan, farklı teorik modeller, araştırma yöntemleri ve gündemle, çeşitli yaklaşımları ele alan problemlere yönelik disiplinler arası bir araştırma programı olarak kabul edilebilir.

Özüdoğru (2016) eleştirel söylem çözümlemesini, “günlük yaşantımızda kullandığımız dile çok çeşitli yöntemlerle gizlendiği düşünölen toplumsal sorunları ortaya koymaya çalışan bir söylem çözümlemesi yöntemi, yaklaşımı veya bir siyasi çabası” (s.40) olarak tanımlamaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesinin doğuşunda önemli bir yere sahip van Dijk’a göre (2015, s. 466) bu söylem çözümlemesi türü, başta sosyal güç istismarı ve eşitsizliğinin toplumsal, politik bağlamda metin ve konuşma ile yürürlüğe girmesi, yeniden meşrulaştırılması ve direnmesi şeklini inceleyen analitik bir araştırmadır. Muhalif bir analiz türü olan eleştirel söylem çözümlemesi toplumsal eşitsizliği anlamaya, ortaya çıkarmaya ve ona meydan okumaya çalışır. Bu analiz, politik olarak işlenmiş söylem analistlerinin toplumsal bir hareketi olarak da nitelendirilir. Eleştirel söylem çözümlemesi genel anlamda toplumdaki iktidar ilişkilerine, adil ve eşit olmayan toplumsal düzene katkı sağlayan ve iktidar tarafından (başat güçler) ortaya konan söylemleri incelemektedir. Eleştirel söylem çözümlemesi bazı noktalarda diğer söylem çözümlemelerinden farklılık gösterse de eleştirel söylem çözümlemesi de dahil günümüzde yapılan söylem çalışmalarının bazı ortak yönleri bulunmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesinin diğer söylem çalışmalarından ayrılmadığı en önemli noktaların başında “dilin” sosyal yaşamın oluşturulmasında ve kavramların verili hale getirilmesinden çok önemli ve kurucu bir role sahip olduğudur. Söylem analizlerinin diğer bir ortak yönü de bilginin objektif olduğü fikrini reddetmeleridir. Gerçeklik herkesin dünyayı yorumlama biçimiyle alakalıdır. Diğer bir ortak yön ise gerçekliğin tarihsel ve kültürel bir bağlamı olduğuna inanmalarıdır. Bilginin temelinde bağlam bulunmaktadır. Bu yüzden günümüz söylem çalışmaları kurucu bilgi ve meta teorilerine karşı çıkmaktadır. Bunun dışında ortak bir payda da buluştukları diğer bir nokta da sosyal etkileşim süreçlerinin dünyayı anlayış biçimimizi etkilediği yönündedir. Sosyal gruplar arasında doğru veya yanlışlar sabit değildir. Doğru ve yanlış bilinen şeyler zaman içerisinde değişim göstermektedir. Son olarak söylem çalışmaları sosyal anlayışların, dünyanın farklı yorumlanmasına sebep olduğuna ve bunun sonucunda da farklı gerçeklik ve eylemlere dayalı farklı sosyal yapılanmaların ortaya çıktığına inanmaktadırlar (Sözen, 2017, s. 99; Wodak, 2013, s. xix; Yetim & Erdağ, 2018).

Eleştirel söylem çözümlemesinin diğer söylem çözümlemelerinden ayrıldığı en temel nokta, adından da anlaşılacağı üzere felsefi temellerinin eleştirel olmasıdır. Bu çözümleme eleştirel sosyal bilimin bir biçimidir. Küresel düzeni söylemsel pratiklerle dönüştürme önerisi eleştirel söylem çözümlemesinin temel farklarından birisidir. Eleştirel söylem çözümlemesi, diğer söylem çözümleme çeşitlerinden farklı olarak alternatif küresel düzen çağrısı

yapmaktadır ve diğer çözümlenmelere göre daha radikal bir yapıya sahiptir. Post-yapısalcı söylem çalışmalarında olduğu gibi sosyal ilişkiler sadece yapı-söküme uğratılmaz, çalışmalara eylemsel ve eleştirel yaklaşılarak bunun bir sonucu olarak onlara revizyonist bir boyut eklenir. Klasik söylem çözümlenmeleri tarafsızdır ve araştırmacılar yaptıkları çalışmaları kendi yorumlarına dayandırır. Ancak eleştirel söylem çözümlenmesi politik amaca hizmetin engellenmesine yol açan fikir ve araştırmaları reddeder. Eleştirel söylem analistleri kendi kişisel yorumlarına odaklanmaz, onlar için söylemlerin kitleler üzerindeki etkileri daha ön plandadır. Onu normal bir söylem çözümlenmesinden ayıran en önemli diğer bir nokta ise eleştirel söylem çözümlenmesinin sorun odaklı disiplinlerarası bir yaklaşıma sahip olmasıdır. Bu yaklaşımdan dolayı eleştirel söylem çözümlenmesi dil birimlerini araştırmaktan çok, sosyal çalışmalara ilgilenmektedir. Bu sebeple bu çözümlenme bünyesinde karmaşık, çok disiplinli ve çok yöntemli bir yaklaşım gerektiren fenomenler barındırmaktadır (Erbaş, t.y.; Hof, 2019; Wodak & Meyer, 2009; Yetim & Erdağ, 2018).

6.2. Eleştirel Söylem Çözümlenmesinin Tarihçesi

Eleştirel söylem çözümlenmesinin başlangıcı kaynaklarda her ne kadar 1970’li yıllara tekabül etse de sosyal ve beşerî bilimlerde eleştirel söylem çözümlenmesinin temelleri 1930’lu yıllarda Frankfurt okulunun çalışmalarına kadar dayanmaktadır. 1960 ve 1970’li yıllara kadar Saussure’ün yapısal dilbilimi ve Chomsky’nin üretimsel dilbilgisi, dil kullanıcısının ve sosyal bağlamın neredeyse tamamen göz ardı edildiği analiz sistemleri geliştirmekteydi. 1970’li yıllarda birçok alanda değişimlerin yaşanmaya başlanmasıyla beraber eleştirel söylem çözümlenmesi gelişim fırsatı bulmuştur. Bu yıllarda sosyal bilimlerde Roy Bashkar’ın yaklaşımının kabul görüp, yayılmaya başlamasıyla eleştirel gerçeklik mevcut pozitivist-ampirisist geleneğe rakip olmaya başlamıştır. Ayrıca edimbilim alanında konuşma eylemi kavramının ortaya atılmasıyla sosyal etkileşim çalışmaları ön plana çıkmaya başlamıştır. Yine bu gelişmeler yaşanırken metindilbilimi ve söylem analizleri konuşma etkileşimlerinin resmi özelliklerine ve dilbilgisine halen yakın kalsalar da dil incelemelerinde mevcut dilbilgisinin katı cümle sınırlarını kırarak daha doğal dil kullanımı ve iletişim birimlerine odaklandılar. Toplumdilbilim alanında da çeşitli gelişmeler meydana gelmiştir. Homojen konuşma topluluklarının üyelerinin dilsel yeterlilikleri incelenmiş ve toplumsal bağlamda gerçek dil kullanımının analizine dikkat çekilmiştir. Toplumdilbilim alanında yapılan bu çalışmalar, bağlama göre şekillenen dil kullanımına odaklanmıştır. Bernstein’in daha önceki

çalışmalarını eleştirel şekilde tartışan Labov'un etkisiyle, sosyo-dilbilimsel araştırmalar kısa sürede dil kullanımında ırk ve toplumsal sınıfların rolünü ve sonuç olarak toplumsal eşitsizlikleri ve toplumda yaşanan baskı unsur ve olaylarını incelemeye başlamıştır. Sınıfsal fark ve etnik temeller ile alakalı unsurların kavramsallaşmasıyla birlikte, dil ve söylem çalışmalarında sosyo-politik bir yaklaşım gelişim göstermeye başlamıştır. Bu da 1970'li yıllarda baskın dilbilim paradigmasına ve soyut cümle yapılarının incelenmesine olan ilgi ve önemi azaltmıştır. Dikkat diyalektik, sosyal varyasyonlar ve söylem biçimlerinin bağlamsal işlevselliğine kaymıştır. Bu gelişmeler o yıllarda yeni bir paradigma olarak kabul edilebilir. Dil kullanımı ve söylem, bir sosyal etkileşim biçimi olarak çalışılmıştır. Söylem sosyal durumlar, sınıf, cinsiyet, ırk, yaş ve statüye sahip belirleyici grup faktörleri açısından incelenmeye başlanmıştır. Ancak bu dönemde yapılan çalışmalarda eleştirel boyut halen eksikti. Sosyopolitik gücün etkileşimsel ve söylemsel olarak yeniden üretilme yönü sosyokültürel, sosyoekonomik ve tarihsel bağlamda sistematik olarak incelenmemiştir. Hem kişilerarası etkileşimlerde hem de kurumsal metin ve konuşmalarda, bazı sosyal üyelerin ve grupların diğerleri üzerinde güç sahibi oldukları ve baskın ideolojiler ürettikleri ve böylece tipik olarak güçsüz olanların zihinlerini, eylemlerini ve sosyal konumlarını kontrol ettikleri düşüncesi bu dönemde tam olarak üzerinde durulan bir konu değildi. 1970'li yıllarda gelişen sosyal bağlam paradigmasından sonra geçen on yıl içerisinde, eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem çözümlemesine yönelik daha köklü değişimler yaşanmış ve temel bir paradigmatic değişiklik ortaya çıkmıştır (Hof, 2019; van Dijk, 1987, s. 15-17).

1970'lerde dilin toplumdaki güç ilişkilerini yapılandırmadaki rolünü inceleyen bir söylem ve metin analizinin ortaya çıkmasıyla, eleştirel dilbilimin temelleri atılmaya başlanmıştır. 1980'lerin sonunda ise eleştirel dilbilim amaçlarını, araştırma ve ilgi alanlarını, bakış açılarını ve analiz yöntemlerini daha spesifik şekilde tarif edebilmeye başlamıştır. Eleştirel söylem çözümlemesi ve eleştirel dilbilimin erken aşamalarında Kress, eleştirel söylem çözümlemesi ve eleştirel dilbilimin temel varsayımlarının birçoğunu çalışmasında açıklamıştır. Kress temsili medyanın ekonomi politiği üzerine yoğunlaşmıştır ve çeşitli toplumların farklı temsil biçimlerine nasıl değer verdiğini ve bu farklı temsil biçimlerini nasıl kullandıklarını çözümlemeye çalışmıştır. 1991 yılında Amsterdam Üniversitesinde düzenlenen küçük çaplı bir sempozyumda eleştirel söylem çözümlemesi resmen ortaya çıkmıştır. Amsterdam'da bir araya gelen Teun van Dijk, Norman Fairclough, Gunther Kress, Theo von Leeuwen ve Ruth Wodak gibi önde gelen akademisyenler iki gün boyunca özellikle eleştirel söylem çözümlemesi ve söylem çözümlemesi kuram ve yöntemleri

hakkında tartışma ve fikir alışverişi yapma imkânı bulmuşlardır. 1990 yılında eleştirel söylem çözümlemesinin resmi çalışmaları van Dijk'in "Söylem ve Toplum" adlı dergisiyle başlamıştır. Bu derginin yayın hayatına başlamasından önce de önemli çalışmalar yapılmıştır. Özellikle van Dijk'in 1984 yılında ırkçılık üzerine yazmış olduğu "Söylemde Yargı", Norman Fairclough'un 1989 yılında yazdığı "Dil ve Güç" ve Ruth Wodak'ın yazdığı "Dil, Güç ve İdeoloji" kitabı eleştirel söylem çözümlemesine önemli katkılar sağlamış çalışmalardır. Amsterdam buluşması, eleştirel söylem çözümlemesinde kuramsal bir başlangıç ve bir değişim başlatma girişimi olarak kabul edilebilir. Farklı yaklaşımları bir araya getiren bu toplantı özel bir toplum ve söylem meselesinin gündeme getirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. O ilk toplantıdan bu yana, yeni dergiler yayın hayatına başlamış ve her geçen gün eleştirel söylem çözümlemesi alanında yeni akademisyenler çalışma yapmaya başlamıştır (ilk toplantı sonrası gerçekleştirilen akademik toplantılara Almanca konuşulan bölgelerden akademisyenlerin katılımı, toplantıların dili İngilizce olduğu için sınırlı olmuştur.). Böylece eleştirel söylem çözümlemesi dilbilimde yerleşik bir paradigma haline gelmiştir (Wodak, 2001, s. 4-7). Son zamanlarda bazı akademisyenler eleştirel anlamda Frankfurt Okuluna, bazıları edebi eleştiriye, birkaçı da Marksist düşüncelere bağlı kalmaktadır (Wodak, 2002).

6.3. Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Kuramsal Çerçevesi

Eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem çözümlemesi genellikle birbirinin yerine kullanılan terimlerdir. Ancak son zamanlarda eleştirel söylem çözümlemesi kavramı daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Analitik bir uygulama olarak eleştirel söylem çözümlemesi söylem dilbilgisi, konuşma analizi, sosyal göstergebilim, sosyodilbilim ve etnografi gibi söylem çalışmalarının tümünde bulunabilecek eleştirel bir perspektiftir. Bununla beraber teorik ve analitik olarak oldukça farklı eleştirel söylem çözümlemesi türleri bulunmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesinin kökeni tek bir alana dayanmamaktadır. Bu çözümleme çok yönlü köklere sahiptir. Retorik, metin dilbilimi, antropoloji, felsefe, sosyo-psikoloji, bilişsel bilimler, edebiyat, sosyodilbilim, edim bilim ve uygulamalı dilbilim eleştirel söylem çözümlemesini şekillendiren alanlardır. Kuramsal olarak eleştirel söylem çözümlemesi birçok yönden, kökeninde birçok alanın bulunmasının etkisiyle eklektik olarak çalışır. Her bir yaklaşım farklı noktalara vurgu yapsa da eleştirel söylem çözümlemesi temel sosyal teoriler ve dilbilim teorileri arasındaki tüm alanlarda varlığını gösterir (van Dijk, 2015, s.

466, 468; Wodak & Meyer, 2009). Bunun anlamı eleştirel söylem çözümlemesinin, farklı açıları incelemelerine rağmen temel sosyal teorilerle, eleştirel teori ile, sosyal bilimlerle ve dilbilimsel yaklaşımlarla iç içe olduğudur. Bu yüzden bu çözümleme hiçbir zaman tek bir teori sunmamış veya tek bir teori olmaya çalışmamıştır. Eleştirel söylem çözümlemesinin karmaşık sosyal olguları kavrayabilmesi için disiplinler arası olması bir zorunluluktur. Eleştirel söylem çözümlemesi her ne kadar dilbilimle içli dışlı olsa da dilbilimin tarafsız bilimsel bir girişim olarak görüldüğü ve uygulandığı alanlarda, dilbilimciler tarafından tarafsızlık ilkesi açısından (politik amaca hizmet etmesi sebebiyle) eleştirilere maruz kalmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesi için belirli bir veri toplama kuralı yoktur. Bu yüzden birçok eleştirel söylem çözümleme yaklaşımı mevcut verilerle, yani özel olarak üretilmeyen metinlerle çalışır. Parlamento tartışmaları, kamuya açık konuşmalar gibi veriler analiz için sıklıkla tercih edilir. Bu sebeple etnografi ve saha çalışmaları yaygın hale gelmiştir (Wodak, 2013, s. xxii, xxxiv-xxxv, xxxvii).

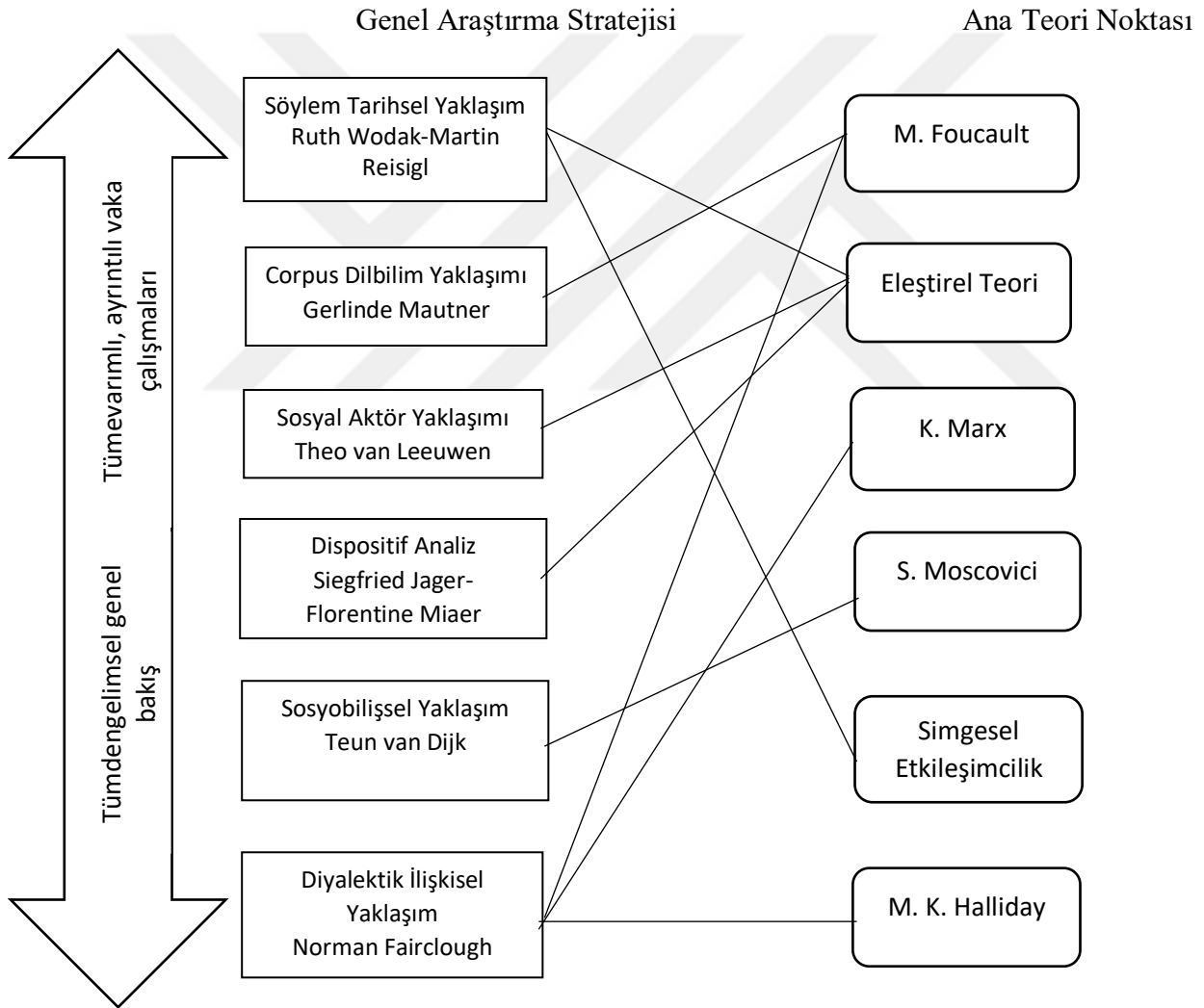
Eleştirel söylem çözümlemesi güçlü bir şekilde “eleştirel teoriden” etkilenmiştir (Threadgold, 2013). Eleştirel teori Frankfurt Okulu’nun 1937’deki Max Horkheimer’in ünlü makalesine dayanmaktadır. Eleştirel teori, sosyal teorinin yalnızca onu anlamaya ve açıklamaya yönelik geleneksel yaklaşımının aksine, toplumu bir bütün olarak eleştirmeye ve değiştirmeye yönelir. Eleştirel teorinin temelinde şunlar yatmaktadır (Wodak & Meyer, 2009):

- Eleştirel teori, kendi tarihsel özgülüğü içerisinde toplumu bütünsel olarak kabul etmeye yönelmelidir.
- Eleştirel teori ekonomi, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, antropoloji ve psikoloji dahil olmak üzere tüm sosyal bilimleri entegre ederek toplum anlayışını geliştirmelidir.

Eleştirel teoriler ve dolayısıyla eleştirel söylem çözümlemesi insanların kendilerini baskılardan kurtarıp, özgürleştirecek eleştirel bilgileri üretmek ve onları aktarmak istemektedir. Bu teorinin en büyük amacı aydınlanma ve özgürleştirmektir. Bu tür teoriler sadece tanımlamak ve açıklamakla yetinmez, ayrıca farkındalık yaratmaya çalışırlar (Wodak & Meyer, 2009).

Eleştirel söylem çözümlemesi daha önce de bahsedildiği gibi epistemolojik, sosyal, sosyolojik, psikolojik, söylemsel ve dilbilimsel birçok teoriden etkilenmiş ve meydana gelmiştir. Aynı şekilde eleştirel söylem çözümlemesinin kullandığı birden fazla yöntem

mevcuttur. Disiplinlerarası doğası gereği eleştirel söylem çözümlemesinin tek bir araştırma ve problem çözme yöntemi kullanması olası değildir. Eleştirel söylem çözümlemesi birçok yaklaşımı araştırma stratejisi ve yöntemi olarak kullanmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesi, analizlerde kullanılan strateji ve yöntemleri hermeneutik bir süreç olarak görür. Ancak bu yorumsal süreç her araştırmacı için belirgin bir süreç değildir. Doğa bilimlerinin nedensel açıklamalarına karşın, yorum bilim anlam ilişkilerini kavrama ve üretme yöntemi olarak anlaşılabilir (Wodak & Meyer, 2009). Eleştirel söylem çözümlemesinin teorik çerçevesi aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Şekil 4. ESÇ'nin teorik çerçevesi. Wodak, R., & Meyer, M. (2009). Critical discourse analysis: History, agenda, theory and methodology. *Methods of critical discourse analysis*, 2, 1-33.

Eleştirel söylem çözümlemesinin araştırma yöntem veya stratejisi olarak kullandığı yaklaşımlar ise kısaca aşağıdaki gibi açıklanabilir (Wodak & Meyer, 2009):

- Dispositif Analiz Yaklaşımı

Bu analiz söylem kavramının kökenine, Foucault'nun söylemsel fenomenlerin yapısalcı açıklamalarına en yakın olanıdır. Foucault'nun teorisindeki söylemsel ve söylemsel olmayan, özne ve nesne arasındaki kör noktaları, yani arabuluculuğu tespit etmektedir. Bu analiz söylem ve gerçekliğin düalizmini ortaya çıkarır.

- Sosyo-Bilişsel Yaklaşım

Van Dijk'in söylem çalışmalarında izlediği bu yaklaşım, söylem-toplum-biliş doğrultusunda söylemleri değerlendirir. Bu yaklaşıma göre söylem konuşma etkileşimi, yazılı metin, jestler, görüntüler ve diğer herhangi bir semiyotik veya multimedya boyutu anlamını içeren iletişimsel bir olay olarak görülür.

- Söylem-Tarihsel Yaklaşım

Bu yaklaşım eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımları içerisinde belki de en dilbilimsel olanıdır. Eleştirel teori ile uyum gösterse de genel sosyal teori, söylem modeline ve tarihsel analize yapılan vurguyla karşılaştırıldığında söylem tarihsel yaklaşımında küçük bir rol almaktadır. Bu yaklaşım çabalarını politik söylem için kavramsal çerçeveler geliştirmeye çalıştığı politika alanında yoğunlaştırmaktadır.

- Corpus Dilbilim Yaklaşımı

Bu yaklaşım eleştirel söylem çözümlemesinin dilbilimsel bir uzantısı olarak kabul edilebilir. Bu sebeple kapsamlı analizler için ek dilbilimsel elementler sağlar ve temel olarak çeşitli eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımının zemininde uygulanabilir.

- Sosyal Aktörler Yaklaşımı

Bu yaklaşım sosyolojik ve dilbilimsel teorilerin geniş bir kapsamını özellikle eylemin sosyal yapı oluşturmadaki rolünü açıklamayı ifade eder. Bu yaklaşım insanların yaptığı eylem ve uygulamalara dayanır. Uygulamalar bu yaklaşımın teorik çekirdeğini oluşturur. Sürekli sosyal yapı oluşturan ve yeniden üreten bireysel faktörler fikri Foucault'nun söylem kavramıyla bağlantılıdır.

- Diyalektik İlişkisel Yaklaşım

Bu yaklaşımın önemli destekçilerinden olan Fairclough, Marksist geleneğin sosyal çatışmalarına odaklanır ve söylemlerdeki dilsel tezahürleri, hakimiyet, farklılık ve direniş unsurlarını tespit etmeye çalışır. Diyalektik ilişkisel yaklaşıma göre her sosyal uygulamanın göstergebilimsel bir unsuru vardır. Üretimsel faaliyetler, sosyal ilişkiler, sosyal kimlikler, kültürel değerler, bilinç ve gösterme süreçleri sosyal pratiğin diyalektik olarak ilişkili öğeleridir.

Bu yaklaşımların çoğu cinsiyet, sınıf, ırk, etnik köken veya yaş gibi sosyal değişkenler açısından sosyal bağlamın dil değişimi ve söylem üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışır. Ayrıca bazı eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımları, tüm söylemlerin tarihsel olduğu ve bu nedenle yalnızca bağlamsal olarak anlaşılacaklarını öne sürmektedir. Bu nedenle bu yaklaşımlar bağlam kavramlarına ve araştırma metodolojilerine bağlı olarak kültür, toplum ve ideoloji gibi dışsal faktörleri karmaşık şekillerde ifade ederler. Bu açıdan bağlam eleştirel söylem çözümlemesi için çok önemli bir kavramdır. Çünkü bağlam sosyo-psikolojik, politik ve ideolojik bileşenleri içerir. Böylece eleştirel söylem çözümlemesi disiplinlerarası bir prosedür izler. Çoğu yaklaşım için (dispositif yaklaşım, diyalektik-ilişkisel yaklaşım, sosyo-bilişsel yaklaşım) disiplinlerarasılık bir karakteristik özelliktir. Disiplinlerarasılık, araştırma verilerinin toplanması ve analizi (sosyal aktörler yaklaşımı, söylem tarihsel yaklaşım) için de geçerlidir. Disiplinlerarasılığın yanında eleştirel söylem çözümlemesi çalışmalarında metinlerarasılık ve söylemdeşlik kavramları da etkili olmaktadır. Çünkü söylemlerin diğer metinlerle olan ilişkileri de analiz edilir. Özetle eleştirel söylem çözümlemesinin metinler üzerinde etkili olan çok çeşitli analiz faktörlerini içerdiği söylenebilir (Wodak & Meyer, 2009).

Belirli bir metodolojisi bulunmayan söylem çözümlemesi, araştırmanın amacı ile ilgili herhangi yöntem veya yöntemleri kullanır. Bu yöntemler genelde, söylem çalışmalarında kullanılan yöntemlerdir. Aynı sebepten, söylem analizinin kendisi bir yöntem değil, tüm beşerî bilimler ve sosyal bilimlere dağılmış bir bilimsel uygulama alanıdır. Metin ve konuşma yapılarını ve stratejilerini incelemek için eleştirel söylem çözümlemesi aşağıdaki yollara başvurabilir (van Dijk, 2008, 2-3):

- Dilbilgisel analiz (fonolojik, sözdizimsel, anlamsal, leksik olarak)
- Konuşma ve iletişim eylemlerinin edimbilimsel analizi

- Retorik analiz
- Stilistik
- Özel yapıların analizi (hikayeler, haberler, parlamento konuşmaları, dersler, reklamlar vb.)
- Etkileşim sağlayan konuşmanın, konuşma analizi
- Seslerin, görsel öğelerin ve söylemin diğer çok modlu semiyotik analizi

Bu birbirinden farklı analiz türleri birçok şekilde birleştirilip beraber kullanılabilir veya birbiri üzerine kullanılabilir. Böylece bir anlatının anlamına veya politik bir söylemin retorikğine istendiği şekilde odaklanılabilir. Her bir araştırma türü içinde birçok teoride, yaklaşımda, okulda veya her bir bilimsel disiplinde kendi aralarında oldukça farklı olabilecek biçimsel ve işlevler analizlerin kullanımı da söylem çalışmalarında mevcuttur. Farklılıklara rağmen bahsi geçen bu yaklaşım veya analiz türlerinin kesin olarak söylemi analiz etme “yolları” olduğu söylenemez. Ancak geleneksel anlamda söylem çalışmalarında “yöntemlerden” bahsetmek yaygın olmasa da bahsi geçen analiz yollarını söylem analiz “yöntemleri” olarak tanımlamak çok ciddi bir sıkıntı oluşturmamaktadır (van Dijk, 2008, s.3).

6.4. Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Amaç ve Özellikleri

Öncelikle eleştirel söylem çözümlemesinin amaçlarından başlamak gerekirse, bu çözümlemenin en temel amacı toplumda dil aracılığı ile ifade edilen, meydana getirilen ve meşrulaştırılan toplumsal eşitsizliği eleştirel bir yaklaşımla eleştirmektir. Ancak eleştiri denilirken akla sadece olaylara negatif olarak bakmak gelmemelidir. Daha öncede bahsedildiği gibi mevcut düzenin sosyal pratiklerle iyileştirilmesi ve dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Sosyo-politik bir programa sahip eleştirel söylem çözümlemesi ile aydınlanma, daha adil ve eşit bir düzen sağlanmaya çalışılır. Bu amaçları gerçekleştirmek için toplumsal eşitsizliklerin söylemsel yönleri araştırılır. Eleştirel söylem çözümlemesi çalışmalarında metin, iktidar, konuşma, sosyal biliş, toplum ve kültür gibi söylemlere etki eden unsurları ve boyutları içeren bir analiz yapılmaya çalışılır. Elinde gücü bulunduran elitlerin toplumdaki kamusal ve özel alanlarda kullandıkları dilsel araçlar tespit edilmeye çalışılır. Bu tür tespit ve araştırmalar yapılırken dilde mevcut önceden bilinen uygulama ve eylemlerle yüzeysel olarak çalışılmaz, bu eylem ve uygulamaların dikkat çekmeyen,

maskelenmiş olarak iktidar ilişkilerinde ve ideolojik oluşumlarda nasıl kullanıldığı tespit edilmeye çalışılır (Özüdoğru, 2016, s. 42-43; Wodak, 2013, s. xxxvii; Wodak & Meyer, 2009; Yetim & Erdağ, 2018).

Eleştirel söylem çözümlemesinin özelliklerinin daha kolay anlaşılabilmesi ve buraya kadar anlatılanların genel olarak özetlenmesi amacıyla, eleştirel söylem çözümlemesinin özellikleri maddeler halinde aşağıdaki gibi sıralanabilir (Özüdoğru, 2016, s. 53, 55; Wodak, 2013, s. xxxvii; Wodak & Meyer, 2009):

- Eleştirel söylem çözümlemesi sorun odaklı disiplinlerarası bir çalışma alanıdır. Karmaşık sosyal olguları inceleyen eleştirel söylem çözümlemesi zorunlu olarak çok disiplinli, eklektik ve çok yöntemli bir yaklaşım gerektirir. Analizler hermeneutik bir süreç olarak görülür ve bağlam çok önemlidir.
- Eleştirel söylem çözümlemesi ampirik ve bütünsel bir teori veya yöntem değildir. Belirli türde teorik benzerliklere ve araştırma sorularına sahip çok sayıda yaklaşımın bir araya gelerek oluşturduğu bir çalışma alanı veya paradigmadır.
- Eleştirel söylem çözümlemesinin belirli bir veri toplama yöntemi, tutarlı değişmez bir metodolojisi bulunmamaktadır. Çözümlemenin metodunu ve sınırını araştırmanın amacı, hangi toplumsal sorunları ele aldığı, dünya görüşü ve söylemin türü belirler.
- Ortak metodoloji olmamasına rağmen çoğu eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımının ortak özellikleri bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar probleme yönelik ve eklektiktirler. Belirli dilsel öğelere odaklanmazlar.
- Eleştirel söylem çözümlemesi sadece metinleri analiz etmez. Yazılı, sözlü ve görsel unsurların tümü inceleme alanına dahildir.
- Eleştirel söylem çözümlemesi diğer çözümleme türlerinden farklı araştırma soruları sorar. Bazı eleştirel söylem çözümlemesi araştırmaları sosyal olarak ayrımcılığa uğramış gruplar için savunucu bir rol oynamaktadır.
- Eleştirel söylem çözümlemesini diğer çözümleme türlerinden ayıran bir diğer önemli özelliği de dil ve toplum ilişkisini deterministik olarak görmemesidir. Eleştirel söylem çözümlemesinde daha çok arabuluculuk ön plandadır. Dil ve sosyal yapı arasındaki arabuluculuk yaklaşımı, konuşma analizi gibi birçok dilbilimsel analizde mevcut değildir.

- Eleştirel söylem çözümlemesi güç ve ideoloji gibi sosyal fenomenlere odaklanır. Ancak araştırmacılar farklı analiz birimlerine, bireylerin zihinsel olarak algılama biçimlerine ve sosyal yapıların söylemi belirleme şekillerine de odaklanır.
- Eleştirel söylem çözümlemesi dilsel birimleri araştırmakla değil, sosyal olguları incelemekle ilgilenir. Eleştirel analizlerde dilsel kategorilere pek fazla yer verilmez ve bu da eleştirel söylem çözümlemesinde dilsel elementlerin merkezi konumda olmadığı izlenimini vermektedir. Ancak birçok araştırmacı analizlerine farklı ölçü, odak ve yoğunlukta dil kategorilerini de entegre eder. Örneğin sosyal aktör analizlerinde, araştırmacılar kullanılan zamirleri, sıfatları, sözel modları ve zamanları incelerler. Ayrıca tüm eleştirel söylem çözümlemesi araştırmaları sistematik dilbilim (retorik, pragmatik, metindilbilim, tartışma) içerir.
- Eleştirel söylem çözümlemesinde araştırmacı analizi sırasında kendi bilgilerini, ön yargılarını, değerlerini, ideolojisini ve sosyo-kültürel bağlamın tamamını kullanır. Bu yüzden objektif olması beklenemez. Özetle subjektif bir analizdir.

6.5. Eleştirel Söylem Analizcileri

Genel olarak eleştirel söylem analizcileri veya eleştirel dilbilimciler dilbilimsel söylem çözümlemelerinden çok Foucault'nun söylem teorisinin, Marksist dilbilimin ve politik teorisinin etkisi altında kalmışlardır. Eleştirel dilbilimciler dili bir merkezi süreç olarak görürler. Toplumdaki bireyler dil sayesinde sosyal bir özne haline gelirler. Eleştirel söylem analizcileri çalışmalarını bir yorumlama olarak görürler ve anlamın derinliklerine inmeye çalışırlar. Onların söylem çalışmaları anlamın kompleks modellerine yöneliktir. Yaptıkları çözümlemeler tematik ve içerik analizlerinden uzak olup, konuşma ve metinlerde kullanılan söylemlerin mümkün anlamlarıyla ilgilenirler (Sözen, 2017, s. 97-98). Eleştirel söylem çözümlemesi denilince akla gelen en önemli isimlerden bazıları Teun A. van Dijk, Norman Fairclough ve Ruth Wodak'tır.

- Teun A. van Dijk

Eleştirel söylem çözümlemesinin kurucularından olan Van Dijk söylem çözümlemesi alanında en sistematik yaklaşıma sahip analizcidir. Ancak Dijk'ın yaklaşımı sadece yazılı metinlere odaklanmaktadır. Böylece söylem analizi konuşanlar-duyanlar ve yazarlar-okuyanlar şeklinde bir söylem seviyesinde tutulur. Van Dijk'in söylem anlayışı sosyo-

bilişsel yaklaşıma dayanır ve dilbilimi yapısal-işlevsel anlamda anlar. Sosyal temsil yaklaşımının etkisinde kalarak eleştirel söylem çözümlemesinde bağlamın önemine vurgu yapar. Söylemde yer alan sosyal aktörler, sadece bireysel deneyimlerini ve stratejilerini kullanmazlar. Esas olarak sosyal temsiller olarak adlandırılan kolektif çevrelerine dayanırlar. Sosyal olarak paylaşılan bu algılar, sosyal sistem ile bireysel bilişsel sistem arasındaki bağlantıyı oluşturur, böylelikle dış gereksinimler ile öznel deneyim arasında homojenizasyon ve koordinasyonu gerçekleştirir. Dijk'a göre söylem çalışmaları toplum, biliş ve söylem, dil arasında bir üçgen oluşturur. Birçok disiplin söylemleri farklı boyutlarda incelerken, Dijk analizi farklılıklardan kurtarmayı amaçlamaktadır. Bu yüzden Dijk'ın analiz yaklaşımı bütünlendiricidir. Onun çözümlemesi "önermeye dayalı söylem çözümlemesi" gibi kabul edilebilir. Bu yüzden Dijk'ın bu tip bir analizi içerik analizine bir alternatif veya eklenti olarak düşünülebilir. Dijk çözümlemelerinde yazılı metinleri önermeler açısından ele alır. Onun çözümlemelerinde söylem, yoğun şekilde ideolojik olarak incelenir ve sosyal kognisyonlar üzerinde durulur. Sosyo-kognisyon bilinçlilik, anlam üretimi veya sezgi gibi terimlere denk gelmektedir. Bu kognisyonlar birer eylem olarak görülür. Eylem olarak bu kognisyonların Dijk'a göre mikro ve makro yapılar arasında ilişki kurma işlevi bulunmaktadır. Mikro yapı ile kastedilen azınlıklar, gazeteciler ve göstericilerdir. Makro yapılar ise gazete, hükümet ve mahkeme gibi unsurlardır. Dijk'ın eleştirel metin çözümleme çalışmaları baskın gücün kullanılmasında kullanılan söylemsel yapıları ve stratejileri gösterme ve bunların ideolojik boyutunu ortaya koyma eğilimindedir. Ancak Dijk'ın söylem çalışmalarında ideoloji, güç ilişkileri gibi unsurlar ön planda olsa da Dijk eleştirel söylem çözümlemesinin kendisini sadece ırkçılık, güç istismarı ve sosyal yapı arasındaki ilişkiler üzerinde çalışmalarla sınırlandırmaması gerektiğini de vurgulamaktadır. Dijk yasalar gibi hukuk alanındaki çalışmaları ve aynı şekilde tarihsel kaynakları birbirleri ile etkileşim içindeki belgeler olarak kabul eder ve onları metin diyaloguna benzetir. Böylece tarihsel ve hukuksal çalışmaları söylem çözümlemesinin bir nesnesi olarak görür. Ayrıca Dijk semiyotik çalışmalar olan fotoğraf ve film gibi unsurları da birer söylem olarak kabul eder. Ancak van Dijk'ın esas olarak inceleme alanları haber metinleridir. Ona göre çeşitli bilişsel ve sosyo-kültürel bağlamlar sayesinde medyadan gelen mesajların anlamları açığa çıkarılabilir. Ona göre kapsamlı bir çözümleme ile metinde değişen ifadeler, metinde var olan ideoloji, çıkarlar ve iktidarın özellikleri belirlenebilir. Medya, iktidarla ilgili hataları doğrudan anlatmak yerine dolaylı anlatarak anlam değişmelerine sebep olabilir. Dijk'ın söylemi sosyo-bilişsel bir yaklaşımla açıklaması onun söylem çözümlemesini, diğer

çözümlemelerden ayıran en önemli özelliğidir. Bu kapsamda haber söylemlerini bilişsel şemalanma ile inceler ve değerlendirir. Dijk'in haber şeması ana başlık, üst başlık, ana olaylar, bağlam, tarih, sözlü tepki ve yorumlardan oluşmaktadır. Van Dijk'in haber söylemi çözümlemesi "haber metni analizi", "metin anlambilimi", "yerel ve küresel bütünlük", "etkiler", "üst yapı olarak haber şemaları", "üslup ve retorik", "sosyal kognisyon ve sosyo-kültürel bağlam" incelemesinden oluşan geniş çaplı bir çözümlemedir (Amoussaou & Allagbe, 2018; Sözen, 2017, s. 87, 118-120, 122, 128; van Dijk, 1993, s. 108; Wodak & Meyer, 2009). Çalışmanın uygulama bölümünde Dijk'in çözümleme modeli üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacaktır.

- Norman Fairclough

Fairclough dil analizi ve sosyal teoriyi bir araya getirmeye çalışır. Onun analizi tarihsel ve dinamiktir. Fairclough analizin kendisini bir yorum olarak görür. Ona göre söylemler sadece sosyal varlıkları ve ilişkileri yansıtmaz, ayrıca onları inşa eder. Söylemler insanları sosyal özneler olarak farklı şekillerde konumlandırır. Bu da söylemin sosyal etkisidir. Marksist geleneğin etkisinde kalarak çalışmalarında toplumsal çatışmalara odaklanır ve özellikle söylemlerdeki baskınlık, farklılık ve direniş unsurlarını tespit etmeye çalışır. Fairclough'a göre belirli söylem seçimlerinin arkasında yatan bazı varsayımlar bulunmaktadır. Bu varsayımlar ise pek masum sayılmazlar, çünkü ideolojik olarak yönlendirilirler. Bu sebeple söylemsel uygulamaların ideolojik etkileri olabilmektedir. Özellikle sosyal sınıflar, cinsiyet grupları ile etnik ve kültürel çoğunluklar ve azınlıklar arasında eşit olmayan güç ilişkileri üretebilirler. Fairclough çalışmalarında tarihsel olarak söylemlerin belirli sosyal koşullar altında, yeni karmaşık bir söylem üretmek için nasıl bir araya geldiklerini inceler. Onun söylem analizi cümlenin dilbilgisel oluşumuyla ilgilenmez, sosyo-tarihsel bir değişken olarak gördüğü söylemsel oluşumları ve belirli ifadeleri mümkün kılan kural sistemlerini belirlemek analizin odak noktasını oluşturur. Fairclough söylemin ilişkişel doğasına vurgu yapar. Kristeva ve Foucault'dan etkilenmiştir. Foucault'nun güç ilişkileri yaklaşımına, Kristeva'nın metinlerarasılığını dahil eder. Böylece ilişkişelliği metinlerarasılığa dayandırır. Fairclough temelde söylemin sosyal özneler olarak bireyler üzerindeki etkisini gösteren bazı mekanizmaları betimlemeye çalışır. Sosyo-kültürel değişimle, söylemdeki değişimler çalışmalarında üzerinde durduğu diğer bir önemli noktadır. Fairclough'un yaklaşımına göre her sosyal uygulamanın göstergebilimsel bir unsuru vardır. Sosyal ilişkiler, sosyal kimlikler, kültürel değerler, bilinç ve işaretler (semiosis) sosyal pratiğin diyalektik olarak ilişkişeli

öğeleridir. Eleştirel söylem çözümlemesi, Fairclough'un yaklaşımına göre işaret süreçleri (seimosis) ve diğer sosyal pratik unsurları arasındaki diyalektik ilişkilerin bir analizidir. Sosyal pratiğin bu semiyotik yönleri türlerin ve stillerin oluşturulmasından sorumludur. Sosyal düzenin semiyotik yönüne söylem düzeni denir. Eleştirel söylem yaklaşımı yapı ve eyleme odaklanma arasında gidip gelmektedir. Fairclough söylem çözümlemesi üç boyutludur. Söylemsel olaylar hem bir metin (yazılı, sözel veya görsel) hem bir söylemsel pratik örneği hem de sosyal bir pratik örneğidir. Analizin ilk aşamasında metnin biçimsel özelliklerinin dilsel açıklaması yapılmaya çalışılır. Daha sonra söylemler, süreçler/etkileşim ve metin arasındaki ilişkiler yorumlanır. Son olarak ise söylem, sosyal ve kültürel gerçeklik arasındaki ilişki açıklanır. Fairclough'a göre analiz, bir probleme dayalı olmalıdır ve eleştirel söylem çözümlemesi özgürleştirici hedefler izlemelidir (Amoussou & Allagbe, 2018; Fairclough, 1992, s. 3-4, 35-36, 40; Sözen, 2017, s. 139; Wodak & Meyer, 2009).

- Ruth Wodak

Wodak çalışmalarını söylemin tarihselliği yaklaşımına göre yürütmektedir. Söylemin tarihsel yaklaşımını özellikle Viyana Okulu mensubu akademisyenler izlemektedir. Wodak temelde Frankfurt Okulu ve Habermas'tan etkilenmiştir. Wodak ve diğer Viyana Okulu akademisyenleri eleştirel dilbilim söz konusu olduğunda van Dijk'ın yaklaşımına, diğer araştırmacılara göre daha fazla önem vermektedir. Tarihsel söylem yaklaşıma göre söylem aynı anda gerçekleşen veya daha önce gerçekleşen diğer iletişimsel olaylarla eş ve art zamanlı olarak bağlantılıdır. Wodak için bağlam kavramı eleştirel söylem çözümlemesinde çok önemlidir. Çünkü söylem sosyo-psikolojik, politik ve ideolojik bileşenleri içerir. Wodak'ın izlediği söylemin tarihsel yaklaşımı politik söylem için kavramsal çerçeveler geliştirmeye çalışır. Bu yüzden bu yaklaşım politika alanına yoğunlaşır. Wodak eleştirel söylem çalışmalarında özellikle kurumsal iletişim, cinsiyetçilik, antisemitizm ve ırkçılık konuları üzerinde durur. Wodak'ın eleştirel söylem çözümlemesindeki en önemli kavram sosyo-dilbilimdir. Wodak sosyo-dilbilimi eleştirel söylem çözümlemesinin bir parçası olarak görür. Sosyo-dilbilimin boyutlarını Bernstein'in konuşma engelleri nosyonuna, Labov'un farklılık nosyonuna, Brown ve Gilman'ın güç ve dayanışma fikri ve Hymes'in iletişim yeterliği nosyonuna dayandırmaktadır. Hem Fairclough hem Wodak'a göre eleştirel söylem çözümlemesi bir gündelik hayat eleştirisi değildir. Analizdeki eleştirel boyut dil teorileri ve dil analizlerinin metodolojilerine dayanmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesi onlar için alelade tecrübelerle yürütülemeyecek kadar derin sistematik araştırma

kaynaklarına sahip bir analizdir (Amoussou & Allagbe, 2018; Sözen, 2017, s. 139, 142-143; Wodak & Meyer, 2009).

6.6. Eleştirel Söylem Çözümlemesinde Önemli Kavramlar

Eleştirel söylem alanının üç temel kurucu kavramı güç/iktidar, ideoloji ve eleştiridir. Eleştirel söylem çözümlemesi, göstergebilimsel verilerin (yazılı, sözlü ve görsel) sistematik ve geriye dönük bir şekilde incelenerek ideolojilerin ve gücün gizeminin ortaya çıkarmasıyla karakterize edilir. Bir başka deyişle eleştirinin amacı, düzenli olarak güç yapılarını ortaya çıkarmak ve ideolojilerin maskesini kaldırmaktır (Wodak & Meyer, 2009). Eleştirel söylem çözümlemesinin temellerini güç ve ideoloji kavramları üzerine kurması sebebiyle bu iki kavram üzerinde özellikle durulmalıdır.

6.6.1. Güç/İktidar

Güç veya iktidar kavramı toplumsal yapılarıdaki mevcut farklılıklar ve bu farklılıkların etkileriyle ilişkilidir. Toplumdaki sosyal meselelerin dil ile sürekli içli dışlı olması, dilin sosyal güce dahil olmasını sağlamaktadır. Dil bir yerde gücü temsil etmektedir. Toplumsal çekişmelerde ve güce meydan okunan yerlerde dilin önemli bir payı bulunmaktadır. Dil gücün direkt olarak sağlayıcısı değildir, ancak dil iktidara/güce meydan okumak, onu alt etmek ve kısa veya uzun vadede iktidar dağılımlarını değiştirmek için önemli bir araçtır (Wodak & Busch, 2004, s. 109).

Eleştirel söylem çalışmaları eleştirel bakış açısı doğrultusunda teori oluşumu, gücün kötüye kullanımı ve toplumsal eşitsizliğin söylemsel olarak yeniden üretilmesiyle ilgilenen bilimsel bir hareket olarak tanımlanırsa, güç kavramının ayrıntılı şekilde incelenmesi bir yerde eleştirel söylem çözümlemesinin merkezi bir görevidir. Eleştirel söylem alanı, dilin bilgiyi oluşturma, iletme, sosyal kurumları düzenleme veya gücü kullanma konularında nasıl bir işleve sahip olduğunu anlamaya çalışır. Dil ve güç arasındaki ilişkiye özel bir ilgi duyulur. Dilin, gücün ifade edilmesinde ve çeşitli manipülasyonlarda nasıl kullanıldığı ile ilgilenilir. Özetle eleştirel söylem çözümlemesinin genel amacı gücün kötüye kullanımını incelemek ve sosyal güce erişim sağlayabilmektir. Eleştirel söylem çözümlemesi herhangi bir güç kavramıyla ilgilenemez, özellikle gücün kötüye kullanımı veya başka bir deyişle sosyal

eşitsizlik ve adaletsizlikle sonuçlanan güç olaylarına odaklanmaktadır. Eleştirel söylem analizi için, dil tek başına bir güç unsuru olamaz. Dil, güçlü insanlar tarafından kullanıldığında güç kazanır. Bu da eleştirel söylem çözümlemesinin neden iktidarı/gücü elinde bulunduranların dil kullanımına yoğunlaştığını açıklamaktadır. Eleştirel söylem çalışmalarında metinlerdeki söylemsel farklılıklar müzakere edilir. Metinler, farklı söylem ve ideolojileri meydana çıkarmak için eleştirel söylem analizlerinin mücadele alanlarıdır (van Dijk, 2008, s. 1-2; Weiss & Wodak, 2003, s. 12, 14-15; Wodak & Busch, 2004, s. 109).

Eleştirel söylem çözümlemeleri, toplumdaki tüm sosyal ve politik güç ilişkilerini incelemeyi amaçlar. Daha önce de bahsedildiği gibi güç istismarı gibi durumların incelenmesine ağırlık verir. Kötü amaçlar için kullanılan güç nasıl ve neden bu amaç doğrultusunda kullanılmaktadır? Analizcinin araştırmada öncelikle sorduğu soru budur. Örneğin söylemsel manipülasyon, yanlış bilgi aktarımı, yalanlar, propagandalar, insanların zihinlerini kötü amaçlarla yönetmeyi ve onların eylemlerini kontrol etmeyi amaçlayan söylem biçimleri sistematik olarak incelenmektedir. Van Dijk (2008, s. 9) sosyal veya toplumsal gücü, bir grubun diğer bir grup üzerindeki kontrolü olarak tanımlamaktadır. Güç onun için bir kontroldür. Kontrol, gücü kullanan grubun menfaatine ve kontrol edilenlerin menfaatlerine karşı ise burada bir güç istismarından söz edilebilir. İnsanlar ne zaman, nerede ve kime ne istedikleri veya nasıl istedikleri hakkında konuşmak veya yazmakta özgür değildir. Kişi veya gruplar polis, kitle iletişim araçları veya bir ticari şirket gibi gücü elinde bulunduranlar tarafından kısmen veya tamamen kontrol edilir. Yazma ve konuşma özgürlükleri kısıtlanır. Ya da onlara söylendiği gibi yazmalı veya konuşmalıdırlar. Kontrol sadece sosyal bir pratik olarak söylem için geçerli değildir. Ayrıca kontrol altında olan grup, kitle ve kişilerin düşünceleri, tutumları, ideolojileri, kişisel görüşleri, normları ve değerleri üzerinde de etkili olmaktadır. Genel olarak zihin kontrolü dolaylı olarak söylemin amaçlanan ama sadece olası veya muhtemel bir sonucudur. Söylemleri kontrol edenler, dolaylı olarak insanların zihinlerini kontrol edebilirler. İnsanların eylemleri de zihinleri tarafından kontrol edildiğinden, zihin kontrolü aynı zamanda dolaylı olarak eylem kontrolü anlamına gelir. Eğer söylemler zihinleri ve eylemleri kontrol edebiliyorsa, iktidar/güç sahiplerinin söylemi kontrol edebilmeleri önemli bir noktadır. Gücü elinde bulunduranlar bunu nasıl yapıyorlar? Öncelikle düşünülmesi gereken bu sorudur. Bilindiği gibi iletişimsel olaylar metin ve konuşmalardan ibaret değildir, ayrıca söylemi etkileyen bir bağlamdan meydana gelmektedirler. Bu sebeple söylemi kontrol etmenin ilk adımı, söylemin bağlamını kontrol etmektir. Örnek vermek gerekirse

gücü elinde bulunduranlar, kimin bazı iletişimsel etkinliklere ne zaman, nerede ve hangi hedeflerle katılabileceğine karar verebilmektedir (van Dijk, 2008, s. 8-11).

Her ne kadar güç kavramı eleştirel söylem çözümlemesi için çok önemli olsa da bu tür eleştirel çalışmalarda sadece güç ve kontrol kavramlarına değil, aynı zamanda çeşitli kamusal alanlarda ve türlerde rakip söylemlerin metinlerarasılığına ve yeniden bağlamsallaştırılmasına da dikkat edilmektedir (Weiss & Wodak, 2003, s. 15).

6.6.2. İdeoloji

İdeoloji kavramı 18. Yüzyılın sonlarına doğru Fransız filozof Destutt de Tracy tarafından ortaya atıldığından beri başta sosyal bilimler, siyaset ve kitle iletişim alanlarında olmak üzere yaygın olarak kullanılmaktadır. İdeolojiler fikir sistemleri ve özellikle de sosyal bir grup veya hareket tarafından paylaşılan sosyal, politik, dini görüş ve fikirlerle yakından alakalıdır. İdeoloji kavramı, en geniş şekilde bir grubun ve üyelerinin temel inançları olarak tanımlanabilir. Eleştirel söylem çözümlemesi için ideoloji, eşit olmayan güç ilişkileri kurmanın ve sürdürmenin önemli bir aracı olarak görülmektedir (Weiss & Wodak, 2003, s. 14; van Dijk, t.y, s. 5-7).

Siyaset biliminde ideoloji tutarlı bir şekilde bir dizi inanç veya değer olarak tanımlanırken, ideoloji kavramının yarattığı çağrışım zamanla birçok dönüşüm geçirmiştir. 21. Yüzyılda faşizm, komünizm ve soğuk savaş dönemlerinde totaliter ideoloji demokrasi ile karşı karşıya kalmıştır. Böylece ideolojinin tanımında “iyi” ve “kötü” şeklinde bir ayrıma gidilmiştir. Ancak kapitalizmin etkisiyle, ideoloji bir kez daha olumsuz bir çağrışım yaratmaya başlamıştır (Wodak, 2001, s. xxvi). Çok yakın zamana kadar ideolojinin “baskın grupların kendilerine hizmet eden fikir sistemi olarak algılanması” sosyal bilimlerde yaygındı. İdeolojiyi olumsuz bir olgu olarak tanımlayanların en önemlilerinden biri de Karl Marks’tır. Ona göre ideoloji toplumsal eşitsizlikleri gizlemek için bir örtüdür ve ideoloji yanlış bilinçlendirme ile bireyin gerçeklikle olan bağımlı olumsuz etkilemektedir. Örneğin Marks etkisinde kalan sosyalist filozof Engels’e göre ideolojiler, statükoyu meşrulaştırmak ve işçilerin gerçek sosyoekonomik koşullarını gizlemek için egemen sınıfın getirmiş olduğu, fakat yanlış yönlendirdikleri inançlardı. Buradaki örnekte ideolojiler, yanlış bilinçlendirme veya yanlış yönlendirilmiş inançlar olarak tanımlanabilir. Ancak ideolojiler her ne kadar olumsuz bir kavram olarak algılansa da her zaman olumsuz olması gerekmemektedir. Baskın

ve olumsuz olmayan ideolojiler de mevcuttur. Komünizm-antikomünizm, sosyalizm, liberalizm, feminizm, cinsiyetçilik, ırkçılık, antifaşizm, pasifizm, militarizm vb. bakış açımıza veya bağlı olduğumuz grup üyeliğimize göre pozitif veya negatif olabilecek yaygın ideolojilere örnektir. Bu tür ideolojileri paylaşan grup üyeleri, spesifik inançlarının temelinde yatan ve olayların yorumlanmasına rehberlik eden genel fikirleri temsil eder. İdeoloji denilince akla gelen önemli filozoflardan olan Althusser, Marks'ın aksine ideolojiyi olumsuz ve sadece ekonomik sistemler doğrultusunda değil, ayrıca sosyal ve felsefik boyutlarda da ele almıştır. Özellikle "Devletin İdeolojik Aygıtları" adlı eseri ideoloji ile ilgili yaptığı çalışmalar arasında önemli bir yer tutar. Althusser genel olarak toplumun yeniden üretiminin sağlanmasında ve birer özne olarak kabul ettiği bireylerin üzerinde ideolojinin etkilerini araştırmıştır. Ona göre ideoloji, toplumdaki ilişkileri yeniden üretmek için bir pratiktir. İdeoloji insanların kendi aralarındaki ilişkileri ve kendi varoluş koşullarını yaşama şekilleridir. Marks gibi ideolojiyi yanlış bilinçlendirme olarak görmez. İdeoloji toplumun devamlılığının sağlanması için önemli ve gereklidir. Eleştirel söylem çözümlemesi daha önce de bahsedildiği gibi, her türlü güç istismarını incelemeye yöneliktir ve egemenliğin ideolojik temellerine odaklanmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesi gücün kötüye kullanımını ve hakimiyetini eleştirel bir şekilde inceleyebildiği sürece, olumsuz bir değerlendirme gerektirmeyen genel bir güç kavramıyla çalışmak da yararlıdır. Bu yüzden olumsuz olmayan, genel bir ideoloji kavramı üzerinde de aksini iddia edenler olmasına rağmen eleştirel bir şekilde çalışılabilir. (Gürçınar, 2015; van Dijk, t.y. s. 6-8).

Bireylerin gerçeklik algısı ideolojilerden etkilenmekte ve şekillenmektedir. Var olan ideolojik düzen, bireylerin yaşamlarını, düşüncelerini, inançlarını ve daha birçok unsuru etkilemektedir. Zaman geçtikçe ideolojiler bireyi özgür düşünceden ve objektiflikten uzaklaştırır. Çünkü ideolojilerin bireylerin bakış açıları üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Her türlü etkinlik ve sistem ideolojik düzenin belirlediği şekilde ilerler veya ilerleyeme zorlanır. İdeolojilerin sosyal ve siyasi boyutu kadar ekonomik boyutu da vardır. Bu da toplumdaki maddi çıkarlar ile bağdaştırılabilir. Sosyal birer özne olarak bireyler, devletin ideolojik aygıtları ile istenilen düzene uyup uymadıkları ile ilgili olarak düzenli şekilde kontrol edilir. Toplumsal öznelerin toplumdaki konumları, amaçları, görevleri önceden belirlenmiştir. İdeoloji, siyasal pratikler yardımıyla bireylere pay edilmektedir. Devletin ideolojik aygıtları, gücü temsil eder (Sucu, 2012).

İdeolojiler, genellikle grup çatışması ve mücadelesinden doğar. İdeolojileri toplumsal grupların ve hareketlerin fikir sistemleri olarak, sosyal uygulamaların temelleri görmek yanlış olmaz. İdeolojiler inanç sistemi olarak tanımlansa da fikir sistemleri olarak da tanımlanabilir. Örneğin pasifist ideolojiler nükleer silahlara karşı proteste için kullanılabilir veya ekolojik ideolojiler, kirliliğe karşı eylemlere rehberlik edebilir. Fikir sistemleri olarak ideolojiler, sosyobilişsel bağlamda sosyal grupların ortak temsilleri ve daha özel olarak bu tür temsillerin aksiyomatik ilkeleri şeklinde tanımlanabilir. Grup üyelerinin ideolojileri ve sosyal pratikleri yakından ilişkili olsa da bunların iki farklı kavram olduğu unutulmamalıdır. İdeolojilerin en önemli sosyal işlevi bir grubun veya grupların sosyal uygulamalarını kontrol ve koordine etmektir. İdeolojiler, inançların temel sosyal temsillerini oluşturur, bir grup tarafından paylaşılır ve bu inançların genel tutarlılığını tanımlayan çerçeve olarak işlev görür. Böylece ideolojiler, grup ve üyeleri yani olaylar ve durumlarla karşı karşıya kaldıklarında, yeni sosyal düşüncelerin bir grup içinde kolayca çıkarılmasına, edinilmesine ve yayılmasına imkân sağlar (van Dijk, t.y. s. 8, 87-88; van Dijk, 2006).

Söylem ve ideoloji ilişkisine gelinecek olursa, söylemler ideolojilerin üretilmesinde temel bir rol oynar. İdeolojik görüş ve fikirlerin çoğu ebeveynlerden ve akranlardan başlayarak, diğer grup üyelerinden öğrenilir. Daha sonra ideolojiler en basit olarak televizyon izleyerek, okulda ders kitapları okuyarak, reklamlardan, gazetelerden, romanlardan, arkadaş ve meslektaşlarımızdan, günlük konuşmalara katılarak çok sayıda konuşma ve metin türleri arasında öğrenilir. Parti mitingleri, siyasi propagandalar gibi bazı söylem türleri, grup üyelerine ve gruba yeni katılanlara belli ideolojileri öğretme amacına sahiptir. Biçimsel olarak da söylemler, ideolojilerin ifade edilmesi veya vurgulanmasında çeşitli rollere sahiptir. Kelimelerin veya cümlelerin tonlaması, metinlerdeki sayfa düzeni, harflerin boyutu, türü, rengi veya görsel malzemeler dikkat çekici anlamlar yaratabilir. Aynı şekilde metinlerdeki sözdizimsel yapılar belirli anlamları vurgulayabilir, çünkü sözlü veya yazılı metindeki sözcüklerin ve cümlelerin sırası rastgele seçilmez, belli bir hiyerarşiye göre sıralanır. Tüm bu biçimsel söylem özellikleri, ideolojik anlamları vurgulamak için, hikayeler, haber raporları veya akademik makaleler için de kullanılmaktadır (van Dijk, t.y. s. 4-5, 9, 87).

Öte yandan ideolojilerden etkilenen önemli sosyal uygulamaların başında dil kullanımı ve söylem gelmektedir. Söylemlerin çoğu, özellikle bazı gruplara dahil üyeler olarak konuşulduğunda, ideolojik temelli görüşleri ifade ederler. İdeolojiler söylemin üretimi ve

anlaşılması esnasında, dolaylı olarak ilk başta kişilerin politika, eğitim, iş piyasası gibi özel sosyal alanlara yönelik tutumları ve grup bilgileri aracılığıyla işlev göstermeye başlar. İlk başlarda ideolojiler, grup üyelerinin ön yargılı veya rahatsız oldukları zihinsel sosyal olayları ve sosyal durumları kullanarak bireysel söylemler üretmeye çalışırlar. Olayların bu kişisel temsili, bireyin dinamik şekilde iletişimsel bir durum inşa ettikleri bağlam modelleri ile etkileşime girer ve ideolojik metin ve konuşmaların üretimine yol açar. Özetle, bireylerin tutumlarının ve inançlarının temelini oluşturan ve sosyal olarak paylaşılan uygulamalar olan ideolojiler, söylemin üretiminde rol oynayan ve bireylerde mevcut olan “önyargılı kişisel zihinsel modelleri” kontrol ederek ideolojik söylem üretirler. Bu da ideolojik söylemin nasıl üretildiğini, aynı zamanda ideolojilerin gruplar tarafından nasıl söylemsel olarak yeniden üretildiğini ve üyeleri tarafından edinildiğini açıklar. Buraya kadar olan açıklamalar, söylem ve ideoloji arasında iki yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. İdeolojiler söylediklerimizi ve nasıl söylediğimizi etkilerken, metinler ve konuşmalar (yani söylemler) okunarak veya dinlenerek ideolojiler edinilebilir. Örneğin ırkçılığın yaratılmasında ve yayılmasında söylem büyük bir rol oynar. İrkçılığın hem sosyal pratik hem ideolojik hem de söylemsel boyutu mevcuttur. İrkçi tutum, davranış ve inançlar söylem ve ayrımcılık vasıtasıyla üretilir, empoze edilir ve meşrulaştırılır. Ancak diğer yandan, söylemin ırkçı görüşleri ve uygulamaları eleştirme, tartışma gibi ırkçılık karşıtı hizmeti de vardır. İdeolojiler, üyelerinin sosyal uygulamalarında kendini gösterir ve yayılır. Söylem aracılığı ile edinilir, doğrulanır, değiştirilir ve sürdürülür. Söylem sosyal uygulamaların en önemlisidir ve ideolojileri doğrudan ifade edebilen tek şeydir. Söylem teorisi olmayan bir ideoloji, temelinde eksiktir. Söylemin toplumdaki rolünü anlamak için genel olarak sosyal temsillerin ve özellikle ideolojilerin üretimindeki temel rolleri bilinmelidir. Ancak ideolojiler sadece söylemle ifade edilmez. Söylemle doğrudan ifade etmenin dışında, başka yollarda mevcuttur. İdeolojiler diğer sosyal uygulamalarda da üretilebildiği için, sadece söyleme indirgenmemelidir. Ancak yine de ideolojik edinim veya genel ideolojik hesaplar genellikle söylemseldir. Aynı şekilde tüm söylem yapıları da ideolojik amaçlar barındırmaz ve ideolojik olarak kontrol edilmezler. Hiçbir söylem yapısının sadece ideolojik işlevi yoktur. Her şey özel zihinsel modeller olarak tanımlanan bağlama ve iletişim teknolojilerinin ilgili özelliklerine bağlıdır (van Dijk, t.y. s. 9, 87-88; van Dijk, 2006; Wodak & Reisigl, 2015, s. 576).

6.7. Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Başlıca İncelediği Söylemler

Toplumdaki başat güçler, kitleri manipüle etmek için söylemler üretmekte ve bu söylemleri yaymak için de sıklıkla medyanın yardımına başvurmaktadır. Medyanın yayın politikası, toplumda kurulmuş düzenin sürdürülmesi ve yeniden üretilmesi için ideolojik bir işleve sahiptir. Medya, devletin en önemli ideolojik aygıtlarından biridir. Özellikle siyaset alanında medya önemli bir araçtır. Siyaset ve medya birbirinden ayrı düşünülemez. Her medya kuruluşu haberlerinde çeşitli yollara başvurarak kendi siyasi ideolojisini inşa etmektedir (Aşkın, 2017; Aydın, 2013, s. iv-v). Siyaset, söylem, medya, ideoloji ve güç kavramları birbirleriyle sıkı sıkıya ilişkili olan kavramlardır. Eleştirel söylem çözümlemesinin temelinde, özellikle ideoloji ve güç kavramlarını incelemek ön planda olduğu göz önünde bulundurulursa, inceleyeceği söylem türlerinin başında siyaset, medya ve haber söylemlerinin geldiği söylenebilir. Bu sebeple eleştirel söylem çözümlemesi söz konusu olduğunda bahsi geçen söylem türleri üzerinde özellikle durulmalıdır.

6.7.1. Siyasi/Politik Söylem

Siyaset veya politikanın genel ve özel olarak iki farklı tanıma sahip olduğu söylenebilir. Genel anlamda siyaset toplumsal yaşamla bağlantılı her şeydir. Toplumsal olay veya olgular, siyasetin bir sonucudur. Özel veya daha dar anlamda ise siyaset iktidara sahip olmak veya iktidara muhalefet olmaktır. Korkut'a göre (2017, s. 201) politika devlet işlerini yönetme sanatıdır. Haber dinleyen, televizyon izleyen, gazete okuyan bireyler istem dışı politik olay ve söylemlerle içli dışlı olmaktadır. Bireyler medyadaki haberleri takip etmese ve politikaya ilgi duymasa bile, ülkede yaşanan ekonomik ve toplumsal gelişmeler nedeniyle yine kendilerini sürekli olarak politik bir gündemin içerisinde bulmaktadır. Bu politik olaylar hakkında konuşmak veya yorumda bulunmak aslında bireyin farkında olmadan politik söylemler üretmesidir (Korkut, 2017, s. 200-201). Bireylerin kendi aralarında ürettikleri bu politik söylemler masum olabilir. Ama politikayı kendine meslek edinmiş politikacıların ürettiği söylemler her zaman masum olmayabilir. Daha önce de bahsedildiği gibi bu tür söylemler bir manipüle aracı veya ideoloji yayma aracı olarak kullanılabilir.

Dil ve politika arasında her zaman önemli bir ilişki vardır. Politikacılar iktidarı elde etmek için, kamuoyunun desteğine ihtiyaç duyar. Kamuoyuna ulaşmak ve onları etkilemek için kullanılacak en etkili araçlardan biri de dildir. Dilsel istismarlara sıklıkla politik söylemlerde

karşılaşılır. Siyasi liderler politik söylemlerinde fonolojik, sözdizimsel, sözcüksel, anlambilimsel, pragmatik ve metinsel düzeyde çeşitli manipülatif ve retorik araçlar kullanırlar. Özetle politikacılar dili manipülasyon ve etkileme aracı olarak kullanabilmektedir. Her siyasi eylem, dilsel olarak çalışılmalı ve iletilmelidir. Politik hedeflerin gerçekleşmesinde, seçim kampanyalarının önemli bir yeri vardır. Seçim kampanyalarında kullanılan retorik dil sanatları, politikacıların önemli meydan okuma araçlarıdır. Dünyaca ünlü politikacılara bakıldığında nerdeyse hepsinin iyi konuşmacılar olması tesadüf değildir. Dili ustaca kullananlar, toplum üzerinde kontrol sağlayabilirler (Can, 2003; David, 2014).

Her ülkede belli bir politik söylem geleneği mevcuttur. Politik söylemler özellikle seçim dönemlerinde veya seçimler yaklaştığında reklam söylemi gibi özellikler göstermeye başlar. Politikacılar sanki ürün satmışçasına, en iyi yönlerini çıkarmaya çalışır, kötü yönlerini gizler, abartılı ve göz boyayan söylemlerle seçmeni etkileme yoluna başvurur. Seçim sonrası ise politikacıların söylemleri farklılıklar göstermeye başlar. Politik söylem tüm söylem türleri içerisinde belki de en ciddi şekilde incelenmesi gereken söylem türüdür. Çünkü bu söylem türünde örtük ve dolaylı anlatımlara, yanıltıcı ve stratejik yönlendirme amaçlı söylemlere çok sık rastlanır. Politikacılar bazen önceden düşünülerek oluşturulmuş söylemler veya hazırlıksız söylemlerle halka seslenir. Kullandıkları her sözcüğün büyük önemi vardır. Çünkü yalnızca bir sözcük bile onların belli etmek istemediği veya sakladığı bir düşünce veya niyeti ortaya koyabilir (Korkut, 2017, s. 203-205).

Politik söylemlerde görülen bazı önemli dilsel olaylar aşağıdaki gibidir (Korkut, 2017, s. 205-248):

- Adlandırma/Niteleme

Politik alanda bazen bir olguya, bir olaya veya bir kişiye birtakım adlar verilir ve yakıştırılır. “vicdanı retçi”, “canlı kalkan”, “kanaat önderi” gibi adlandırmalara politik yaşamda sıklıkla karşılaşılabılır. Örneğin “topal ördek” Amerika’da yeni başkanın seçilmesinden sonra, eski başkanın bir süreliğine göre devam etmesi durumunda kullanılan siyasi bir söylemdir. Ya da “kırmızı çizgi” söylemi politika dünyasında önemli ilkeler ve değerler için kullanılmaktadır. Bu tür adlandırmalara daha birçok örnek verilebilir. Konuşmacının seçimine bağlı olarak, adlandırmalar daha özgün de olabilir. Örneğin bir muhalefet partisi liderinin diğer liderlere yakıştırdığı nitelemeler özgün adlandırma sınıfına girebilir. Bazı özgün adlandırmaların

eleştiri amacı bulunmaktadır. Genellikle bu tip eleştirel özgün adlandırmalar dönemsel ve zamanla unutulabilirler.

- Sözcük Seçimi

Politik söylemlerde, politikacıların kullandıkları sözcükler onların kimlikleri, öz sunumları, eğitim düzeyleri, kültürleri, düşünce ve değer sistemleri hakkında bilgiler verir. Bir düşünce ya da olgu ifade edilirken neden bir sözcüğün seçilirken, diğerinin seçilmediği sıradan bir olay değildir. Seçilen ve yan yana getirilen sözcükler içeriğin değişmesine sebep olabilir. Bunun yanında politik söylemlerde nezaket kurallarına uyulması ve iletişim durumuna uygun sözcük seçimi beklenmektedir. Örneğin eski Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin 2008 yılında bir yurttaşına “defol git, geri zekâlı” demesi hem politik söylem hem de nezaket kurallarıyla örtüşmemektedir. Bir devlet adamının, kurumsal ve resmi bir iletişim yerine gayri resmi bir üsluba başvurması yadırgatıcı bir durumdur.

İdeolojik açıdan sözcük seçimlerinin de büyük önemi bulunmaktadır. Örneğin federal bir yönetim sistemine sahip olmayan Türkiye’de, Türk vatandaşlarına “Türk halkı” ve “Türkiye halkları” diye hitap eden iki konuşmacı arasında büyük bir ideolojik ayrım olduğu açıktır. “Türk halkı” diye hitap eden konuşucu bütüncül ve ortak bir kimlik vurgusu yaparken, “Türkiye halkları” şeklinde bir söylemde bulunan konuşmacı etnik grupların varlığına ve farklılıklara vurgu yapmaktadır.

Öte yandan, söylemler bir konuşmacının kendi içinde çelişip çelişmediğinin de anlaşılmasını sağlar. Öz Türkçe kullanma yanlışsı birinin “Bu benim ilkemdir” demek yerine “Bu benim prensibimdir” demesi kişinin kendi içinde çeliştiğini gösterir. Kurumsal ve diplomatik alanlarda tek bir yanlış sözcük kullanımı kişinin yanlış anlaşılmasına sebebiyet verebilir veya kişinin siyasi görüşlerinin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Örneğin diplomatik veya siyasi alanlarda “soykırım” kelimesi Türkiye’de dikkatli şekilde kullanılan bir sözcüktür. Bazı ülkeler 1915 olaylarını “Ermeni Soykırımı” şeklinde ifade ederken, Türkiye’de aynı olaylar “Sözde Ermeni Soykırımı” olarak ifade edilmektedir. 1915 olaylarının farklı şekilde adlandırılması farklı siyasi tutumların bir sonucudur. Başka bir örnek de Batılı ülkelerin Irak Şam ve İslam Devletine karşı kullandığı söylemlerdir. Bu devletin oluşumunu engellemeyen ve bu devlete mensup kişileri “özgürlük savaşçısı” olarak niteleyen Batılı devletler, bu kişilerce saldırıya uğradıklarında aynı kişilerden “terörist” şeklinde bahsetmeye başlamıştır.

Buradaki durum, başkalarına saldırırsa “özgürlük savaşçısı” bana saldırırsa “terörist” şeklinde özetlenebilir. Kullanılan söylemler siyasal iki yüzlülüğü ortaya çıkarmaktadır.

- Dil Kazaları

Bazen konuşma esnasında kişi istemediği söylemleri ağızdan kaçırabilir. Dil kazaları genellikle gerginlik gibi durumlarda, psikolojik ve fiziksel olarak belli olumsuz durumlar söz konusu olduğunda yaşanabilir. Ancak dil kazalarına “kaza” olarak yaklaşmayan bilim insanları mevcuttur. Dil sürçmeleri gibi kazalar, onlara göre bilinçaltının bir yansımasıdır. Dil sürçmeleri iki kelime arasında kalındığında ve iki kelimenin konuşurken birbirine girmesiyle oluşabilir. Bunun dışında akılda takılmış, söylenmek istenmeyen şeylerin yanlışlıkla söylenmesi durumu da söz konusu olabilir. Söylem çözümlemesi açısından önemli olan bilinç altındakilerin söyleme dökülmesidir. Türkiye’nin siyasi geçmişinden bazı politik dil kazası örnekleri verilebilir:

Tansu Çiller: “Cenab-ı Allah’ı sizlere emanet ediyorum.” (13.10.2002)

Tansu Çiller: “İşsizlerimiz kadınlaştırıldı.”

Ahmet Davutoğlu: “Nerede bir zalim varsa onun yanında olacağız.” (23.10.2015)

Kemal Kılıçdaroğlu: “Allah, insanın yarattığı en değerli varlıktır!” (05.09.2014)

Politik yaşamda dil sürçmelerinin yanında, gaflar da büyük tepkilere neden olabilir. Bazen dil sürçmesi ve gaf aynı anlamda kullanılsa da dilimizde gaf patavatsızlık veya pot kırmak gibi anlamlara gelmektedir. Günlük yaşamda kıldığımız potların etkileri çok büyük olmayabilir. Ancak politik yaşamda bir politikacı kıldığı bir pot yüzünden çok büyük tepkiler alabilir hatta istifa etmek zorunda kalabilir. Bu da söylemin toplumsal yaşamdaki önemini göstermektedir. Gafta bulunan konuşmacılar çoğunlukla bunun farkına varmazlar. Örneğin engelli vatandaşlarla yapılan bir toplantıda konuşmacının “Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur.” şeklinde bir ifadesi hem incitici hem de tepki çeken bir söylem olacaktır. Bu tür gaflarda bulunan kimseler daha sonra “yanlış anlaşıldım” veya “kastım bu değildi” gibi söylemlerle kendilerini aklamaya çalışır. Bazen kişinin öz sunumuna bağlı olarak ve başka çaresi olmadığından özür de dileyebilirler. Gaflar bazen konuşucu tarafından hemen fark edilmeyebilir ve başkaları konuşucunun söylemlerini gaf olarak kabul edebilir.

- Protesto

Protesto, bireyler veya kitleler tarafından haksız, yersiz ve gereksiz olarak algılanan her türlü davranış, hareket ve uygulamalara verilen bir tepki olarak tanımlanabilir. Toplumsal yaşamda meydana gelen protestolar belirli hazırlıklar, örgütlenmeler ve resmi görüşmelerin ardından devletle iletişime geçme ve taleplerde bulunma amacıyla gerçekleştirilir. Talepler sürekli olarak görmezden gelinirse bazen protestolar araç yakma, dükkân kundaklama, cam kırma gibi şiddet içerikli eylemlere dönüşebilir. Politik talepler farklı protesto şekilleriyle iletilir. Sadece eyleme dayalı protestolar dil dışı protesto, sadece söylemlere dayanan protestolar dilsel protesto olarak adlandırılabilir. Bazen dil dışı ve dilsel protestolar birlikte de kullanılabilir. Bu tür protestolar dil dışı ve dilsel protestolar şeklinde adlandırılabilir.

Dil dışı protestolar sözel araçlarla gerçekleşmez. Susma, gülme, kaş çatma, bir yere siyah çelenk bırakma, birine yumurta fırlatmak dil dışı protestolara örnek olabilir. Bazen dil dışı protestoların ardından, dilsel açıklamalar yapılır. Yapılan bu açıklamalar, dilsel protestolara örnek verilebilir. Bunun dışında pankartlara yazılan yazılar, atılan sloganlar da dilsel protesto sınıfına girmektedir. Bazen de hem doğru anlaşılacak hem de daha etkili bir protesto meydana getirme amacıyla hem dilsel hem dil dışı araçlar birlikte kullanılır. 2015 yılında Taksim’de bir grup erkek kadına yönelik şiddet olaylarını protesto etmek için etek giyerek “kadına uzanan eller kırılсын” şeklinde slogan atmışlardır. Burada erkeklerin etek giymesi dil dışı protesto, “kadına uzanan eller kırılсын” sloganı da dilsel protestodur. Bu örnekte dil dışı ve dilsel protesto birlikte kullanılmıştır.

- Yatıştırma ve Kışkırtma

Çeşitli sebeplerle ortaya çıkan çatışmaları ortadan kaldırmak için yatıştırıcı söylemlere ihtiyaç duyulur. Yaşanan gerginlikler bazen durum ile alakalı olabileceği gibi bazen de kişilerin bireysel özelliklerinden kaynaklanabilir. Kışkırtıcı söylemler tehdit veya meydan okuma gibi durumlarda ortaya çıkar. Yatıştırma ve kışkırtma söylemlerine aşağıdaki örnekler verilebilir:

- Haklısın. Ben böyle düşünmemiştim. (Yatıştırma)
- Git kime şikâyet edersen et/ ben bunun hesabını sorarım. (Kışkırtma)

Politik yaşamda, bu iki söylem türünün önemli bir yeri vardır. Bazen toplumda gerilim yükseldiğinde, politikacılar yatıştırıcı söylemlerle tansiyonu düşürür. Ancak sürekli yinelenen yatıştırıcı söylemler zamanla etkisini yitirir ve “umursamazlık” hissi vermeye

başlar. Öte yandan politikacıların kullandığı kışkırtıcı söylemler istenmeyen olayların yaşanmasına, toplumsal çatışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilir.

- Mizah

Mizah kitleler üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Zaman zaman bazı iktidarlar, politika alanında mizahı pek hoş karşılamazlar. Mizah çoğunlukla eğlence ile karışık eleştiri amacı taşır. Ender de olsa bazen politikacılar kendi kendilerini mizaha başvurarak eleştirir. Örneğin İsmet İnönü'nün oğlu ve siyasete bir zamanlar hiç de sıcak bakmayan Erdal İnönü'ye siyasete neden girdiği sorulur. Kendisi de “Ülkemi benden kötülerini yönetmesin diye!” şeklinde bir mizahi cevap verir.

6.7.2. Medya ve Gazete Haber Söylemi

Medya iletişimi son zamanlarda dilbilimsel çalışmalarda önemli bir yere sahip olmaya başlamıştır. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmeler, haberleşme alanında hatırı sayılır değişimlere yol açmıştır. İlk başlarda gazeteler haber mektupları olarak ortaya çıkmıştır. Ancak günümüzde gazeteler önemli bir medya aracı haline gelmiştir. Bugün gazeteler sadece basılı şekilde değil, ayrıca elektronik olarak kitlelere hızlı bir şekilde ulaşmaktadır. Yaklaşık 400 yıllık bir geçmişe sahip gazetelerin habercilik anlayışları bazı değişimler göstermiştir. Geleneksel olarak gazetecilik bilgi aktarımının uygulandığı bir alan olsa da gazeteler okuyuculara çeşitli yöntemlerle belirli mesajları ve kendi ideolojilerini yayma amacı gütmeye başlamıştır. Örneğin dünya savaşları gibi önemli olaylarda gazeteler propaganda aracı olarak kullanılmışlardır. İletişim araçları sürekli olarak medyanın siyasi söylem ve propaganda alanında sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle haberler kamuoyu oluşturmada önemli bir yere sahiptir. Haberler iletişim araçlarının ortak paydasıdır ve medya alanında özel bir konuma sahiptir. Medya ile ilgilenen araştırmacıların da en sık odaklandıkları alan haberlerdir. Haber özel bir söylemdir. Haber, söylem çerçevesinde tanımlanacak olursa gücü ve iktidarı elinde bulunduran kişi ve kurumların söylemlerinin meydana geldiği bir anlatı olarak tanımlanabilir. Haberi söylem olarak kabul etmek medyayı siyasal, ekonomik ve kültürel olarak sorgulamaya yönlendirir. Söylem olarak haberi anlamak için sadece haberin yapısal özelliklerini çözümlenmek yeterli değildir. Haber söylemi, oluştuğu bağlam ile birlikte incelendiğinde tam olarak anlaşılabilir. Haberin oluştuğu bağlam haberin üretimi, medyanın toplumdaki yeri ve güç/iktidarla olan ilişkisini anlamaya yardımcı

olur. Tüm bunların incelenebilmesi de eleştirel çözümlemeyi zorunlu kılar. Eleştirel çözümleme, pozitivist anlayış çerçevesinde yapılan içerik çözümlemelerinin ve yapısalcı dilbilimin metni bağlamından ayıran metin çözümlemelerinin ötesine geçerek haberi geniş bir bakış açısıyla inceleme imkânı sağlar. Eleştirel yaklaşım haberi kültürel bir olgu olarak görür, tarihsel süreci de göz önüne alarak ve sosyo-ekonomik koşulları hesaba katarak bir inceleme gerçekleştirilmesi gerektiğini savunur. Eleştirel araştırmalarda günümüzde haberin gerçekliği, haber dili ve haber medyasının ekonomi politiği gibi konular temel araştırma konuları olmuştur. Haberlerdeki olaylara medya farklı söylemlerle farklı anlamlar yükleyebilir. Kitle iletişim araçları söz konusu olduğunda iki temel paradigma ön plana çıkar. Bunlar liberal paradigma ve eleştirel paradigmadır. Liberal paradigma haberleri tarafsız ve dengeli ürünler olarak görürken, eleştirel paradigma daha gerçekçi bir bakış açısıyla haberleri tarafsız bir üretim malzemesi veya sadece söylemler yoluyla iletilen bilgiler olarak görmez (Aydın, 2013, s. 1-2; Dedeoğlu, 2013; İnal, 1996, s. 22-23, 25; Ulum, 2016).

6.7.2.1. Haber Söylemi Çalışmalarının Gelişimi

Yazılı basının gelişimi birçok medyatik çalışmanın kuramsal temelini oluşturur. Haberlin üretimi ve haber metinleri üzerine yapılan çalışmalar oldukça eski bir geçmişe dayanmaktadır. 1970 sonrasında haber metinleri üzerine yapılan eleştirel çözümlemeler ve 1980 yılında haberlin kültürel ve dilsel boyutlarını ön plana çıkaran haber incelemeleri, haber çalışmalarını farklı disiplinlere ve kuramlara dayanan alanların ortak sorun noktası haline getirmiştir. Özellikle 1980 sonrasında dilbilim kökenli pek çok araştırmacı haberlin söylemi üzerine çalışmalar yapmaya başlamıştır. Dilbilim temelli yaklaşımlar haber incelemeleri ile tam olarak bütünleşmemişlerdir. Ancak yine de haber metinlerinin incelenmesine katkı sağlamışlardır. Dilbilimsel incelemelerden sonra söylem analizi çerçevesinde gerçekleşen çalışmalar kültürel çalışmalar ile birlikte gerçekleşmiş ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Medya ve haber alanında yapılan çalışmalar önceleri nicel yöntembilimler çerçevesinde gerçekleştirilirken, daha sonra bu alanlarda yapılan çalışmalar nitel yöntembilimlere kaymıştır. Nitel yöntembilimlere kayma, daha bütünsel ve genel bir iletişim anlayışına kayıldığıının bir göstergesidir. ABD, görgücü geleneği ile medya çalışmalarında 1960'lı yıllara kadar üstünlük göstermiştir. Ancak 1960 sonrası medya ve iletişim alanlarında yapılan araştırmalar, yapısalcı, Marksist ve daha sonraları post-yapısalcı dilbilim kuramlarından etkilenerek daha genel bir dil anlayışı üzerine yoğunlaşmıştır. 1990'lı yıllarda

post-yapısalcılığın etkisiyle haber çözümlenmeleri eleştirel söylem çözümlenmelerine kaymıştır. Medya ve iletişim çalışmaları, ideoloji sorunsalı ve söylemsel boyut çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. İngiltere'deki araştırma merkezleri, haber analizlerini ideoloji bağlamında ilk kez sorgulamaya açmıştır. Bu yüzden haberin eleştirel çözümlenmesi söz konusu olduğunda İngiltere önemli bir rol oynamıştır. İngiltere'de edebi metinler üzerinde uygulanan nitel çözümlenmeler zamanla gelişip medya çalışmalarında da kullanılmaya başlanmıştır. Nitel çözümlenmelerin medya alanında uygulanması toplumsal yapı, dil ve ideoloji gibi konulara karşı duyarlı bir bakış açısı gelişmesine sebep olmuştur. Böylece medyayı ve siyasal süreci birbirini etkileyen karşıt görüşler olarak ele alan çoğulcu liberal yaklaşım yerine, medyayı siyasal, askeri ve ekonomik söylemlerin yeniden üretildiği bir alan olarak ele alan eleştirel yaklaşım ön plana çıkmaya başlamıştır. Haber çözümlenmesi söz konusu olduğunda iki temel yöntemden bahsedilebilir. Bunlardan biri pozitivist eğilim doğrultusunda açık anlam üzerine yoğunlaşan içerik çözümlenmesi, ikincisi de eleştirel eğilim çerçevesinde gelişmiş ve haberi bir söylem olarak kabul edip inceleyen ve dili bir anlamlandırma süreci olarak gören eleştirel söylem çözümlenmesidir (İnal, 1996, s. 19, 23, 25-27, 29, 32, 44-45). Daha önce de bahsedildiği gibi medya artık siyaset, ideoloji, iktidar/güç gibi kavramla iç içe geçmiş durumdadır ve bu kavramlardan ayrı olarak ele alınmayan bir araştırma alanı haline gelmiştir. Bu yüzden sadece açık anlamlar üzerinde duran içerik çözümlenmesinin haber çözümlenmesi için tam anlamıyla yeterli olmayacağı söylenebilir.

6.7.2.2. Haber Metninin Özellikleri

Haber metinleri, metinlerarası özelliklerinden dolayı kapalı bir metin gibi gözüke de profesyonel kodlardan ve örgütlü pratiklerden meydana geldiği için kısmen kapalı metinler sayılabilir. Haber metinleri üzerine yapılan incelemeler, haberin diğer türlerle karşılaştırıldığında özgün bir yere ve anlatı yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Ancak haber metninin metinlerarası olarak okumaya olanak sağlayan açık bir metin mi yoksa egemen söylemlerden meydana gelen kapalı bir metin mi olduğu hakkında kesin bir görüş ve açıklama bulunmamaktadır. Haber metinleri ile ilgili kesin olarak tüm medya türleri arasında profesyonel anlamda ideoloji çerçevesinde yapılan tek metin türü olduğu söylenebilir (İnal, 1996, s. 25, 103). Haberlerin öykülendiriliş şekillerine göre bir anlatı tarzı gelişir. Geleneksel bir haber anlatısında haber metninde bir ana başlık, alt başlık ve metin bulunur. Ancak bazen bunlara ek olarak haber metninde ara başlıklara ve spotlara da yer

verilebilir. Ters piramit haber anlatım tarzında, bilgiler en önemliden daha az önemliye doğru sıralanır. Bu anlatı şekli Amerika iç savaşı sırasında telgraf hatlarından kaynaklanan sorunlar nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu tarz bir anlatı ile savaş esnasında haberin giriş bölümüne olabildiğince önemli bilgiler sığdırılmaya çalışılmıştır. Haberin girişinde tüm olayların genel bir özetinin verilmesi haber alanında 5N ve 1K olarak adlandırılır. Normal piramit tarzı anlatımlarda ise olay sırası en az önemliden en önemliye doğru sıralanmaktadır. Haber anlatım teknikleri çeşitlilik göstermektedir. Özellikle tiraj kaygısı bulunması halinde haber anlatımlarında farklı teknikler kullanıldığı görülmektedir. Klasik şekilde giriş, gelişme ve sonuçtan oluşan haber metinleri istenen ilgiyi her zaman çekmeyebilir. Bu yüzden klasik anlatım teknikleri dışına çıkılarak okuyucunun ilgisi çekilmeye çalışılır. Haberciler haberlerini aktarırken iki kavram özellikle önem verirler. Bunlar haberi ön plana çıkarma ve çerçevelemedir. Gazeteler en çok önem verdikleri haberleri manşetten veya sürmanşetten verirler. Bunun yanında önemli görülen haber, birinci sayfada kısmen veya daha fazla alan verilerek aktarılır. Haberlerin akış sıralamasına ideolojik amaçlar veya çıkar ilişkileri gibi etmenler etki edebilir. Haberci okuyucuya özellikle iletmek istediği mesajı en ön sıraya yerleştirebilir. Böylece okuyucuya bu bilginin çok önemli olduğu hissettirilir. Siyasi haberlerde “mitlerin” öne çıkarıldığı görülür. Öne çıkarılan bu mitler özellikle özne belirtilerek okuyucuya aktarılır. Bir gazetede haberin giriş bölümünde olan bir kısım, başka bir gazetede giriş bölümünde yazılmayabilir. Bu da haberi hazırlayanın olaylara verdiği farklı değerle alakalıdır. Ancak genel olarak haberlerde olay sıralaması en önemli olandan daha az önemli olana doğru gitmektedir. Haberi yapanlar haberin aktarımını şekillendirirken dikkat çekmek için ilginç başlıklara başvurabilir. Bunu yaparken bazen gerçek dışı, metinle bağdaşmayan başlık kullanımı vakaları da görülmektedir. Haber metinlerinde belli bir konuya dikkat için bazı yerler özellikle vurgulanır. Vurgu bazen yazım şeklinde değişiklik yapılarak sağlanır. Metin içinde bazı sözcük veya bölümler italik veya altı çizili yazılarak okuyucunun dikkatini oraya vermesi sağlanır. Haber metni görsel teknikler kullanılarak da daha cazip ve dikkat çekici hale getirilebilir. Bu görsel teknikler arasında bazı sözcüklerin kalın punto, renkli veya tırnak içinde yazılması yer almaktadır. Metin içerisinde yer alan fotoğraflarda önemli bir yer bulunursa, önemli bulunan nokta daire içerisine alınır veya o yer büyütülerek gösterilir. Haberciler bazen karşı oldukları kişilerin olumsuz eylemlerini veya ifadelerini kasıtlı olarak vurgular. Aynı şekilde destekledikleri bireylerin eylemlerini ön plana çıkarırlar. Haberci tarafından desteklenen kişi haberde kötü bir olaya karışmışsa, kişi bu sefer kasıtlı olarak geri planda tutularak ona destek verilir. Gazete haberlerinde sadece

kişilere vurgu yapılmaz. Olayın yeri ve zamanı da bazen bilinçli olarak ön plana çıkarılır. Son olarak gazetelerin olumlu olayları geri planda tutarak, olumsuz olayları ön plana çıkarma eğilimleri olduğu söylenebilir (Devran, 2010, s. 83-85, 89, 91-92, 106-108).

6.7.2.3. Haber Metninde Anlam ve Cümle Yapıları

Haber metninde öne çıkan diğer bir önemli nokta metne uygulanan semantik müdahalelerdir. Devran (2010, s. 96-105) gazete metinlerinde bulunan anlamsal müdahaleleri ve anlamda etkili olan cümle yapılarını aşağıdaki gibi özetlemektedir:

Gerçek bakış açısını geri plana atmak ve objektif bir düşünce algısı yaratmak için haberlerde bazen cümleyi açıklayan yeni bir cümle kullanılır. “Ben bunlara karşı değilim ama ...” gibi bir cümlede, gerçek bakış açısı objektif bir düşünce gibi sergilenmektedir. Bunun dışında cümlelere “sonra” ve “zaman” gibi ifadelerin eklenmesi olayların seyrinin doğal geliştiği gibi bir algı yaratmaktadır. “Araç hareket ettiği zaman çocuk da can verdi.” cümlesinde sanki sürücü suçsuz ve kaza kendiliğinden meydana gelen doğal bir olay gibi aktarılmıştır.

“Sözcük seçimleri” de metne özel anlamlar katabilir ve yazarın niyetini ortaya koyabilir. Bir metnin veya haberin anlaşılabilmesi için sözcük haritası çıkarılır. Bir metnin yakın analizi sözcüklerin anlamları nasıl taşıdığı ile ilgilenir. Anlam sözcükler arasındaki ilişkiye dayanır. Bir sözcüğün anlamı, cümledeki konumu ve cümle içindeki diğer sözcüklerle olan ilişkisinden etkilenir. Haberdeki sözcükler incelenirken, haber metninde neden bu sözcüğün tercih edildiği üzerine yorumlar yapılır. Haber metinlerinde sözcük düzeyinde yapılan çözümlemeler, haber metninin özellikle ideolojik olarak anlaşılabilmesi için yeterli değildir. Çünkü sözcüklerin anlamı bağlam göre şekillenir.

Haber metinlerinde “kip” kullanımı anlam üzerinde etkili olabilmektedir. Kipler haber metinlerinde farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bazı kipler “şüphe yok ki”, “eminim haklısınız” gibi sözcüksel fiil gibi, bazen “kesinlikle” gibi zarf şeklinde veya “-ebilir” gibi izin anlamında kullanılabilir. Daha farklı şekillerde kip kullanım şekillerine rastlanabilir. Haber metnindeki kipler habercinin tutumu hakkında okuyucuya bilgi vermektedir. Bu yüzden çok fazla kip kullanımı haberi objektiflikten uzaklaştırır. Örneğin “Başkan tampon bölge kurulmasını istemekle haklı.” cümlesinde “haklı” kelimesi habercinin başkan ile aynı fikirde olduğunu göstermektedir.

Haber metinlerinde farklı şekillerde “ön varsayımlar” kullanılarak da gizli anlamlar verilmeye çalışılabilir. Ön varsayımlar sıfat şeklinde kullanılabilirler. Sıfat olarak kullanıldıklarında daha çok karşılaştırma amaçlı sıfatlar olarak kullanılırlar. Örneğin “Bu yıl meclisten daha verimli bir ekonomik paket geçti” ifadesinde aslında eski ekonomik paketin iyi olmadığı ifade edilmektedir. Ön varsayımlar bazen soru olarak da kullanılabilir. “Şimdi hükümetin bu sorunla ilgilenme zamanı gelmedi mi?” şeklinde bir ifade okuyucuya hükümet bu zamana kadar bu sorunla ilgilenmedi anlamı vermektedir.

Haber metinlerinde belli amaçlar doğrultusunda farklı yapılarıdaki cümleler kullanılır. Bu cümlelerin başında geçişken, etken ve edilgen cümleler gelmektedir. Geçişken cümleler kim, kiminle, nerede ve ne zaman gibi sorulara cevap verir. Genel olarak bu cümleler bir eylem, konuşma veya zihinsel bir durumu ifade etmektedir. Geçişken fiillerin en önemli özelliği cümlenin anlamlı olabilmesi için bir nesneye ihtiyaç duymasındır. Haber metni bağlamında düşünüldüğünde geçişkenlik okuyucuya olayın aktörü ve hedefi hakkında bilgi verir. Haberi anlayabilmek için haberde bahsi geçen kişi ve hedefler arasındaki ilişkinin çözümlenmesi gerekir. Etken ve edilgen cümlelerde ise “özne” öne çıkmaktadır. Etken cümlelerde işi yapan özne belli iken, edilgen cümlelerde özne belli değildir. Haber metinlerinde etken ve edilgen cümle ile haber yazılması özneyi kasıtlı olarak saklamayı veya öne çıkarmayı istemekle bağlantılıdır. Olumlu bir eylem varsa, özne desteklenmek için haberde etken cümle kullanılır. Olumsuz bir eylem söz konusu ise özneyi koruma amaçlı edilgen cümleler tercih edilir. Örneğin iktidar karşıtı gazeteler kasıtlı olarak iktidarın olumsuz eylemlerini aktif cümleler ile aktarır. İktidar yanlısı bir gazete ise aynı olumsuz eylemi pasif cümle ile özneyi gizleyerek aktarabilir.

6.7.2.4. Haber Metninde Retorik Unsurlar

Haber metninde retorik önemli bir kavramdır. Haber retorik, haberin okuyucuyu ikna edebilme gücü ile alakalıdır. Haber retorik incelemeleri haberde ne gibi ikna unsurları ve hangi şekillerde kullanıldıklarıyla ilgilendirir (Devran, 2010, s. 42). Devran (2010, s. 43-55) haber metinlerinde en sık kullanılan retorik unsurları aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır:

- Tanımlama

Haberlerde “öteki” ve “bizden” olgusuna sıklıkla rastlanır. Ötekiler olumsuz, bizden sayılanlar olumlu şekilde tanımlanır. PKK terör örgütü üzerinden bir örnek verilecek olursa, bir haber metninde PKK’yi terör örgütü yerine “dağdaki gerilla” olarak tanımlamak o gazetenin PKK’yi terör örgütü olarak kabul etmediği, onun yerine yasa dışı grup olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda herhangi bir bireyin, olayın veya olgunun ne şekilde tanımlandığı, karşı tarafın düşüncelerini anlamada önemli bir etkidir.

- Örnek Verme

Haber metinlerinde argümanları kuvvetlendirmek veya metni daha anlaşılır kılmak için benzer olaylardan örnekler verilerek haber yazılır.

- Kanıt Gösterme

Haberciler, kendilerinin destekledikleri bir konu söz konusu olduğunda veya olumsuz bir eylemi meşru olarak göstermek istediklerinde gerekçelendirme ve ön koşullara başvurarak kendilerini haklı göstermeye çalışırlar.

- Metafor Kullanımı

Hemen hemen her alanda yapılan haberlerde sıklıkla haberin daha kolay anlaşılmasını sağlamak için metafor kullanılır. Örneğin iktidar yanlısı gazeteler iktidarla ilgili olumlu metaforlar kullanırken, karşıt gazeteler olumsuz metaforlar kullanırlar. Metaforların en belirgin olanı “gibi” sözcüğü ile kullanılanlarıdır. Örneğin 2008 yılında Cumhuriyet gazetesi güvenlik güçlerini eleştirmek için “Sokaklar işkencehane gibi” şeklinde metaforik bir söylemde bulunmuştur. “Hırsızlık çetesine darbe vuruldu” şeklinde bir söylemde metaforik bir söylemdir.

- Mitonomi Kullanımı

Mitonomi bir şeyin kendisine benzeyen veya ilintili olan başka bir dilsel ifade ile anlatılması olarak tanımlanabilir. Örneğin Türkiye’de “Çankaya” Cumhurbaşkanlığı yerine kullanılmaktadır. Bu örnekte bir yer bir kurum yerine kullanılmıştır. Bir mekân da kişi yerine kullanılabilir. “NO:10” kavramı İngiltere’de başbakan yerine kullanılan bir sözcüktür. Türkiye’den bir örnek verilecek olursa “Güniz Sokak” denildiğinde akıllara Süleyman Demirel gelmektedir.

- İroni Yapma

İroni haber metinlerinde sıklıkla kullanılan bir retorik unsur değildir. Ancak bazen haber metinlerinde ifade edilen anlamın zıddı anlatılabilir. Bazen okuyucu ironiyi anlamayıp, aslında kastedilenin başka bir şey olduğunun farkına varmaz.

- Korku-Endişe Yaratma

Gazeteler bazen okuyucuyu ikna etmek amacıyla korku ve endişe yaratmaya çalışır. “x partiye oy verildiği takdirde zamlar yine gelecek” şeklinde bir söylem seçmeni korkutarak yönlendirmeyi amaçlamaktadır.

- Sürü Mantığı Yaratma

Gazeteler, özellikle karar vermede ortada kalmış bireyleri sürü mantığı yaratma tekniğiyle etkilemeye çalışır. Kararsız bireyler güçlü tarafa yakın durma eğiliminde olduğundan dolayı, gazeteler bilinçli olarak “herkesin fikri bu yönde”, “gençlerin oyu x partiye”, “Türk halkının çoğu değişim istiyor” gibi söylemlerle sürü mantığı yaratmaya çalışır.

- Güvenilir Kaynak Kullanımı

Okuyucuları inandırmak için gazete haberlerinde olaylar güvenilir kaynaklara dayandırılır. Bu kaynaklar uzmanlar, yetkililer, devlet çalışanları ve bilim insanları olabilir.

- Lakap Kullanımı

Gazete haberlerinde olaylardaki kişilerin adı yerine, onların lakapları kullanılır veya yaşanan olaylarla alakalı olarak onlara yeni lakaplar takılır. Lakaplar özellikle siyasi bireyler için kullanılır. Haberde lakap kullanımının amacı anlatımı kolaylaştırmak ve kişinin inşasına katkı sağlamaktır.

- İsim Kullanım Şekli

Haber metninde tanınmış veya önemli insanların isimlerinin kullanılması ve vurgulanması haberin daha inandırıcı ve güçlü olmasına katkı sağlamaktadır. Haberde yer alan bireylerin isimlerinin söyleniş şeklinde kişi ve gazete arasındaki ilişkiyi ve gazetenin bahsi geçen kişilere olan bakış açısını ortaya koyar. Bir gazetede “Sayın Cumhurbaşkanı”, “Erdoğan” ve “Kasımpaşalı” gibi üç farklı adlandırılış biçimi farklı ideolojileri içermektedir.

- Meta Görüşlere Yer Verme

Haber metinlerinde haberi yazan kişi kendi görüşüne aykırı görüşleri iddia, söylenti ya da spekülasyon olarak tanımlarken kendi görüşüne yakın düşünceleri çoğunluğun görüşü veya kanıt şeklinde aktarmaktadır.

- Arka Plan Bilgisi Verme

Gazeteler kendileri hakkında olumsuz bir durum söz konusu olduğunda arka plan bilgisi vermekten kaçınırken, başkaları hakkında kötü bir durum söz konusu olduğunda onları haksız göstermek amacıyla olabildiğince arka plan bilgisi vermeye çalışır.

- Kişiselleştirme

Zaman zaman haberlerde karmaşık olay ve konuların kolay anlaşılabilmesi için kişiselleştirmelere başvurulur. “Türkiye depremde ölenlere ağladı” bir kişiselleştirme örneğidir.

- Kibar Gözükme

Gazeteler bazı olayları anlatırken daha kibar ve saldırgan olmayan kelimeleri tercih ederler. Örneğin “öldü” demek yerine “hayata gözlerini yumdu”, “aldattı” yerine “yasak aşk yaşıyor” gibi ifadeler tercih edilir.

- Üçleme

Politik haberlerde en fazla tercih edilen retorik unsurlardan biridir. Haber metinlerinde üçleme, üç sözcükten meydana gelen cümlelerden oluşur. Örneğin “Geldik, savaştık, aldık” gibi bir ifade üçleme örneğidir.

- Paralel Yapılar Oluşturma

Haber metinlerinde bazen benzer yapılar bir araya getirilip açıklanabilir. Benzer yapıların bir arada kullanılmasının amacı her yapının veya ifadenin eşit olduğunu vurgulamaktır. Örneğin “Sabah demeden akşam demeden çalışacağız” gibi bir ifadede paralel yapılar birlikte kullanılmıştır.

- Zamir Kullanımı

Özellikle siyasi konuşmalarda “ben” ve “siz” zamirleri sıklıkla kullanılır. “Ben sizleri hiçbir zaman yarı yolda bırakmadım”, “Siz bizden desteğinizi hiçbir zaman esirgemediniz” gibi ifadeler zamir kullanımına örnek gösterilebilir.

- Ses Uyumu

Özellikle slogan ve şiir gibi alanlarda önem verilen ses uyumu, ifadelerin akıcı olmasını sağlayıp akılda kalıcılığını arttırmak için kullanılmaktadır.

- Ritim

Her metnin farklı bir ritmi bulunmaktadır. Duygusal metinlerde kullanılan söylemler yumuşakken, dinamik ve kuvvetli metinlerde daha sert söylemler tercih edilir.

- Rakam Kullanma

Haber metinlerinde okuyucunun ilgisini çekmek ve okuyucuyu ikna etmek için rakamsal bilgiler tercih edilir. Örneğin bir haber metninde birçok öğrenci yerine, 100 öğrenci kazada yaralandı demek daha etkileyici ve ikna edici bir söylemdir.

6.7.2.5. Haberde İdeoloji ve Politika

Genel olarak tüm kitle iletişim araçları tarafından gerçekleştirilen iletişim süreci toplum üzerinde çeşitli etkiler yaratmakta, görüş ayrılıkları ve davranış değişikliklerine neden olabilmektedir. Kitle iletişim araçlarının gündemi belirleme, kitleleri etkileme veya kamuoyu oluşturma gücüne sahip olması maddi ve siyasi güç odaklarının dikkatini çekmektedir. Kitle iletişim araçlarının gücü elinde bulunduranların yönetimine geçmesi tehlike yaratabilir. Özellikle kapitalist toplumlarda rekabet ve kâr amacı gibi nedenler kitle iletişim araçlarının sahiplerinin gündemi elinde tutmaya, belirlemeye ve kâr amacı gütmeye yöneltmektedir. Böylece medya çalışanlarından ekonomik ve siyasi çıkarlar doğrultusunda haber yapmaları istenmektedir (Banar, 2006). Gazete yayıncılığı konusuna gelinirse, gazetecilik geleneksel bir bilgi aktarma yoludur. Ancak gazeteler sadece bilgi vermekle kalmaz kendi ideolojilerini çeşitli tekniklerle yaymaya çalışırlar. Örneğin bazı kelimeler kasıtlı olarak haber metinlerine yerleştirilir ya da haber başlıklarında çeşitli ideolojik fikirleri yansıtırlar (Ulum, 2016). Gazetelerin sabit ideolojik fikirleri yoktur. Gazete sahibinin dünya

görüşü, siyasi görüşü, diğer kesimlerle olan ilişkileri ve menfaati haber içerikleri üzerinde etkili olmaktadır. Aynı gazete farklı görüşte bir şahsa devredildiği takdirde haberlerin içeriklerinde değişimler meydana gelecektir. Gazeteciler aldıkları eğitim sırasında teoride habercilikte tarafsızlık, objektiflik ve etik üzerine eğitilseler de pratikte bunları uygulamaya koymaları zordur (Aydın, 2013, s. 136). İdeolojik düzen fark ettirilmeden tüm haberlere sızdırılmaktadır (Sucu, 2012). Haber yazarları kültürel, sosyal, kişisel vb. olarak belli bir konumda haber metnini şekillendirirler. Örneğin agnostik ve Sünni iki farklı yazar aynı olayı farklı şekillerde şekillendireceklerdir. Haberin dili, haber yazarının kimliğini açığa çıkarır. Yazarların kullandığı söylemler irdelenerek medya kuruluşunun hangi ideolojiyi desteklediği ve iktidarla olan ilişkileri anlaşılabilir. Özetlemek gerekirse haberlerde yer alan olaylar dil aracılığı ile yeniden şekillenmekte ve yeniden üretilmektedir. Yeniden üretilen metin ise belli bir düşünce, ideoloji, güç ve çıkar ilişkisinin haber aracılığı ile ifade edilmesidir. Okuyucular bir haber metnini okuduklarında olayın aslını değil, aslında haberi yazanın olayı ne şekilde değerlendirdiğini okurlar. Haberi yazanlar kendi fikirlerini gerçekleştirmek ve vurgulamak için daha önce de bahsedildiği gibi bilimsel araştırma ve kişilere atıfta bulunabilirler veya çeşitli kanıtları ortaya atabilirler. Böylece gazetecinin bir konu hakkında ortaya attığı fikir, kendi fikri değil de bir gerçekmiş gibi sunulur ve kamuoyu yönlendirilmeye çalışılır. Herhangi bir görüş, siyasi parti veya ideolojiye göre hareket eden gazeteciler, haberlerindeki söylemler ile haberde yer alan kesimleri “biz” ve “ötekiler” şeklinde kutuplaştırmaktadır. Haberlerdeki “biz” ve “ötekilerin” okuyucuya aktarılış şekli haberi yazanın ideolojisini ve çalıştığı kurumun niyetini açığa çıkarır (Devran, 2010, 111-112, 118, 120, 122-123, 126).

6.7.2.6. Haberde Etik

Tüm medya türleri içinde haber metinleri profesyonel ilkelere uyması gereken tek türdür. Örneğin bir şaire, bu şiir neden böyle yazılmış ya da bir yazara bu roman neden böyle kurgulanmış diye bir soru yöneltilemez. Çünkü bu metinlerin katı bir şekli yoktur. Aynı şey sinema senaryoları için de geçerlidir (İnal, 1996, s. 23). Gazeteciliğin uyması gereken etik kurallar, haber metinlerini belli bir kalıba sokmaktadır. Diğer meslek dallarında olduğu gibi, gazeteciler de toplum yararına göre ve ahlaki kurallara göre davranmalıdır. Gazeteciler mesleki etik açısından içinde yaşadıkları topluma karşı birtakım sorumluluklara sahiptir. Bir gazetecinin mesleki açıdan birinci görevi, toplumu doğru şekilde bilgilendirmektir. Ahlaki

değerler ve etik kuralları toplumdaki topluma değişkenlik gösterse de (İlgaz Büyükbakkal, 2004) gazetecilik alanında nesnellik ilkesinin tüm dünya için geçerli olduğunu söylemek yanlış olmaz. 1900'li yılların başında nesnellik ilkesi gazetecilik mesleğinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Nesnellik, tarafsızlık, dengeli olmak ve haberin yorumdan arındırılmış olması haberciliğin temel ilkelerindedir. Nesnellik gazetecilik alanında profesyonel bir norm olarak kabul edilmektedir. Nesnellik ilkesi mesleki etik bağlamında gazetecilere sürekli olarak hatırlatılmakta ve onlara bir sorumluluk olarak yüklenmektedir. Nesnellik sadece erdemli bir davranış olmasının ötesinde, gazetelere meşrutiyet sağlayarak hizmet etmektedir. Bugün nesnellik, etik bir kod olarak sıklıkla demokrasi ile bağdaştırılmaktadır. Ancak nesnellik ilk olarak gazetecilik için ticari bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Haber metninin bilimsel bir bilgi gibi sunulmasının altında pozitivist gelenek bulunmaktadır. Pozitivist geleneğe göre bilgi insanlardan arındırılmalı ve insanlarla kirlenmemelidir. Çünkü insanoğlu her türlü duygusallığı ve özneliği bünyesinde barındırır. Haberde nesnel bir dil ve tavır takınılması gazeteyi belirli bir grup veya partiden uzaklaştırarak bütüncül bir yaklaşım sergilemesini sağlar. Haber metinlerinde gazeteci kendi görüşünü açık bir dille ifade edemez. Bu yüzden haberler hiçbir zaman birinci tekil kişide yazılmaz. Haber üçüncü tekil kişi kullanılarak yazılır. Ancak yine de gazeteciler farklı şekillerde belli etmeden metinlere yorumlarını katabilmektedir. Metinde kullanılan dil, sözcük seçimleri, kullanılan işaretler çok vurgulu yapıya sahip oldukları için yorum esasen kaçınılmazdır. Üçüncü tekil kişi ile yazılan haber, metin üzerinde yapılan müdahalelerin gizlenmesine yardımcı olur. Gazetecinin nesnel ve tarafsız görünmesini sağlar. 20. Yüzyıla gelindiğinde gazetelerin çıkar ve güç mekanizmalarının aracına dönüştüğü kanısı hâkim olmaya başlamıştır. Bu yüzden gazetelerin nesnel ve tarafsız oldukları artık tartışılır ve bazı kimselere göre imkansızdır (Çığ & Çığ, 2011; İnal, 1996, s. 17, 21, 24).

Nesnellik ve tarafsızlık bağlamında aşağıda bazı kaynakların bir araya getirilerek oluşturulduğu kontrol listesi tablosuna bakılarak, bir gazetenin nesnellik ilkesini benimseyip benimsemediği anlaşılabilir (Bentele, 1988, s. 216; Devran, 2010, s. 109-110; İnal, 1996, s. 24):

Tablo 5

Gazetecilikte Nesnellik ve Tarafsızlık

Kontrol Listesi	Evet	Hayır
1. Haber, kaynakların görüşlerini aktarmaktadır.		
2. Haber tüm tarafların görüşlerine yer vermektedir		
3. Haberde gazetecinin kişisel yorumu bulunmamaktadır.		
4. Gazeteci habere bir kişisel yorum eklemişse bunu belirtmiştir.		
5. Haber eksiksiz bir şekilde aktarılmıştır.		
6. Haber gerçeği yansıtmaktadır.		
8. Haberin kaynağı belirtilmiştir.		
9. Haber herhangi bir değerlendirmeden uzak bir şekilde yazılmıştır.		
10. Haber duygulardan uzak objektif bir şekilde yansıtılmıştır.		
11. Tartışmalı durumlarda haberde tarafsız kavramlar kullanılmıştır.		
12. Haberde gazetecinin kendi siyasi görüşünden kaynaklı çarpıtma yoktur.		
13. Haberde politik çıkar sağlama amacı bulunmamaktadır.		
14. Haber ırk, siyaset, gelenek ve inançlar konusunda objektiftir.		
15. Haber savaş veya toplumsal çatışmalara neden olacak nitelikte değildir.		

Oluşturulan kontrol listesi gazetecinin veya haberin nesnellğine dair sorular içermektedir. Bu sorulardan herhangi birine “hayır” cevabı verilmesi durumunda haberin nesnellği sorgulanmalıdır.

BÖLÜM 7

ELEŞTİREL OKUMA

Okuyabilmek, okumanın getireceği üstünlüklere ulaşmak anlamına gelmemektedir. Yüzeysel olarak gazete, kitap, dergi okumak pek önemli değildir. Önemli olan algılayarak okumak, başka bir deyişle okumaktan yararlanabilmektir (Özdemir, 2018, s. 26). Bunun için de normal okuma seviyesinden eleştirel okuma seviyesine çıkılmalıdır. İlkokuldan üniversiteye kadar eğitimin her aşamasında, öğrencilerin eleştirel düşünce becerilerinin geliştirilmesinin, eğitimin önemli hedeflerinden biri olduğu sıklıkla kaynaklarda geçmektedir. Eleştirel düşüncenin yabancı dil ve dil öğretimindeki yansıması da eleştirel okumadır. Eleştirel düşünce becerisinin kazandırılması özellikle dil veya yabancı dil öğretmenlerinin üzerinde durduğu önemli bir beceridir. Ancak bu becerinin nasıl geliştirileceği üzerine bir görüş birliği olmamakla birlikte, nasıl yapılacağı da tam olarak bilinmemektedir (Özüdoğru, 2016, s. 109). Bu bölümde eleştirel okuma becerisi detaylı şekilde ele alınıp, eleştirel söylem çözümlemesi ile öğretimi üzerinde durulacaktır.

7.1. Eleştirel Okuma ve Özellikleri

Eleştirel okuma tanımlanmadan önce, eleştirel okumanın doğrudan bağlantılı olduğu eleştirel düşünceyi tanımlamak gereklidir. Çünkü eleştirel düşünce, eleştirel okuma ile doğrudan bağlantılı bir beceridir. Öncelikle eleştirel düşünce bireylerde doğuştan var olmayan, daha sonradan kazanılan bir beceridir. Eleştirel düşünmenin temelinde kuşku ve sorgulama yatmaktadır. Eleştirel düşünen birey, temelinde kuşku ve sorgulama yatan bir yaklaşımla yorum yapar ve kararlar alır. Eleştirel düşünme, belli ölçütlere başvurarak bir problemi, bir durumu vb. değerlendirme ve yargıda bulunma sürecidir. Bu bağlamda eleştirel okuma, bireyin kendi akıl süzgecini kullanarak okuduklarını yargılaması, sorgulaması, değerlendirmesi ve bir sonuca varması olarak tanımlanabilir. Eleştirel okuma, bireyin

okuduklarını kendi bilgi süzgecinden geçirerek daha iyiyi ve doğruyu ortaya koyma çabasıdır da denilebilir. Eleştirel okumanın amacı, metni katı ve olumsuz şekilde eleştirmek değildir. Bireyin kendi zihninde oluşan sorulara yanıt bulması amacıyla eleştirel okuma yapılır. Eleştirel okuma, okunan metni doğru anlamlandırmak, yazarın verdiği mesajları doğru kavramak ve böylece metin ve yazarın etkisinden bağımsız olarak metni okuyabilme becerisidir. (Çiftçi, 2006; Susar-Kırmızı, Fenli & Kasap, 2014; Koç, 2007, s. 40; Özensoy, 2011). Eleştirel okuma dil ve yabancı dil öğreniminde, okuma becerileri kapsamında bir öğrencinin çıkabileceği en üst seviye olarak görülmektedir (Özüdoğru, 2016, s. 109). Eleştirel okumayı, sıradan bir okumadan ayıran özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Ateş, 2013; Karadüz, 2010):

- Yüzeysel okumanın aksine, birey eleştirel okumada okuduğu metinle derinlemesine ve daha karmaşık şekilde uğraşır.
- Yüzeysel okumada amaç metnin temel anlamına ulaşmakken, eleştirel okumada amaç bir yargıda bulunmaktır.
- Yüzeysel okumada metinden bir anlam çıkarma ön plandayken, eleştirel okumada analiz, yorumlama, değerlendirme, sebep-sonuç ilişkisi bulma, çeşitli ölçütleri kullanarak sıralama yapabilme, ayrıntılardaki benzerlik ve farklılıkları yakalama söz konusudur.
- Okumada metin ile birlikte hareket edilir. Eleştirel okumada metne karşı sorgulayıcı bir tavır söz konusudur.
- Normal bir okumada “Metin ve yazar ne anlatıyor?”, “Bu metin ne öğretiyor?” soruları ön plana çıkarken, eleştirel okumada “Bu metin ne iddia etmektedir ve sonuç nedir?”, “Ne tür bir akıl yürütme ile metin oluşturulmuştur?”, “Fikirlerin destekleniş biçimi nasıldır?”, “Metindeki fikirleri destekleyici ne tür kanıtlar mevcuttur?”, “Metindeki varsayımların ve bakış açılarının altında ne yatmaktadır?”, “Bu metin esasen ne anlatıyor?”, “Metin okuyanı ikna edici ve etkileyici nitelikte midir?”, “Kendi tezimi geliştirmek için metinden nasıl faydalanabilirim?” gibi sorular ön plandadır.

7.2. Eleştirel Okumanın Önemi

Sağlıklı bireyler ve entelektüel toplum için eleştirel düşünebilme gerekliliktir. Eleştirel düşünce de eleştirel okuma ile geliştirilebilir. Eleştirel okuma sıradan bir okuma etkinliği

olmadığı için bireyin araştırma, problem çözme ve karar verme gibi becerilerinin gelişmesine katkı sağlar (Gündoğdu, 2009; Karadüz, 2010).

Değişen dünyaya ayak uydurabilmek için bilginin doğru bir şekilde kavranması, kullanılması ve bilginin geçmiş deneyimlerden de yararlanarak yeni durumlarda kullanılması önemlidir. Bunları uygulayabilmek temel okuma düzeyinde kalmış bireyler için zordur. Temel okuma düzeyinde kalmış bireyler bilişsel alanın alt düzey bilgileriyle sınırlı kalmaktadır. Türkiye'deki eğitim sisteminin de en büyük sorunlarından biri, öğrencilere alt bilişsel çerçevede gündelik hayatta kullanışsız ve olgusal bilgilerin öğretilmesidir. Olgusal bilgiler yerine öğrencilere üst bilişsel alana ait davranışlar kazandırılmalıdır. Üst bilişsel davranışların en önemlilerinden biri eleştirel okumadır. Eleştirel okuma söz konusu olduğunda geçmişte edinilen bilgiler okuma süreci ile bütünleştirilir. Okuyucu yüzeysel değil, derinlemesine ve anlatılanlara yeni anlamlar katarak öğrenebilmektedir (Aşılıoğlu, 2008).

Temelinde sorgulama olduğu için, eleştirel okuma bireyin kişisel gelişimine katkı sağlar. Başta birey, eleştirel okuma vasıtasıyla çevresiyle daha etkin şekilde iletişim kurabilir. Günümüzde birçok iletişim aracı bulunmaktadır. Bu iletişim araçlarının toplumu her zaman doğru ve dürüst şekilde bilgilendirdikleri ise tartışılır bir konudur. Bu yüzden bireyler elde ettikleri bilginin doğruluğunu sorgulamalıdır ve bilgiyi kendi eleştirel bakış açılarına göre değerlendirmelidirler. Bu bağlamda eleştirel okuma, bireyin her duyduğu ve gördüğü bilgiyi sorgusuz sualsiz doğru olarak kabul etmemesini sağlamaktadır (Özensoy, 2011). Son olarak eleştirel okuma sürecinin bireyin kendi özgür bilincini ve zihnini kullanmasına fırsat verdiği ve böylece okuyucunu yazarın düşünceleriyle değil, kendi düşünceleriyle metni anlamlandırmasına ve özgün düşüncelere sahip olmasına katkı sağladığı söylenebilir (Gündüz, 2015).

7.3. Eleştirel Okumanın Öğretimi

Eleştirel okumanın öğretilmesinde kuşkusuz eğitimcilere büyük görevler düşmektedir. Öğrencilere eleştirel düşünme ve okuma becerisinin kazandırılabilmesi için başta eğitimcinin bu becerilere sahip olması gerekir. Eğitimci eleştirel okuma için öğrencilere rol model olmalıdır. Derse gelmeden önce eleştirel okumaya yönelik bir ders tasarlanmalıdır. Doğru materyal ve metinler seçilmeli ve etkili stratejilerle öğrenciye yön verilmelidir. Eğitimcinin derse her zaman hazırlıklı gelmesi önemlidir. Eğitimcinin kendisi de derste kullanacağı

metni önceden okumalı, öğrenci gibi metni anlamaya çalışmalı, metnin analiz, yorum ve değerlendirmesini yapmalıdır. Önemli noktaları not ederek, derste öğrencileri nasıl destekleyeceğine karar vermelidir. Bunun en iyi yolu da öğrencilere değerlendirme yapmalarını kolaylaştıracak sorular hazırlanmasıdır. Özetle metinle nasıl çalışılacağı belirlenmelidir. Önemli bir diğer nokta ise eğitiminin sınıf ortamının demokratik olmasına, farklı görüşlerin saygı çerçevesinde karşılanmasına ve farklı görüşlere tolerans gösterilmesine sınıf içerisinde dikkat etmesidir (Aşılıoğlu, 2008; Ateş, 2013; Özensoy, 2011).

7.3.1. Eleştirel Okuma İçin Stratejiler

Eleştirel okuma, normal okumadan daha karmaşık ve yoğun bir okuma sürecidir. Eleştirel okuma yapılırken, okuma hızının çok hızlı olmaması ve metnin birden fazla kez okunması okuyucu için daha faydalıdır. Metni tekrar okuma, öğrenciye metnin ana hatlarını ve ayrıntılarını görmeyi sağlar. Ayrıca tekrar okumayla birlikte, varsa metindeki çelişki ve tutarsızlıkların belirlenmesi kolaylaşır. Eleştirel okuma için bireyin bilgi birikimi oldukça önemlidir. Okunan metin ile ilgili bilgi sahibi olmadan eleştirel okuma yapmak daha zordur. Bunun dışında eleştirel okuma sırasında öğrencilerin metin ile ilgili kendilerine birtakım sorular yönelterek metni okumaları eleştirel okuma sürecini kolaylaştırıp, metni daha iyi anlamalarını sağlayacaktır (Aşılıoğlu, 2008).

Gazete haberlerinin de dahil olduğu öğretici metinleri eleştirel olarak okumak için aşağıdaki stratejiler izlenebilir (Özdemir, 2018, s. 53-97):

- Konuyu Bulma

Öğrenci eleştirel okuma bağlamında bir metinle çalıştığında ilk olarak metnin konusunu tespit etmelidir. Çünkü metnin konusu, metni yaratma sürecinin çıkış noktasıdır. Yazar metni yazmadan önce konuyu belirler. Nasıl ki yazar metni yazmadan önce konuyu belirliyorsa, aynı şekilde okuyucu da öncelikle metnin konusunu bulmalıdır. Anlayarak okuma, konuyu bulmak ile başlar. Konuyu bulmak için okuyucu şu soruları göz önünde bulundurmalıdır:

- Yazar ne hakkında yazdı?
- Yazar ne üzerinde duruyor?
- Yazar konu olarak ne seçmiş?

- Konuya Bakış Açısını Belirleme

Konuyu belirledikten sonra öğrenci yazarın konuyu ele alış biçimini, başka bir deyişle yazarın konuya bakış açısını tespit etmelidir. Yazarın bakış açısını belirlemek, okuyucuya yazarın görüşü, olayı kavrayışı ve konuyu yorumlayış biçimi hakkında bilgi verir. Bir yazar bir olaya duygusal yaklaşırken, aynı olaya başka bir yazar alaycı şekilde yaklaşabilir. Yazarın bakış açısını belirlemek için aşağıdaki soruları sormak bir takım ip uçları verebilir.

- Yazar konuyu nasıl görüyor?
- Yazar ulusal bağlamda mı yoksa evrensel bağlamda düşünüyor?
- Yazar onaylayıcı mı yoksa eleştirel bir tutum içerisinde mi?
- Yazar konuyu genel ve öznel boyutlarda mı ele alıyor?

- İletiyi Bulma

Bir metnin iletisi esasen o metnin ana düşüncesidir. Yazarın esas amacı da konuyu kullanarak okuyucuya iletisini aktarmaktır. Öğrencinin bir metni tam ve doğru şekilde anlaması iletiyi doğru olarak bulmasıyla doğru orantılıdır. Ana düşüncenin bulunduğu cümle özellikle vurgulanmaktadır. Metni kavrayabilmek için ana düşüncenin bulunması bir zorunluluktur. Ana düşünceyi bulmak için aşağıdaki sorular sorulmalıdır:

- Metinde asıl vurgulanmak istenen düşünce nedir?
- Metin üzerinde kurulduğu düşünce nedir?
- Bu metni yazdıran ana neden nedir?

- İletiyi Açma ve Geliştirme Yollarını Tanıma

Öğretici metinler daha önce de bahsedildiği gibi bir ana düşünce üzerine yazılır. Metnin geliştirilmesi de bu ana düşünce çerçevesinde gerçekleşir. Ana düşüncenin geliştirilmesi için yardımcı düşüncelere ihtiyaç duyulur. Böylece metinde bir düşünce ağı yaratılır. Bir cümlede ne kadar paragraf varsa metinde o kadar yan düşünce var demektir. İyi bir okuyucu bu düşünceleri birbirinden ayırabilmeli, oluşumlarında ve biçimlendirilmelerinde rol oynayan etkenleri fark edebilmelidir. Yardımcı düşüncelerin ana düşünceye nasıl bağlandığı ve nasıl bir düşünsel bir ağ meydana getirildiği çözümlenmelidir. Bunlar için okuyucunun aşağıdaki soruyu kendine sorması gerekir:

- Yardımcı düşünceler yer-zaman, neden-sonuç, karşıtlık-benzerlik vb. bağlamında ana düşünce ile nasıl bir ilişki kurmuşlardır?

- Tanımlamaları Ayırt Etme

Metinde önemli yerlerin ve kavramların kavranabilmesi için tanımlamalara bakmak ve onları ayırt edebilmek yardımcı olabilir. Yazarlar bazen aktarmak istedikleri önemli düşünceleri tanımlama yoluna gider. Tanımlara bakmak bu bağlamda düşüncelerin kavranmasına yardımcı olabilir.

- Örneklendirmeleri Bulma

Özellikle metinlerdeki soyut kavramların okuyucu tarafından kolayca kavranması için örneklendirmelere başvurulur. Eleştirel bir okuyucu da örnekten önce veya sonra neyin örneklendirildiğini bulmak zorundadır.

- Karşılaştırmaları Bulma

Örneklendirme ve tanımlama gibi tekniklerin dışında bir düşünceyi geliştirmek için başvurulan yollardan biri de karşılaştırmadır. Yazar öne sürdüğü bir düşünceyi ya da önermeyi bilinen yönleriyle değil de ona benzeyen veya karşıt olduğu yönlerle açıklamaya çalışabilir. Karşılaştırmalar düşüncelerin anlaşılması için ip ucu sağlayabilir.

- Tanıkları Belirleme

Bir düşünceyi daha inandırıcı kılmak ve geliştirmek için yazarlar başka kişilerin düşünce ve sözleriyle kendi düşüncelerine dayanak oluşturmaya çalışır. Gösterilen bu tanıklar da yardımcı ip uçları olabilir.

- Nesnel Verileri İnceleme

Metindeki önemli düşünceleri geliştirmek için yazarlar tablolardan, şekillerden veya rakamsal verilerden yararlanabilir. Bunlar da metin çözümleme aşamasında önemli ip uçları olabilir.

- Dil Örüntüsünü Değerlendirme

Eleştirel bir okuyan, metinle bir etkileşime girmelidir. Metin bir bütündür. Metnin daha önce de bahsedildiği gibi bir ana düşüncesi vardır ve bu ana düşüncenin geliştirilmesi için bir takım ana düşünceyi ve yan düşünceleri taşıyan dilsel birimlere ihtiyaç duyulur. Bu dilsel birimlerin tümü metnin dilsel dokusunu oluşturur. Düşünce ve dil dokusu birbirinden

ayrılmaz bir bütün olarak metni oluşturur. Metnin düşünce yapısını anlamak için dil dokusunu oluşturan ve biçimlendiren sözcüklerin, sözcük öbeklerinin, cümlelerin ve paragrafların iyi anlaşılması gerekir. Aşağıdaki sorular dil örüntüsünün değerlendirilmesine yardımcı olacak niteliktedir:

- Yazar ne ve nasıl anlatıyor?
- Dil dokusu içinde hangi öğeler bulunmaktadır?
- Metni anlamada bu öğelerin nasıl bir işlevi vardır?

- Sözcük Örgüsünü İnceleme

Bir metni anlamak için özellikle metine yön veren anahtar sözcük veya terimler kullanıldıkları bağlam içerisinde anlamlandırılmaya çalışılmalıdır. Metindeki düşünceleri taşıyan ve anlamlandıran en önemli araçlardan biri sözcüklerdir. Bu yüzden sözcükler dil dokusu içerisinde değerlendirilmelidir.

- Sözcüklerin Anlamsal Özelliklerini Belirleme

Cümle kurmaya yarayan en temel anlatım birimlerinden olan sözcükler ilk veya temel anlamlarının yan anlamlara da sahiptir. Bu yüzden sözcüklerin kullanıldığı bağlam içerisinde temel mi yoksa yan anlamını yansıttığını bulmak metnin doğru şekilde çözümlenmesi için gerekliliktir. Sözcüklerin çok anlamlı yapılarının yanında dikkat edilmesi gereken bir diğer özellikleri de taşıdıkları duygu değeridir. Bilimsel alanlarla ilgili kullanılan terimlerin duygusal değerleri yoktur. Zihnimizde farklı çağrışımlara sebep olmazlar. Ancak savaş veya açlık gibi sözcükler önceden yaşadığımız deneyimlerle etkileşime girerek, kişiye göre farklı çağrışım ve duygulara neden olabilir. Şu ana kadar bahsedilen temel anlam, yan anlam ve sözcüğe yüklenen duygu metnin anlam çerçevesini oluşturur. Her sözcüğün anlam çerçevesi değişir. Metin içerisinde yazarlar anahtar sözcük ve terimleri sık sık yineler ve farklı bağlamlar içerisinde aynı sözcükleri tekrardan kullanırlar. Bu yüzden sözcüklerin hangi bağlamlarda ve ne sıklıkla kullanıldığını tespit etmek metni anlamada önemli ip uçlarıdır.

- Cümlenin Niteliklerini Belirleme

Cümlelerin niteliklerini belirlemek ve metne semantik olarak hâkim olabilmek için okuyucunun geniş bir kelime haznesine, temel ve yan anlamları birbirinden ayrılabilme yetisine, terim, olgu, görüş gibi farklı niteliklere sahip kavramları birbirinden ayırabilme

becerisine ayrıca mecazları, deyimleri ve atasözlerini anlayabilme kabiliyetine sahip olması gerekir (Ateş, 2013; Çiftçi, 2006).

Bir metin içerisinde farklı özelliklere sahip çeşitli cümleler kullanılabilir. Bazı cümleler soruyu, bazıları bir dilek veya sorunu dile getirebilir. Ancak bazı cümleler de görünürde soru soruyor gibi gözükse de anlamsal açıdan “Başarmanın yolu çok çalışmak mıdır?” cümlesinde olduğu gibi önerme veya yanıt özellikleri gösterebilir. Cümlelerin gerçekte iletmek istedikleri anlamlar irdelenmelidir. Bazı cümleler de okuyucuya son derece karmaşık ve anlaması zor gelebilir. Anlaşılması zor olan bu cümleler, diğer cümlelere göre biraz daha fazla çaba gerektirir. Yazar kasıtlı olarak bu cümle için özel bir çaba bekliyor olabilir. Ya da bazı cümleler esas ele alınan konuyu özetlemeye veya açıklamaya çalışır. Özetleme ve açıklama bulunan cümleler, metnin önemli cümleleridir. Ana düşüncenin bulunduğu cümleler yazar tarafından çeşitli ip uçlarıyla okuyucuya belli edilir. Bu ip uçları çoğunlukla koyu, büyük veya italik kelimelerin geçtiği cümlelerde yer alır. Bu cümleler üzerinde özellikle durulması gereken cümlelerdir. Üzerinde diğer cümlelere göre daha yoğun çalışılması gereken cümle türlerinden biri de olay, olgu veya sorun gösteren cümlelerdir.

Eleştirel bir okuyanın sözcüklerin cümle içindeki dilbilgisel işlevlerini de bilmesi gerekir. Sıfatların, zarfların kullanımlarını bilmek önemlidir. Örneğin zarflar yüklemi pekiştirip açıklığa kavuşturur. Sözcüklerin cümle içindeki dizilişleri de dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Cümlenin yüklem, özne, nesne ve tümleç gibi öğeleri belirli bir ilişkiye göre dizilir. Yükleme yakın duran öge cümledeki vurguyu değiştirebilir. Öğrencilere gerek Türkçe gerek yabancı dil derslerinde cümlenin öğeleri uzun yıllardır öğretilmektedir. Her ne kadar önemleri bilinmese de bu dilsel öğeler etkili okuma ve yazma için öğretilmektedir.

Bir cümlenin anlaşılıp anlaşılmadığını anlamak için okuyucu çeşitli yollara başvurabilir. Bir cümlede yer alan anlam değiştirilmeden farklı sözcüklerle benzer şekilde rahatlıkla ifade edilebiliyorsa, okuyucu o cümleyi kavramış demektir. Basit bir örnekle açıklamak gerekirse “Hava bugün kapalı” cümlesini “Hava bugün güneşli değil” olarak yeniden ifade edebilmek cümlenin anlamına hakimiyeti gösterir. Herhangi bir cümleye örnek verebilmek de o cümlenin anlaşıldığının göstergesidir. Somut örneklerin yanında tasarlanmış örnekler de verilebilir.

- Anlatım Biçimlerini Belirleme

Her metin bir amaca yönelik yazılır. Öğretici metinlerde adından da anlaşılacağı üzere bir şeyler öğretilmeye çalışılır. Bu sebeple öğretici metinlerde yazar, okuyucunun inanç ve

yerleşik düşüncelerini değiştirme amacı güdebilir. Yazarların anlatım biçimleri kendi amaçlarına göre şekillenir. Öğretici nitelikli metinlerde genelde tartışmacı ve açıklayıcı anlatım biçimleri tercih edilir. Yazar aktarmak istediği düşüncüyü açık ve inandırıcı bir şekilde vermek için örnek verme, karşılaştırma, nesnel verileri kullanma ve tanık gösterme gibi yollara başvurur. Anlatılmak istenen olaylar veya düşünceler için en uygun sözcükler seçilir, bazen de deyim ve terimlerden faydalanılır. Tartışmacı anlatım biçiminde de aynı tekniklerden yararlanır. Metnin anlatım biçimini anlamak için bahsi geçen bu teknikler incelenmelidir. Ayrıca metinlerdeki önerme ve karşı önermeler de metnin anlatım biçimini belirlemede birer ip ucu olabilir. Metnin anlatım biçimini bulmak için değerlendirme, neden-sonuç ilişkisi kurma, öznel ve nesnel yargı türlerini tanımak gereklidir.

- **Metin Düzenini İnceleme**

Yazarın metni nasıl analiz ettiğini incelemek metnini nasıl düzenlendiğinin anlaşılmasına yardımcı olur. Ayrıca metnin tarihsel, sosyoloji, felsefik veya biyolojik vb. bağlamda mı yazıldığı bağlamda mı yazıldığı tespit edilmelidir. Her disiplinin farklı tartışma şekillerine sahip olduğu unutulmamalıdır (Knott, t.y.).

- **Metinde Değerlendirme Yapmak**

Metinlerde geçen argümanların güçlü ve zayıf yönleri değerlendirilmelidir. Eğer argümanlar okuyucuya göre güçlüyse, neden güçlü olduğunu veya argümanın farklı bir şekilde desteklenip desteklenemeyeceği tartışılmalıdır. Metindeki tartışmalarda boşluklar, atlamalar veya tutarsızlıklar var mı üzerinde düşünülmalıdır. Yazar bir analiz yapıyorsa, bu analiz yöntemi sorunlu mu? Kullandığı kanıtlar farklı yorumlanabilir mi? Sonuçlar ve kanıtlar birbirini tutuyor mu? Metindeki tartışmaya dayalı olmayan varsayımlar nelerdir ve bu varsayımlarda problem var mı? Karşı argümanlar ne olabilir? gibi sorular metnin içeriksel olarak değerlendirilmesinde yol göstericidir (Knott, t.y.).

7.3.2. Eleştirel Okumada Metin Seçimi ve Gazete Haberleri

Eleştirel okuma için doğru metin seçimi oldukça önemlidir. Eleştirel okuma sadece ders kitapları ile yapılmaz. Derste ders kitaplarının yanında gazete, dergi, makale, broşür, reklam metinleri, bilgi ve öyküleyici metinler gibi materyaller de kullanılıp, ders zenginleştirilip desteklenebilir. Her metin eleştirel okuma için uygun değildir. Öğretmen metin seçerken metnin içerik ve konusundan çok daha fazlasını göz önünde bulundurmalıdır. Seçilen metin

eleştirel okumanın çalışma alanlarıyla örtüşmelidir. Metin, bu alanlardan olan olgu ve görüşleri ayırt etmeye, yanlılıkları belirlemeye, ana düşünceyi destekleyen kanıtları değerlendirmeye ve bakış açılarını değerlendirmeye imkân vermelidir. En azından metin bu sayılanlardan birine imkân vermelidir. Seçilen metin çeşitli iddiaları, düşünceleri ve tartışmaları içererek öğrenciyi hem dilsel hem de bilişsel olarak aktif hale getirip zorlamalıdır (Ateş, 2013; Özensoy, 2011).

Ders kitapları haricinde eleştirel okuma için çeşitli materyaller kullanılabilirdiği belirtilmiştir. Ancak başta çalışmanın konusu gazete haberleri olduğu için, ayrıca kolay ulaşılabilir ve maliyetsiz otantik materyaller olmaları sebebiyle gazete haberlerinin bir ders materyali olarak eleştirel okuma becerisinin geliştirilmesi için kullanılması üzerinde durulacaktır.

Gazeteler sadece kolay ulaşılabilir ve maliyetsiz otantik materyaller değildir. Ders materyali olarak gazetelerin daha birçok avantajı bulunmaktadır. Bu avantajlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2008):

- Gazeteler içerdiği farklı alanlardan haberlerle (ekonomi, politika, spor, eğitim vb.) içeriği zengin, görsel unsurlarla desteklenmiş, her ders ve düzeyden öğrenci için kullanılacak çok amaçlı materyallerdir.
- Gazeteler eğitim kurumunun içi ve kurum dışı yaşam ile ayrıca geçmiş ve gelecek yaşam ile öğrencilere bağlantı kurma imkânı verirler.
- Derste öğrenilen bilgilerle güncel bilgilerin harmanlanmasını sağlar. Sadece okuma ve anlama becerilerini değil, ayrıca konuşma ve dinleme becerilerinin geliştirilmesi için kullanılabilir.
- İletişim becerilerinin yanında, üst bilişsel bir beceri olan eleştirel düşünme, kendini ifade edebilme ve problem çözebilme gibi becerilerin geliştirilmesine katkı sağlar.
- Gazeteler okuyucuya eleştirel bakış açısı kazandırarak gerçek ve kurgunun ayırt edilmesini, okuyucunun elde ettiği bilgileri başka bilgilerle karşılaştırmasını sağlayarak medya okuryazarlığı hakkında okuyucuya bilinç kazandırabilir.
- Derslerde kullanılan gazetelerde yer alan konular bireyin toplumsal olaylara karşı duyarlı olmasını, yaşadığı toplumu ve dünyayı tanımasını sağlar.
- Derste gazete okuyan öğrenci, haberlerde geçen konularda düşünce üretip yorum yaparak bunu alışkanlık haline getirebilir ve bu alışkanlığı ileriki yaşamlarında da sürdürebilir (Deveci, 2005).

- Derslerde doğru materyal kullanımı başarıyı arttıran bir unsurdur. Otantik materyaller günlük yaşamı sınıf ortamı ile buluşturan, özellikle eğitim ve öğretim için hazırlanmamış görsel, işitsel veya görsel-işitsel materyallerdir (Çelik, 2018). Gazeteler de otantik materyallerdir.

Eleştirel okuma yapılırken gazeteler ile çalışıldığında yukarıda açıklanan stratejileri kullanmanın yanında propaganda tekniklerinin de bilinmesi faydalı olacaktır. Daha önce de bahsedildiği gibi gazeteler önemli manipülasyon ve propaganda araçlarıdır. Gazetelerde kullanılan propaganda tekniklerinin birçoğu haber metinlerinde kullanılan retorik unsurlarla örtüşmektedir (bkz. s.91). Propaganda Analiz Enstitüsü'nün belirlediği bir takım propaganda teknikleri ve bunlara karşı nasıl bir yol izleneceği aşağıdaki gibi özetlenebilir (Delwiche, 2018):

- Olumsuz Tanımlama

Bu teknik bir kişinin veya fikrin olumsuz bir sembole bağlanarak ifade edilmesidir. Bu teknik ile propagandacı, okuyucunun veya izleyicinin mevcut kanıtlara bakmak yerine olumsuz nitelme yardımıyla fikri ve kişiyi reddetmesini amaçlar. Kişiler için kullanılan faşist, gerici veya radikal gibi kavramlar bu tekniğin kullanımı için örnek olarak verilebilir. Sorular sorarak metni okumak eleştirel okumada daha önce de bahsedildiği önemli bir noktadır. Bu bağlamda olumsuz nitelmelemlerle karşılaşıldığında okuyucunun Propaganda Analiz Enstitüsü'nün tavsiyeleri doğrultusunda kendisine sorması gereken sorular şunlardır:

- Bu isim ne anlama geliyor?
- Propagandacı kişi, grup veya fikirle hangi fikri ilişkilendirmemi istiyor?
- Söz konusu fikrin, ismin gerçek anlamı ile meşru bir bağlantısı var mı?
- Olumsuz nitelme dikkate alınmazsa fikrin kendisinin değeri nedir?
- Benim çıkarlarıma hizmet eden bir fikir, hoşlanmadığım bir ad verilere göz ardı ediliyor mu?

- Olumlu/Parlak Genellemeler

Kötü bir fikrin iyi görünmesi için güzel sözcüklerin kullanıldığı bir propaganda tekniğidir. Vatanseverlik, özgürlük, kahraman, adalet kulağa hoş gelen sözcüklerdir. Bu teknik ile kanıtları dikkate almadan fikir ve insanların onaylanması amaçlanır. İyi hissettiren bu sözlere ticari ve politik sloganlarda sıklıkla rastlanır. Örneğin “Daha güçlü bir ülke için el

ele” gibi siyasi bir slogan ya da “Farkı hisset” gibi bir ticari slogan bu tekniğe örnek verilebilir. Propagandacı bu tekniği kullanarak tanımları detaylandırmakla ilgilenmez, esas olarak kullandığı bu güzel kelimelerin kişiler üzerinde uyandıracacağı olumlu duygular ile ilgilenir. Bu teknik ile karşılaşıldığında okuyucunun veya izleyicinin kendisine sorması gereken sorular şunlardır:

- Erdem kelimesi gerçekten ne anlama geliyor?
- Söz konusu fikrin, kelimenin gerçek anlamı ile meşru bir bağlantısı var mı?
- Benim çıkarlarım hizmet etmeyen bir fikir, sadece sevdiğim bir adım verilmesi yoluyla bana "satılıyor" mu?
- Erdem kelimesini göz ardı edersek, fikrin kendisinin erdemleri nelerdir?

- Üslubu Güzelleştirme

Propagandacılar hoş olmayan bir gerçeği daha hoş hale getirerek izleyici veya okuyucuyu yatıştırmaya çalışırlar. Bunu da hafif ve rahatsız edici olmayan kelimeler kullanarak yaparlar. Böyle bir teknik karşısında kişinin kendisine sorması gereken sorular aşağıdaki gibidir:

- Konuşmacı bir fikri veya programı nasıl daha çekici hale getirmeye çalışıyor?
- Söz konusu üstü kapalı sözün daha az hoş eş anlamlıları nelerdir?
- Konuşmacı neden bu programın gerçekliğini gizliyor?

- Transfer

Bu teknik propagandacıların bilimsel, dinsel vb. alanlara başvurarak kendi savlarını veya projelerini destekleme ve rasyonelleştirme çabalarıdır. Örneğin Nazi Almanya’sında birçok dinsel ve bilimsel araçlara başvurularak ırkçı politikalar desteklenmiştir. Propaganda Analiz Enstitüsüne göre bu tekniğe karşı kişi kendine aşağıdaki soruları sormalıdır:

- En basit ve somut terimlerle konuşmacının önerisi nedir?
- Propagandacının otorite, yaptırım ve prestij aktarmaya çalıştığı şeyin anlamı nedir?
- Propagandacının önerisiyle saygı duyulan şey, kişi veya kurum arasında meşru bir bağlantı var mı?
- Propaganda hilesini tablonun dışında bırakırsak, tek başına düşüncenin/projenin yararları nelerdir?

- Referans Olma

Belli bir konu hakkında yargı yetkisi bulunmayan kişilerin yargılarının çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanılması tekniğidir. Retorik bir numara olan tanıklık veya referans olma, takdir edilen bir ünlü ile yapıldığında eleştirel olma olasılığı daha düşüktür. Bu tekniğin bir başka versiyonu da konuşmacının belirli bir kaynağı adlandırmadan uzmanlara atıfta bulunarak fikir beyan etmesidir. “Pek çok doktor sağlık sisteminin nasıl çalıştığını bilmediğini söylüyor” gibi bir cümle buna örnektir. Propaganda Analiz Enstitüsü’ne göre bu tekniğe karşı okuyucu kendisine şu soruları sormalıdır:

- Referans kim veya ne alıntılanıyor?
- Neden bu kişiyi (veya kuruluşu veya yayını) söz konusu konu hakkında uzman bilgisi veya güvenilir bilgiye sahip olarak kabul etmeliyiz?
- Referans olmadan, fikir kendi başına ne anlama geliyor?

- Halk Gibi Davranma

Propagandacı bu tekniği kullanarak dinleyiciyi, izleyiciyi veya okuyucuyu kendilerinin ve fikirlerinin halktan olduğuna ikna etmeye çalışır. Bu teknik özellikle politikacılar ve reklamcılar tarafından kullanılır. Bu teknik karşısında bireyin kendisine sorması gereken sorular şunlardır:

- Propagandacının kişiliği bir kenara bırakıldığında fikirlerinin değeri nedir?
- Propagandacı halktanmış gibi davranarak neyi örtbas etmeye çalışıyor olabilir?
- Gerçekler neler?

- Sürü Psikolojisi Yaratma

Propagandacıların baş vurduğu tekniklerden biri de sürü mantığı meydana getirmektir. “Herkes bunu yapıyor, siz de yapmalısınız” şeklinde bir algı yaratarak izleyici veya okuyucuları yönlendirmeye çalışır. Psikolojik açıdan kimse diğerlerinin gerisinde kalmak istemez, bu yüzden bu tekniğin başarılı olma potansiyeli oldukça yüksektir. Bu tekniğe karşı sorulması gereken sorular şunlardır:

- Bu propagandacıların desteklediği şey nedir?
- Desteklenen şeyin lehinde ve aleyhinde kanıtlar nelerdir?
- Başkalarının bu düşüncüyü desteklemesine bakılmaksızın, onu desteklemeli miyim?

- Savunulan şey benim kişisel ve kolektif çıkarlarıma hizmet ediyor veya onları zayıflatıyor mu?
- Korku Oluşturma

Propagandacı korkunun gücünü kullanarak belli bir görüşü/fikri takip etmeyen topluluğu, bu görüşleri takip etmedikleri takdirde ortaya felaketlerin çıkacağına inandırmaya çalışır. Bu teknik faşist bir demagog tarafından kullanıldığında oldukça etkili olabilir. Korku tekniği karşısında bireyin kendine sorması gereken sorular aşağıdaki gibidir:

- Desteğimin alınması için korku veya tehdit abartılıyor mu?
- Konuşmacının oluşturduğu korku ne kadar meşru?
- Önerilen eylemi gerçekleştirmek, varsayılan tehdidi gerçekten azaltacak mı?
- Korku bir kenara bırakılırsa, konuşmacının önerisinin esasları nelerdir?
- Dayanaksız Değerlendirmelerde Bulunma

Propagandacılar bazen ufak küçük gerçekleri dayanarak göstererek büyük tahminlerde bulunabilirler. Propagandacı genellikle bir eylemin felakete veya ütopyaya yol açacağına dair insanları ikna etmeye çalışır. Bu teknik karşısında kişinin kendine sorması gereken sorular şunlardır:

- Konuşmacının gelecekle ilgili tahminlerini destekleyecek yeterli veri var mı?
- Tahminlerin ortaya çıkabileceği başka yollar düşünebilir miyim?
- Tahminlerin ortaya çıkmasının birçok farklı yolu varsa, konuşmacı neden bu kadar uç bir resmi çiziyor?

Medyada çıkan haberler veya yazılar eleştirel bir göz ile okunduğunda, medya araçlarının kitleleri etkileme amacı göz önünde bulundurularak yorumlanması gerekir (Özüdoğru, 2016, s. 129). Gazeteler de eleştirel bağlamda okunduğunda yukarıda bahsi geçen propaganda tekniklerinin göz önüne alınıp okunması okuyucunun daha net değerlendirme yapmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca gazete haberleri eleştirel olarak okunduğunda gazetecinin ne derece nesnel ve tarafsız davrandığını ölçmek için nesnellik ile ilgili bir kontrol listesinin de (bkz. Tablo 5) öğrencilere dağıtılması yorum ve değerlendirme sürecini kolaylaştırabilir.

Diğer bir değinilmesi gereken konu da yabancı dil derslerinde, yabancı dilde olan gazetelerle eleştirel okuma yapılacağına dikkat edilmesi gereken hususlardır. Çalışmanın konusu

Alman gazeteleri olduğu için, Almanca üzerinden örnek verilecek olursa, kısa gazete metinlerinin anlaşılabilmesi için öğrencinin en az Almanca A2 dil seviyesinde, daha karmaşık uzun gazete metinlerini anlayabilmesi için de en az B1 dil seviyesinde olması gerekmektedir (Brinitzer, Hantschel, Kroemer, Möller-Frorath & Ros, 2018, s. 51).

7.4. Eleştirel Okuma ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi

Eleştirel okumada metinde ne yazılıp söylendiği incelendikten sonra, metinde geçenlerin neden yazıldığı irdelenir. Okuyucu kelimelerin kullanım şekline özellikle dikkat edip, yazarın yanlı veya ön yargılı mı olduğunu tespit etmeye çalışır. Eleştirel okuma süreci bir yargılama sürecidir. Metnin öğeleri arasında çeşitli benzetmeler, genellemeler ve karşılaştırmalar yapılarak metin bir değerlendirmeye tabi tutulur (Karadüz, 2010). Eleştirel okuma için yapılan bu tanıma bakıldığında eleştirel söylem çözümlemesinin özellikleriyle büyük bir benzerlik gösterdiği görülmektedir. Daha önceden de bahsedildiği gibi eleştirel söylem çözümlemesinde metin derinlemesine incelenerek, metnin amacı, yazarın ideolojisi ve yanlılığı, güç dengeleri gibi unsurlar da göz önüne alınarak metin hakkında yorumlamalar ve değerlendirmeler yapılır. Eleştirel söylem çözümlemesi dilbilimde, eleştirel okuma da pedagoji alanında ortaya çıkmaktadır. Ancak amaç olarak her ikisi de eleştirel düşüncenin gelişmesine hizmet eder (Özüdoğru, 2016, s. 115). Farklı alanlardan olmalarına rağmen aynı amacı taşımalarından dolayı, eleştirel söylem çözümlemesi ile eleştirel okuma birbirini tamamlayan iki farklı alan olarak kabul edilebilir. Eleştirel okuma bölümünün başında da değinildiği üzere eleştirel okumanın nasıl yapılacağı üzerine bir görüş birliği bulunmamakla birlikte, kesin bir yöntemi de bulunmamaktadır. Bu bağlamda eleştirel söylem çözümlemesi, eleştirel okumanın başlıca yöntemlerinden biri olarak kullanılabilir.

İnsanı insan yapan en önemli unsurlardan biri de dile karşı farkındalığa sahip olmaktır ve bu eğitimin önemli bir parçası olmalıdır. Dile karşı bu farkındalık eleştirel söylem ve eleştirel söylemi analitik bir yöntem çerçevesinde ele alan eleştirel okuma ile mümkün olabilir (Özüdoğru, 2016, s. 177). Daha önce eleştirel okuma becerisinin kazandırılmasında öğretmenlerin büyük bir role sahip olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden başta öğretmenlerin bu beceriye sahip olması gerekmektedir. Özensoy'a (2011) göre öğretmen adaylarına eğitim fakültelerinde eleştirel okuma eğitimi verilmelidir. Koç da (2007, s. 72) benzer şekilde öğretmenlerin eleştirel düşünme becerine sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Eleştirel

okuma becerisini kazandırmak amacıyla eleştirel söylem çözümlemesinin özellikle yabancı dil öğretimi bölümlerinin okuma ve ileri okuma becerileri derslerinde kullanılması faydalı olacaktır. Eleştirel söylem çözümlemesi çok detaylı bir inceleme alanı ve politik temellere dayanan bir yapısı olması sebebiyle çok küçük yaş gruplarında kullanılması istenilen faydayı getirmeyebilir. Bu yüzden belli bir bilgi birikimine sahip, detaylı ve derinlemesine analiz yapabilecek olgunluğa erişmiş öğrenci grupları için kullanılması daha doğru olacaktır. Ayrıca yabancı dil derslerinde kullanılacaksa öğrencilerin yabancı dile hakimiyeti de şarttır. Bu açıdan bakıldığında da eleştirel söylem çözümlemesinin öğretmen adaylarının yetiştirilmesinde kullanılması oldukça uygun gözükmektedir.

Eleştirel söylem çözümlemesi daha önce de bahsedildiği gibi hem dilbilimsel hem de toplumsal bir söylem çözümlemesi çeşididir. Özellikle dil eğitimi gören öğrenciler için hem öğrendikleri dilin dilsel özelliklerini keşfetmelerine yardımcı olur, hem de toplumsal anlamda öğrencilerin gelişmesine olanak vererek çok yönlü bir öğrenime olanak sağlar. Eleştirel söylem çözümlemesinin eleştirel okuma için bir yöntem olarak kullanılmasının genel olarak faydalarını aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Eleştirel söylem çözümlemesi öğrencilerin daha mantıklı ve anlamlı bir bağlamda dilsel ürünler ortaya koymasına yardımcı olur. Eleştirel söylem bağlamında yapılan metin analizleri/okumaları dilin işlevsel yönünün fark edilmesine olanak sağlar. Spontane ve akıcı iletişimi geliştirir. Örnek vermek gerekirse, yabancı dil öğrenen öğrenci için sadece belli bir sözcük dağarcığına sahip olması o dilde iletişim kurması için yeterli değildir. Etkili iletişim için sahip olunan kelime dağarcığının nasıl kullanılacağına dair bir beceriye sahip olmak gereklidir. Aynı dil ifadesi için farklı söylemler kullanarak farklı anlamlar yaratabilmek öğrenci için önemli bir beceridir. Bu becerinin kazandırılmasında ise eleştirel söylem çözümlemesi önemli bir role sahiptir. Eleştirel söylem çözümlemesi yüksek düzeyde dil yeterliği sağlar. Eleştirel söylem çözümlemesi yapabilen öğrenci, dilsel konulardaki farkındalıklarını artırmanın ötesine geçmiş demektir (Al Ghazali, 2017).
- İngilizce derslerinde öğrencilerin eleştirel söylem çözümlemesi tekniklerini öğrenmeden önceki ve sonraki metin analizlerinin karşılaştırıldığı bir araştırmada, eleştirel söylem çözümlemesinin öğrencilerin metin analizlerinde gözle görülür bir iyileşme sağladığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin eleştirel söylem çözümlemesi

tekniklerini öğrendikten sonra argüman geliştirme yeteneklerinin, metin temel varsayımlarını tahmin edebilme yeteneklerinin ve yazarın ima etmeye çalıştığı mesajları bulma yeteneklerinin geliştiği görülmüştür. Çalışma ayrıca öğrencilerin eleştirel söylem çözümlemesi tekniklerini öğrendikten sonra metinleri daha istekli ve motive şekilde okumaya başladıklarını ortaya koymuştur (Rahimi & Sharififar, 2015).

- Eleştirel söylem çözümlemesi öğrencilere okudukları üzerinde kritik ölçütlere dayanarak analiz yapma imkânı verir. Bu da öğrenen özerkliğini ve öz yeterliği artırabilecek bir çalışmadır (Doğruer, 2010, s. 116).
- Eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşım ve ilkeleri pasif ve ilgisiz öğrencilerin yaratıcılık yeteneklerini ortaya çıkarabilir. Öğrencilerin dilsel yeteneklerinin yanında entelektüel yeteneklerinin gelişmesine de katkı sağlar. Bunun dışında öğrencilerin kendi fikir ve inançlarını savunma becerilerini de geliştirir (Gyawali, 2019).
- Eleştirel okumanın yapıldığı derslerde öğrencilerin yaşadığı bazı sorunlar gözlemlenmiştir. Bu sorunların en önemlilerinden biri, eleştirel okuma sırasında öğrencilerin metnin hangi özellikleri üzerinde yoğunlaşmaları gerektiğini bilmemeleridir. Diğer bir sorun da toplumun birer bireyi olarak öğrencilerin hem kendi toplumlarında hem de diğer toplumlarda olan bitenden habersiz olmasıdır (Özüdoğru, 2016, s. 60). Eleştirel söylem çözümlemesi bu bahsi geçen her iki soruna çözüm getirecek niteliktedir. Eleştirel söylem analistlerinin ortaya koydukları analiz modelleri (örneğin van Dijk'ın çözümleme modeli) öğrencilere metinde nereye yoğunlaşacakları ve metni nasıl inceleyecekleri konusunda yol gösterebilir. Bunun yanında eleştirel söylem çözümlemesi genellikle haber metinleri üzerinde gerçekleştirildiği için, derste öğrencilerin gazetelerle çalışmaları onların toplumsal sorunlara karşı bilinçlenmelerine olanak sağlayacaktır.
- Toplumsal ve siyasal konuların sadece günlük hayatta değil, eğitim kurumlarında da tartışıp eleştirel düşüncenin gelişmesine katkı sağlamak hem önemli hem de gereklidir. Eleştirel okumanın temel hedeflerinden biri daha önce de değinildiği gibi okuyucunun dilsel farkındalığını ve bilincini arttırmaktır. Eleştirel okumada okuyucu okuduklarını yorumlar. Bu yorumlama sürecinin sonucunda veya esnasında cinsiyet

ayrımcılığı, kayırmacılık, toplumsal adaletsizlik, iktidarın suiistimal edilmesi gibi sorunlar arasında bağlantı kurulmaya çalışılır. Dilsel farkındalığın ve bilincin artmasında toplumdaki bireylerin ürettikleri ideolojileri ve güç/iktidar mücadeleleri arasındaki bağlantıları fark etmeye başlamak önemli bir rol oynar. Konu iktidar ve ideoloji olunca akıllara ilk olarak eleştirel okumanın sadece siyasi metinler üzerinde yapılacağı gelebilir. Ancak iktidar ve ideoloji kavramları sadece siyasete ait terimler olarak ele alınmamalıdır. Sınıf ortamında bu iki kavramın siyaset dışında nerelerde kullanılacağı tartışılmalıdır. Eleştirel okuma ideoloji ve iktidar bağlamında sadece siyasal metinler üzerinde yapılmak zorunda değildir (Özüdoğru, 2016, s. 110, 116, 120, 166). Siyasi metinlerin eleştirel okuma için kullanılması ilk etapta kulağa sıkıcı veya zor gelebilir. Ya da her öğrenci siyasetle ilgilenmek zorunda değil gibi eleştiriler gelebilir. Burada da doğru siyasi metnin seçimi önemli rol oynamaktadır. Öğrencinin hiç bilgi sahibi olmadığı siyasal bir metne eleştirel yaklaşması, yorumlaması ve değerlendirmesi doğal olarak zordur. Eleştirel okuma ve eleştirel söylem çözümlemesi için konu hakkında bilgi sahibi olmak önemlidir. Bu yüzden toplumun sürekli maruz bırakıldığı ve toplumun genelini ilgilendiren önemli siyasal olaylar veya toplumsal sorunlar ile ilgili gazete metinlerinin ders için kullanılması daha etkili olacaktır. Daha öncede bahsedildiği gibi birçok apolitik insan, politika ile özel olarak ilgilenmese de medya araçları sayesinde politika ile fark etmeden ve istemeyerek de olsa içli dışlı olmaktadır. Örneğin çalışmanın konusu olarak seçilen “Türkiye 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi” Türkiye’de politikayla ilgilenen veya hiç ilgilenmeyen olsun yediden yetmişe herkesin haberdar olduğu siyasal bir konudur. Bu konu hakkında herkes az çok bir fikre sahiptir. Bu tür siyasal metinlere önceden derinlemesine çalışmadan da eleştirel bağlamda incelenebileceği söylenebilir. Bu da siyasal metinlerin sınıf ortamında çalışılması açısından önemli bir avantaj sayılabilir.

- Kendini belli sayıda sözcüklerle ifade edebilen ve kendi dil kullanımı ile sınırlı kalan bireyler güç sahiplerinin altında yatan gerçek, stratejik, karmaşık ve yönlendirici söylemlerinin altında yatan gerçek anlamlara ulaşamazlar. Söylemleri anlama ve değerlendirme becerisinden yoksun kimseler, kendilerine söylenenleri sorgulamadan kabul eder ve rahatça kandırılabilirler. Güç sahipleri toplumda sorgulamadan her şeye inanan kitlelerin olduğunun farkındadırlar. Bu yüzden güç sahipleri bu

sorgulamadan uzak bireyleri çeşitli yöntemlerle istedikleri şekilde biçimlendirir ve yönlendirirler. Bu sebeple “söylem” çok önemli bir konudur (Korkut, 2017, s. 9). Eleştirel söylem çözümlemesi de kişilerin manipüle edilip kandırılmasını engellemeye çalışır.

Görüldüğü gibi eleştirel söylem çözümlemesinin derslerde kullanılmasının birçok avantajı olabilir. Özellikle eleştirel okuma ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesinde oldukça etkili bir yöntem olarak gözükmektedir. Doğru şekilde kullanıldığı takdirde sınıf içerisinde yazma ve konuşma becerilerinin geliştirilmesine de katkı sağlayabilir. Yorum, daha önce de bahsedildiği gibi eleştirel söylem çözümlemesi için oldukça önemlidir ve onun bir parçasıdır. Metinler eleştirel olarak okunduktan sonra öğrencilerden okudukları metin hakkında uzun yorumlar ve değerlendirmeler yazmaları istenebilir. Böylece özellikle yabancı dil eğitimi gören öğrenciler hem yazma hem de düşünme becerilerini eş zamanlı olarak geliştirebilir. Metin okunduktan sonra sınıfta küçük münazara grupları oluşturularak metin hakkında öğrencilerin sözlü olarak tartışmaları istenerek de sözlü iletişim becerilerine katkı sağlanabilir.

BÖLÜM 8

ALMAN GAZETE HABERLERİNİN ÇÖZÜMLEMESİ

Çalışmanın uygulama bölümünü oluşturan bu bölümde Almanya'nın en çok satan "Bild", "Süddeutsche Zeitung", ve "Frankfurter Allgemeine Zeitung" adlı gazetelerinde yer alan "Türkiye 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi" konulu haberleri Teun A. van Dijk'in söylem çözümleme modeli doğrultusunda kapsamlı bir şekilde analiz edilecektir.

8.1. Teun A. van Dijk'in Söylem Çözümleme Modeli

Çözümlemeye başlamadan önce van Dijk'in söylem çözümleme modelini tanıtmak ileride gazeteler üzerinde yapılacak eleştirel söylem analizinin daha kolay anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Van Dijk'in söylem çözümleme modeli metin analizi ile sınırlı değildir. Metin ve konuşmalar arasındaki ilişkiler açıklanmaya çalışılırken, diğer yandan bu metin ve konuşmaların bilişsel, kültürel ve toplumsal bağlamları da ortaya koyulmaya çalışılır. Söylem analizinde sosyo-bilişsel yaklaşımın kurucusu olan van Dijk, ortaya koyduğu söylem çözümleme modeli ile biliş, söylem ve toplum arasında ilişki kurar. Söylemin güce ulaşmak için bir araç olarak kullanılmasına yoğunlaşır. Van Dijk sosyal biliş gibi bir unsurla, sosyal yapı gibi büyük unsurlar arasında bağ kurar. Toplumsal değerler metni üreten gazetecinin bilgilerini etkilemektedir. Van Dijk toplumsal yapının bireyler üzerinde nasıl egemenlik kurduğunu ve toplumdaki güç topluluklarının oluşumlarına yoğunlaşmaktadır. Ayrıca gazetecinin kendi bilişinin ve farkındalığının belirli bir metni nasıl etkileyeceğini analiz etmektedir. Özetlemek gerekirse van Dijk'in söylem çözümleme modeli üç boyuttan oluşmaktadır. Bunlar metin analizi, sosyal biliş ve sosyal yapı analizidir. (Nurfadılâh, 2017 s. 14-15; Yardım & Doğruel, 2019; van Dijk, 1993).

8.1.1. Metin Çözümlemesi

Van Dijk'a göre bir metin birbirini destekleyen çeşitli yapılardan meydana gelmektedir. Van Dijk'ın metin modeli üç genel yapıya ayrılabilir. Bu yapılardan birincisi makro-yapı (tematik yapı) olarak adlandırılabilir. Bu yapı kısaca özetlenirse metnin konusuna bakılarak elde edilen metnin genel anlamını içermektedir. Metnin ikinci yapısı ise üst/süper yapı (şematik yapı) olarak adlandırılabilir. Bu yapı metnin metinsel çerçevesini, metnin parçalarının nasıl haber haline getirildiği ile söylem yapısını ortaya koymaktadır. Üçüncü yapı ise mikro-yapıdır. Bu yapı metinde kullanılan cümle, kelime ve açıklamaların küçük bir bölümünden gözlemlenebilen söylemin anlamını ifade etmektedir. Mikro yapı genellikle kelime ve cümle seçimleri ile onların kullanım şekillerini içermektedir (Syukri, Nur & Karunia, 2020). Bir metnin derinlemesine çözümlenip yorumlanması için metindeki bu üç yapı incelenmelidir. Bu üç yapı metnin hangi özellikleri üzerinde yoğunlaşılacağı hakkında bilgi verip çözümlenmeyi kolaylaştırmaktadır. Bu üç yapı detaylı olarak aşağıdaki gibi açıklanabilir:

- Makro Yapı (Tematik Yapı)

Makro yapılar, söylem etkileşiminin yerel mikro yapılarını ve bunların bilişsel işlemlerini düzenleyen üst düzey anlamsal veya kavramsal yapılarıdır. Makro yapılar ayrıntılardan ziyade söylemin bir bütün olarak büyük parçalarını karakterize etmek için kullanılan bir kavramdır. Makro yapılar metnin konusu, özeti ve sonucu gibi genel anlamların var olduğu kavramları temsil eder. Bir metindeki sözcük ve cümleler söylemin parçalarını oluştururken, metnin konusu söylemin bütününe kapsamaktadır. İnsanların bir konudan bahsederken "Tam olarak ne dediklerini hatırlamıyorum, ama asıl nokta/konu şuydu." gibi ifadeleri ile sıklıkla karşılaşılır. Asıl nokta veya konu konuşulanların en alakalı, önemli ve merkezi yönüdür. Konu, özet ve sonuç yanında metinde yer alan tematik söz ve cümleler, manşetler, kısa açıklamalar, metnin ilk cümlesi, küçük sonuçlar, başlıklar, alt başlıklar ve anahtar kelimeler de makro yapılar kapsamında değerlendirilir. Özellikle başlıklar metnin en önemli konusu hakkında bilgi verir. Haber söylemlerinde okuyucunun metinden bir konu türetmesi için makro stratejiler kullanılır. Bu stratejiler de tematik yapıyı oluşturacak başlık ve haber girişleri gibi önemli metinsel araçlara sahiptir. Bu araçlar sayesinde okuyucu metnin en önemli bilgileri hakkında tahminlerde bulunabilir ve metnin tamamını okumadan, mümkün olan en kısa süre içerisinde ve sınırlı bilgi ile metin bağlamı ve türü hakkında sahip olduğu bilgiler ile metnin konusunu çıkarmaya çalışır. Söylem teorisine göre makro yapılar diğer yapılara göre daha sınırlı bir işleve sahiptir. Çünkü konu veya özet gibi küresel anlam

kavramlarını açıklamak için kullanılırlar. Makro yapılar söylemdeki anlamsal ögelerdir. Makro yapılar teorik olarak söylem, konuşma, eylemler, karmaşık düşünme, koordinasyon, öğrenme, tutum geliştirme ve değiştirme ve bunların bilişsel özellikleri gibi karmaşık ve hiper karmaşık bilgilerle ilgilidir. Makro yapılar uzun belleği harekete geçirir. Kısa belleğin depolama ve işlem kapasitesinin ötesine geçen her bilgi “karmaşık” olarak adlandırılabilir. Bir kelime, kelime öbeği, bir cümle veya tek bir nesne ile çalışıldığında bu elementler yapısal özellikler bağlamında kısa süreli bellek tarafından ele alınırlar. Karmaşık bilgiler için ise uzun süreli bellekte organizasyonlar gereklidir. Makro yapılar, anlamsal bilgi ve bilgi işlemenin daha yüksek ve daha soyut düzeyini temsil eder. Bu yapıların en önemli işlevi karmaşık bilgileri düzenlemektir. Makro yapılar olmadan mikro düzeydeki bilgi birimleri arasında sadece çok sayıda bağlantıdan öteye gidilemez ve uygun anlam ve işleve sahip büyük parçalar oluşturulamaz. Söylemler, konuşmalar ve eylem dizileri makro yapılar sayesinde tutarlı bütünler olarak planlanır ve anlaşılır. Makro yapıların en önemli ikinci işlevi ise karmaşık bilgilerin azaltılmasıdır. Organize edilmiş bilgileri etkili bir şekilde ele alabilmek için, karmaşık bilgilerin azaltılması gereklidir. Makro yapılar azaltılmış veya başka bir deyişle özetlenmiş bilginin temsilleridir. Makro yapıların önemli bir işlevi olan özetlemenin silme, genelleme ve (yeniden) oluşturma gibi yöntemleri bulunmaktadır. Bu üç özetleme yöntemi makro kurallar olarak adlandırılıp, metnin karmaşık ve ayrıntılı anlam yapısını daha basite, genele ve soyuta indirgemeye yardımcı olurlar. Bu makro kurallar örneğin metinden daha küçük ve kısa özetler çıkarmak için birden çok kez kullanılabilir. Böylece bir dizi makro önermeden ve seviyeden oluşan hiyerarşik bir makro yapı ortaya çıkar. Anlamsal bilgiyi düzenleyen ve azaltan makro yapılar bağlantı kurma, temalandırma, yorumlama, üretim, tutarlılık, kontrol ve karmaşık görevlerin yürütülmesinde önemli rol oynarlar (van Dijk, 1980, s. v, 5, 8, 10, 12-15; van Dijk, 1985, s. 69-70, 76-77).

- Süper Yapı (Şematik Yapı)

Süper yapı veya şematik yapı söylemin genel biçimini temsil eder. Süper yapılar için, makro yapısal içeriğin küresel biçimleridir denilebilir. Haber ögeleri geleneksel bir biçime, genel içeriği düzenleyen bir şemaya sahiptir. Bu şema “makrosentaks” olarak adlandırılabilir. Ancak tematik makro yapılarla karıştırılmaması için van Dijk makrosentaks yerine “süper/üst yapı” kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Makro yapılar ile süper yapılar birbiri ile yakından ilişkilidir. Şematik süper yapılar, bir cümlenin sözdiziminin cümlenin anlamını düzenlediği gibi tematik makro yapıları düzenler. Haber konuları, metnin konularının genel

işlevinin ne olduğunu belirleyen ve geleneksel kategorilerden oluşan soyut bir şema ile düzenlenir. Haber söyleminin yerel ve küresel anlamlarından bağımsız olarak, haber söylemi için tipik olan sabit geleneksel bir şeması olduğu varsayılmaktadır. Haberin şematik yapısı haber üretimini kolaylaştırır ve haber temalarının karmaşıklığına bir düzen getirir. Haber metinleri başlık, haber girişi, ana olaylar, bağlam, arka plan bilgileri, sözel tepkiler ve yorumlar gibi geleneksel kategorilerden oluşur. Şemalar metnin türü için sabit, ancak kültürel olarak değişken bir yapıya sahip olabilir. Örneğin bir haber söyleminde atılan manşetlerin formu ve konumu sabittir. Şematik yapılar söz konusu olduğunda sırasıyla cümle ve metinsel birimlerin olası sıralamaları ve hiyerarşik organizasyonları gibi bir dizi biçimsel kategori ele alınır. Haber şemaları geleneksel bir yapıya sahip olduğundan gazeteciler ve okuyanlar tarafından az çok bilinirler. Başlıklar ve haber girişleri haber şemasının önemli kategorileridir. Örneğin haber başlığında veya girişinde kullanılan ilk harfler süper yapının kategorilerinin kullanımına işaret etmektedir. Şemanın ilk kategorisini başlıklar oluşturur. Başlıklar genelde kalın yazı tipiyle öne çıkarılır. Şematik kategorilerin sıralaması metindeki bilgilerin sırasını belirlemektedir. Özetler ve ana başlıklar ilk önce, varsa yorum kısımları da genelde haberin sonunda yer alır. Haber metninin çoğu özetle ile başlayıp ana olay/gelişme ile devam eder. Ana olayın arkasından geçmiş ve bağlam gibi arka plan bilgileri kategorisine rastlanabilir. Arka plan bilgileri ana olayla bağlantılı bilgiler olduklarından ötürü, ana olayı takiben gelmeleri gerektiği varsayılmaktadır. Ancak arka plan gibi bilgilerin sıralaması hakkında katı bir kural yoktur. Bazı kategoriler ile ilgili kurallar oldukça katı ve genel iken, bazı kurallar da kültürden kültüre ve gazeteden gazeteye değişebilir. Genel olarak gazete haberlerinde hiyerarşik bir şema yer alır. Her kategoride yer alan en önemli bilgiler ilk sırada yazılır. Ancak şematik kuralların ve stratejilerin bilişsel bir doğası bulunmaktadır. Sözel tepki, yorum ve sonuç gibi genelde haberin sonunda yer alan şematik kategoriler önceden gelen kategorilerle yeterince alakalı olduğu takdirde haberin önceki konumlarına yerleştirilebilirler. Böylece şematik yapı dönüşüme uğramış olur (van Dijk, 1980, s. v, 108-109; van Dijk 1985, s. 69, 84, 86-87, 91; van Dijk, 1993, s. 114-115). Haber metinlerinde yer alan bilgilerin/kategorilerin diziliş sırası veya aktarılma biçimi ideolojik olabilir. Van Dijk (1993, s. 115) kategorilerin sıralanışının ideolojik olabileceğini Mail gazetesinden örnek bir haberle aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

Mail gazetesinde yer alan “Mendis uçakla gönderilirken, polis protestocuların öfkesiyle karşılaştı.” haber başlığı iki makro önermeyi yani iki konuyu öne çıkarmaktadır.

1. Konu: Mendis'in uçakla sınır dışı edilmesi
2. Konu: Polisin protestocuların öfkesiyle karşı karşıya kalması

Bu iki konu metnin ana bilgilerini özetlemektedir ve gazetenin başlığı bu şekilde atması özellikle bu iki konuya önem verdiğini göstermektedir. Diğer gazeteler muhtemelen başlıklarında Mendis'in sadece sınır dışı edildiğini yazacaktır. Bu gazeteden gazeteye, sahip oldukları ideolojiye göre değişebilecek bir durumdur. Haberin girişi ve ardından gelen cümleler ana olaya (sınır dışı edilme ve protestolar hakkında daha fazla bilginin yer aldığı kategori), arka plan bilgilerine (Mendis'in 13 yıldan beri İngiltere'de yaşadığı bilgisi vb.) ve genel bağlama (sığınmaya dair kilisenin politikaları) dair detaylar verir.

Haberde olayın sosyal ve politik arka planına dair çok az bilgi yer verilirken, göstericiler ve İşçi partisi taraftarları hakkında birçok detay verilmiştir. Bu da Mail gibi sağ kanattan bir gazete için karakteristik bir durumdur. Şemanın tepkiler kategorisine bakıldığında buradaki bilgilerin polislerin alt tabaka/işçi sınıfı hakkında sahip olduğu olumsuz görüşler ile sınırlı tutulduğu görülmektedir. Polislerin bu görüşleri Mail gazetesinin kendi görüşleriyle tutarlılık göstermektedir. Bu durum Mail gazetesinin haberde kullandığı alıntılarda, haber kaynaklarının seçiminde ve bu kaynakların metinde kullanılmasında yanlı bir tutum sergilediğini göstermektedir. Çünkü haberde protestocuların veya Mendis'in yorum ve konuşmalarına yer verilmemiştir. Yorum kategorisine bakıldığında protestocular ve onların işçi partisi destekçilerine dair olumsuz yorumların ve tanımların metin boyunca ve belli aralıklarda devam ettiği görülmüştür. Bu gazete haberi örneği özetlenecek olursa, haberin şematik yapı organizasyonu ve Mail gazetesinin ideolojik pozisyonu tutarlılık göstermektedir.

- Mikro Yapı

Mikro yapılar söylemin fiilen ve doğrudan ifade edilen yapılarıdır. Mikro yapı söylemin yerel anlamını temsil eder. Bilginin genel anlam dışındaki sözcüklerin anlamları, sözcük öbekleri, cümleler, cümleler arasındaki bağlantılar, basit eylemler gibi daha yerel ve basit düzeyde olan yapılar için van Dijk "mikro yapılar" terimini kullanmaktadır. Mikro yapılar, makro kuralların girdisini oluşturmaktadır. Mikro analiz söz konusu olduğunda arka plan, ayrıntılar, amaç/niyet, ön varsayımlar, isimleştirmeler, cümle şekilleri, tutarlılık, zamirler, sözcükler, grafikler, metaforlar, ifadeler, referanslar vb. incelenir. Mikro yapılar anlam bilimsel, söz dizimsel, biçim bilimsel ve retorik açısından incelenir. (Numertayasa, 2017; van Dijk, 1980, s. 30; van Dijk, 1977, s. 4). Mikro analizin amacı genel olarak hem üstü

kapalı hem de açıkça ifade edilen mesajları ortaya koymaktır (Fridolini, 2015). Van Dijk'a göre dil kullanımı, söylem ve sözlü etkileşimler sosyal gücün mikro düzeyine aittir. Egemenlik, sosyal gruplar arasındaki gibi eşitsizlik makro düzeyde bir analize ait terimlerdir. Makro düzey analizi sosyal konulara ve fenomenlere odaklanır. Mikro yapı analizi ise söylem tarafından sağlanan gücü, sözcükler önermeler, ifadeler ve cümle gibi metnin yerel/mikro unsurları aracılığı ile tespit etmenin etkili bir yoludur. Mikro unsurlar yazarlar tarafından okuyucuları yazdıklarına inandırmak için kasıtlı olarak kullanılırlar (Komaruddin, 2014, s. 14, 21). Van Dijk eleştirel söylem çözümlemesinde bağlam modellerinin önemini vurgulamaktadır. Bağlam modelleri tür, konu seçimi, uyum, konuşma eylemleri, stil ve imge gibi metin üretiminin ve anlamının birçok özelliğini kontrol eden zihinsel modellerdir. Makro bağlam, iletişimsel bir olayın meydana geldiği tarihi, kültürel, politik ve sosyal yapıya denk gelirken, mikro bağlam iletişimsel olayın meydana geldiği acil durumun ve etkileşimin özelliklerini gösterir. Van Dijk, mikro bağlamı biliş kavramına göre tanımlar. Mikro bağlam, iletişimsel zihinsel modelin bir biçimidir. Zihinsel modeller olmadan, sosyal yapıların söylemi nasıl etkilediği ve söylemin sosyal yapıdan nasıl etkilendiği açıklanamaz (Ahmadvand, 2011).

Makro yapılar daha önce anlamsal bilgiler oldukları şeklinde bir tanımlama yapılmıştır. Ancak makro yapılar yalnızca söylem, biliş ve etkileşimin mikro yapılarına göre küresel anlam bilgileridir. Farklı söylemler, etkileşim dizileri veya aynı türden bilgiler, bir bütün içindeki anlamsal rolüne bağlı olarak mikro veya makro yapı olarak işlev görebilir (van Dijk, 1980, s. 12). Söylem ilişkileri ve makro yapılar söz konusu olduğunda söz dizimsel, morfolojik yapılar ve yüzeysel cümle yapılarından çok genel anlam yapılarına yoğunlaşılır. Ancak mikro yapısal bağlamda cümlesel anlam bilim ön plana çıkmaktadır. Belirli kategorilere göre analiz edilen cümleler anlamsal olarak yorumlanır. Sözcüklerin, tümcelerin ve cümlelerin kategorisel yapılarına anlamlar atanır. Van Dijk anlam yorumlamayı aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

- Cümlenin anlamı, parçalarının anlamının bir fonksiyonudur.
- Cümle anlamının yapısı, söz dizimsel yapıların bir fonksiyonudur.

Dilbilgisinde anlamlar, dilin her bir sözcüğü ve bazen tümcecikleri ile ilişkilendirilir. Anlamsal yorumlama, sözcük anlamlarına ve anlamsal yapılara dayanarak tüm cümlenin anlamının iyi mi yoksa cümlenin mi anlamlı olduğunu hesaplar. Dilbilimde alışla gelmiş bu

tür anlam yorumlamaları, belli bir niyeti olan yorumlamalar olarak adlandırılabilir. Çünkü ifadelere yorumlama sırasında belli niyetler atanır (van Dijk, 1980, s. 31).

Kişiler, eylemler ve olaylar özellikle seçilmiş bir takım sözdizimsel unsur ile farklı şekillerde temsil edilebilir. Gazeteciler haber metinlerini yazarken kendi ideolojileri, inaçları ve düşünceleri doğrultusunda bazı sözdizimsel unsurları kasıtlı olarak seçer. Mikro yapısal bağlamda haber metni sözdizimsel olarak incelendiğinde, gazeteciler tarafından metinde kullanılan zamirler, cümle şekilleri, bağlaşıklık ve metin tutarlılığı incelenir. Bağlaşıklık dilbilgisel ve sözcüksel olarak ele alınmalıdır. Dilbilgisel bağlaşıklık zamir kullanımları, ikame ve bağlaç kullanımlarını içerirken, sözcüksel bağlaşıklık eş değerlik, sözcük tekrarları, zıtlık, es anlamlılık, hiponim ve eş dizimliği içerir. Söz dizimsel yapılar sözcükler, isimler ve cümleler gibi çeşitli söz dizimsel kategorilere göre analiz edilir. Gazetecilerin sözcük, zamir, tire ve haber cümlelerinde kullanılan cümle biçimlerini kendilerinin belirliyor olması, gazetecinin haber metnindeki gücünü göstermektedir. Gazeteciler haberlerde kullanılan sözcükler, zamirler ve cümle biçimleri üzerinde tam güce sahiptir. Zamir kullanımı, haber cümlesinin belirli çıkarımlar ve hedefler oluşturulabileceği bir manipülasyon biçimi olabilir. Biçimsel olarak incelemede gazetecinin gerçeklere atıfta bulunan çeşitli olası sözcükler arasında hangi sözcükleri seçtiği üzerinde durulur. Biçimsel olarak bir gazeteci, yazdığı haberlerde kendi ideolojisi doğrultusunda aynı anlama sahip birkaç eşdeğer sözcükten birini seçebilir. Gazeteci haber metnindeki olayları soruna bakış açısına göre farklı sözcüklerle anlatabilir. Gazetecinin seçtiği olumsuz kavramlar, okuyucunun olumsuz değerlendirmelerde bulunmasına neden olabilir. Retorik incelemede ise metindeki grafikler, resimler, metaforlar (biçimsel incelemeye de dahil edilebilir), abartılı ifadeler, sayı içeren unsurlar vb. incelenir. Rakamlar, mecazi kullanımlar veya abartılı söyleyişler okuyucu üzerinde daha fazla etki bırakır ve dikkat çeker. Grafikler veya resimler gazetecinin semiyotik yorumunu yansıtabilir. Fotoğraflar belirli bir anın içindeki durumun temsilleridir ve okuyuculara bazı olaylar ile ilgili gerçek bilgiler sağlayabilir. Metnin retorik boyutu metnin tüm yapısı üzerinde etkili olabilir. Çünkü retorik boyut metindeki en önemli unsurları ifade edebilmektedir (Nurfadilah, 2017, s. 25, 30, 31, 62; Rianto, Ermanto & Juita; Syukri, Nur & Karunia, 2020; van Dijk, 1980, s. 30). Van Dijk'in eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında üzerinde durduğu bu karmaşık yapılar, daha kolay anlaşılabilmesi için aşağıdaki tablodaki özetlenebilir:

Tablo 6

van Dijk'ın Metin Çözümleme Modeli

Metinde İncelenen Yapı	İncelenen Genel Yönler	İncelenmesi Gereken Birimler
Makro Yapı (Metnin genel konusunu ifade eder. Metin daha geniş ve soyut bakış açısıyla değerlendirilir.)	Tematik	Başlıklar Manşetler Giriş cümlesi/paragrafı Anahtar sözcükler (mevcut ise) Özet (mevcut ise) Tematik sözcük ve cümleler (mevcut ise)
Süper Yapı (Haber öğelerinin sırasıyla nasıl düzenlendiğini ifade eder. Metnin parçalarının nasıl haber haline getirildiğini ortaya koyar.)	Şema	Giriş (Başlık, Özet, Giriş Paragrafı) İçerik/Gelişme Kapanış/Sonuç
Mikro Yapı Söylemin fiilen ve doğrudan ifade edilen yapılarını temsil eder. Yerel ve basit düzeydeki unsurları (sözcük, cümle, zamir, isim vb.) kapsar.	Anlam (Metinde anlatılanlar ne anlama geliyor?) Sözdizimi (Metindeki öğeler nasıl bir araya geldi? Anlatılmak istenenler nasıl meydana getirildi?) Biçem (Metindeki sözcük seçimi nasıldır?) Retorik (Anlatılanlar hangi yol ve tekniklerle aktarıldı?)	Arka Plan- Ayrıntılar- Ön varsayımlar- Niyet- Amaç Cümle şekli- Bağdaşıklık- Bağlaşıklık (Dilbilgisel+Sözcüksel)- Referanslar- Tutarlılık- İsimleştirmeler- Cümleler- Sözcükler- Önergeler- Zamirler Sözcük Seçimleri Görsel Unsurlar- Metaforlar- İfadeler- Dil stili (ör. abartmalar), Etkilemeler- Değişler- Sayılar

8.1.2. Sosyo-Bilişsel Çözümleme

Söylem hem belirli bir dil kullanım biçimi hem de sosyal bir etkileşim biçimidir. Söylem analizinde cümlenin dilbilgisel yapısından çok, cümle ötesi fenomenlere odaklanılır. Elbette açıkça söylenen sözcükler ve cümleler söylemin ayrılmaz parçalarıdır. Ancak söylemin anlamı bilişsel bir yapıdır ve sosyo-bilişsel açıdan değerlendirilmelidir. Çünkü söylem doğrudan gözlemlenemez ve dil kullanıcılarının zihinleri tarafından yorumlanan anlam yapılarıdır. Düşünceler olmadan konuşma veya bir metin anlamsızdır. Bu sebeple söylem sadece sözlü veya sözlü olmayan dilsel özellikleri ve sosyal etkileşim eylemlerini değil, aynı zamanda anlatım sırasında yer alan bilişsel temsil ve stratejileri de içerir. Sosyal biliş, metnin üreticisi tarafından nasıl üretilebileceğini tartışır. Her metnin kendi yazarına göre bir anlamı mevcuttur. Sosyo-bilişsel bağlamda çözümleme yapıldığında metindeki okuyucuyu ikna etmeye çalışan mesajlar, belli bir izlenim oluşturma stratejileri, atıflar ile ilgili açıklayıcı ifadeler vb. incelenir. Grup ve toplulukların başkaları ile paylaştıkları inançları veya özel temsilleri, tavırları, değerler, normlar ve ideolojileri sosyal biliş çerçevesinde değerlendirilir (Nurfadılâh, 2017, s. 32, 63-64; van Dijk, 1989, s. 178-179; van Dijk, 2009, s. viii). Anlatılanlardan yola çıkarak özetlemek gerekirse, gazete metinlerinin sosyo-bilişsel çözümlemesinin amacının özellikle gazetecinin niyetini, amacını ve ideolojisini ortaya çıkarmak olduğu söylenebilir.

8.1.3. Sosyal Bağlam/Yapı Çözümlemesi

Van Dijk'ın bağlam tanımına göre, bağlam iletişimsel olayların sözlü olmayan sosyal ve durumsal yönleridir. Dil kullanımının ilgili ortamı olarak tanımlanan bağlamlar, iletişimde yer alan katılımcılar farkında olsun veya olmasın söylemin üretimini, yapılarını ve anlaşılmasını etkileyebilecek çeşitli düzeylerde sosyal durumların birçok özelliğini içerebilir. İletişimsel durumların özelliklerini yorumlayan bağlam modelleri, dil kullanımının sosyal, kişisel ve durumsal olarak nasıl ve neden değişken olduğunu açıklar. Bağlamın dil kullanımını nasıl kontrol ettiğini analiz etmek oldukça önemlidir. Van Dijk'ın bağlam teorisine göre toplum ve söylem arasındaki ilişki dolaylıdır. İletişime katılanlar tarafından toplum ve söylem arasındaki ilişki yapılandırılmakta ve güncellenmektedir. Toplum ve söylem arasındaki bu ilişki sosyal temelli olsa da öznel bir yapıya sahiptir. Sosyal durumlar ve söylem arasında doğrudan bir ilişki olsaydı, muhtemelen aynı sosyal durum içerisindeki tüm insanlar aynı şekilde konuşurdu. Bağlamın sosyal etkisi ne olursa olsun,

öznelidir. Başka bir deyişle her söylem benzersizdir. Bağlam çözümlemesi yapılırken kültürel farklılıklarda hesaba katılmalıdır. Çünkü bir topluma veya kültüre ait bir durum başka bir toplumda daha farklı şekilde olabilir. Sosyal bağlam/yapı analizinde temel olarak, metnin okuyucular veya katılımcılar tarafından nasıl üretilebileceği/anlamlandırılacağı incelenir. Bunun yanında sosyal yapı/bağlam analizi güç, erişim, sosyal durum ve arka plan bilgileri gibi unsurların incelenmesi de kapsar. Ancak van Dijk sosyal yapı çözümlemesi konseptine göre, sosyal bağlam analizinin iki temel noktası “güç” ve “erişim” dir. Dil sosyal hiyerarşik yapı içindeki güç farklılıkları için bir araçtır. Van Dijk söylem analizi her zaman güç ve erişim arasındaki ilişkiyi tartışır. Güç, toplumdaki bireylere istediklerine erişim imkânı sağlar. Söylem toplumun bir parçasıdır. Bu yüzden metin incelemesi yapılırken söylemin toplum tarafından nasıl üretildiği ve inşa edildiği incelenerek metinler arası analiz yapmak gereklidir (Nurfadilah, 2017, s. 34, 36, 68; van Dijk, 2009, s. vii-viii, x, 4-5).

8.2. Alman Gazetelerindeki Haberlerin Çözümlemesi

Bu başlık altında Almanya'nın önde gelen gazeteleri “Bild”, “Süddeutsche Zeitung” ve “Frankfurter Allgemeine Zeitung” van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında incelenecektir. İstatiksel verilere göre 2020 yılının dördüncü çeyreğinde Bild gazetesi yaklaşık olarak 1,2 milyon kopya satışı ile Almanya'nın en yüksek tirajlı ulusal günlük gazetesi olmuştur. Bild gazetesi sadece Almanya'nın en çok satan gazetesi değil, ayrıca Avrupa'nın da en çok satan gazetesi konumuna sahiptir. Bild gazetesinden sonra ikinci ve üçüncü sırada Süddeutsche Zeitung ve Frankfurter Allgemeine Zeitung gazeteleri yer almaktadır (Bild, 2020; Weidenbach, 2021).

8.2.1. Bild Gazete Haberlerinin Çözümlemesi

İncelemeye öncelikle Bild gazetesinin Türkiye'de 24 Haziran 2018 yılında gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimini konu edinen haberleri ile başlanacaktır. Haber metin çözümlemesi, sosyo-bilişsel ve sosyal bağlam olmak üzere 3 farklı açıdan incelenecektir. Böylece van Dijk'ın üç boyuttan oluşan söylem çözümleme modeli habere uygulanmış olacaktır.

- Metin Çözümlemesi

Bild gazetesinin incelenmek üzere seçilmiş 23.06.2018 tarihli ve yazarı belirtilmemiş haberinin (bkz. <https://www.bild.de/politik/ausland/tuerkei/tuerkei-wahl-wie-fair-spielt-erdogan-56096946.bild.html>) metinsel (makro-süper-mikro yapı) çözümlemesi aşağıdaki şekildedir:

Şekil 5. Bild Gazetesi Birinci Haber Başlığı. Bild (2018). <https://m.bild.de/politik/ausland/tuerkei/tuerkei-wahl-wie-fair-spielt-erdogan-56096946.bildMobile.html>

Tablo 7

Haber 1 Makro Yapı Çözümlemesi

M	Üst Başlık: “Türken wählen am Sonntag.”
A	
K	
R	Başlık: “Wie fair spielt Präsident Erdoğan? “
O	
Y	Konu Alt Başlıklar: „Wahlgesetz geändert, Zehntausende Syrer eingebürgert, Wahlbeobachter an Einreise gehindert“.
A	
P	
I	Diğer Başlıklar: Ausnahmezustand, Wahlkampf und Medien, Geändertes Wahlgesetz, Syrer eingebürgert, Gewalt, Vorkehrungen gegen Wahlbetrug

Başlıklara bakıldığında gazete özellikle iki ana konuyu öne çıkarmaktadır. Bunlardan birincisi “Türkiye’de seçim olduğu” ve ikincisi de “Türkiye’de yapılacak seçimin şaibeli olacağıdır”. Metnin başlıklarına bakılarak metnin bu iki ana konu etrafında döneceği belli olmaktadır.

Tablo 8

Haber 1 Süper Yapı Çözümlemesi

	Başlık+ Giriş
	„Wie fair spielt Präsident Erdoğan?“
	„Wahlgesetzt geändert, Zehntausende Syrer eingebürgert, Wahlbeobachter an Einreise gehindert“
S	“Nach dem Verfassungsreferendum vom April 2017 musste die türkische Regierung harte Kritik einstecken. Internationale Wahlbeobachter sahen die Opposition im Wahlkampf benachteiligt. Sie kritisierten, die Bevölkerung sei nicht ausreichend informiert worden und bemängelten Unregelmäßigkeiten im Wahlablauf. Die Opposition erhob Manipulationsvorwürfe.”
Ü	“Und die Wahlen am Sonntag? Die türkische Regierung versichert, dass sie fair ablaufen werden. Kritiker bezweifeln das. Spielt Recep Tayyip Erdogan doch mit gezinkten Karten?”
P	
E	
R	Gelişme
Şema	“Erst im Mai hatte der UN-Hochkommissar für Menschenrechte, Said Raad al-Hussein, bemängelt, dass in einem Umfeld, in dem von der Regierungslinie abweichende Meinungen hart bestraft würden, „glaubwürdige“ Wahlen „schwer vorstellbar“ seien.”
Y	
A	
P	
I	“Unter anderem sollen Stimmzettel, die zuvor als ungültig eingestuft wurden, nun zählen – etwa dann, wenn der Stempel der Wahlkommission auf Kuverts und Stimmzetteln fehlt. Kritiker sagen, dass damit eine wichtige Schutzvorkehrung gegen Wahlbetrug weggefallen sei.”
	Sonuç
	“Die Organisation für Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa (OSZE) und die Parlamentarische Versammlung des Europarates entsendet eine kleinere Zahl internationaler Wahlbeobachter in die Türkei.”
	“Dem Linken-Bundestagsabgeordneten Andrej Hunko und dem schwedischen Parlamentarier Amin Jabar verweigerte die Regierung in Ankara die Einreise als OSZE-Wahlbeobachter.”

-Giriş

Girişte özet niteliğinde arka plan bilgilerine verilmiştir. Verilen bilgiler seçimdeki manipülasyon iddiasını desteklemeye yöneliktir. Yazar başka kaynaklara başvurarak kendi manipülasyon iddiasını desteklemeye çalışmaktadır.

-Gelişme

Gelişme bölümü büyük oranda arka plan bilgilerinden meydana gelmektedir. Tablodaki seçilmiş haber kesitleri haberin gelişme bölümünde yazar tarafından koyu renkle yazılarak dikkatin onlara kayması istenmiştir. Bu kesitler hem açık hem de net bir şekilde belli olmayan kaynakların Türkiye'deki seçimlerin adil olmayacağı görüşlerini içermektedir. Yazar açık sözlerle belirtmediği adil olmayan seçim görüşünü kaynak göstererek gelişme bölümünde de kanıtlamaya çalışmaktadır.

-Sonuç

Sonuç bölümünde Avrupa'dan Türkiye'ye daha az sayıda seçim gözlemcisi gönderileceği belirtilmektedir. Haberin sonunda koyu harflerle Almanya ve İsveç'ten gözlemcilerin Ankara hükümeti tarafından engellendiğine yer verilmiştir.

Haberde açık bir kişisel yorum veya ana olay bulunmamaktadır. Haberde seçimlerin adil olacağı yönünde görüş bildiren bir kaynak habere eklenmemiştir. Tüm kaynaklar haber yazarının görüşünü destekleyecek şekilde seçilmiştir. Tüm haber şeması giriş gelişme ve sonuç olarak Türkiye'deki seçimin adil olmayacağını kanıtlamaya yöneliktir. Haberin şematik yapısı arka plan bilgileri ile şekillendirilmiştir. Bild'in bu haberi tipik gazete haber şeması olan özet, ana olay, arka plan bilgileri, bağlam ve sonuç şeklinde bir yapıya çok fazla sahip değildir.

Tablo 9

Haber 1 Mikro Yapı Çözümlemesi

Anlam	<p style="text-align: center;">Arka plan</p> <p>“Anfang des Jahres wurde auf Vorschlag von Erdogans AKP das Wahlgesetz geändert...”, “In den letzten Monaten lies Erdogan Zehntausende geflüchteten Syrer einbürgern.”</p> <p style="text-align: center;">Ayrıntılar</p> <p>“Bei der öffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalt TRT bekam Erdogan 181 Stunden und acht Minuten Sendezeit, Muharrem Ince (CHP) 15 Stunden, Meral Aksener (IYI Parti) drei Stunden und 38 Minuten und Selahattin Demirtas (HDP) 32 Minuten.”</p> <p>“Nicht nur die HDP wurde zum Ziel: Im Mai griffen Unbekannte zudem einen Wahlkampfstand der oppositionellen Iyi-Partei mit Messern und Schlagstöcken an, nach Parteiangaben wurden fünf Anhänger verletzt.”</p> <p style="text-align: center;">Ön varsayımlar</p> <p>“Vermutet wird, dass sie Geflohenen Erdogan bei der Wahl ihre Dankbarkeit zeigen werden.”</p>
M İ K R O Y A P I	<p style="text-align: center;">Etken/Edilgen Cümleler</p> <p>Söz- dizimi</p> <p>“Anfang des Jahres wurde auf Vorschlag von Erdogans AKP das Wahlgesetz geändert.”</p> <p>“In den letzten Monaten lies Erdogan Zehntausende geflüchteten Syrer einbürgern.”</p> <p style="text-align: center;">Referanslar</p> <p>“Die pro-kurdische Oppositionspartei HDP..., “</p> <p>“Ministerpräsident Binali Yildirim bestätigte in der Zeitung „Hürriyet“, rund 30 000 Syrer könnten am Sonntag ihre Stimme abgeben. Sie hätten bereits die türkische Staatsbürgerschaft erhalten.”</p> <p>“Erst im Mai hatte der UN-Hochkommissar für Menschenrechte, Said Raad al-Hussein, bemängelt”</p> <p>“Viele Oppositionspolitiker, darunter der pro-kurdische Präsidentschaftskandidat Selahattin Demirtas, sitzen in U-Haft”</p> <p>“Staatspräsident Erdogan hat ...”</p> <p style="text-align: center;">Tutarlılık+ Bağdaşıklık+ Bağlaşıklık</p> <p>“Unter anderem sollen Stimmzettel, die zuvor als ungültig eingestuft wurden, nun zählen – etwa dann, wenn der Stempel der Wahlkommission auf Kuverts und Stimmzetteln fehlt. Kritiker sagen, dass damit eine wichtige Schutzvorkehrung gegen Wahlbetrug weggefallen sei”.</p>
Biçem	<p>“Ein Großteil der Medien in der Türkei stehen unter direkter oder indirekter Kontrolle der Regierung und geben der Opposition wenig Raum.</p> <p>„... glaubwürdige“ Wahlen „schwer vorstellbar“ seien.”</p> <p>“Nicht nur die HDP wurde zum Ziel:...”</p> <p>“Spielt Recep Tayyip Erdogan doch mit gezinkten Karten?”</p> <p>“Wie fair spielt Präsident Erdogan?”</p>
Retorik	<p>“Spielt Recep Tayyip Erdogan doch mit gezinkten Karten?”</p> <p>“Die pro-kurdische Oppositionspartei HDP hat seit Ende April mehr als hundert Behinderungen im Wahlkampf registriert.”</p> <p>“Mehr als 200 HDP-Anhänger seien festgenommen worden.”</p> <p>“...rund 30 000 Syrer könnten am Sonntag ihre Stimme abgeben.”</p>

-Anlam

Mikro yapı bağlamında anlamsal bir analiz yapılacak olursa öncelikle gazete haberinin arka plan bilgilerine, verilen ayrıntılara ve haberdeki ön varsayımlara bakılması gerekmektedir. Bu haberin yukarıdaki tabloda gösterilen arka plan bilgisine bakıldığında seçim öncesi iktidar partinin seçim yasasını değiştirdiğine dikkat çekilmektedir. Bunu belirtirken de “Erdoğan’ın AKP’si” şeklinde bir tabir kullanılmıştır. Burada özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan’a vurgu yapılmaktadır. Ayrıntılar bölümünde ise Türkiye’deki siyasilere televizyonda kaç saat ve kaç dakika demeç verdikleri gibi ince ayrıntılara değinilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan yine en başta yazılarak, en uzun süre demeçler verenin o olduğuna dikkat çekilmiştir. Ön varsayımlara bakıldığında da Suriyelilerin Türk vatandaşı yapıldığı ve seçimde buna karşılık olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan’a oy verecekleri öne sürülmüştür. Yine burada da okuyucuya Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkında olumsuz ve yeni düşünceler empoze edilmeye çalışılmıştır. Tüm bunlarla gazetecinin okuyucuya vermek istediği mesaj, Türkiye’deki iktidar partisi Ak Parti’nin ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın seçimi kazanmak için bir süredir adil olmayan girişimlerde bulunduğuudur. Bunlardan açıkça Bild gazete yazarının Ak Parti ve özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan karşıtı olduğu anlaşılmaktadır.

-Sözdizim

Sözdizimsel inceleme söz konusu olduğunda öncelikle cümle yapılarını incelemek gerekmektedir. Cümle yapıları içerisinde bir takım ideolojik amaçlar yer alabilir. Yukarıdaki tabloda verilen cümle örneklerine bakıldığında haber metninde edilgen çatılı cümleler kullanıldığı görülmektedir. Bilindiği üzere edilgen çatılı cümlelerde işi yapan özne önemli değildir. Önemli olan öznenin gerçekleştirdiği eylemdir. Çoğu edilgen cümlelerde özne dahi kullanılmazken haber yazarı “Yılın başında Erdoğan’ın AKP’sinin önerisiyle seçim yasası değiştirildi.” diyerek özneyi özellikle belirtmiştir. Çünkü yazar okuyucuya yapılan eylem kadar, onu yapanın da önemli olduğu mesajını vermeye çalışmaktadır. Yazar için bu olayda özne en az olay kadar önemlidir. Yazar “Erdoğan’ın AKP’si” diyerek Ak Parti’den çok Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. İkinci cümlede ise yazar “Geçen aylarda Erdoğan on binlerce mülteci Suriyeliye vatandaşlık vermiştir.” şeklinde bir etken cümle yapısı kullanmıştır. Yine bu cümlede de esas vurguyu Cumhurbaşkanı Erdoğan’a yapmaktadır. Çünkü “On binlerce Suriyeli vatandaş yapılmıştır.” demek yerine etken cümle kullanarak özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın vatandaş yaptığını belirtmiştir. Özetle Cumhurbaşkanı Erdoğan söz konusu olduğunda yazar etken

cümle kullanmakta, edilgen cümle kullandığında ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı özellikle belirtmektedir. Bu da yine yazarın hedefinde özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın olduğunu göstermektedir.

Geleneksel olarak dilbilim alanında referans bir şeyin sözlük anlamının doğru şekilde ifade edilmesi ile ilgili iken, söylem çözümlemesi söz konusu olduğunda referansın doğru konumlandırılmasından çok, başarılı referans kullanımı önemlidir. Başarılı referans kullanımı ile kastedilen ise okuyucunun hem sözdizimsel hem de anlamsal olarak eş referansı (co-reference) anlayabilmesini sağlamaktır (Nurfadilah, 2017, s. 27). Tablodaki örnek cümlelere bakıldığında yazar genelde özel isim referansları kullanmayı seçmiştir. İkinci cümlede kullanılan zamir referanslar “ihre” ve “sie” hem sözdizimsel hem de anlamsal olarak doğru konumlandırılmıştır.

Tutarlılık söz konusu olduğunda öncelikle yan cümleler, bağlaçlar ve benzeri yapılar bakmak gereklidir. Tablodaki örnek cümleye bakıldığında bir cümlenin içerisinde birçok bağlayıcı ve açıklayıcı yapı kullanmıştır. Örneğin cümlenin başında diğer şeylerin yanı sıra anlamında “unter anderem” zarfı, “die zuvor als ungültig eingestuft wurden” ilgi yan tümceciği, “nun” zaman zarfı, “wenn” koşul cümlesi “dass” ki bağlacı kullanılmıştır. Bu dilbilgisel yapılar öylesine cümle içerisinde kullanılmamıştır. Yazar kendi düşüncesini doğru şekilde iletebilmek için tutarlı, bağdaşık ve bağlaşık cümleler kurabilmelidir. Bu yazar da kendi düşüncelerini istediği şekilde aktarabilmek için ideolojisi ile tutarlı, bağdaşık ve bağlaşık cümleler kurmuştur. Bahsi geçen dilbilgisel unsurların anlamları ve işlevleri yorumlanırsa “unter anderem” zarfını yazar okuyucuya “sadece bu değil daha çok şey var” mesajı vermek için kullanmıştır. İlgi yan tümceciğini ise özellikle geçmişte farklı olan bir durumun artık değiştiğini özellikle vurgulamak için kullanmıştır. Yani önceden sayılmayan oy pusulaları artık bu seçimde sayılacak, esas olarak önceden sayılmadıklarına vurgu yapmaktadır. Yazarın nun/şimdi zaman zarfını kullanmasının amacı da geçmiş ve şimdi arasında yaşanan değişikliklere vurgu yapmak istemesidir. Wenn/eğer bağlacı da gelecekte meydana gelecek eyleme vurgu yapmaktadır. Son olarak “dass/ki”, cümlenin öznesi olan “Kritiker/Eleştirmenler” in ne söylediklerini açıklamak için açıklayıcı cümle olarak kullanılmıştır.

-Biçem

Haber metni biçimsel açıdan incelenecek olursa birinci cümle “Türkiye'deki medyanın çoğu, doğrudan veya dolaylı olarak hükümetin kontrolü altındadır ve medyada muhalefete

çok az yer verilmektedir” oldukça keskin, suçlayıcı ve eleştireldir. İkinci örnek cümle kesiti “inandırıcı seçim hayal etmek zor” yine oldukça olumsuz bir üsluptur. Hayal etmek zor özellikle vurgulanmak için tırnak içinde yazılmıştır. Üçüncü kesit ise “Hedef sadece HDP değil” HDP’yi mağdur iktidarı kötü göstermeye çalışan bir üsluptur. Son iki örnek cümle ise soru cümlesidir. Birinci cümle “Recep Tayyip Erdoğan hileli kartlarla mı oynuyor?” ikinci soru cümlesi “Başkan Erdoğan ne kadar adil oynuyor?” okuyucunun kafasında soru işaretleri oluşturabilecek niteliktedir. Yazar burada şüpheli bir üslup kullanmıştır. Ayrıca haberin tamamında en çok geçen isim “Erdoğan” olmuştur. Haberde en çok bahsi geçen siyasi parti ise “HDP” olmuştur. Bunu daha sonra “AKP” takip etmektedir.

-Retorik

Haber metninde retorik unsurlar bağlamında değerlendirilecek birçok unsur bulunmaktadır. Ancak yukarıdaki tabloda birkaç örnek seçilmiştir. Birinci örnek cümle “Erdoğan hileli kartlarla mı oynuyor?” metafor içermektedir. Metaforlar ilgi çeken ifadelerdir. Bu cümledeki “hileli kartlarla oynamak” bir metafor örneğidir. Metaforlar dışında haber metninde abartılı ifadeler de yer verilmiştir. Örneğin “Kürt yanlısı muhalefet partisi HDP, Nisan sonundan bu yana yüzden fazla engelle karşılaştı.” Bu cümledeki “yüzden fazla engel” abartılı bir ifade olarak kabul edilebilir. Abartılı ifadelerin yanında metnin birçok yerinde rakamsal veri kullanımı da rastlanmaktadır. Örneğin “200’den fazla HDP destekçisi tutuklandı.” cümlesi “HDP’li destekçiler tutuklandı.” şeklinde de aktarılabilirdi. Ancak yazar “200’den fazla” ifadesini kullanarak cümleyi daha etkileyici bir biçime sokmak istemiştir. Bir başka örnek cümle ise “... yaklaşık 30,000 Suriyeli pazar günü oy kullanabilir.” cümlesidir. Yine cümleyi daha etkili bir şekilde aktarmak için rakamsal veri kullanılmıştır. Metinde kullanılan metaforlar, abartmalar ve rakamsal veriler daha önceden de bahsedildiği gibi cümleleri daha etkileyici hale getirerek okuyucu üzerinde daha fazla tesir yaratmak için kullanılabilir.

- Sosyobilişsel Çözümleme

Daha önce birçok kez bir metnin onu yazan yazarın inançları, düşünceleri ve ideolojileri doğrultusunda şekillendiğine değinilmiştir. Sosyobilişsel çözümleme ile “Wie fair spielt Erdoğan?” başlıklı Bild gazetesi haberi yazarının ideolojisi ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Daha önce yapılan metin analizi haber yazarının düşünce ve ideolojisi hakkında birçok ipucu vermektedir. Tematik inceleme ile haberin genel konusu Türkiye’de seçim ve seçimde hileli davranışlar olarak belirlemiştir. Yazar daha okuyucu haberi okumaya başlamadan

Türkiye’de seçim usulsüzlükleri olacağı ve Erdoğan’ın bununla çok yakından ilgisi olduğu düşüncesini okuyucuya zaten “Erdoğan ne kadar adil oynuyor?” başlığı ile empoze etmektedir. Haberde geçmişte yaşanan olaylara sürekli yer verilmesi ve yazarın kendi düşüncesine sahip kaynakların görüşlerine yer vererek haberi oluşturması, kendi ideolojik düşüncelerine dayanak göstermeye çalışmasından kaynaklanmaktadır. Yazar Ak Parti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan bahsederken eleştirel, suçlayıcı ve olumsuz bir üslup kullanmaktadır. Tüm bunlar yazarın ideolojik olarak Türkiye’deki iktidar partisini desteklemediği ve en başta Cumhurbaşkanı Erdoğan karşıtı olduğunu göstermektedir. Yazarın Türkiye’deki seçimleri Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın kazanmasını istemediği söylenebilir. Yazar açık açık söylemese de muhalefet partilerinden HDP’yi desteklediği anlaşılmaktadır. Bu fikre haberinde en çok HDP partisinden bahsetmesi ve sürekli HDP’yi mağdur göstermesi dayanak olarak gösterilebilir. Yazarın bununla vermek istediği diğer bir mesaj “ben mağdurun yanındayım” olabilir.

- Sosyal Bağlam Çözümlemesi

Sosyal bağlam çözümlemesi ile haber söyleminin oluşumunda toplumsal ve sosyal olayların rolü ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu yüzden geçmişte olan toplumsal ve sosyal olaylara bakılacaktır. Sosyal bağlam analizinin en önemli noktalarından birisi de daha önce bahsedildiği gibi metinler arası analiz yapılmasıdır. Bu yüzden Bild gazetesinin önceki birkaç haberi kısaca incelenecektir. İlk olarak Julia Göb’ün 07.06.2018 tarihli “Erdoğan ist ein Diktator/Erdoğan bir diktatördür” haberine bakılırsa, yazarın hedefinde yine Cumhurbaşkanı Erdoğan bulunmaktadır. Ayrıca haberin başlığı oldukça olumsuz bir üslup içermektedir. Yazar haberinde Almanya’daki Türklerin Türkiye’deki seçimler için oy kullanacağını ve Almanya’daki Türklerin Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı desteklediğini aktarmaktadır. Yazar bu durumdan hoşnut olmadığını hissettirmektedir. 02. 05. 2017 tarihli “Können wir in ERDOGANistan noch Urlaub machen? / Hala ERDOĞANistanda tatil yapabilir miyiz?” adlı yazarı belirtilmemiş haberde benzer şekilde Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkında olumsuz aktarım yapılmıştır. Haber özetlenirse yazar Türkiye’deki anayasa referandumunu Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın kazandığını ve böylece gücünün arttığını aktarmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın güç kazandığı düşüncesini ise yazar Türkiye’nin otokrasiye doğru gittiği ve tek adam tarafından yönetileceği şeklinde yorumlamıştır. Geçmişte Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkında yazılmış bu olumsuz haberler, çözümleme için seçilen haberin söylemlerinin oluşumunda etkili olmuş olabilir. Bunun dışında

Cumhurbaşkanı Erdoğan ile ilgili olumsuz söylemlerin oluşumunda 2016 yılında başlayıp 2017 yılında zirve yapan Almanya-Türkiye siyasi krizi büyük bir rol oynamış olabilir. Bu siyasi krize Almanya'nı sözde Ermeni soykırımı tasarısını kabul etmesi, İncirlik ve Böhmermann krizi, Almanya hükümetinin Türk hükümetinin Almanya'da gerçekleştireceği referandum etkinliklerini iptal etmesi, Alman hükümetine Nazi benzetmesi yapılması, Türkiye'deki bazı Alman vatandaşlarını tutuklanması gibi örnekler verilebilir.

Bild gazetesinin 24.06.2018 tarihli, Sinan Şenyurt, Anne Merholz ve Florian Kain tarafından kaleme alınan diğer bir haberinin (bkz. <https://m.bild.de/politik/ausland/recep-tayyip-erdogan/wahlen-tuerkei-56106270.bildMobile.html>) çözümlemesi aşağıdaki gibidir:

- Metin Çözümlemesi

Şekil 6. Bild Gazetesi İkinci Haber Başlığı. Şenyurt, S., Merholz, A. & Kain, F. (2018). <https://www.bild.de/politik/ausland/recep-tayyip-erdogan/wahlen-tuerkei-56106270.bild.html>

Tablo 10

Haber 2 Makro Yapı Çözümlemesi

M	Üst Başlık: “Präsidenten-Wahl in der Türkei”
A	Başlık: “Erdogan lässt sich feiern wie ein Popstar”
K	
R	
O	Alt Başlıklar: “Sieg mit absoluter Mehrheit- Auch im Parlament reicht es für die AKP- Opposition warnt vor ‘Ein-Mann-Herrschaft’ ”
Y	
A	
P	Giriş cümlesi/Spot: “Hupende Autokorsos, jubelnde Menschenmassen, Feuerwerk – mit einer riesigen Show der Erdogan-Anhänger ist die Präsidentschaftswahl in der Türkei in der Nacht zu Ende gegangen.”
I	

Makro yapısal olarak başlıklara bakıldığında haberin temel konusunun Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın başkanlık seçimini kazanması olduğu söylenebilir.

Tablo 11

Haber 2 Süper Yapı Çözümlemesi

S
Ü
P
E
R

Şema
Y
A
P
I

Başlık+ Giriş

“Erdoğan lässt sich feiern wie ein Popstar”

“Sieg mit absoluter Mehrheit-Auch im Parlament reicht es für die AKP- Opposition warnt vor Ein-Mann-Herrschaft “

“Hupende Autokorsos, jubelnde Menschenmassen, Feuerwerk – mit einer riesigen Show der Erdogan-Anhänger ist die Präsidentschaftswahl in der Türkei in der Nacht zu Ende gegangen.”

“Das von seiner AKP angeführte Parteien-Bündnis errang der staatlichen Nachrichtenagentur Anadolu zufolge am Sonntag außerdem die absolute Mehrheit der Sitze in der Nationalversammlung.”

Gelişme

“Doch Erdogans Triumph sehen längst nicht alle positiv, Experten und die Opposition warnen vor einer „Ein-Mann-Herrschaft.”

“Denn: Mit den Wahlen wurde die Einführung des von Erdogan angestrebten Präsidialsystems abgeschlossen. Das Amt des Ministerpräsidenten wird abgeschafft. Stattdessen wird der Präsident künftig Staats- und Regierungschef sein und mit weitreichenden Vollmachten ausgestattet werden.”

“Die staatliche Nachrichtenagentur Anadolu meldete, nach Auszählung von mehr als 99 Prozent der Stimmen bei der Präsidentenwahl komme Erdogan auf 52,55 Prozent.”

Şema

“Der Kandidat der größten Oppositionspartei CHP, Muharrem Ince, landete demnach mit 30,67 Prozent auf Platz zwei. Auch die „Plattform für faire Wahlen“ aus Wahlbeobachtern der Opposition sah Erdogan nach Auszählung von mehr als 96 Prozent der Stimmen bei 52,56 Prozent. Ince kam dort auf 31,34 Prozent. Ince wollte sich erst am Montagmittag zum Ausgang der Wahl äußern.”

“Die SPD-Bundestagsabgeordnete Kirsten Lüthmann, die als eine von vier Bundestagsabgeordneten die offizielle OSZE-Wahlbeobachtermission in der Türkei unterstützt, berichtete gegenüber BILD von Problemen mit der örtlichen Polizei, die die OSZE-Mitarbeiter in der südöstlichen Stadt Diyarbakir zunächst nicht in die Wahllokale lassen wollten.”

“Wahlbeobachter meldeten besonders in der Südosttürkei Unregelmäßigkeiten. Drei deutsche Mitarbeiter einer Nichtregierungsorganisation, die die Präsidentschaftswahl beobachten wollten, sind in der Türkei festgenommen wurden. Wie BILD erfuhr, sollen auch drei französische NGO-Mitarbeiter festgesetzt worden sein. Aus dem Auswärtigen Amt hieß es dazu: „Der Fall ist dem Auswärtigen Amt bekannt. Wir stehen in Kontakt.”

Sonuç

“In Berlin gab es am Sonntagabend einen Autokorso mit rund hundert Fahrzeugen durch die westliche Innenstadt, wie ein Polizeisprecher sagte. 200 Menschen nahmen demnach daran teil. Der reguläre Verkehr musste teilweise umgeleitet werden, Zwischenfälle gab es aber nicht.” “In Duisburg feierten Erdogan-Anhänger in der Nacht zum Montag ...”

-Giriş

Giriş bölümünde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçimi kazandığı ve bunun Ak Parti taraftarları tarafından coşkuyla kutlandığına dikkat çekilmektedir. Bunun yanında Ak Parti liderliğindeki parti ittifakının meclisteki salt çoğunluğu kazandığı gibi özet niteliğinde bilgiler aktarılmıştır. Giriş bölümünün temel şema yapısına uygun olduğu söylenebilir.

-Gelişme

Gelişme bölümünde ise yazarlar ana olaya geçmeden “Erdoğan'ın zaferine herkes olumlu bakmıyor, uzmanlar ve muhalefet tek adam yönetimine karşı uyarıda bulunuyor.” şeklinde bir ifade kullanmışlardır. Seçimin olası sonuçları arasında sayılabilecek bu varsayım, sonuç bölümünde değil, gelişme bölümünün en başında verilmiştir. Daha öncede bahsedildiği gibi genelde bir haber metninde en önemli görülen bilgiler haberin ilk bölümlerine yerleştirilir. Buradan da yazarın tüm olaylar arasında en çok bu kesite dikkat çekmeye çalıştığı söylenebilir. Zaten başlıkta da “Ein-Mann-Herrschaft/Tek -Adam-Yönetimi” gibi bir ifadeyi tırnak içine alarak belirtmesi, haber yazarlarının bu konuya özellikle dikkat çekmek istediklerinin bir göstergesidir. Haberin devamında ise Türkiye’de başkanlık sistemine geçişin gerçekleştiği, başbakanlığın kaldırıldığı bunun yerine cumhurbaşkanının gelecekte geniş kapsamlı yetkilerle devlet ve hükümet başkanı olacağı bilgisi verilmiştir. Haberin daha sonraki bölümünde muhalefet partisi CHP'nin adayı Muharrem İnce'nin ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın oy yüzdelerine değinilmiştir. CHP'nin adayının yenilginin ardından açıklamalarda bulunacağı da eklenmiştir. Bu kesitte ana olay kısmına gelinmiştir. Sonraki bölümlerde daha ayrıntı detaylara giren yazarlar seçim gözlemcilerinin Diyarbakır'da polis engeline takıldığı, başka şehirlerde bulunan Alman ve Fransız seçim gözlemcilerinin tutuklandığına değinmiştir.

-Sonuç

Sonuç bölümünde ise Almanya'daki Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı destekleyen Türklerin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçimi kazanmasını konvoy ve havai fişeklerle kutladıklarını yazmıştır. Şematik olarak genel bir değerlendirme yapılırsa, bu haberde giriş bölümü tipik bir gazete haber yapısına uygun gözükürken, gelişme bölümünde ana olaydan önce varsayımlara ve ek bilgilere yer verilmesi yazarların bazı düşünceleri özellikle okuyucuya önemli göstermek için tipik bir haber şema yapısından uzaklaştığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 12

Haber 2 Mikro Yapı Çözümlemesi

		Ayrıntılar
	Anlam	<p>“Der Spitzenkandidat Selahattin Demirtas von der pro-kurdischen HDP sitzt seit November 2016 wegen Terrorvorwürfen in Untersuchungshaft.”</p> <p>“Bei der Wahl in Deutschland erzielte Erdogan ein deutlich besseres Ergebnis als zu Hause. Nach Auszählung von 78,6 Prozent der Stimmen in Deutschland lag er mit 65,7 Prozent weit vor Ince mit 21,5 Prozent.”</p> <p>“Der AfD-Bundestagsabgeordnete Markus Frohnmaier, ebenfalls offizieller Wahlbeobachter, hatte die Wahl in der Nähe der Basket Uni in Ankara beobachtet. „Dort lag die oppositionelle CHP bei den meisten Auszählungen deutlich vorn“, sagte Frohnmaier.”</p> <p>“Wahlbeobachter meldeten besonders im der Südosttürkei Unregelmäßigkeiten. Drei deutsche Mitarbeiter einer Nichtregierungsorganisation, die die Präsidentschaftswahl beobachten wollten, sind in der Türkei festgenommen wurden.”</p>
		Ön varsayımlar
		<p>“Doch Erdogans Triumph sehen längst nicht alle positiv, Experten und die Opposition warnen vor einer ‘Ein-Mann-Herrschaft’”</p>
		Etken/Edilgen Cümleler
M İ K R O Y A P I	Söz- dizimi	<p>“Mit den Wahlen wurde die Einführung des von Erdogan angestrebten Präsidentsystems abgeschlossen.”</p> <p>“Drei deutsche Mitarbeiter einer Nichtregierungsorganisation, die die Präsidentschaftswahl beobachten wollten, sind in der Türkei festgenommen wurden.”</p>
		Referanslar
		<p>“Der Kandidat der größten Oppositionspartei CHP, Muharrem Ince, ...”</p> <p>“Der bisherige und künftige Präsident sagte...”</p> <p>“Erdogan sprach von einer einem „Fest der Demokratie“. Er sagte bei seiner Siegesrede”</p>
		Tutarlılık+ Bağdaşıklık+ Bağlaşıklık
		<p>“Erdogan hatte bereits kurz vor Mitternacht den Sieg für sich reklamiert, obwohl zu diesem Zeitpunkt noch nicht alle Stimmen ausgezählt waren”</p> <p>“Hupende Autokorsos, jubelnde Menschenmassen, Feuerwerk – mit einer riesigen Show der Erdogan-Anhänger ist die Präsidentschaftswahl in der Türkei in der Nacht zu Ende gegangen.”</p>
	Biçem	<p>“Doch Erdogans Triumph sehen längst nicht alle positiv, Experten und die Opposition warnen vor einer „Ein-Mann-Herrschaft“.</p> <p>“Mit den Wahlen wurde die Einführung des von Erdogan angestrebten Präsidentsystems abgeschlossen.”</p> <p>“Erdogan hatte bereits kurz vor Mitternacht den Sieg für sich reklamiert, obwohl zu diesem Zeitpunkt noch nicht alle Stimmen ausgezählt waren.”</p> <p>“Mehr als tausend Menschen blockierten zeitweise eine Straße. Einige bestiegen Ampelmasten und schwenkten von dort Fahnen von Erdogans islamisch-konservativer AKP.”</p>
	Retorik	<p>“Ein-Mann-Herrschaft”</p> <p>“Erdogan lässt sich feiern wie ein Popstar”</p> <p>“In Berlin gab es am Sonntagabend einen Autokorso mit rund hundert Fahrzeugen”</p> <p>“200 Menschen nahmen demnach daran teil”</p> <p>“Mehr als tausend Menschen blockierten zeitweise eine Straße...”</p>

-Anlam

Haber anlamsal açıdan incelenecek olursa, yazarların verdiği ayrıntılara bakmak önemlidir. Örneğin yazarlar Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Almanya'daki Türkerlerden Türkiye'ye kıyasla daha yüksek oranda oy aldığını belirtmiştir. Yazarlar bu ayrıntıyı önemli gördüğü için habere eklemek istemiştir. Bir başka ayrıntı da haberde Selahattin Demirtaş'ın tutuklu olduğuna değinmeleridir. Haberin geneline bakıldığında Muharrem İnce hariç, seçimi kazanamayan diğer parti adaylarına hiç değinilmemiştir. Selahattin Demirtaş'ın aldığı oy oranına değinmeyip, tutuklu olduğuna değinmelerinin amacı HDP'yi mağdur parti olarak göstermeye çabası olabilir. Diğer önemli ayrıntılarda ise Almanya Federal Meclis üyesi ve AfD partisi mensubu Marcus Frohmaier'in Ankara'da resmi seçim gözlemcisi olduğu ve CHP'nin oy sayımlarında açıkça önde olduğunu belirttiğini habere yansıtma amaçlarıdır. Başka ayrıntılarda ise seçim gözlemcilerinin özellikle Türkiye'nin Güneydoğusunda seçim usulsüzlükleri bildirdikleri ve üç sivil toplum kuruluşu üyesi Alman vatandaşının tutuklandığını yazmalarıdır. Bu iki ayrıntı seçimde usulsüzlük yapıldığı mesajını vermeye çalışmaktadır. Ön varsayımlara bakıldığında ise yazarların Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçimi kazanmasıyla büyük bir güç elde ettiği ve Türkiye'nin tek adam rejimi ile yönetileceği iddiasını okuyucuya aktarmaya çalıştıkları görülmektedir. Genel anlamda haberden çıkan anlam ve okuyucuya verilmek istenen mesaj "Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın hilelerle büyük bir zafer ve güç kazandığı, böylece Türkiye artık Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın istekleri doğrultusunda yönetileceği." şeklinde yorumlanabilir.

-Sözdizim

Sözdizimsel incelemede bazı etken ve edilgen yapıları cümleler göze çarpmaktadır. Örneğin tabloda yer alan birinci örnek cümlede "Seçimle birlikte Erdoğan'ın uğraş verdiği başkanlık sistemine giriş tamamlandı." ifadesinde yazarlar Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı edilgen bir cümlede özellikle belirtmek istemiştir. Cümlede açıkça özne yazılmasa da "Erdoğan'ın uğraş verdiği başkanlık sistemi" ifadesi başkanlık sistemine Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından geçildiği izlenimi yaratmaktadır. İkinci cümleye bakıldığında "Türkiye'de başkanlık seçimini gözlemlemek isteyen bir sivil toplum kuruluşunun üç Alman çalışanı tutuklandı." ifadesinde bir özne bulunmamaktadır. Yazarlar için Alman çalışanları tutuklayanların kim olduğu önemli değildir. Yazarların esas olarak belirtmek istedikleri Alman vatandaşlarının tutuklanması olayıdır. Yazarların cümlelerini kendi düşünceleri ve aktarmak istedikleri mesajlar doğrultusunda meydana getirdikleri görülmektedir. Cümleler referanslar açısından

incelenecek olursa, yazarların özel isim referansları kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir. Kullandıkları zamir referansları da doğru şekillerde kullanmışlardır. Örneğin tablodaki üçüncü örnek cümlede “Erdogan sprach von einer einem „Fest der Demokratie“. Er sagte bei seiner Siegesrede”, “Erdoğan” ve “er” birbirini doğru şekilde karşılamaktadır. Tutarlılık ve bağdaşıklık açısından tablodaki seçilen örnek cümleler incelenecek olursa yazarların cümlelerde kullandığı bazı bağlaçlar dikkat çekmektedir. Birinci örnek cümlede “obwohl/rağmen” bağlacı kullanılmıştır. Rağmen bağlacı bilindiği üzere olumsuz yargı bildirir. Olması gerekenin dışında, gerçekleşen bir olay veya durum söz konusu olduğunda kullanılır. Yazarların rağmen bağlacı kullandığı cümle “Erdoğan tüm oylar sayılmamasına rağmen, gece yarısından kısa bir süre önce kendisi için çoktan zafer iddia etti.” şeklindedir. Yazarların burada okuyucuya oylar sayılmadan Cumhurbaşkanı zafer konuşması yapmasının doğru olmadığı mesajını vermeye çalıştığı söylenebilir. İkinci örnek cümlede “Araba geçitleri, coşkulu kalabalıklar, havai fişekler- Erdoğan taraftarlarının büyük bir şovuyla/gösterisiyle Türkiye’de başkanlık seçimi o gece sona erdi.” “mit/ile” bağlacı kullanılmıştır. İle bağlacı birbiri ile bağlantılı sözcük veya sözcük gruplarını birbiri ile bağlamak için kullanılır. Yazarlar burada mit bağlacı kullanarak araba geçitlerini, coşkulu kalabalıkları ve havai fişekleri taraftarların bir gösterisi veya şovu olarak gördüğünü belirtmek için kullanmıştır. Genel olarak kullanılan bağlaç ve diğer dilbilgisel yapıların yazarların ideolojik düşünceleri ile tutarlılık ve bağdaşıklık içinde olduğu söylenebilir.

-Biçem

Biçem açısından yazarların kullandığı ifade ve sözcüklere bakılırsa, çoğunlukla Cumhurbaşkanı Erdoğan ve onu destekleyenler için olumsuz bir üslup kullanıldığı rahatlıkla anlaşılmaktadır. Örneğin tabloda yer alan birinci cümleye bakıldığında “Erdoğan’ın zaferine herkes olumlu bakmıyor, uzmanlar ve muhalefet tek adam yönetimi konusunda uyarıyor.” okuyucuda kuşku uyandırabilecek bir üslup kullanılmıştır. İkinci cümlede geçen “Erdoğan’ın uğraşını verdiği Başkanlık sistemi” ifadesi de üslup açısından okuyucuda Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkında olumsuz düşüncelere neden olabilecek bir üsluptur. Daha önce sözdizimsel açıdan incelenen “Erdoğan tüm oylar sayılmamasına rağmen, gece yarısından kısa bir süre önce kendisi için çoktan zafer iddia etti.” cümlesi de eleştirel bir üsluba sahiptir. Tablodaki son cümle olan “Binden fazla insan geçici olarak bir sokağı kapattı. Bazıları trafik ışığı direklerine tırmandı ve oradan Erdoğan’ın İslami-muhafazakâr

AKP'sinin bayraklarını salladı.” cümlesinde de Cumhurbaşkanı Erdoğan taraftarlarını eleştiren, yadırgayan ve suçlayan bir hoşnutsuz üslup yer almaktadır.

-Retorik

Retorik açıdan cümlelere bakıldığında yazarların anlatımlarını daha etkili ve dikkat çekici hale getirmek için bir takım retorik unsurları kullandıkları fark edilmektedir. Örneğin yazarlar Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçimi kazanmasına “Tek adam hükümdarlığı” benzetmesini yapmışlardır. Diğer bir benzetme de “Erdoğan lässt sich feiern wie ein Popstar” cümlesinde geçmektedir. Yazarlar Cumhurbaşkanı Erdoğan taraftarlarının seçim kutlama şekillerini abartılı bulmuş olacak ki, Cumhurbaşkanı Erdoğan'a “Popstar” benzetmesi yapılmıştır. Benzetmelerin dışında yine rakamsal ifadelerin de sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Örneğin “Berlin’de pazar akşamı yaklaşık yüz araçlık bir konvoy vardı.” cümlesinde “yaklaşık yüz” ifadesi anlatımı daha etkili kılmak için kullanılmıştır. Diğer cümlelerde de yine “200 kişi” ifadesi kullanılmıştır. “Birçok kişi” demek “200 kişi” demek kadar aynı etkiye sahip olmayabilir. Son örnek cümlede ise “Binden fazla insan” denilerek cümle daha etkili hale getirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

- Sosyobilişsel Çözümleme

Metinsel analizden elde edilen veriler çerçevesinde “Erdoğan lässt sich feiern wie ein Popstar” başlıklı haber sosyobilişsel açıdan çözümlenecek olursa, incelenen birinci Bild haberinden çok da farklı bir sonuç ortaya çıkmayacaktır. Bu haberin yazarlarının da açıkça Cumhurbaşkanı Erdoğan karşıtı olduğu anlaşılmaktadır. Haberin birçok bölümünde Cumhurbaşkanı Erdoğan için eleştirel ve suçlayıcı bir üslup kullanılmıştır. Haberin başlığı da dahil daha birçok bölümünde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçimi kazanmasını, Türkiye'nin tek adam rejimi ile yönetileceği şeklinde aktarmaya çalışan yazarların bu durumdan memnun olmadıkları anlaşılabilir. Yazarların ideolojik olarak Türkiye’de parlamenter sisteme daha olumlu baktıkları da söylenebilir. Tıpkı birinci haberde olduğu gibi yine muhalefet partilerinden HDP ve Selahattin Demirtaş’a haberde yer verilmiştir. Seçim sonuçlarının yer aldığı bir haberde, bir partinin oy oranına değinmeyip Selahattin Demirtaş'ın tutuklu olmasına değinmeleri, yine HDP’yi ve Selahattin Demirtaş’ı okuyucuya mağdur göstermeye çalıştıkları şeklinde yorumlanabilir. Yine buradaki yazarlar da “mağdurun yanındayız” gibi bir mesaj vermeye çalışıyor olabilir.

Haberin sonunda geçen “Binden fazla insan bir caddeyi geçici olarak kapattı. Bazıları trafik ışığı direklerine tırmandı ve oradan Erdoğan'ın İslami-muhafazakâr AKP'sinin bayraklarını

salladı.” cümlesinde Ak partiyi özellikle “İslami muhafazakâr” şeklinde betimlemesi, yazarların ideolojik olarak İslami muhafazakarlıktan rahatsızlık duydukları şeklinde yorumlanabilir.

- Sosyal Bağlam Çözümlemesi

Haberin sosyal bağlam çözümlemesi için Bild gazetesinin konu ile alakalı geçmiş haberlerine bakmak, üzerinde çözümleme yapılan haberdeki ideoloji ve düşüncelerin nasıl oluştuğunu anlamaya yardımcı olabilir. Örneğin Bild’in 04.05.2018 tarihli, yazarı belirtilmemiş ve “Wer traut sich überhaupt, gegen Erdogan anzutreten?” başlıklı haberi kısaca incelenecek olursa Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın başkanlık sistemi ile güç elde edeceği ve başkanlık sistemi için yapılan referandumda manipülasyon iddiaları yeniden gündeme getirilmiştir.

In einer Verfassungsreform hatte die Türkei letztes Jahr ein Präsidialsystem eingeführt. Nach einer Volksabstimmung, bei der es zahlreiche Manipulationsvorwürfe gab. Für Erdogan bedeutet das: Nach einer Wiederwahl könnte er über neue Kompetenzen verfügen. Ohnehin hat er nach dem gescheiterten Putsch vom Juli 2016 die Opposition massiv behindert, Zehntausende Gegner festnehmen lassen.

Yukarıda verilen haber kesitinde Türkiye’nin çok sayıda manipülasyon iddiasının yer aldığı bir referandumdan sonra başkanlık sistemine geçtiği yer almaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 24 Haziran’daki seçimi kazanması halinde yeni yetkilere sahip olacağı ve zaten her hâlükârda muhalefeti engellediği ve on binlerce muhalifin tutuklandığı belirtilmiştir. Seçimden önce Bild’de yer alan bu haber, çözümleme için seçilen haberden ideolojik olarak pek bir farklılık göstermemektedir. Bild gazetesinin sürekli aynı düşünceler ve ideolojiler doğrultusunda haber yaptığı gözlemlenmektedir. Aynı haberin başka bir kesiti olan “Der charismatische Kurdenpolitiker tritt für die Demokratische Partei der Völker (HDP) an, obwohl er seit anderthalb Jahren im Gefängnis sitzt.” cümlesinde Selahattin Demirtaş’ın yine tutuklu oluşundan bahsedilmiştir. Bu kesitteki önemli detay ise yazarın Selahattin Demirtaş’tan “Der charismatische Kurdenpolitiker” yani “Karizmatik Kürt politikacı” olarak bahsetmesidir. Yazarın bu ifadesinden Selahattin Demirtaş’a karşı sempati duyduğu söylenebilir.

29.12.2017 yılında Sinan Şenyurt tarafından kaleme alınan “Die Türkei besteht nicht nur aus der AKP” başlıklı Bild haberinde ise Selahattin Demirtaş ile yapılan röportaja yer verilmiştir. Gazetede röportajın hem İngilizce hem de Türkçe dillerinde de yer alması da dikkat çeken bir noktadır. Haberde dikkat çeken ifadeler arasında “Er ist einer der größten Feinde des

türkischen Präsidenten Erdogan, sitzt seit mehr als einem Jahr in Untersuchungshaft.” cümlesi yer almaktadır. Burada Selahattin Demirtaş’tan Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın en büyük düşmanlarından biri olduğu şeklinde bahsedilmektedir. Bild gazetesinin Cumhurbaşkanı Erdoğan karşıtı olduğu düşünülürse, onun en büyük düşmanlarından biri olan Selahattin Demirtaş’a sempati duymaları pek şaşırtıcı bir durum değildir. Gazetede ki diğer bir kesit olan “Vorwurf: Unter anderem die Gründung und Führung einer Terrororganisation, Terrorpropaganda und Volksverhetzung” Selahattin Demirtaş’ın tutuklanmasına yönelik suçlamalardan bahsetmektedir. Gazete, terör örgütü kurma ve yönetme, terör propagandası gibi suçlamaları birer iddia olarak kabul ederken, Selahattin Demirtaş’ın esas olarak tutuklanma sebebini “Der wahre Haftgrund? Politischer Erfolg” alt başlığı altında Selahattin Demirtaş’ın politik başarısı olarak göstermeye çalışmaktadır. Başlığın altında Selahattin Demirtaş’ın ifadelerine yer verilmiştir. Bu ifadelerden biri de “Wir sind in Untersuchungshaft, weil es meine Partei und meine Parteifreunde geschafft haben, die AKP nach der Wahl am 7. Juni 2015 von der Regierung zu stürzen.” şeklindedir. İfade Türkçe olarak “7 Haziran 2015 seçimlerinden sonra partim ve parti arkadaşlarım AKP'yi iktidardan devirmeyi başardığı için gözaltındayız.” şeklinde aktarılabilir. Gazete burada Selahattin Demirtaş’ın haksız yere tutuklandığını kamuoyuna empoze etmeye çalışmaktadır. Bild gazetesinin seçimden önceki dönemlerde de böylece Selahattin Demirtaş ve HDP’ye olan yakınlığı görülmektedir.

Son olarak 04.11.2016 yılındaki yazarı belli olmayan “Steinmeier droht mit Abbruch der EU-Beitrittsverhandlungen” başlıklı bir habere bakılacak olursa haberdeki şu ifade oldukça dikkat çekmektedir. “Yildirim verurteilte die Gewalt und machte die in der Türkei verbotene Arbeiterpartei Kurdistans PKK für den Anschlag verantwortlich. Die PKK habe „erneut ihr perfides Gesicht” gezeigt und ein Auto „voll mit Sprengstoff” zur Explosion gebracht.”. Haberin yazarı PKK terör örgütünden “Türkiye’de yasaklanan Kürdistan İşçi Partisi (PKK)” şeklinde bahsetmektedir. Gazetede ki ideolojik farklılık açıkça belli olmaktadır.

Okuyucunun gözünden haberler değerlendirilirse, olayları Bild gazetesinin ideolojik çerçevesinden okuyanlar genel olarak Türkiye’deki seçimlerin şeffaf olmadığı, adaylar arasında haksızlık yapıldığı, PKK’nın bir terör örgütü olmadığı gibi düşüncelere sahip olabilir.

8.2.2. Süddeutsche Zeitung Gazete Haberlerinin Çözümlemesi

Bu başlık altında Süddeutsche Zeitung adlı gazetenin Türkiye'deki 24 Haziran 2018 Başkanlık seçimini konu edinen haberleri metin çözümlemesi, sosyobilişsel çözümleme ve sosyal bağlam çözümlemesi olmak üzere 3 farklı açıdan incelenecektir.

- Metin Çözümlemesi

Süddeutsche Zeitung gazetesinin incelenmek üzere seçilmiş 25.06.2018 tarihli ve yazarı Christiane Schlötzer olan haberinin (bkz. <https://www.sueddeutsche.de/politik/tuerkei-erdogan-mit-neuer-machtfuelle-1.4028477>) makro, süper ve mikro yapı çözümlemesi aşağıdaki şekildedir:

Şekil 7. Süddeutsche Gazetesi Birinci Haber Başlığı. Schlötzer, C. (2018). <https://www.sueddeutsche.de/politik/tuerkei-erdogan-mit-neuer-machtfuelle-1.4028477>

Tablo 13

Haber 3 Makro Yapı Çözümlemesi

	Başlık: “Erdoğan mit neuer Machtfülle”
	Alt başlıklar:
	“Kurdische HDP überspringt Zehn-Prozent-Hürde”
M	“Der Präsident vergibt künftig alle wichtigen Posten”
A	“Das Präsidialsystem soll zu einer "demokratischen Revolution" führen”
K	
R	Konu “HDP-Kandidat Demirtaş wählt aus dem Gefängnis”
O	
Y	Giriş Cümleleri:
A	
P	“Der türkische Staatspräsident Recep Tayyip Erdoğan hat sich noch vor dem Ende der Auszählung der Stimmen zum Sieger der Präsidentenwahl erklärt”.
I	
	“Erst in der Nacht bestätigte die Wahlkommission das Ergebnis: Erdoğan habe die absolute Mehrheit der Stimmen erhalten.”
	“Die Opposition äußert Manipulationsvorwürfe.”

Makro çözümleme bağlamında giriş cümleleri ve başlıklara bakıldığında haber metninin birkaç konuya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Öne çıkan en temel konu Türkiye’deki seçimleri Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın kazanması ve bununla birlikte yeni güçler elde etmesidir. Haberin ana başlığı aslında metnin en temel konusunu ortaya koyan en önemli unsurdur.

Başlık+ Giriş	
	“Erdoğan mit neuer Machtfülle”
	“Der türkische Staatspräsident Recep Tayyip Erdoğan hat sich noch vor dem Ende der Auszählung der Stimmen zum Sieger der Präsidentenwahl erklärt.”
	“Erst in der Nacht bestätigte die Wahlkommission das Ergebnis: Erdoğan habe die absolute Mehrheit der Stimmen erhalten.”
	“Die Opposition äußert Manipulationsvorwürfe.”
	“Recep Tayyip Erdoğan hat die Präsidentenwahl in der <u>Türkei</u> gewonnen. Er erreichte nach der Auszählung von 95 Prozent der Stimmen am späten Sonntagabend 52,5 Prozent. ...”
Gelişme	
S Ü P E R Şema Y A P I	“Die Ergebnisse wurden von der staatlichen Agentur Anadolu verbreitet, sie ist an Wahlenden die einzige offizielle Quelle”
	“Der Präsidentschaftskandidat der CHP, Muharrem İnce, kam nach den offiziellen Zahlen mit 30,8 Prozent der Stimmen auf Platz zwei. Ihm folgt der Kandidaten der Kurden-Partei HDP, Selahattin Demirtaş, der seinen Wahlkampf vom Gefängnis aus führen musste. Er erreichte 8,2 Prozent und lag damit vor der Kandidatin der neuen rechten İyi-Partei, Meral Akşener, die 7,4 Prozent der Stimmen erhielt.”
	“Sie kommt nur noch auf etwa 42,6 Prozent der Stimmen, bei der letzten Wahl im November 2015 waren es noch 49,5 Prozent. Damit hat die AKP die absolute Mehrheit im 600 köpfigen Parlament verloren, sie kommt noch auf 293 Sitze”
	“Erdoğan hatte die Wahl im April überraschend ausgerufen, eineinhalb Jahre vor dem eigentlichen Termin.” Erdoğan ist dies schon seit Mai 2017 wieder, nach seiner ersten Wahl zum Präsidenten im August 2014 hatte er das Parteiamt abgeben müssen
	“Demirtaş gab seine Stimme im Gefängnis von Edirne ab. Er ist seit November 2016 wegen "Terrorvorwürfen" in Untersuchungshaft”
Sonuç	
	“In einigen Urlaubsorten blieben Restaurants und Souvenirshops verwaist. Touristen wurden mit Zetteln informiert: "Wir haben geschlossen, wir gehen wählen, wir kommen zurück." Viele müssen zur Stimmabgabe an ihren Geburtsort reisen, weil sie dort registriert sind. Teehäuser mussten auch offiziell zu bleiben. Der Verkauf von Alkohol war bis Mitternacht verboten, weit über die Schließung der Wahllokale um 17 Uhr Ortszeit hinaus.”

-Giriş

Haberin giriş bölümüne bakıldığında yazarın seçim ile ilgili anahtar cümleler ve seçimin sonucunun genel bir özetini verdiği görülmektedir. Giriş bölümünde genel olarak bilinen haber yapısının dışına çıkılmamıştır. Yazarın yazdığı anahtar cümleler Türkçe olarak “Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, oy sayımı bitmeden kendisini cumhurbaşkanlığı seçiminin galibi ilan etti.”, “Seçim komisyonu sonucu gece doğruladı: Erdoğan oyların salt çoğunluğunu aldı.” ve “Muhalefet manipülasyon iddialarını dile getiriyor” şeklinde aktarılabilir. Haberin en başında yazar okuyucuya seçimi kimin kazandığının yanında, seçimde manipülasyon olabileceği düşüncesini de empoze etmektedir. Başlığa bakılırsa yazarın okuyucuya vermek istediği en önemli mesaj Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın seçimle birlikte yeni güçler elde etmesidir. Okuyucu bu başlıktan sonra, yazarın bu bakış açısıyla haberi okumaya başlayacaktır.

-Gelişme

Haberin geneline bakıldığında, yaygın olarak bilinen haber şeması yapısına uyulduğu söylenebilir. Haberin gelişme bölümünde öncelikle ana olay yazılmıştır. Seçimi kazanan, seçimdeki diğer adaylar ve aldıkları oy oranlarına değinilmiştir. Ana olay sonrası seçimin arka plan bilgilerine, geçmiş seçim sonuçlarına değinilmiştir. Arka plan bilgilerinin yanında birtakım ayrıntılara da yer verilmiştir. Gelişme bölümünün başında partilerin oy oranlarına değinilirken, “Ihm folgt der Kandidaten der Kurden-Partei HDP, Selahattin Demirtaş, der seinen Wahlkampf vom Gefängnis aus führen musste” cümlesinde Selahattin Demirtaş’ın cezaevinden seçim kampanyası yürüttüğü ifade edilmiştir. Bu bilgi zaten haberin ilk bölümlerinde verilmişken, daha sonra gelişme bölümünün sonlarına doğru “HDP-Kandidat Demirtaş wählt aus dem Gefängnis” şeklinde özel başlık atılıp yeniden Selahattin Demirtaş’ın cezaevinde olduğu konusuna değinilmiştir. Diğer partiler için özel olarak bir başlık atılmazken “Kurdische HDP überspringt Zehn-Prozent-Hürde” başlığı atılarak HDP’nin yüzde onluk barajı açtığı ifade edilmiştir. Yazarın gelişme bölümünün çeşitli yerlerinde aynı bilgilere yer vermesi ve HDP için ayrı başlık atması, okuyucunun odağında özellikle Selahattin Demirtaş’ın cezaevinde oluşunu tutmaya çalışması ve HDP’yi ön plana çıkarmaya çalışması şeklinde yorumlanabilir.

-Sonuç

Yazar burada seçim ile ilgili ayrıntı bilgilere yer vermiştir. Haberin en son paragrafı diğer bölümlere nazaran daha az önemli bilgilerden oluşmaktadır.

Tablo 15

Haber 3 Mikro Yapı Çözümlemesi

		Arka Plan
	Anlam	<p>“Einen Premierminister gibt es nach der Verfassungsänderung nicht mehr, alle Macht geht auf den Staatspräsidenten über. Der Präsident vergibt künftig die wichtigsten Posten im Staat, von der Armee bis zur Justiz. Nach der alten Verfassung war das türkische Staatsoberhaupt zu parteipolitischer Neutralität verpflichtet. Nun darf der Präsident auch Parteichef sein.”</p> <p>“Demirtaş gab seine Stimme im Gefängnis von Edirne ab. Er ist seit November 2016 wegen "Terrorvorwürfen" in Untersuchungshaft”</p>
		Ayrıntılar
		<p>“Das Ergebnis für Erdoğan ist besser, als es die meisten Umfragen vorhergesagt haben”</p> <p>“Auch der Wahltag wurde von Sorgen wegen möglicher Manipulationen begleitet. In der Provinz Şanlıurfa stoppte die Polizei ein Auto mit Warnschüssen, dessen Fahrer sich einer Kontrolle entziehen wollte. In dem Auto sollen sich vier Säcke mit gestempelten Stimmzetteln befunden haben”</p> <p>“Die CHP, die größte Oppositionspartei, warf Anadolu vor, die Ergebnisse nicht korrekt wiederzugeben. Erdoğan erklärte sich am späten Abend noch zum Wahlsieger, erst in der Nacht folgte die offizielle Bestätigung der Wahlkommission”</p>
		Etken/Edilgen Cümleler
		<p>Die Ergebnisse wurden von der staatlichen Agentur Anadolu verbreitet, sie ist an Wahlenden die einzige offizielle Quelle.”</p> <p>“Erdoğan hatte die Wahl im April überraschend ausgerufen, eineinhalb Jahre vor dem eigentlichen Termin. Das Präsidialsystem, das nun gilt, hatte Erdoğan schon vergangenes Jahr durchgesetzt.”</p>
M İ K R O Y A P I	Söz- dizimi	Referanslar
		<p>“Der letzte Premier, Binali Yıldırım, sagte am Sonntag nach seiner Stimmabgabe, er wolle jetzt seinen Stuhl versteigern lassen”</p> <p>“Der Präsidentschaftskandidat der CHP, Muharrem İnce, kam nach den offiziellen Zahlen mit 30,8 Prozent der Stimmen auf Platz zwei. Ihm folgt der Kandidat der Kurden-Partei HDP, Selahattin Demirtaş...”</p>
		Tutarlılık+ Bağdaşıklık+ Bağlaşıklık
		<p>“Damit bleibt Erdoğan, der mit seiner konservativ-islamischen Partei AKP seit 16 Jahren die Geschicke der Türkei bestimmt, Staatspräsident und hat künftig mehr Macht als je ein türkischer Politiker vor ihm.”</p> <p>“Das Präsidialsystem, das nun gilt, hatte Erdoğan schon vergangenes Jahr durchgesetzt.”</p>
	Biçem	<p>“Der türkische Staatspräsident Recep Tayyip Erdoğan hat sich noch vor dem Ende der Auszählung der Stimmen zum Sieger der Präsidentschaftswahl erklärt.”</p>
	Retorik	<p>“Hunderttausende Freiwillige waren als Wahlbeobachter im Einsatz, dazu Hunderte internationale Beobachter.”</p> <p>“Bei der Parlamentswahl erlitt die AKP dagegen einen deutlichen Dämpfer.”</p>

-Anlam

Haberin arka plan bilgilerine bakıldığında, Türkiye'deki anayasa değişikliği sonrasında başbakanlık makamının kaldırıldığı ve tüm yetkilerin Cumhurbaşkanına devredildiği aktarılmıştır. Bu yetkilerin arasında ordudan yargıya kadar, devletin en önemli görevlerinin Cumhurbaşkanı tarafından atanacağı da eklenmiştir. Bunun yanında Cumhurbaşkanının artık parti başkanı da olabileceğine değinen yazar, eskiden Cumhurbaşkanının tarafsız olduğu ifadesine yer vermiştir. Burada aktarılan bilgiler, Cumhurbaşkanının yeni anayasa ile devlet yönetiminde önemli güçler elde ettiği ve cumhurbaşkanının artık tarafsız olmadığı düşüncesini aktarmaya yöneliktir. Diğer bir arka plan bilgisi de Selahattin Demirtaş'ın 2016 yılından beri cezaevinde olduğu ve oradan oy kullandığı bilgisinin aktarılmasıdır. Burada verilmek istenen mesaj, adayların adil olmayan koşullarda seçime katıldıkları olabilir.

Ayrıntılara bakılacak olursa Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yapılan anketlerde daha kötü sonuçlar elde etmesine rağmen, seçimde daha iyi bir sonuç elde ettiği ifade edilmiştir. Bu bilgiyi paylaşmaktaki amaç okuyucuların seçimde usulsüzlük olduğu fikrine kapılmalarını sağlamak olabilir. Diğer ayrıntılara bakıldığında ise oy pusularını taşıyan şüpheli bir aracın polis tarafından durdurulduğu, ayrıca CHP'nin Anadolu Haber Ajansını seçim sonucunu yanlış bildirmekle suçladığı bilgileri de aktarılmıştır. Haberde yer alan bu ayrıntılar, genel olarak seçimde usulsüzlük yapıldığı mesajını vermeye çalışmaktadır.

Genel olarak haberdeki ayrıntılara hem de arka plan bilgilerine bakıldığında, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın adil olmayan koşullarda ve birçok manipülasyon iddiasının söz konusu olduğu bir seçimi kazanarak, çok önemli güçler elde ettiği anlamı ortaya çıkmaktadır.

-Sözdizimi

Haber metnindeki cümle yapılarına bakıldığında hem etken hem de edilgen çatılı cümlelerin kullanıldığı görülmektedir. Örnek olarak "Die Ergebnisse wurden von der staatlichen Agentur Anadolu verbreitet, sie ist an Wahlenden die einzige offizielle Quelle." cümlesi gösterilebilir. Edilgen çatıya sahip bu cümlede, sadece eylem değil özellikle özne de belirtilmiştir. "Sonuçlar, seçim gecesini tek resmi kaynak olan devlet kuruluşu Anadolu Ajansı tarafından duyuruldu." şeklinde aktarılacak cümlede özne konumunda olan Anadolu Ajansı yazar tarafından devletin resmi ajansı olmasından ötürü önemli görüldüğü için cümlede özellikle belirtilmiştir. Haberin geneli etken çatılı cümlelerden oluşmaktadır. Etken cümle örneği olarak "Erdoğan hatte die Wahl im April überraschend ausgerufen, eineinhalb Jahre vor dem eigentlichen Termin. Das Präsidialsystem, das nun gilt, hatte Erdoğan schon

vergangenes Jahr durchgesetzt.” cümleleri gösterilebilir. Verilen bu örnek cümleler Türkçe olarak “Erdoğan, seçimleri sürpriz bir şekilde Nisan ayında, yani gerçek tarihten bir buçuk yıl önce ilan etti.” ve “Erdoğan geçen yıl şu anda yürürlükte olan başkanlık sistemini çoktan uygulamıştı.” şeklinde aktarılabilir. Bu cümlelerin etken yapıda kullanılması yazarın Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı önemli bir özne olarak görüp, özneyi geri plana atmamak için etken cümle kullanmak istemesi şeklinde yorumlanabilir.

Haberde kullanılan referanslara bakılacak olursa genel olarak özel isim ve zamir referansları kullanıldığı görülmektedir. Örnek cümleler değerlendirilecek olursa “Der letzte Premier, Binali Yıldırım, sagte am Sonntag nach seiner Stimmabgabe, er wolle jetzt seinen Stuhl versteigern lassen” cümlesinde “Der letzte Premier, Binali Yıldırım” ve “er” birbirini karşılayan doğru şekilde kullanılmış referanslardır. İkinci örnek cümle olan “Der Präsidentschaftskandidat der CHP, Muharrem İnce, kam nach den offiziellen Zahlen mit 30,8 Prozent der Stimmen auf Platz zwei. Ihm folgt der Kandidaten der Kurden-Partei HDP, Selahattin Demirtaş...” cümlesinde bakıldığında “Präsidentschaftskandidat der CHP, Muharrem İnce” ve “ihm” referansları arasında uyum bulunmaktadır. Metnin tamamında yanlış referans kullanımından kaynaklı bir anlam kargaşası bulunmamaktadır.

Tutarlılık ve bağdaşıklık açısından tablodaki örnek cümlelere bakılacak olursa sıklıkla kullanılan ilgi yan tümceleri dikkat çekmektedir. Örneğin “Damit bleibt Erdoğan, der mit seiner konservativ-islamischen Partei AKP seit 16 Jahren die Geschicke der Türkei bestimmt, Staatspräsident und hat künftig mehr Macht als je ein türkischer Politiker vor ihm.” cümlesinde yer alan ilgi yan tümcesi “der mit seiner konservativ-islamischen Partei AKP seit 16 Jahren die Geschicke der Türkei bestimmt,” Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkında nitelendirme yapmak amacıyla kullanılmıştır. Bu ilgi yan tümcesi “16 yıldır muhafazakâr İslamcı partisi AKP ile Türkiye'nin kaderini belirleyen (Erdoğan)” şeklinde Türkçeye aktarılabilir. Burada yazarın kendi zihnindeki Cumhurbaşkanı Erdoğan tasviri görülmektedir. Bu ilgi yan tümcesi ile yazarın Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı İslamcı, muhafazakâr ve yıllardır Türkiye'nin kaderini belirleyen bir kişi olarak algıladığı anlaşılmaktadır. Diğer bir örnek cümle ise “Das Präsidialsystem, das nun gilt, hatte Erdoğan schon vergangenes Jahr durchgesetzt.” cümlesidir. Bu cümle Türkçeye “Erdoğan geçen yıl şu anda yürürlükte olan başkanlık sistemini çoktan uygulamaya koymuştur.” şeklinde aktarılabilir. Buradaki ilgi yan tümcesi “das nun gilt” olayın zamanına dikkat çekmek ve olayın zamanını açıklığa kavuşturmak için kullanılmıştır. Başkanlık sisteminin aslında seçimden önce yürürlükte

olduğunu vurgulama amacı ile kullanılmıştır. Yazarın kullandığı dilbilgisel yapılar kendi ideoloji ise tutarlık içindedir.

-Biçem

Üslup açısından habere bakıldığında yazarın çok olumsuz ve katı cümleler kullanmadığı ancak haberin bazı bölümlerinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'a karşı eleştirel ifadeler kullandığı gözlemlenmiştir. Örneğin "Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, oy sayımı bitmeden kendisini cumhurbaşkanlığı seçiminin galibi ilan etti." cümlesinde yazar Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçim zaferini erken ilan etmesini "oy sayımı bitmeden" ifadesini cümleye ekleyerek üstü kapalı şekilde eleştirmektedir.

-Retorik

Retoriksel açıdan metne bakılacak olursa, genel olarak yazarın çok fazla metafor kullanmadığı, sade ve yalın bir anlatım tercih ettiği görülmektedir. Ancak haber metninin bazı bölümlerinde retorik unsurlara rastlanmıştır. Örneğin "Bei der Parlamentswahl erlitt die AKP dagegen einen deutlichen Dämpfer." cümlesinde "Dämpfer erlitten" ifadesi bir metafor sayılabilir. Cümle Türkçe olarak "Ancak parlamento seçimlerinde AKP önemli bir gerileme yaşadı." şeklinde aktarılabilir. Yazar Ak Partinin gerileme yaşamasını "Dämpfer erlitten" metaforu ile ifade etmeyi tercih etmiştir. Metinde rastlanan diğer metaforik unsurlar arasında rakamsal ifadelerin kullanılması yer almaktadır. Örneğin "Hunderttausende Freiwillige waren als Wahlbeobachter im Einsatz, dazu Hunderte internationale Beobachter." cümlesinde "Hunderttausende Freiwillige" ve "Hunderte internationale Beobachter" ifadeleri anlatımı daha etkili hale getirmek için kullanılmıştır. Cümle Türkçe olarak "Seçim gözlemcisi olarak yüz binlerce gönüllü ve yüzlerce uluslararası gözlemci iş başındaydı" şeklinde aktarılabilir. "Yüzbinlerce" ve "yüzlerce" ifadeleri "birçok" demekten daha etkili gözükmektedir.

- Sosyobilşsel Çözümleme

Yapılan metin analizleri göz önünde bulundurulacak olursa, yazarın ideolojik olarak Ak Parti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı desteklemediği sonucuna varılabilir. Yazar siyasi partiler için "sağ" ve "sol" ifadelerini kullanmıştır. Örneğin yazar Ak Partiyi "İslamcı Muhafazakâr", CHP'yi "en büyük muhalefet partisi", İyi Partiyi "yeni sağ", MHP'yi "aşırı sağ" ve HDP'yi ise "sol görüşlü Kürt partisi" olarak nitelendirmektedir. Yazarın kullandığı

ifadelerden Türkiye’de “sol görüşü” desteklediği anlaşılabilir. Haberinde HDP’ye ayrı bir başlık vermesi ve Selahattin Demirtaş’ın tutuklu olduğundan sürekli olarak bahsetmesi yazarın HDP’ye olan yakınlığını göstermektedir.

- Sosyal Bağlam Çözümlemesi

Sosyal bağlam çözümlemesi için öncelikle Süddeutsche Zeitung gazetesinin seçim öncesi haberlerine bakılacaktır. 06.06.2018 tarihli, yazarı belirtilmemiş ve “HDP-Kandidat Demirtaş hält Wahlkampfreude aus dem Gefängnis” başlıklı habere bakılırsa, gazete Selahattin Demirtaş’ın seçim öncesi cezaevinde oluşunu ana haber olarak vermektedir. Gazete ideolojik olarak HDP’yi ön plana çıkarmaya çalışmasından ötürü, bir süredir Selahattin Demirtaş’ın cezaevinde oluşunu haber yapmaktadır ve bunu önemli bir haber malzemesi olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Gazetenin seçim öncesi yayınladığı bu haberler, üzerinde çözümleme yapılan haber üzerinde de etkili olmuş olabilir.

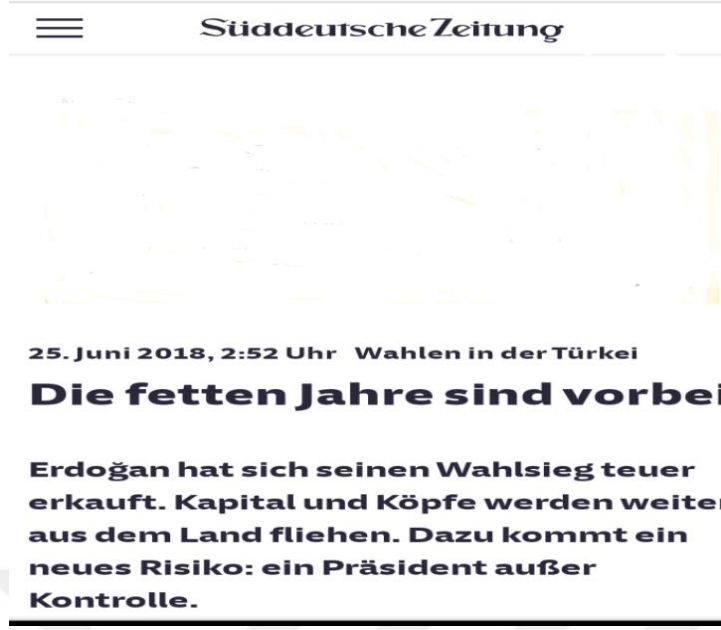
04.05.2018 tarihli, yazarı yine belirtilmemiş ve “CHP nominiert İnce als Erdoğan-Herausforderer” başlıklı başka bir haberde de yazar “Muhalefet tek adam yönetiminden korkuyor” şeklinde bir alt başlık atarak, bunu açık açık kendi düşüncesi olarak göstermese de muhalefetin sözleri üzerinden Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın birçok yetkiye tek başına sahip olacağını gündeme getirmektedir. Gazetenin seçim öncesi öne çıkardığı bu düşünceler, seçim sonrası ve günü yayınlanan haberlerinde de devam etmiştir.

Okuyucular seçim öncesi ve sonrası aynı ideolojik yapıdaki bu haberleri okuduklarında, zihinlerinde Selahattin Demirtaş’ı bir mağdur, yeni başkanlık seçimi ile birlikte Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı ülke yönetimindeki tek yetkili kişi olarak algılayabilir.

Süddeutsche Zeitung gazetesinin incelenmek üzere seçilmiş 25.06.2018 tarihli ve Christiane Schlötzer’in kaleme aldığı “Die fetten Jahren sind vorbei” başlıklı haberinin (bkz. <https://www.sueddeutsche.de/politik/tuerkei-ein-pyrrhussieg-1.4028551>) çözümlemesi aşağıdaki şekildedir:

- Metin Çözümlemesi

Seçilen bu haber diğer haberlerin aksine bir yorum haberi olma özelliğini taşımaktadır ve gazetenin en başında bu haberin gazetecinin (Christiane Schlötzer) yorumu olduğu belirtilmiştir.

Şekil 8. Süddeutsche Gazetesi İkinci Haber Başlığı. Schlötzer, C. (2018).
<https://www.sueddeutsche.de/politik/tuerkei-erdogan-mit-neuer-machtfuelle-1.4028477>

Tablo 16

Haber 4 Makro Yapı Çözümlemesi

M		Başlık: “Die fetten Jahre sind vorbei”
A		
K		
R		
O	Konu	Spot: “Erdoğan hat sich seinen Wahlsieg teuer erkaufte. Kapital und Köpfe werden weiter aus dem Land fliehen. Dazu kommt ein neues Risiko: ein Präsident außer Kontrolle.”
Y		
A		
P		
I		

Haberin ana başlığı ve spota bakıldığında öne çıkan iki ana konu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi “Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın seçimi kazanmasının Türkiye üzerindeki olası olumsuz etkileri” ve “Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın seçimi kazanmak için yaptığı hamlelerdir”.

Başlık+ Giriş
“Die fetten Jahre sind vorbei”

“Die Türkei hat gewählt, und die Wahlbeteiligung bricht mit fast 90 Prozent alle Rekorde. Auch das Ergebnis ist rekordverdächtig. Recep Tayyip Erdoğan konnte nach 16 Jahren an der Macht seine Siegesserie fortsetzen, die Opposition muss sich wieder einmal mit dem Gefühl begnügen, dabei gewesen zu sein. Diesmal mit einem Wahlkampf, der so kraftvoll und kreativ war, wie man das in der Türkei lange nicht gesehen hat. Aber gereicht hat das nicht für einen Machtwechsel.”

Gelişme

“Erdoğan hat den Türken in den vergangenen zwei Jahren nach einem blutigen Putschversuch - und auch schon davor - sehr viel zugemutet.”

“Die wirksamste Parole der AKP lautete zuletzt: Es gibt keinen zweiten Erdoğan, das sollte wohl heißen: Wenn ihr mich nicht wählt, verliert ihr alles, was ihr in der Vergangenheit gewonnen habt.”

“Andere haben schon vor der Wahl mit den Füßen abgestimmt. Sie haben das Land verlassen oder ihr Geld ins Ausland gebracht, weil sie ihr Kapital oder auch ihren Kopf retten wollten”

S
Ü
P
E
R

Y
A
P
I

Şema

“Nach der Niederschlagung des Putschversuchs bekam Erdoğan auch Applaus von der Opposition, dann aber begann der Präsident, sich an das Regieren mit Dekreten und Notverordnungen zu gewöhnen.”

“Denn wo die Kontrolle fehlt oder alle Angst haben, dem Mann an der Spitze die Meinung zu sagen, passieren Fehler. Die Verunsicherung wird anhalten, Kapital und Köpfe werden weiterhin fliehen, daran wird das Wahlergebnis nichts ändern. Auch der Staat hat über seine Verhältnisse gelebt, er hat das Geld mit vollen Händen ausgeteilt, um die Wähler zufrieden zu stimmen.”

Sonuç

“Dieser Wahlsieg war teuer erkaufte. Die Großzügigkeit lässt sich nicht fortsetzen, sie führt die Türkei in eine Schuldenkrise.”

“Dies war ein Wahlkampf mit ungleichen Chancen. Erdoğan's AKP beherrschte fast alle Fernsehkanäle, auch die größten Zeitungen sind mittlerweile regierungsnah. Der Opposition blieben wenige kleinere Blätter und die sozialen Medien. Der Präsidentschaftskandidat der linken Kurden-Partei HDP musste seinen Wahlkampf aus dem Gefängnis heraus führen. Unter diesen Umständen ist das Ergebnis der Oppositionsbewerber achtbar.”

-Giriş

Haberin giriş bölümü seçim ile alakalı özet bilgilerden meydana gelmektedir. Özetin içeriğini seçim sonucu ve seçimin yakın geçmişinde yaşanan olaylar oluşturmaktadır. Geleneksel haber şema yapısında giriş bölümü genel olarak özet bilgilerden meydana gelen bilgilerden oluşmaktadır. Buradan hareketle, haber bir yorum haberi olmasına rağmen giriş bölümünün geleneksel haber şemasına uyduğu söylenebilir.

-Gelişme

Gelişme bölümünde genel olarak ana olaydan bahsedilirken, bu haberde gelişme bölümü arka plan bilgilerinden, ön varsayımlardan ve yazarın kişisel yorumlarından meydana gelmektedir. Yorum haberi olması sebebiyle yazar kendi düşüncelerini destekleyecek arka plan bilgilerini ön plana çıkarmıştır. Geleneksel haber yazım kuralları içerisinde yazar olaylara kendi yorumunu katamazken, burada haberin yazarın yorumu olduğu bilgisi daha en başta verilmiştir. Yorumlara genelde köşe yazılarına rastlanmaktadır. Gazetenin tamamıyla yorumdan oluşan bir haberin yayınlanmasına olanak sağlamasındaki amacının ne olduğu sorgulanmalıdır. Eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında şu soruların cevabı aranabilir:

- Gazetenin kendi ülkesini ilgilendirmeyen bir konu hakkında yorum niteliği taşıyan bir haberi paylaşması neye hizmet etmektedir?
- Yazar kendi ülkesi dışında gerçekleşen bir olay hakkında neden yorum yazma gereksinimi duymuştur?
- Okuyuculara hangi ideolojik düşünceler aktarılmaya çalışılmaktadır?

-Sonuç

Sonuç bölümüne bakıldığında yazarın seçim ile ilgili eleştirel değerlendirmelerde bulunduğu ve değerlendirmelerini desteklemeye çalıştığı arka plan bilgilerine yer verildiği görülmektedir. “Dieser Wahlsieg war teuer erkaufte.” ve “Dies war ein Wahlkampf mit ungleichen Chancen” cümleleri tam olarak yazarın açık şekilde kişisel düşüncelerini yansıtan cümlelerdir. Bu cümleler Türkçe olarak “Bu seçim zaferi yüksel bir bedelle satın alındı” ve “Bu eşit olmayan bir seçim kampanyasıydı” şeklinde aktarılabilir.

Tablo 18

Haber 4 Mikro Yapı Çözümlemesi

		Arka Plan
	Anlam	<p>“Erdoğan hat den Türken in den vergangenen zwei Jahren nach einem blutigen Putschversuch - und auch schon davor - sehr viel zugemutet. Und doch vertraut eine konservative Mehrheit dem starken Mann der Türkei weiterhin.”</p> <p>“Erdoğan's AKP beherrschte fast alle Fernsehkanäle, auch die größten Zeitungen sind mittlerweile regierungsnah. Der Opposition blieben wenige kleinere Blätter und die sozialen Medien.”</p>
		Ayrıntılar
		“Der Verfall der Lira ist nicht nur hausgemacht, aber die politischen Zustände spielen eine große Rolle beim Vertrauen in eine Währung.”
		Ön varsayımlar
		<p>“Die Verunsicherung wird anhalten, Kapital und Köpfe werden weiterhin fliehen, daran wird das Wahlergebnis nichts ändern.”</p> <p>“Das neue Regierungssystem könnte sich allerdings als Bumerang erweisen.”</p>
		Etken/Edilgen Cümleler
		<p>“Dieser Wahlsieg war teuer erkaufte”.</p> <p>“Erdoğan hat sich seinen Wahlsieg teuer erkaufte”</p> <p>“Es sind Menschen, die nicht möchten, dass ihre Söhne und Töchter in einem Land aufwachsen, in dem sie bei einer Studentendemo festgenommen werden können”</p>
		Referanslar
	Söz-dizimi	<p>“Erdoğan's AKP beherrschte fast alle Fernsehkanäle, auch die größten Zeitungen sind mittlerweile regierungsnah.”</p> <p>“Die Türkei hat gewählt ...”</p> <p>“Recep Tayyip Erdoğan konnte ...”</p> <p>“Andere haben schon vor der Wahl mit den Füßen abgestimmt. Sie haben das Land verlassen oder ihr Geld ins Ausland gebracht, weil sie ihr Kapital oder auch ihren Kopf retten wollten. Es sind Menschen ...”</p>
M İ K R O Y A P I		Tutarlılık+ Bağdaşıklık+ Bağlaşıklık
		<p>“Sie haben das Land verlassen oder ihr Geld ins Ausland gebracht, weil sie ihr Kapital oder auch ihren Kopf retten wollten. Es sind Menschen, die nicht möchten, dass ihre Söhne und Töchter in einem Land aufwachsen, in dem sie bei einer Studentendemo festgenommen werden können und danach in einem Gefängnis verschwinden. Es sind aber auch Unternehmer, die nicht in einem Land leben wollen, in dem der Rechtsstaat nur noch sehr eingeschränkt funktioniert, weil die Richter sich selbst vor der Regierung fürchten.”</p>
	Bıçem	<p>“Dazu kommt ein neues Risiko: ein Präsident außer Kontrolle.”</p> <p>“Erdoğan hat sich seinen Wahlsieg teuer erkaufte”</p> <p>“Erdoğan's AKP beherrschte fast alle Fernsehkanäle ...”</p>
	Retorik	<p>“Die fetten Jahre sind vorbei”</p> <p>“Erdoğan hat sich seinen Wahlsieg teuer erkaufte. Kapital und Köpfe werden weiter aus dem Land fliehen.”</p> <p>“Andere haben schon vor der Wahl mit den Füßen abgestimmt”</p> <p>ihren Kopf retten wollten”</p> <p>“Das neue Regierungssystem könnte sich allerdings als Bumerang erweisen.”</p>

-Anlam

Haberde yer alan arka plan bilgilerine bakılırsa yazar darbe girişimine değinerek, güçlü imaj sergileyen Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Türkiye'deki muhafazakarların çoğu tarafından desteklenmeye devam edildiği ve medyanın hükümet yanlısı bir tavır sergilediği, Ak Partinin medyanın büyük bir bölümünü kontrol ettiği ifade edilmektedir. Bunun yanında muhalefet partilerinin elinde sadece küçük gazetelerin ve sosyal medyanın kaldığı ifade edilmiştir. Burada yazar Ak Parti ve muhalefet partileri arasında eşitsizlik olduğu mesajını vermeye çalışmaktadır. Ayrıntılara bakılacak olursa yazarın Türk Lirasının değer kaybına değindiği görülmektedir. Yazar Türkiye'deki ekonomik sıkıntıların, siyaset ile bağlantılı olduğu mesajını vermeye çalışmaktadır. Ön varsayımlarda ise başkanlık sistemi ile Türkiye'deki sermayenin yurt dışına kaçacağı ve beyin göçlerinin devam edeceği ifade edilmektedir. Diğer bir önemli varsayım da uzun vadede bu sistemin iktidarı da olumsuz etkileyebileceğidir. Tüm bunları göz önünde bulundurarak haber metninde verilmeye çalışılan anlam Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın eşit olmayan koşullarda seçimi kazandığı, başkanlık sisteminin ekonomiyi olumsuz etkileyeceği, bazı kesimlerim göç etmesine neden olacağı ve ilerde bu sistemin iktidarın kendisini bile olumsuz etkileyebileceğidir. Sonuç olarak yazar başkanlık sistemini Türkiye için uygun bir sistem olarak görmemektedir.

-Sözdizim

Sözdizimsel inceleme için öncelikle etken ve edilgen çatılı cümleler incelenecektir. Haber metninde çok fazla edilgen çatılı cümle kullanımı tercih edilmemiştir. “Dieser Wahlsieg war teuer erkaufte” ve “Erdoğan hat sich seinen Wahlsieg teuer erkaufte” cümleleri dikkat çeken cümleler olmuştur. Her iki cümle de aynı olmasına rağmen biri etken diğeri edilgen cümle olarak kullanılmıştır. Etken cümle olan “Erdoğan seçim zaferini çok pahalıya satın aldı” haberin spot bölümünde yani haberin en başında yazılmıştır. Cümlenin edilgen versiyonu “Bu seçim zaferi pahalıya satın alındı.” cümlesi ise haberin sonunda yer almaktadır. Cümledeki özne Cumhurbaşkanı Erdoğan'dır. Bir haberin en önemli kısımları başlıkları, giriş cümleleri olduğundan daha önce bahsedilmişti. Yazar etken cümleyi haberin daha önemli kısımlarında kullanmayı tercih etmiştir. Diğer bir edilgen cümle ise “Es sind Menschen, die nicht möchten, dass ihre Söhne und Töchter in einem Land aufwachsen, in dem sie bei einer Studentendemo festgenommen werden können” cümlesidir. Bu cümle Türkçe olarak “Oğullarının ve kızlarının bir öğrenci gösterisi sırasında tutuklanabilecekleri bir ülkede büyümesini istemeyen insanlardır.” şeklinde aktarılabilir. Buradaki edilgen yapı

“festgenommen werden können” yani “tutuklanabilmek” sözcüğüdür. Yazar için burada sadece tutuklanma eylemi önemli olduğu varsayılırsa, cümleye “polis tarafından” gibi bir özne yazma gereksinimi duymamıştır. Referanslar açısından bir inceleme yapılacak olursa hem özel isim hem de belirsiz zamirlerin yoğun şekilde kullanıldığı görülmektedir. Yanlış referanslardan kullanımından kaynaklı herhangi bir hata bulunmamaktadır. Tutarlık, bağdaşıklık ve bağlaşıklık açısından metin incelenecek olursa, aşağıdaki yoğun bir şekilde dilbilgisel yapıların kullanıldığı haber kesitine bakmak yeterli olacaktır:

Sie haben das Land verlassen oder ihr Geld ins Ausland gebracht, weil sie ihr Kapital oder auch ihren Kopf retten wollten. Es sind Menschen, die nicht möchten, dass ihre Söhne und Töchter in einem Land aufwachsen, in dem sie bei einer Studentendemo festgenommen werden können und danach in einem Gefängnis verschwinden. Es sind aber auch Unternehmer, die nicht in einem Land leben wollen, in dem der Rechtsstaat nur noch sehr eingeschränkt funktioniert, weil die Richter sich selbst vor der Regierung fürchten.

Paragrafın birinci cümlesinde “oder/ya da” ve “weil/çünkü” bağlaçları kullanılmıştır. Yazar iki önermeyi aynı cümle içerisinde göstermek için ya da bağlacını kullanmıştır. Çünkü ise neden sonuç ilişkisi bildiren iki cümleyi birbiri ile bağlamak için kullanılır. Yazar çünkü bağlacını birinci cümledeki önermelerinin nedeni belirtmek için kullanmıştır. İkinci cümle ise birçok yapısal unsur barındırmaktadır. İkinci cümlede ilk olarak “die nicht möchten” yani ilgi yan tümcesi, daha sonra “dass/ilgi bağlacı”, yeniden “in dem sie...” ilgi yan tümcesi ve son olarak “und/ve” bağlacı kullanmıştır. İlgi yan tümceleri kendinden önce bahsedilen nesne veya öznenin niteliğini ve durumunu açıklamak için kullanılmıştır. Almandaki ilgi bağlaçları/dass ise birbiri ile birlikte aynı cümlede kullanılamayan, ama aralarında ilişki bulunan cümleleri birbiri ile bağlamak için kullanılır. Dass bağlacı burada “es sind Menschen...” ve “ihre Söhne und Töchter...” cümleleri arasında bağlantı olduğunu göstermektedir. Son cümlede de yine aynı yapısal unsurlar bulunmaktadır. Cümlelerin tamamında, tutarlılık, bağdaşıklık ve bağlaşıklık açısından herhangi bir problem bulunmamaktadır.

-Biçem

Bir önceki incelenen haberin yazarı da aynı kişi olduğundan bu haberde de üslup açısından pek bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak incelenen bu haber bizzat açık şekilde yazarın kişisel yorumlarından meydana geldiği için, bu haberde yazarın Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Ak Parti için daha eleştirel, suçlayıcı ve sert bir üslup kullandığı söylenebilir. Örneğin yazar Cumhurbaşkanı için “...ein Präsident außer Kontrolle.” Türkçe olarak aktarırsa “Kontrol dışı bir başkan” yakıştırmasında bulunmuştur.

-Retorik

Yazarın bir önceki haberine göre burada daha fazla retorik unsura rastlamıştır. Yazar daha haberin başlığında metafora baş vurmuştur. “Die fetten Jahre sind vorbei” cümlesinde “Die fetten Jahren”, Türkçe olarak “Altın yıllar/güzel yıllar (geride kaldı)” şeklinde aktarılabilir. Başlığın en dikkat çeki bölüm olduğu düşünülürse, yazar başlığı metafor kullanarak daha da ilgi çekici hale getirmiştir. Diğer metaforlara tablodaki ikinci örnek cümleden örnekler verilebilir. “Erdoğan seçim zaferini çok pahalıya satın aldı. Sermaye ve akıllar ülkeden kaçmaya devam edecek.” cümlesindeki seçim zaferini satın almak” ve “sermeye ve akılların ülkeden kaçması” birer metafor örneğidir. Metaforların yanında haber metninde deyimlere yer verilmiştir. “Andere haben schon vor der Wahl mit den Füßen abgestimmt.” cümlesinde “mit den Füßen abstimmen” bir deyimdir. Bu deyimın anlamı Redensarten Index (2021) deyimler sözlüğünde “bir oylama eylemi yoluyla değil, somut eylem yoluyla bir görüşü ifade etmek veya bir çözüm getirmek” olarak geçmektedir. Bu deyim haber metninde sermayenin yurt dışına kaçması ve beyin göçleri için kullanılmıştır. Diğer bir retorik unsur da benzetmeler kullanılmasıdır. “Das neue Regierungssystem könnte sich allerdings als Bumerang erweisen.” cümlesinde yazar yeni yönetim sistemini bir bumeranga benzetmiştir.

- Sosyobilişsel Çözümleme

Bir önce incelenen Süddeutsche Zeitung gazete haberi de aynı yazara sahip olduğundan, yine bu başlık altında yazarın Ak Parti’yi ve özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı desteklediği, Türkiye’deki siyasi partiler içerisinde en çok HDP’yi desteklediği söylenebilir. İncelenen haber bir yorum haberi olması sebebiyle yazarın ideolojisi bir önceki haberine göre daha net şekilde anlaşılmaktadır. Çünkü yazar açık şekilde Ak Parti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkında olumsuz söylemler sarf etmektedir.

- Sosyal Bağlam Çözümlemesi

Haberin yazarının, bir önceki haberin yazarı ile aynı kişi olması sebebiyle, yazarın belli yıllarda kaleme aldığı haberler arasında bir karşılaştırma yapılacaktır. Öncelikle yazarın en yakın geçmişteki haberleri incelenecektir. Seçimin yapıldığı 2018 yılından bir haberle başlanacak olursa yazar Schlötzer’in “Kürdischer Knoten” başlıklı haberi, yazarın Kürtleri sürekli gündeme getirdiğini göstermektedir. “Kürt Düğümü” başlığı altında yazar Türk ordusunun Suriye’deki askeri operasyonunu eleştirmektedir. Ayrıca “Kürdischer gegen türkischen Nationalismus - das Drama seit 40 Jahren” başlığı altında Kürtlerin Türk

milliyetçiliğine maruz kaldıkları, bir ara Kürt ve Türk ilişkileri iyiye giderken HDP'nin meclisteki başarısının Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından hoş karşılanmayıp, bu başarıyı kendisine karşı bir tehdit gördüğü için Türk-Kürt ilişkilerinin yeniden bozulduğu ve Selahattin Demirtaş'ın cezaevine gönderildiğine değinmiştir. Yazar haberlerinde sürekli olarak Kürtleri mağdur göstermeye çalışmaktadır. Yazarın 2017 yılındaki birkaç haberine bakılacak olursa, Cumhurbaşkanı Erdoğan'a karşı aynı şekilde eleştirel ve suçlayıcı söylemlerde bulunduğu ve aynı konuları geçmişten beri haberlerine taşıdığı görülmektedir. Örneğin 27 Ekim 2017 tarihli ve "Erdoğans Macho-Politik hat die Türkei in ein Absurdistan verwandelt" başlıklı haberin içeriğine hiç bakmadan, yazarın Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın politik kararlarını hiç desteklemediği anlaşılmaktadır. Haberin başlığı Türkçe olarak "Erdoğan'ın maço siyaseti Türkiye'yi Absürdistan'a dönüştürdü." şeklinde aktarılabilir. 27 Şubat 2017 yılından ve "Was von der Pressefreiheit in der Türkei noch übrig ist" başlıklı başka bir haberde de yazar, yine Türkiye'de basın özgürlüğü olmadığından bahsetmektedir. Haberin spot bölümünü oluşturan bu ifadelerde de "Journalisten fliehen aus der Türkei, ihre Zeitungen müssen schließen. Präsident Erdoğan schüchtert die freie Presse immer weiter ein. Doch es gibt immer noch mutige Berichterstatter, die aufbegehren." gazetecilerin Türkiye'den kaçtığı, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın özgür basını tehdit ettiği ifade edilmektedir.

Son olarak yazarın 2016 yılı öncesi bazı haberleri kısaca incelenecektir. 2016 yılı öncesi haberleri incelemek, sosyal bağlamın söylemler üzerindeki etkisini en net şekilde ortaya koyacak haberlerdir. Çünkü Almanya ve Türkiye ilişkileri 2016 yılında ciddi şekilde bozulmuştur. İlişkiler bozulduktan sonraki yıllarda haberlere bakıldığında, yazarın Cumhurbaşkanı Erdoğan için oldukça sert ve eleştirel söylemlerde bulunduğu görülmektedir. Söylemlerin ne derece değişip değişmediğini anlayabilmek için 2014 ve 2015 yılındaki birkaç haber incelenecektir. Schlötzer'in 9 Haziran 2015 tarihli ve "Erdoğan hat den Maßstab verloren" başlıklı haberinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'a karşı olumlu söylemlerde bulunduğu görülmektedir. Haberin spot kısmı olan "Recep Tayyip Erdoğan hat vieles richtig gemacht, als türkischer Premier und Präsident. Doch er ist auf Abwege geraten. Das Volk will keinen neuen Sultan.", Türkçe olarak "Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye Başbakanı ve Cumhurbaşkanı olarak pek çok şeyi doğru yaptı. Ama yoldan çıktı. Halk yeni bir padişah istemiyor" şeklinde aktarılabilir. Burada görüldüğü üzere yine Cumhurbaşkanı Erdoğan tam olarak desteklenmese de çok olumsuz, suçlayıcı ve eleştirel bir üslup söz konusu değildir. Hatta Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın birçok şeyi doğru yaptığından

bahsedilmektedir. Haberin devamında ise yazar yer yer hafif eleştirilerde bulunsa da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı neredeyse öven söylemlerde de bulunmuştur. Aşağıdaki haber kesiti buna bir örnek olarak gösterilebilir:

Erdoğan hat dann erst einmal vieles richtig gemacht. Er hat das Land geöffnet für Ideen und Investoren, hat die Annäherung an die EU vorangetrieben. Die Modernisierungsleistung war enorm. Die Türken sind heute mehrheitlich ein Volk von Städtern. Flughäfen und Autobahnen machen selbst das Reisen im entlegenen Osten einfach, wohin sich vor wenigen Jahren kaum ein Istanbuler wagte. Erdoğan brach auch das kurdische Tabu, hob das Sprachverbot auf, suchte Frieden mit den Rebellen in den Bergen. Der Erfolg von Demirtaş ist auch ein Erfolg dieser Liberalisierungspolitik.

Bu kesitte yazar, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ülkeyi yatırımcılara açtığı ve Avrupa Birliğine yakınladığı, ülkeyi modernleştirdiği, yollar ve köprüler yaptırarak seyahati kolaylaştırdığı, Kürt tabusunu yıkararak, dil yasağını kaldırdığı ve PKK sorununu çözmek için adımlar attığı gibi birçok noktadan bahsetmiştir.

Yazarın 11 Ağustos 2014 tarihli ve "Es wird ihm nicht genügen" başlıklı haberinde de benzer şekilde Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkında olumlu söylemlerde bulunmuştur. Buna örnek olarak aşağıdaki kesit gösterilebilir:

Erdoğan hat viel geleistet in elf Regierungsjahren als Premier, er hat viele Türken stolz auf ihr Land gemacht. Aber er jagt mit seinem Streben nach der absoluten Macht und seinem Furor gegen jeden politischen Gegner vielen auch Angst ein. Das Ergebnis der Präsidentenwahl war weniger strahlend als es Erdoğan und seine Getreuen erwarten durften. Das sollte ihm und seiner Partei zu denken geben.

Haberin tamamında yazar Cumhurbaşkanı Erdoğan için olumsuz söylemlerde bulunsa da yukarıdaki kesitte olduğu gibi olumlu söylemlerde de bulunmuştur. Örneğin yukarıdaki kesitte Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın on bir yılda başbakan olarak birçok şeyi başardığından bahsedilmiştir. Haberin başka bir kesiti olan "Nun ist Recep Tayyip Erdoğan auf dem Gipfel seiner Macht angekommen - und es wird ihm nicht genügen. Der charismatische Aufsteiger aus einem Istanbuler Armenviertel hat es geschafft, ins höchste Staatsamt gewählt zu werden." cümlesinde ise yazar Cumhurbaşkanı Erdoğan'a "karizmatik dağcı" benzetmesinde bulunmuştur.

Görüldüğü gibi yazarın 2016 yılı öncesinde kullandığı söylemler çok fazla eleştirel ve suçlayıcı değildir. Ancak özellikle Türkiye-Almanya siyasi ilişkilerinin bozulması, Türk ve Kürt gerilimleri zamanla yazarın söylemlerine de etki etmiş gibi gözükmektedir. Bu da sosyal bağlamın söylemlerin oluşmasında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

8.2.3. Frankfurter Allgemeine Gazete Haberlerinin Çözümlemesi

Bu başlık altında Frankfurter Allgemeine Zeitung adlı gazetenin Türkiye’deki 24 Haziran 2018 Başkanlık seçimini konu edinen haberleri metin çözümlemesi, sosyobilişsel çözümleme ve sosyal bağlam çözümlemesi olmak üzere 3 farklı açıdan incelenecektir.

- Metin Çözümlemesi

Frankfurter Allgemeine Zeitung gazetesinin incelenmek üzere seçilmiş 24.06.2018 tarihli ve yazarı belirtilmemiş “Erdogan lässt sich zum Wahlsieger erklären” başlıklı haberinin (<https://www.faz.net/aktuell/politik/erdogan-erklaert-sich-zum-sieger-der-tuerkei-wahl-15657366.html>) makro, süper ve mikro yapı çözümlemesi aşağıdaki gibidir:

Şekil 9. Frankfurter Allgemeine Gazetesi Birinci Haber Başlığı. Frankfurter Allgemeine (2018). <https://www.faz.net/aktuell/politik/erdogan-erklaert-sich-zum-sieger-der-tuerkei-wahl-15657366.html>

Tablo 19

Haber 5 Makro Yapı Çözümlemesi

	Üst Başlık: “Auszählung Läuft Noch”
M	
A	Başlık: “Erdogan lässt sich zum Wahlsieger erklären”
K	
R	Konu Spot: “Die türkische Regierung verkündet Erdogans Sieg schon vor
O	Ende der Auszählung. Türkische Medien sehen ihn und seine Partei weit
Y	in Front. Erdogan spricht von einem „Fest der Demokratie.”
A	
P	Alt başlıklar:
I	“Opposition kritisiert staatliche Nachrichtenagentur Anadolu”
	“Erdogan unter Auslandstürken besonders beliebt”

Başlıklara bakarak, yazarın Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın oy sayımı bitmeden seçimin galibi ilan edilmesinden rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır. Çünkü daha önce de bahsedildiği gibi bir haberin başlıkları ve giriş paragrafı yazarın en çok ön plana çıkarmaya çalıştığı mesaj ve bilgilerin yer aldığı haber bölümleridir. Yazar burada özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın henüz sayımlar bitmeden seçimin galibi ilan edildiğini ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Genel olarak metnin öne çıkan konuları Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın seçimi kazanması ve seçimde eleştiriye açık durumların yer alması (örneğin sayımlar bitmeden galibin ilan edilmesi) gibi özetlenebilir.

Başlık+ Giriş

“Erdogan lässt sich zum Wahlsieger erklären”

“Trotz Manipulationsvorwürfen der Opposition hat sich der türkische Staatspräsident Recep Tayyip Erdogan noch vor dem Ende der Auszählung zum Sieger der Präsidentschaftswahl erklärt. „Die inoffiziellen Ergebnisse stehen fest“, sagte Erdogan am Sonntagabend in Istanbul. „Demnach hat unser Volk meiner Person den Auftrag der Präsidentschaft und der Regierung gegeben.“ Bei der Parlamentswahl hätten die Wähler außerdem dem von seiner AKP geführten Parteienbündnis die absolute Mehrheit im Parlament verschafft.”

Gelişme

“Nach Auszählung von mehr als 90 Prozent der Stimmen lag Erdogan am Sonntagabend bei 52,88 Prozent, wie die staatliche Nachrichtenagentur Anadolu meldete.”

“Bei der Präsidentschaftswahl lag CHP-Kandidat Muharrem Ince Anadolu zufolge mit 30,6 Prozent an zweiter Stelle. Auch die „Plattform für faire Wahlen“ aus Wahlbeobachtern der Opposition sah Erdogan nach Auszählung von rund zwei Drittel der Stimmen bei 52,22 Prozent.”

S
Ü
P
E
R

Şema

“Nach der Niederschlagung des Putschversuchs bekam Erdoğan auch Applaus von der Opposition, dann aber begann der Präsident, sich an das Regieren mit Dekreten und Notverordnungen zu gewöhnen.”

Y
A
P
I

“Mit den Wahlen wurde die Einführung des von Erdogan angestrebten Präsidentschafts abgelehnt. Der neue Präsident wird Staats- und Regierungschef und mit weitreichenden Vollmachten ausgestattet.”

“Knapp 60 Millionen Türken waren zur Wahl aufgerufen. Mehr als drei Millionen davon leben im Ausland. Die Einführung des Präsidentschafts ist Erdogans wichtigstes politisches Projekt.”

“Bei der Präsidentschaftswahl lagen der inhaftierte Kandidat der pro-kurdischen HDP, Selahattin Demirtas, und Meral Aksener von der national-konservativen İyi-Partei mit jeweils mehr als sieben Prozent in etwa gleichauf.”

“Die CHP griff am Sonntagabend besonders die staatliche Nachrichtenagentur Anadolu an, der sie wegen der zunächst sehr hohen Werte für Erdogan auf der Basis von erst wenigen ausgezählten Stimmen „Manipulation“ vorwarf.”

Sonuç

“Wahlbeobachter meldeten besonders aus dem Südosten der Türkei Unregelmäßigkeiten. Bei Auseinandersetzungen während der Wahlen wurden ein Oppositionspolitiker getötet. Dabei handele es sich um den Bezirksvorsteher der national-konservativen İyi-Partei in der osttürkischen Provinz Erzurum, wie die Oppositionspartei mitteilte. Die Nachrichtenagentur DHA sprach von einer weiteren getöteten Person. Es habe sich um eine Fehde zwischen zwei Familien gehandelt.”

-Giriş

Haberin giriş bölümü kısa bir özetle başlamaktadır. Bu açıdan haber girişinin geleneksel haber şema yapısına uyduyu söylenebilir. Haberin özetinde yazar seçimde usulsüzlük olduğu iddiasına ve yeniden oy sayımı bitmeden Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçimin galibi ilan edilmesine yer vermiştir.

-Gelişme

Gelişme bölümünde de geleneksel haber şema yapısına uygun bir şekilde ana olaya yer verilmiştir. Bu bir seçim haberi olduğu için, ana olay seçimin kimler arasında geçtiği, ne kadar oy aldıkları ve kimin kazandığı gibi bilgilerden meydana gelmektedir. Öncelikle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın oy oranlarına daha sonra da en önemli rakibi Muharrem İnce'nin oy oranlarına değinmiştir. Bu bilgilerden sonra haber arka plan bilgileri ve ayrıntıları ile devam etmiştir. Gelişme bölümünün başlarında bulunan "Nach der Niederschlagung des Putschversuchs bekam Erdoğan auch Applaus von der Opposition, dann aber begann der Präsident, sich an das Regieren mit Dekreten und Notverordnungen zu gewöhnen." cümlesi Türkçeye "Darbe girişimi durdurulduktan sonra muhalefetten de alkış alan Erdoğan, kararnemelerle ve olağanüstü hâl kararlarıyla iktidara alışmaya başladı." şeklinde aktarılabilir. Bu ifadeler nesnel ifadelerden çok yazarın yorumu gibi gözükmektedir. Varsa yorumlar geleneksel haber şema yapısında haberin sonunda yer almaktadır. Ancak burada sonuç kısmında değil gelişme bölümünde yer verilmiştir. Daha sonraki kısımlarda başkanlık sistemine değinen yazar Türk vatandaşlarını seçime katılım oranlarına da yer vererek seçim ayrıntılarından bahsetmiştir. Gelişme bölümünün sonlarına doğru Selahattin Demirtaş ve Meral Akşener'in oy oranlarına değinmiştir. Gelişme bölümünün son kısmında ise yeniden seçimde usulsüzlük iddialarına değinmiştir.

-Sonuç

Normalde sonuç bölümünde olayların kısa bir değerlendirmesi bulunurken, burada yazar yeniden seçim usulsüzlüklerinden bahsetmektedir. Haberin son paragrafı Türkiye'nin Güneydoğusunda yaşananlardan ve ayrıntılardan bahsetmektedir.

Haber 5 Mikro Yapı Çözümlemesi

	Anlam	<p style="text-align: center;">Arka Plan</p> <p>“Mit den Wahlen wurde die Einführung des von Erdogan angestrebten Präsidialsystems abgeschlossen. Der neue Präsident wird Staats- und Regierungschef und mit weitreichenden Vollmachten ausgestattet.”</p> <p>“Die Einführung des Präsidialsystems ist Erdogans wichtigstes politisches Projekt. Die Opposition hatte die Rückkehr zum parlamentarischen System versprochen.”</p> <p style="text-align: center;">Ayrıntılar</p> <p>“Ince forderte Wahlbeobachter dazu auf, bis zum Vorliegen der unterschriebenen Ergebnisprotokolle an den Urnen zu bleiben. „Verlasst die Urnen nicht.““</p> <p>“Er fügte hinzu: „Wir wollen einen fairen Wettkampf. Wir wollen einen korrekten Wettkampf. Und ich will bloß nicht, dass es bei dem Ergebnis, das herauskommt, zu Ausschreitungen kommt.““</p> <p>“Ince hatte vor Schließung der Wahllokale auf Twitter geschrieben: „Was sie auch tun, sie werden verlieren. Die Zeiten, in denen mit Betrug und Schwindeleien Wahlen gewonnen wurden, sind nun vorbei.“</p> <p>“Drei Deutsche, die auf Einladung der pro-kurdischen Oppositionspartei HDP die Wahl beobachten wollten, wurden bei der Wahl festgenommen”</p>
M İ K R O Y A P I	Söz- dizimi	<p style="text-align: center;">Etken/Edilgen Cümleler</p> <p>“Mit den Wahlen wurde die Einführung des von Erdogan angestrebten Präsidialsystems abgeschlossen.”</p> <p>“Drei Deutsche, die auf Einladung der pro-kurdischen Oppositionspartei HDP die Wahl beobachten wollten, wurden bei der Wahl festgenommen. Nach Informationen der Deutschen Presse-Agentur wurden die beiden Männer aus Köln und die Frau aus Halle in Sachsen-Anhalt in Uludere in der südosttürkischen Provinz Sırnak von der Polizei festgenommen”</p> <p>“Bei Auseinandersetzungen während der Wahlen wurden ein Oppositionspolitiker getötet.”</p> <p style="text-align: center;">Referanslar</p> <p>“Nach Auszählung von mehr als 90 Prozent der Stimmen lag Erdogan am Sonntagabend bei 52,88 Prozent, wie die staatliche Nachrichtenagentur Anadolu meldete. Damit hätte er die Präsidentschaftswahl bereits in der ersten Runde gewonnen.”</p> <p style="text-align: center;">Tutarlılık+ Bağdaşıklık+ Bağlaşıklık</p> <p>“Trotz Manipulationsvorwürfen der Opposition hat sich der türkische Staatspräsident Recep Tayyip Erdogan noch vor dem Ende der Auszählung zum Sieger der Präsidentschaftswahl erklärt.”</p> <p>“CHP-Sprecher Bülent Tezcan zeigte sich dennoch zuversichtlich, dass Erdogan die absolute Mehrheit noch verfehlen würde und in eine Stichwahl gegen Ince müsse.”</p> <p>“Die CHP griff am Sonntagabend besonders die staatliche Nachrichtenagentur Anadolu an, der sie wegen der zunächst sehr hohen Werte für Erdogan auf der Basis von erst wenigen ausgezählten Stimmen „Manipulation“ vorwarf.”</p> <p>“Die Auslandsstimmen – bei denen Erdogan besonders bei der größten Gruppe in Deutschland generell auf ein besseres Ergebnis als in der Türkei kommt – waren am Abend erst zu einem geringen Teil ausgezählt”</p>
	Biçem	<p>“Trotz Manipulationsvorwürfen der Opposition hat sich der türkische Staatspräsident Recep Tayyip Erdogan noch vor dem Ende der Auszählung zum Sieger der Präsidentschaftswahl erklärt”</p> <p>“Wahlbeobachter meldeten Unregelmäßigkeiten bei der Abstimmung am Sonntag. Erdogan sprach dagegen von einem „Fest der Demokratie“.”</p>
	Retoik	<p>“Erdogan spricht von einem „Fest der Demokratie“.”</p> <p>“eine Stichwahl gegen Ince müsse”</p>

-Anlam

Haber metninin en önemli arka plan bilgilerinden biri de başkanlık sistemi hakkında verilen bilgilerdir. Yazar burada başkanlık sisteminin, seçilecek başkana önemli güçler sağlayacağından bahsetmektedir ve bu yeni sistemin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın önemli bir siyasi projesi olduğundan bahsetmektedir. Tüm bunlardan çıkan anlam Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu yeni sistemle önemli güçler elde edeceğidir. Bu haber metninde ayrıntılar oldukça öne çıkmaktadır. Yazar Muharrem İnce'nin seçim öncesi ifadelerine haberde sıklıkla yer vermiştir. İnce'nin öne çıkan ifadeleri arasında “Sandıkları terk etmeyin”, “adil bir rekabet istiyoruz”, “Ne yaparsanız yapın, kaybedeceksiniz. Seçimlerin hilelerle ve sahtekarlıkla kazanıldığı günler geride kaldı.” gibi ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerin haberde yer alması akıllara seçimde usulsüzlükler söz konusu olduğu düşüncesini getirmektedir. Tablodaki son ayrıntıda ise HDP'nin daveti üzere seçimleri izlemek isteyen üç Alman vatandaşın tutuklandığı ifade edilmektedir. Tüm bunlardan genel olarak usulsüzlük iddialarının yer aldığı bu seçimi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kazanacağı ve önemli güçler elde edeceği gibi bir anlam çıkmaktadır.

-Sözdizim

Diğer haber incelemelerinde olduğu gibi bu haberde de sözdizim incelemesinde önce haberdeki etken ve edilgen çatılı fiillere bakılacaktır. Haber metninin geneline bakıldığında çok az sayıda edilgen cümle kullanıldığı görülmektedir. Bu az sayıdaki edilgen çatılı cümlelerden olan “Mit den Wahlen wurde die Einführung des von Erdogan angestrebten Präsidialsystems abgeschlossen.” cümlesi Türkçeye “Seçimlerle birlikte Erdoğan'ın uğraş verdiği başkanlık sistemine giriş tamamlandı” şeklinde aktarılabilir. Burada cümlenin öznesi tam olarak “Erdoğan” olmasa da özellikle cümleye eklenerek başkanlık sisteminde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın önemli bir role sahip olduğu hissettirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu ifadenin diğer bir dikkat çeken yönü de incelenen Bild gazetesinin incelenen ikinci haberinde de yer almasıdır (bkz. Tablo 12). Diğer bir edilgen çatılı cümle olan “Drei Deutsche, die auf Einladung der pro-kurdischen Oppositionspartei HDP die Wahl beobachten wollten, wurden bei der Wahl festgenommen. Nach Informationen der Deutschen Presse-Agentur wurden die beiden Männer aus Köln und die Frau aus Halle in Sachsen-Anhalt in Uludere in der südosttürkischen Provinz Sırnak von der Polizei festgenommen” cümlesinde de üç Alman seçim gözlemcisinin seçimler esnasında tutuklandığından bahsedilmektedir. Cümlenin başında sadece “tutuklandı” ifadesi

kullanılırken, cümlenin son kısmında özne de belirtilerek “polis tarafından tutuklandı” ifadesi kullanılmıştır. Aynı olayda yazarın ilk cümlede özne kullanmayıp, ikinci cümlede kullanmasının öznenin cümlede olup veya olmamasının yazar tarafından çok da önemsenmediği şeklinde yorumlanabilir. Son örnek cümle olan “Bei Auseinandersetzungen während der Wahlen wurden ein Oppositionspolitiker getötet.” cümlesi de Türkçe’ye “Seçimler sırasında çıkan çatışmalarda bir muhalif siyasetçi öldürüldü.” şeklinde aktarılabilir. Burada bir özne belirtilmemesi yazarın sadece öldürülme olayına önem verdiği gibi yorumlanabilir. Haberdeki referanslara bakıldığında da özel isim referansların sıklıkla kullanıldığı, isim yerine kullanılan zamir referansların da doğru şekilde kullanıldığı görülmektedir. Tutarlılık, bağdaşıklık ve bağlaşıklık açısından bir inceleme yapılırsa öncelikle yazarın kendi ideolojisine ters olmayan, anlam ve bütünlük açısından doğru cümleler kurduğu söylenebilir. Trotz Manipulationsvorwürfen der Opposition hat sich der türkische Staatspräsident Recep Tayyip Erdogan noch vor dem Ende der Auszählung zum Sieger der Präsidentenwahl erklärt.” cümlesinde trotz/rağmen edatı kullanılmıştır. Bu edat bir durumun veya olayın olumsuz karşılandığının bir göstergesidir. Cümle Türkçeye “Muhalefetin manipülasyon iddialarına rağmen, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan sayım bitmeden kendisini cumhurbaşkanlığı seçiminin galibi ilan etti.” şeklinde aktarılabilir. Rağmen edatı burada yazarın Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın seçimin galibi ilan edilmesini olumsuz karşıladığını göstermektedir. “CHP-Sprecher Bülent Tezcan zeigte sich dennoch zuversichtlich, dass Erdogan die absolute Mehrheit noch verfehlen würde und in eine Stichwahl gegen Ince müsse.” cümlesinde ise dass/ilgi bağlacı kullanılmıştır. Bu cümle Türkçeye “CHP sözcüsü Bülent Tezcan yine de Erdoğan’ın mutlak çoğunluğu kaybedeceğinden ve Ince’ye karşı ikinci tura kalacağından emindi.” şeklinde çevrilebilir. Burada dass bağlacı Bülent Tezcan’ın düşüncelerini aktarmak için kullanılmıştır. Tabloda gösterilen son iki örnek cümlede ise bazı önemli detaylara dikkat amacıyla ilgi tam tümceleri kullanılmıştır. Örneğin “Die CHP griff am Sonntagabend besonders die staatliche Nachrichtenagentur Anadolu an, der sie wegen der zunächst sehr hohen Werte für Erdogan auf der Basis von erst wenigen ausgezählten Stimmen „Manipulation“ vorwarf.” cümlesinde ilgi yan tümcesi CHP’nin Anadolu Ajansının henüz oy sayımının başında Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın oy oranlarını çok yüksek göstererek manipülasyon çabasında olduğu iddiasını göstermek amacıyla kullanılmıştır. Cümle kurulumunda seçilen ifade ve yapılar belli bir ideolojinin etkisinde kalınarak kullanılmış olabilir.

-Biçem

Genel olarak metnin tamamına bakıldığında çok sert ifadeler bulunmasa da haberde Cumhurbaşkanı Erdoğan'a yönelik bir takım eleştirel ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Daha öncede incelenen "Muhalefetin manipülasyon iddialarına rağmen, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan sayım bitmeden kendisini cumhurbaşkanlığı seçiminin galibi ilan etti" ifadesinin eleştirel olduğu söylenebilir. "Seçim gözlemcileri pazar günü oylamada usulsüzlükler bildirdi. Buna karşın ise Erdoğan bir 'demokrasi bayramından' söz etti." cümlesinin de yine eleştiri bulunmaktadır.

-Retorik

Metne retorik açısından bakıldığında, çok fazla retorik unsurun olmadığı söylenebilir. Ancak yine de retorik unsur grubuna dahil olabilecek birkaç benzetmeden bahsedilebilir. Örneğin başkanlık seçimine "Demokrasi Bayramı/Kutlaması" ve "Kader Seçimi" benzetmelerinin yapılması metinde yer alan bazı retorik unsurlardır. Ancak bu benzetmeler haber yazarının kendi benzetmeleri değildir. Bu açıdan yazarın haberde yalın ve sade bir dil tercih ettiği söylenebilir.

- Sosyobilışsel Çözümlemesi

Frankfurter Allgemeine gazetesinin incelenen bu haberi, yazar belli olmasa da haberi yazan kişinin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı desteklemediğini ortaya koymaktadır. Özellikle süper yapı çözümlemesinde de görüldüğü gibi yazar hem giriş hem gelişme hem de sonuç bölümünde birçok kez seçimdeki manipülasyon iddialarını sürekli olarak yinelemiştir. Haberin birkaç cümlesinde yazarın Cumhurbaşkanı Erdoğan'a karşı kullandığı eleştirel üslup da yazarın Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı desteklemediğinin bir göstergesi olabilir.

- Sosyal Bağlam Çözümlemesi

Sosyal bağlam çözümlemesi için öncelikle gazetenin seçim öncesi haberlerine bakılacaktır. Önce 22.03.2018 tarihli ve Tom Schmidtgen'in kaleme aldığı "Die Türkei ist kurz davor, sich in eine echte Autokratie zu verwandeln" başlıklı haber kısaca incelenecektir. "Türkiye gerçek bir otokrasiye dönüşüyor" olarak Türkçeye çevrilebilecek bu haber başlığı altında Bertelsmann Vakfı Dönüşüm Endeksinde, ülkelere demokrasi bağlamında verilen notlardan ve siyaset bilimci Robert Schwarz'ın durumun hangi ülkelerde kötüleştiği yönündeki açıklamalarına yer verilmiştir. Demokrasinin kötüye gittiği ülkeler arasında Türkiye örnek gösterilmiştir. 29.04.2018 tarihli ve Michael Hanfeld tarafından yazılan haber incelenirse

yazar haberine “Despotie im Lande des Sultans” başlığını atmıştır. Türkçeye “Sultanın ülkesinde despotluk” olarak çevrilebilecek bu haber başlığının altında Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın kendisine karşı gazetecileri tutuklattığı iddia edilmektedir ve eleştirilmektedir. 14.06.2018 tarihli ve Michael Martens tarafından kaleme alınan “Wankt der Sultan?” başlıklı haberin içeriğine bakmaksızın Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan “Sultan” olarak bahsedilmektedir. Seçim öncesi yaratılan bu algı incelenen haberdeki başkanlık sisteminin ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın eleştirilmesinde rol oynamış olabilir. Tüm bu haberleri okuyan okuyucunun zihninde, Türkiye’nin bir monarşi ülkesi gibi yönetildiği algısı oluşabilir.

Frankfurter Allgemeine Zeitung gazetesinin incelenmek üzere seçilmiş 25.06.2018 tarihli ve yazarı belirtilmemiş diğer bir haberi olan “OSZE-Mission kritisiert ungleiche Bedingungen” başlıklı haberinin (bkz. <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/tuerkei-osze-mission-kritisiert-ungleiche-bedingungen-15658645.html>) çözümlemesi aşağıdaki şekildedir:

- Metin Çözümlemesi

Şekil 10. Frankfurter Allgemeine Gazetesi İkinci Haber Başlığı. Frankfurter Allgemeine (2018). <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/tuerkei-osze-mission-kritisiert-ungleiche-bedingungen-15658645.html>

Tablo 22

Haber 6 Makro Yapı Çözümlemesi

M	
A	
K	Başlık: “OSZE-Mission kritisiert ungleiche Bedingungen”
R	Konu
O	Spot: Präsident Recep Tayyip Erdogan hatte einen klaren Wahlsieg eingefahren. Wahlbeobachter attestieren einen deutlichen Vorteil für ihn durch exzessive Berichterstattung.
Y	
A	
P	
I	

Frankfurter Allgemeine gazetesinin bu haberinde üst veya alt başlıklar bulunmamaktadır. Ancak sadece ana başlık ve spota bakılarak açık şekilde metnin konusu anlaşılmaktadır. Haberin başlığı ve spotu haber metninin konusunun Türkiye’deki seçimlerde adaylar arasında yaşanan eşitsizlikler olarak belirlenebilir.

Başlık+ Giriş

“OSZE-Mission kritisiert ungleiche Bedingungen”

“Die OSZE-Wahlbeobachtermission hat einen „Mangel an gleichen Bedingungen“ bei den Parlaments- und Präsidentschaftswahlen am Sonntag in der Türkei kritisiert. Zugleich kamen die Beobachter der Organisation für Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa (OSZE) aber in ihrem am Montag vorgelegten Bericht zu dem Schluss, dass trotz etlicher Unregelmäßigkeiten am Wahltag die Regeln „weitgehend eingehalten“ worden seien. Präsident Recep Tayyip Erdogan hatte einen klaren Wahlsieg eingefahren.”

Gelişme

“Bei den Wahlen hätten die Wähler „eine echte Wahl gehabt trotz des Mangels von gleichen Bedingungen“ für die Kandidaten, hieß es. Präsident Erdogan und seine Partei hätten einen „deutlichen Vorteil“ gehabt, insbesondere durch die „exzessive Berichterstattung“ regierungsnaher Medien. Auch seien unter dem geltenden Ausnahmezustand Grundrechte wie die Versammlungs- und Meinungsfreiheit eingeschränkt gewesen.”

S
Ü
P
E
R
Şema
Y
A
P
I

“Die OSZE-Mission kritisierte die zahlreichen Angriffe auf Kandidaten, insbesondere der prokurdischen HDP. Sie verwies darauf, dass sich der HDP-Präsidentschaftskandidat Selahattin Demirtas in Untersuchungshaft befindet und keinen Wahlkampf machen konnte. Auch sei kurz vor der Wahl ohne ausreichende Beratung das Wahlgesetz in einer Weise geändert worden, dass „wichtige Schutzvorrichtungen“ abgeschafft worden seien, kritisierte die OSZE-Mission.

Ihren Angaben zufolge wurden bei der Wahl 1090 Wahllokale aus „Sicherheitsgründen“ verlegt, was die Opposition als Benachteiligung ihrer Wähler gesehen habe. Bei der Auszählung der Stimmzettel seien nicht alle vorgesehenen Schritte eingehalten worden, und der Prozess sei nicht immer transparent verlaufen, kritisierten die Beobachter. Auch seien die internationalen Wahlbeobachter teils an der Ausübung ihrer Aufgaben gehindert worden.

Sonuç

Während der Abstimmung am Wahltag waren insbesondere aus der Provinz Sanliurfa und dem kurdischen Südosten der Türkei zahlreiche Unregelmäßigkeiten gemeldet worden. Die oppositionelle CHP zweifelte die am Abend verkündeten Ergebnisse an, und rief ihre Anhänger auf, die Auszählung zu überwachen. Der CHP-Kandidat Muharrem Ince kritisierte am Montag zwar den Wahlprozess als „ungerecht“, erkannte seine Niederlage aber an.

-Giriş

Giriş bölümü geleneksel haber şema yapısına uygun bir şekilde özet bilgilerden oluşmaktadır. Giriş bölümünün içeriğini Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatının (AGİT) seçim ile ilgili sundukları rapor ve AGİT'in seçimde adayların eşit olmayan koşullarda yarışmalarına dair görüşleri oluşturmaktadır.

-Gelişme

Bu bölümde ana olay bağlamında seçimde eşit olmayan koşulların neler olduklarına değinilmiştir. Bu yüzden arka plan bilgileri gelişme bölümünde önemli rol oynamıştır. Seçim öncesi yaşananlara değinilmiştir. En başta medyanın yanlı davrandığına ve Selahattin Demirtaş'ın cezaevinde olmasından ötürü seçim kampanyası yapamadığına, başta HDP'li seçmenler olmak üzere seçmenlerin saldırıya uğradığına ve seçim yasaının değiştirilmesine değinilmiştir. Daha sonra da daha yakın geçmişten bahsedilmiştir. Yakın geçmiş olarak ise oy pusulalarının şeffaf bir şekilde sayılmadığı, birtakım usulsüzlüklerin yapıldığı, seçim gözlemcilerinin engellendiği gibi olaylardan bahsedilmiştir. Gelişme bölümü sadece adaylar arasındaki eşit olmayan koşulları değil aynı zamanda seçimde usulsüzlük yaşandığına dair bilgiler vermeye çalışmıştır.

-Sonuç

Sonuç bölümü genel olarak bir değerlendirmeden oluşsa da burada bir değerlendirme söz konusu değildir. Sonuç bölümünde ayrıntı bilgilerin verilmesine devam edilmiştir. En son cümlede ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçimdeki en önemli rakibi Muharrem İnce'nin yenilgiyi kabul ettiği ifade edilmiştir.

Tablo 24

Haber 6 Mikro Yapı Çözümlemesi

	<p>Anlam</p> <p style="text-align: center;">Arka Plan</p> <p>“Auch seien unter dem geltenden Ausnahmezustand Grundrechte wie die Versammlungs- und Meinungsfreiheit eingeschränkt gewesen.” “Auch sei kurz vor der Wahl ohne ausreichende Beratung das Wahlgesetz in einer Weise geändert worden, dass „wichtige Schutzvorrichtungen“ abgeschafft worden seien, kritisierte die OSZE-Mission”</p> <p style="text-align: center;">Ayrıntılar</p> <p>“Ihren Angaben zufolge wurden bei der Wahl 1090 Wahllokale aus „Sicherheitsgründen“ verlegt, was die Opposition als Benachteiligung ihrer Wähler gesehen habe. Bei der Auszählung der Stimmzettel seien nicht alle vorgesehenen Schritte eingehalten worden Auch seien die internationalen Wahlbeobachter teils an der Ausübung ihrer Aufgaben gehindert worden.” “Während der Abstimmung am Wahltag waren insbesondere aus der Provinz Sanliurfa und dem kurdischen Südosten der Türkei zahlreiche Unregelmäßigkeiten gemeldet worden” “Der CHP-Kandidat Muharrem Ince kritisierte am Montag zwar den Wahlprozess als „ungerecht“, erkannte seine Niederlage aber an.”</p>
<p>M İ K R O S Ö z- dizimi</p>	<p style="text-align: center;">Etken/Edilgen Cümleler</p> <p>“Auch sei kurz vor der Wahl ohne ausreichende Beratung das Wahlgesetz in einer Weise geändert worden, dass „wichtige Schutzvorrichtungen“ abgeschafft worden seien, kritisierte die OSZE-Mission.” Ihren Angaben zufolge wurden bei der Wahl 1090 Wahllokale aus „Sicherheitsgründen“ verlegt, was die Opposition als Benachteiligung ihrer Wähler gesehen habe.” “Während der Abstimmung am Wahltag waren insbesondere aus der Provinz Sanliurfa und dem kurdischen Südosten der Türkei zahlreiche Unregelmäßigkeiten gemeldet worden”</p> <p style="text-align: center;">Referanslar</p> <p>“Der CHP-Kandidat Muharrem Ince kritisierte...”, “Präsident Recep Tayyip Erdogan hatte...”, “Präsident <u>Erdogan</u> und seine Partei hätten...”</p> <p style="text-align: center;">Tutarlılık+ Bağdaşıklık+ Bağlaşıklık</p> <p>“Bei den Wahlen hätten die Wähler „eine echte Wahl gehabt trotz des Mangels von gleichen Bedingungen“ für die Kandidaten, hieß es.” “Sie verwies darauf, dass sich der HDP-Präsidentschaftskandidat Selahattin Demirtas in Untersuchungshaft befindet und keinen Wahlkampf machen konnte. Auch sei kurz vor der Wahl ohne ausreichende Beratung das Wahlgesetz in einer Weise geändert worden, dass „wichtige Schutzvorrichtungen“ abgeschafft worden seien, kritisierte die OSZE-Mission.” “Während der Abstimmung am Wahltag waren insbesondere aus der Provinz Sanliurfa und dem kurdischen Südosten der Türkei zahlreiche Unregelmäßigkeiten gemeldet worden.”</p>
	<p>Biçem</p> <p>“Auch seien unter dem geltenden Ausnahmezustand Grundrechte wie die Versammlungs- und Meinungsfreiheit eingeschränkt gewesen.” “Bei den Wahlen hätten die Wähler „eine echte Wahl gehabt trotz des Mangels von gleichen Bedingungen“ für die Kandidaten, hieß es.”</p>
	<p>Retoik</p> <p>“Die OSZE-Mission kritisierte die zahlreichen Angriffe auf Kandidaten...” “...dem kurdischen Südosten der Türkei zahlreiche Unregelmäßigkeiten gemeldet worden”</p>

-Anlam

Arka plan bilgileri söz konusu olduğunda haberde öne çıkan en önemli ifadeler olağanüstü hâl durumunda ifade özgürlüğünün kısıtlanması ve seçimden önce seçimin şeffaflığını etkileyecek şekilde seçim yasasının değiştirilmesidir. Önemli ayrıntılar arasında ise 1090 sandığın güvenlik gerekçesiyle taşınması, oyların sayımında gerekli adımların izlenmediği, seçim gözlemcilerinin engellendiği, özellikle Şanlıurfa'daki Kürtlerin çok sayıda usulsüzlük bildiği ve CHP'nin adayı Muharrem İnce'nin seçim sürecini haksız olmakla eleştirmesi gibi bilgiler yer almaktadır. Arka plan bilgileri ve ayrıntılardan çıkarılacak anlam ve okuyucuya verilmeye çalışılan mesajlar, yapılan seçimde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın diğer adaylara göre daha fazla avantaja sahip olduğu, diğer adayların eşit koşullarda seçim kampanyası yürütmelerinin engellendiği ve seçimdeki eşitsizliklerin yanı sıra birtakım usulsüzlüklerin de mevcut olduğudur.

-Sözdizim

Sözdizim incelemesine daha önceki haber incelemelerinde olduğu gibi etken ve edilgen çatılı cümlelerin incelenmesi ile başlanacaktır. Haberin çok az bir bölümünde edilgen çatılı cümleler mevcuttur. "Auch sei kurz vor der Wahl ohne ausreichende Beratung das Wahlgesetz in einer Weise geändert worden, dass „wichtige Schutzvorrichtungen“ abgeschafft worden seien, kritisierte die OSZE-Mission." cümlesi metinde geçen edilgen çatılı cümlelere örnek verilebilir. Bu cümlede iki tane edilgen çatı mevcuttur. Bunlardan birincisi "seçim yasası değiştirildi" diğer ise "koruyucu maddeler/meکانizmalar kaldırıldı" ifadeleridir. Yazar için burada sadece yapılan eylem önemli olduğu için cümlede bir özneye ihtiyaç duyulmamış olabilir. "Ihren Angaben zufolge wurden bei der Wahl 1090 Wahllokale aus „Sicherheitsgründen“ verlegt, was die Opposition als Benachteiligung ihrer Wähler gesehen habe" cümlesi de başka bir edilgen çatılı cümle örneğidir. Burada da "1090 sandığın yeri değiştirildi." ifadesi kullanılmıştır. Yine burada da yapılan eyleme, öznenen daha fazla önem verildiği için veya başka bir deyişle özne çok önemli bir rol oynamadığı için edilgen çatılı cümle tercih edilmiş olabilir. "Während der Abstimmung am Wahltag waren insbesondere aus der Provinz Sanliurfa und dem kurdischen Südosten der Türkei zahlreiche Unregelmäßigkeiten gemeldet worden" cümlesi de diğer bir edilgen çatılı cümle örneğidir. Burada ise "Usulsüzlükler bildirildi" ifadesi edilgen çatılı bir ifadedir. Diğer iki örnekte olduğu gibi burada da yazarın öznenen çok yapılan eyleme dikkat çekmeye çalıştığı söylenebilir. Metindeki referanslara bakıldığında diğer incelenen haberlerde olduğu gibi

referanslar açısından bir sorun gözükmemektedir. Tutarlılık, bağdaşıklık ve bağlaşıklık açısından da haber metninde problem bulunmamıştır. Cümle yapılar yazarın ideolojik tutumu ile uyum içerisindedir. Örneğin “Bei den Wahlen hätten die Wähler „eine echte Wahl gehabt trotz des Mangels von gleichen Bedingungen“für die Kandidaten, hieß es.” cümlesi Türkçeye “ Seçimlerde, adaylar için eşit şartlar olmamasına rağmen seçmenlerin gerçek bir tercihi olduğu belirtildi.” ifadesine bakıldığında esasen seçimde seçmenin gerçekten de tercihinin Cumhurbaşkanı Erdoğan olduğu ifade edilmektedir. Ancak yazar ideolojik olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı desteklemediği için var olan gerçeği “trotz/rağmen” bağlacı kullanarak olumsuz bir cümle haline getirmeye çalıştığı söylenebilir. Diğer örnek cümle olan “Sie verwies darauf, dass sich der HDP-Präsidentschaftskandidat Selahattin Demirtas in Untersuchungshaft befindet und keinen Wahlkampf machen konnte. Auch sei kurz vor der Wahl ohne ausreichende Beratung das Wahlgesetz in einer Weise geändert worden, dass „wichtige Schutzvorrichtungen“ abgeschafft worden seien, kritisierte die OSZE-Mission.” cümlesinde “dass/ilgi bağlacı” kullanılmıştır. Bu bağlaç ile cümleye önemli bir nokta hakkında ekleme veya açıklama yapılmak istenmiştir. Cümlenin ilk kısmında ilgi bağlacı ile Selahattin Demirtaş’ın tutuklu olduğu ve seçim kampanyası yürütemediği bilgileri aktarılmıştır. Cümlenin ikinci kısmında ise ilgi bağlacı yardımı seçim yasasından önemli maddelerin kaldırılmasına dikkat çekilmiştir. Son örnek cümle olan “Während der Abstimmung am Wahltag waren insbesondere aus der Provinz Sanliurfa und dem kurdischen Südosten der Türkei zahlreiche Unregelmäßigkeiten gemeldet worden.” cümlesinde ise “Während/esnasında” zaman zarfı kullanılmıştır. Türkçe olarak “Seçim günü oylama sırasında, özellikle Şanlıurfa vilayeti ve Türkiye'nin güneydoğusundaki Kürt bölgelerinde çok sayıda usulsüzlük rapor edildi.” şeklinde aktarılabilecek bu cümlede yaşanan olayların oylama esnasında gerçekleşmesi belki de yazar için önemli olduğu için olayların zamanını belirtmek istenmiş olabilir.

-Biçem

Diğer gazete haberlerinde olduğu gibi burada da Cumhurbaşkanı Erdoğan’a karşı eleştirel ifadeler kullanılmıştır. Yazar açık olarak kendisi eleştirmese de başka kaynakların Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı eleştirdikleri ifadeleri haberine eklemiştir.

-Retorik

Daha önce incelenen Frankfurter Allgemeine gazete haberinde olduğu gibi bu haberde de çok fazla retorik unsur mevcut değildir. Haberde sade bir anlatım tercih edilmiştir. Ancak

retorik unsur kapsamına girebilecek birkaç abartılı ifade ile karşılaşılmıştır. Örneğin “Die OSZE-Mission kritisierte die zahlreichen Angriffe auf Kandidaten...” ve “...dem kurdischen Südosten der Türkei zahlreiche Unregelmäßigkeiten gemeldet worden” cümlelerinde geçen “zahlreich/sayırsız” ifadesi biraz abartılı bir ifade şekli olabilir. Bu ifadeler Türkçe olarak “AGİT adaylara yönelik sayırsız saldırıyı eleştirdi ...” ve “... Türkiye’de Kürtlerin bulunduğu güneydoğuda çok sayıda usulsüzlük bildirildi” şeklinde aktarılabilir.

- Sosyobilışsel Çözümleme

Haberin başından sonuna kadar seçimdeki eşitsizlik ve usulsüzlük iddiaları ifade edilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı eleştiren diğer adayların ve AGİT’in ifadelerinin de haberde sıklıkla yer alması yazarın Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Ak Partiyi desteklemediğinin bir göstergesidir. Haberde HDP ve Kürtlere sıklıkla yer verilmiştir. Selahattin Demirtaş’ın cezaevinde bulunduğunun ifade edilmesi, özellikle Kürt politikacılara saldırı düzenlendiği ve yine özellikle Kürtlerin yaşadığı bölgelerden seçim usulsüzlükleri bildirildiğini ifade eden yazarın, HDP’ye yakınlık duyduğu söylenebilir.

- Sosyal Bağlam Çözümlemesi

Sosyal bağlam çözümlemesi için yeniden diğer haberlerde olduğu gibi Frankfurter Allgemeine gazetesinin geçmiş haberleri kısaca incelenecektir. 03.06.2018 tarihli ve yazarı belirtilmemiş “Erdogan: Blut meiner Brüder klebt an Händen von Demirtas” başlıklı habere bakılırsa Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Selahattin Demirtaş’ı tehdit ettiğinden bahsedilmektedir. Haberin spot kısmında “Der Wahlkampf in der Türkei wird immer schmutziger: Bei einer Kundgebung beschimpfte Staatschef Erdogan seinen inhaftierten Herausforderer Demirtas – und drohte ihm.” ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadeler Türkçeye “Türkiye’deki seçim kampanyası daha da kirleniyor: Devlet başkanı Erdoğan, bir mitingde tutuklu rakibi Demirtaş’a hakaret etti ve tehdit etti.” şeklinde aktarılabilir. Seçim öncesi çıkan bu haberde de görüldüğü gibi Cumhurbaşkanı Erdoğan yine eleştirilmekte, Selahattin Demirtaş ise mağdur taraf gösterilmektedir. Haberin son paragrafı ise oldukça dikkat çekmektedir.

Erdogan geht als Favorit in die Wahl am 24. Juni. Ob er allerdings im ersten Wahlgang eine absolute Mehrheit erzielt, ist Umfragen zufolge ungewiss. Demirtas werden derzeit keine Chancen eingeräumt, als Zweitplatzierte in die Stichwahl gegen Erdogan zu ziehen. Bis zu seiner Inhaftierung im November 2016 war Demirtas der rhetorisch schärfste Gegner von Erdogan. Dieser wirft der HDP Verbindungen zur verbotenen kurdischen Arbeiterpartei PKK vor.

Yukarıdaki alıntıda dikkat çeken detaylar, Selahattin Demirtaş'ın tutuklanana kadar sanki Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın en dışı rakibi olduğunun ifade edilmesi, diğeri de terör örgütü PKK'dan "yasaklı Kürt işçi partisi" şeklinde bahsedilmesidir. Bu cümlede Cumhurbaşkanı Erdoğan en güçlü rakibini tutuklattırarak, başkan seçilebilecek adayı saf dışı bıraktığı gibi bir anlam çıkmaktadır. Ancak Selahattin Demirtaş'ın tutuklu olmasa bile başkan seçilebileceğini söylemek oldukça iddialı bir ifadedir, hatta gerçeği çarpıtma olduğu bile söylenebilir. Gazetenin haber arşivine bakıldığında, daha eski yıllardan bazı haberlerde de gazetenin yine Kürtler ve terör örgütü PKK hakkında dikkat çeken haberleri bulunmaktadır. 05.01.2016 tarihli ve Karen Krüger tarafından kaleme alınan "Erdogan gegen die Kurden" başlıklı habere bakıldığında "Türkische Sicherheitskräfte haben in den vergangenen Woche etwa hundert Kurden getötet. Männer, Frauen, Kinder. Das Ziel ist die Zermürbung einer ganzen Region. Die EU muss Erdogans Kampf endlich stoppen." ifadeleri öne çıkmaktadır. Haberde Türk güvenlik güçlerinin içinde kadın ve çocukların da bulunduğu yaklaşık 100 Kürt'ü öldürdüğü yazılmıştır. Başlık ise "Erdogan Kürtlere karşı" şeklinde atılmıştır. Böylesine ciddi suçlamalarda bulunan haberi yayınlamakta çekinmeyen gazetenin, eleştirinin ötesine geçerek kara propaganda yaptığı söylenebilir. 11.02.2016 tarihli ve yazarı belli olmayan "Türkei verkündet Sieg gegen PKK in Cizre" başlıklı bir haberde ise "Nach über Wochen dauernden Gefechten vermeldet die türkische Regierung einen militärischen Erfolg gegen die kurdischen Kämpfer der PKK. Der Einsatz in der umkämpften Stadt Cizre sei beendet." cümlesinde PKK'lı teröristlerden "die kurdischen Kämpfer der PKK" yani "PKK'nın Kürt savaşçıları" şeklinde bahsetmektedir. Bu haberlere bakıldığında gazetenin sahip olduğu ideoloji açık şekilde belli olmaktadır. Türkiye'deki olaylardan habersiz bir Alman vatandaşı bu haberleri okuduğunda Kürtlerin zulme uğradığı, Türkler tarafından öldürüldüğü, PKK'nın ise terör örgütü değil, Kürtleri savunan bir oluşum olduğunu algılaması beklenen bir durumdur. Geçmişte yaratılan bu algı da incelenen haberde Selahattin Demirtaş'ın ve HDP'nin sürekli mağdur gösterilmesini açıklar niteliktedir.

8.3. Çözümlemelerin Eleştirel Okuma Açısından Değerlendirilmesi

Eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında gerçekleştirilen Alman gazetelerindeki haber analizleri, eleştirel düşünce ve eleştirel okumanın geliştirilmesinde etkili bir yöntem olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Daha önce eleştirel okuma bölümünde eleştirel okuma ve düşünme ile ilgili olarak çeşitli tanımlar yapılmıştır. O tanımlardan yola çıkarak kısaca eleştirel okuma ve düşüncenin bazı özellikleri yeniden aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Belli ölçütler doğrultusunda bir problem veya durum değerlendirilir.
- Çeşitli yargılarda bulunulur.
- Yorum ve sorgulama yapılır.
- Sebep- Sonuç ilişkileri bulunur.
- Belirli ölçütler doğrultusunda olaylar arasında sıralama yapılır.
- Ayrıntılardaki benzerlik ve farklılıklar ortaya koymaya çalışılır.
- Derinlemesine okuma ve düşünme ile yeni anlamlar ortaya çıkarılır.
- Okunanlar sonucunda bir sonuca ulaşılır.
- Yazarın düşünceleriyle değil, okuyucu kendi düşünceleriyle metni anlamlandırır.

Yukarıda bahsedilen bu özelliklerin hepsi haber analizleri gerçekleştirilirken uygulanmıştır. Eleştirel söylem çözümlemesi 3 boyuttan oluşan oldukça geniş kapsamlı bir analiz yöntemi olduğu için yukarıda bahsedilen özelliklerin hepsine ihtiyaç duyulmaktadır. Makro çözümleme yapılırken, okuyucunun okuduklarından en genel şekilde bir anlam çıkarması beklenir. Birçok veriyi zihin süzgecinden geçirerek, tüm metni birkaç cümle veya sözcüğe indirgeyebilmek şüphesiz ciddi bir bilişsel süreç gerektirmektedir. Haber analizleri süper yapı çözümlemesi yapılırken, okuyucu metnin parçaları ile derinlemesine çalışma imkânı bulabileceğini göstermektedir. Süper yapı çözümlemesinde metnin parçalarının nasıl bir araya gelmesi gerektiği ve nasıl getirildiği arasında bir analiz gerçekleştirilir. Bunun da okuyucuya sorgulama ve çeşitli yargılarda bulunma imkânı verdiği söylenebilir. Ayrıca süper yapı analizinin öğrenciye belirli ölçütler doğrultusunda olayların sıralamasının nasıl olması gerektiği üzerinde düşünme imkânı sağlayacağı söylenebilir. Haber analizinde görüldüğü üzere mikro yapı çözümlemesi metnin küçük parçalarıyla çalışma imkânı vermektedir. Mikro yapı çözümlemesi anlam, sözdizim, biçim ve retorik analizi gerektirdiği için belli ölçütler doğrultusunda bir durumun değerlendirilmesine, yeni anlamlar üretmeye, ayrıntıları, benzerlik ve farklılıkları ayırt etmeye olanak verir. Bunun dışında dilsel becerilerin gelişmesine katkı sağlar. Özellikle haber analizinde olduğu gibi yabancı dildeki

bir metin üzerinde çalışılıyorsa, mikro analizin yabancı bir dilin cümle yapılarını, söz sanatlarını ve daha birçok yapısal unsurunu daha yakından tanımaya imkân sağladığı söylenebilir. Metin analizi sonrası haberler üzerinde gerçekleştirilen sosyobilişsel ve sosyal bağlam çözümlemesinde de verileri “yorumlama, değerlendirme, sebep ve sonuç ilişkilerini bulmanın oldukça ön plana çıktığı söylenebilir. Sosyobilişsel çözümlemede yazarın zihni çözülmeye çalışılır. Sadece metin değil, yazarın düşüncelerinin ve zihninin çözümlemesi yapılır. Sosyal bağlam çözümlemesinde metinlerarası analiz yapıldığı için geçmişteki olaylar ve günümüz arasında ilişkiler kurularak çok boyutlu düşünme sağlanır. Sosyal bağlam çözümlemesinde ise okuyucu metindeki söylemleri sadece kendi bakış açısıyla değil değerlendirmez, başka okuyucuların bu söylemlerden ne anlam çıkarabileceğini de ortaya koymaya çalışır. Görüldüğü üzere eleştirel söylem çözümlemesinin bu özellikleri eleştirel okuma ve düşünmenin özellikleriyle örtüşmektedir.

Eleştirel okumanın özelliklerinin açıklandığı bir önceki bölümde eleştirel okumanın bazı soruları ön plana çıkardığı aktarılmıştır. Bu sorular yeniden aşağıdaki gibi yeniden özetlenebilir:

- Bu metin ne iddia etmektedir ve sonuç nedir?
- Metin ne tür bir akıl yürütme ile oluşturulmuştur?
- Metindeki fikirleri destekleyici ne tür kanıtlar mevcuttur?
- Metindeki varsayımların ve bakış açılarının altında ne yatmaktadır?
- Bu metin esasen ne anlatıyor?
- Metin okuyanı ikna edici ve etkileyici nitelikte midir?

Eleştirel okumada ön plana çıkan bu soruların cevapları, üzerinde eleştirel söylem analizi gerçekleştirilen Alman haberlerinde bulunabilmiştir. Birinci sorunun cevabı hem süper hem de mikro yapı analizi ile rahatlıkla elde edilebilir. Metinde iddia edilenler özellikle mikro yapının anlam analizi ile ortaya çıkarılabilir. Metnin sonucu da süper yapıda giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinin analizi yapılırken bulunabilir. Metinde ne tür bir akıl yürütüldüğü sosyobilişsel çözümleme ile yazarın ideolojik düşünce yapısının çözümlenmesi ile ortaya çıkarılabilir. Metindeki fikirleri destekleyici kanıtlar, mikro çözümlemede anlam incelemesi yapılarak ve süper yapı çözümlemesinde ana olay, arka plan olayları gibi unsurların incelemesi ile elde edilebilir. Özellikle anlam analizinde arka plan ve ayrıntılar ile ilgili ortaya konulan bilgiler bu kanıtların bulunmasına imkân verebilir. Metindeki varsayımların ve bakış açılarının altında yatan nedenler sosyal bağlam çözümlemesi ile ortaya koyulabilir.

Sosyal bağlam çözümlemesinde geçmiş ve günümüz arasında bağ kurulmaktadır. Olayların bugünkü noktaya gelmesinde toplumsal, tarihsel ve siyasal olayların etkisi sosyal bağlam çözümlemesinde ele alınmaktadır. Metnin esasen ne anlattığına yine mikro yapı anlam analizi ile ulaşılabilir. Metnin okuyucuyu ikna edici ve etkileyici nitelikte olup olmadığının sorusu ise sosyobilişsel çözümleme, ayrıca mikro yapı incelemesinde gerçekleştirilen biçem ve retorik analizi ile bulunabilir.

Eleştirel okumda daha önce öğretmenin öğrenciyi yönlendirmesinin önemli olduğundan bahsedilmiştir. Bu bağlamda öğretmenin eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında eleştirel okuma yapan öğrencilere rehberlik etmesi gerektiği söylenebilir. Daha önce eleştirel okumada öğretmenin birtakım sorular ile öğrenciyi yönlendirmesi gerektiği aktarılmıştır. Öğretmen eleştirel okumada ön plana çıkan soruları eleştirel söylem çözümlemesine uyarlayarak öğrencinin çözümleme sürecini kolaylaştırabilir. Örneğin, öğretmen öğrencilere eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında bir metin ile çalışırken aşağıdaki soruları yöneltebilir:

- Makro Yapı Çözümlemesi

1. Metnin ana konusu nedir?
2. Metnin içeriği hangi konu veya konular etrafında dönmektedir?
3. Metinde hangi cümle ve sözcükler metnin konusunu yansıtmaktadır?

- Süper Yapı Çözümlemesi

1. Metindeki ana olay ve olaylar nelerdir?
2. Metnin giriş bölümü hangi bilgileri vermektedir?
3. Metnin gelişme bölümünde ne anlatılmaktadır?
4. Metnin sonuç bölümünde ne anlatılmaktadır?
5. Metindeki hangi bilgiler bağlam ve arka plan bilgileri olarak kabul edilebilir?
6. Metinde tüm tarafların görüşlerine yer verildi mi?
7. Metinde yazarın kişisel yorumu ve değerlendirmelerini kapsayan cümleler mevcut mu?
8. Olayların veya anlatılanların diziliş sırası geleneksel metin yapısına uyuyor mu? Uymuyorsa olayların sırası neden böyledir?

- Mikro Yapı Çözümlemesi

1. Metin esasen ne anlatmaktadır?
2. Metinde anlatılanlar tutarlı mı?
3. Yazar metinde hangi cümle yapılarını ve şekillerini kullanmıştır? Yazarın bu cümle yapı ve şekillerini seçmesinde özel bir amaç var mıdır?
4. Yazarın metindeki üslubu nasıldır?
5. Yazar anlatımını etkili kılmak ve okuyucuyu etkilemek için hangi tekniklere ve ifadelere başvurmuştur?

- Sosyobilişsel Çözümleme

1. Yazarın ideolojisi nedir?
2. Yazar metni hangi amaç ve hizmet doğrultusunda meydana getirmiştir?
3. Yazarın okuyucuyu yönlendirmek ve etkilemek amacı var mı? Varsa bunu hangi yollara başvurarak gerçekleştirmeye çalışmıştır?
4. Yazar metni taraflı bir şekilde mi yazmıştır?

- Sosyal Bağlam Çözümlemesi

1. Yazarın ideolojisinin oluşumunda hangi faktörler rol oynamış olabilir?
2. Metindeki söylemlerin geçmişte yaşanan olaylar ile ilgisi var mı?
3. Geçmişte veya yakın zamanda yaşanan toplumsal, siyasal vb. olaylar metindeki söylemlerin oluşumunu nasıl etkilemiştir?
4. Metindeki söylemler başka okuyucuların ne şekilde düşüncelerine etki edebilir?

İncelenen gazete haberleri yukarıdaki soruların cevaplarının kolaylıkla bulunabileceğini göstermiştir. Başarılı bir şekilde eleştirel söylem çözümlemesi ile eleştirel okuma yapabilmek için sadece öğrenciye birtakım soruların sorulmasının yeterli olmayacağı söylenebilir. Alman gazete haberleri üzerinde yapılan inceleme, eleştirel okuma öncesi bazı hazırlıkların yapılması gerektiğini göstermiştir. Daha öncede bahsedildiği gibi doğru konu ve gazete haberinin veya metnin seçilmesi önemlidir. Öğretmen çeşitli metinler arasında en uygun hangisinin olduğu üzerinde düşünmelidir. Bunun yanında eleştirel söylem çözümlemesi öğrencilere kısaca açıklanmalıdır. Gazete haberlerini incelemeye başlamadan

van Dijk'ın söylem çözüm çözümlene modeli kısaca açıklanmalıdır. Öğrencinin gazete haberi ile nasıl çalışacağı, hangi birimleri incelemesi gerektiği hakkında bilgi verilmelidir (bkz. Tablo 6). Sosyobilişsel çözümlene yapılırken yazarın yanlı davranıp davranmadığını anlayabilmek için öğrenciler nesnellik ve tarafsızlık ile ilgili kontrol listelerinden yararlanabilir (bkz. Tablo 5). Sosyal bağlam çözümlene için metindeki olaylarla bağlantılı geçmiş olaylar hakkında araştırma yapılırsa, incelenen metindeki söylemlerin nasıl oluştuğu hakkında daha kolay değerlendirme yapılabilir. Bu yüzden öğretmen çözümlene öncesi öğrencilerin geçmişteki konuyla bağlantılı olayları kısaca araştırmalarını isteyebilir.

9. BULGULAR VE YORUM

Çalışmada eleştirel düşüncenin ve eleştirel okumanın geliştirilmesine katkı sağlayıp sağlamayacağını anlayabilmek için eleştirel söylem çözümlemesi ile Almanya'nın en çok okunan 3 gazetesi incelenmiştir. Yapılan çözümler sonucunda birçok bulgu elde edilmiştir. Elde edilen bulgular hem eleştirel okuma hem de eleştirel söylem çözümlemesi açısından ayrı ayrı olarak ele alınacaktır.

Önce Bild gazete haberlerinin çözümlerinden elde edilen bulgulardan başlanacak olursa, incelenen birinci haberde makro yapı çözümlemesi haberin konusunun 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlık seçiminde yaşanan usulsüzlükler olduğu söylenebilir. Süper yapı çözümlemesi haberin girişinin geleneksel haber yapı şemasına uyduğunu göstermiştir. Gelişme bölümü genel olarak arka plan bilgilerinden ve ayrıntılardan meydana getirilmiştir. Sonuç bölümü gelişme bölümünde olduğu gibi ayrıntı ve arka plan bilgilerinden meydana getirilmiştir. Bu yüzden tam olarak geleneksel haber yapı şemasına uyduğu söylenemez. Yazar ayrıca sadece kendi ideolojisini ve düşüncesini destekleyecek kanıtlara yer vermiştir. Bu yüzden yazarın kendi ideolojisi ve düşünce yapısını haberin şematik yapısına yansıttığı söylenebilir. Mikro yapı analiz sonuçlarına göre haberde ön plana çıkarılmaya anlam "Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçimi kazanmak için seçim öncesi bir takım usulsüz girişimlerde bulunduğu" olarak belirlenmiştir. Sözdizim incelenmesi haber metninde referanslar, tutarlılık, bağdaşıklık ve bağdaşıklık açısından bir sorun olmadığını göstermektedir. Yazar cümleleri kendi ideolojisine uygun olarak seçmiştir. Öne çıkan önemli bir bulgu olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan söz konusu olduğunda yazar edilgen cümlelerde özne kullanmayı tercih ettiği söylenebilir. Biçem olarak yazarın haberde eleştirel ve suçlayıcı bir dil seçtiği söylenebilir. Retorik olarak ise haber metninde birçok unsur ile karşılaşmıştır. Yazarın bu unsurları kullanarak anlatımını daha dikkat çekici hale getirmeye çalıştığı ve belki de okuyucuyu etkilemeye çalıştığı söylenebilir. Sosyobilişsel incelemede yazarın ideolojik olarak Ak Partiyi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı desteklemediği söylenebilir. Yazarın Kürtleri mağdur gösterme çabasının olduğu ve HDP'yi desteklediği

söylenbilir. Sosyal bağlam çözümlemesi de gazetenin geçmiş haberlerinde de aynı ideoloji doğrultusunda Cumhurbaşkanı Erdoğan karşıtlığı yaptığı ve Kürt-Türk propagandası yaptığı görülmektedir. Bild gazetesinin incelenen ikinci haberinde de aynı bulgular elde edilmiştir. İkinci haberde farklı olarak makro yapı analizine haberin konusu seçimi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kazanması olarak belirlenmiştir. Süper yapı analizinde de sonuç bölümünde olması gereken bazı bilgilerin gelişme bölümünde verildiği görülmüştür. İkinci haberin birinci haberden en çok ayrıldığı nokta mikro yapı çözümlemesinin anlam incelemesinde ortaya çıkmıştır. Haberde verilmek istenen anlam “Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın başkanlık sistemi ile güç kazandığı ve Türkiye'nin onun istediği şekilde yönetileceği” şeklindedir. Birinci haberde “seçimde yaşanan usulsüzlükler” ön plana çıkarılmaya çalışılırken, ikinci haberde “başkanlık sistemi ile tek adam rejimine geçileceği” ön plana çıkarılmaktadır.

Süddeutsche Zeitung gazetesinin birinci haberinin konusu Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçimi kazanarak önemli güçler elde ettiği şeklinde belirlenmiştir. Süper yapı incelemesinde giriş ve gelişme bölümünün geleneksel haber yapı şemasına uyduğu söylenebilir. Sonuç bölümü burada da ayrıntı bilgilerden oluşmaktadır. Tam olarak haberin sonucunu yansıttığı söylenemez. Mikro yapı çözümlemesinde haberde verilmek istenen anlam “Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın adil olmayan yollara başvurarak seçimi kazandığı” şeklinde belirlenmiştir. Söz dizimsel olarak biçem, tutarlılık ve bağdaşıklık açısından bir sorun tespit edilememiştir. Yine burada da özne olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın edilgen cümle yapılarında özellikle vurgulandığı görülmüştür. Biçem olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan söz konusu olduğunda yazarın eleştirel ve suçlayıcı bir üslup kullandığı görülmüştür. Retorik açıdan çok fazla unsura rastlanmamıştır. Sosyobilişsel olarak yazar Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı desteklememektedir. Yazarın Selahattin Demirtaş ve HDP'ye yakınlık duyduğu söylenebilir. Sosyal bağlam çözümlemesi yazarın seçim öncesi de benzer haberler yazdığını göstermektedir. İncelenen ikinci haberde haberin konusu Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçimi kazanmasının gelecekte ülke için olası olumsuz etkileri ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçimi kazanmak için gerçekleştirdiği eylemler şeklinde belirlenmiştir. Süper yapı analizi verilerine göre haber büyük oranda yorum, arka plan bilgileri ve varsayımlardan oluşmaktadır. Haber bir yorum haberi olduğu için haberin neredeyse yorumdan oluşmaktadır. Mikro yapı analizinde haber metninin genel olarak okuyucuya vermek istediği anlamın başkanlık sisteminin Türkiye'yi kötü etkileyeceği ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçimi kazanmak için usulsüz eylemlerde bulunduğu şeklinde tespit edilmiştir. Bu haberde de söz dizim, biçem açısından birinci haberden farklı sonuçlar elde edilmemiştir. Ancak daha

fazla retorik unsura rastlanmıştır. Birinci haber ve ikinci haberin yazarı aynı yazar olduğu için sosyobilişsel olarak aynı sonucu ulaşılmıştır. Bu haberde sosyal bağlam çözümlemesi öne çıkmaktadır. Sosyal bağlam çözümlemesi doğrultusunda yazarın geçmiş yıllardaki haberlerinde de Cumhurbaşkanı Erdoğan aleyhine haber yaptığı tespit edilmiştir. Geçmiş haberlerde Kürtlerin Türklerin zulmüne uğradığını ifade eden yazarın Kürtleri mağdur göstermeye çalıştığı söylenebilir. Yazarın Türkiye-Almanya ilişkilerinin bozulmadığı 2016 yılı öncesi haberlerine bakıldığında Cumhurbaşkanı Erdoğan'a karşı daha yumuşak söylemlerde ve daha az eleştirilerde bulunduğu görülmüştür. 2016 yılı sonrası haberlerde ise Cumhurbaşkanı Erdoğan karşı söylemlerinin çok daha olumsuz olduğu fark edilmiştir.

Frankfurter Allgemeine gazetesinin incelenen birinci haberinde metnin konusu Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçimi kazanması ve seçimde eleştirilecek bazı durumların yaşanması şeklinde belirlenmiştir. Süper yapı çözümlemesinde haberin giriş, gelişme ve sonuç bölümünün geleneksel haber şema yapısına uyduğu söylenebilir. Ancak hem giriş hem gelişme hem de sonuç bölümünde seçimde manipülasyon iddiaları sürekli olarak bahsedilmiştir. Mikro yapı analizine bakıldığında haberden çıkan genel anlam, seçimde birtakım usulsüzlüklerin meydana geldiği ve seçimi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kazanması halinde önemli güçler elde edeceği şeklinde tespit edilmiştir. Sözdizim açısından haberdeki cümle yapıları ve dilbilgisel yapılar yazarın ideolojik tutumu ile uyum içerisindedir. Biçem açısından Cumhurbaşkanı Erdoğan'a karşı eleştirel bir üslup söz konusudur. Retorik açıdan çok fazla unsura rastlanmamıştır. Sosyobilişsel olarak diğer gazete haberlerinde olduğu gibi ideolojik olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan desteklenmemektedir. Sosyal bağlam çözümlemesi gazetede Türkiye'de demokrasinin tehlike altında olduğu ve Türkiye'nin otokrasiye doğru kaydığı yönünde haberlerin yayınlandığını göstermiştir. Bazı haberlerde Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan "Sultan" şeklinde bahsedildiği tespit edilmiştir. İncelenen ikinci haberde öne çıkan konu seçim sürecinde adaylar arasında yaşanan eşitsizlikler olmuştur. Süper yapı çözümlemesi göre giriş ve gelişme bölümünün geleneksel haber şemasına uyduğu söylenebilir. Sonuç bölümünde ayrıntılardan bahsedildiği için tam olarak geleneksel haber şemasına uymadığı söylenebilir. Mikro yapı çözümlemesinde metinde öne çıkan anlam, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçim sürecinde diğer adaylara göre daha fazla avantaja sahip olduğu, adayların eşit koşullarda seçim kampanyası yürütmediği ve seçimde birçok usulsüzlüğün yer aldığı şeklinde belirlenmiştir. Söz dizimsel olarak yazarın kendi ideolojisine uygun cümle yapıları kullandığı ve cümleler kurduğu söylenebilir. Biçem açısından haberde eleştirel bir dil kullanılmıştır. Retorik açıdan sade bir anlatım tercih edilse

de haber metninde bir takım abartılı ifadeler rastlanmıştır. Sosyobilişsel çözümlemede ideolojik olarak yazarın Ak Parti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı deteklemediği ve HDP'ye yakınlık duyduğu söylenebilir. Sosyal bağlam çözümlemesi gazetenin birçok kez Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı eleştiren, HDP'yi mağdur gösteren haberi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Gazete bazı haberlerinde oldukça ileri giderek Türk güvenlik güçlerinin kadın ve çocuk demeden Kürtleri öldürdüğü, Kürtlerin Türkler tarafından zulme uğradığını yazmıştır. Burada gazetenin propaganda amaçlı haber yaptığı söylenebilir. Ayrıca gazetenin PKK'lı teröristlerden "savaşçı" şeklinde bahsettiği ve PKK terör örgütünü bir terör örgütü olarak görmediği tespit edilmiştir.

Genel olarak tüm incelenen gazetelerin aynı ideolojiye sahip olduğu söylenebilir. Hatta bazen tamamen aynı cümleleri kullanarak haber yaptıkları tespit edilmiştir. Eğitimsel açıdan, gazete haberlerinin eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında çözümlenip okunmasının eleştirel okumanın gerektirdiği yorumlama, değerlendirme, karşılaştırma, yargıda bulunma, benzerlik ve farklılıkları tespit etme, sorgulama, özgün düşüncelere sahip olma, olayları geniş bir bakış açısıyla değerlendirme gibi özelliklerinin geliştirilmesine katkı sağlayacağı söylenebilir. Çünkü bahsi geçen tüm özellikler haber analizleri yapılırken uygulanmıştır. Yapılan analizler eleştirel söylem çözümlemesinin okuyucuların hem eleştirel düşünme becerilerini hem de yapısal olarak dilsel becerilerini geliştirmesine katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktadır. Özellikle gazetelerin uygun konu seçtiği takdirde eleştirel okuma için uygun materyaller olduğu yapılan analizler ile tespit edilmiştir.

10. SONUÇ

Eleştirel okuma, her öğrencinin sahip olması gereken üst düzey bir beceri olarak nitelendirilmektedir. Eleştirel okumayı, sıradan okuma etkinliklerinden ayıran özelliklerinin başında sorgulama, yorumlama, çözümlenme, değerlendirme ve karar verme gibi özellikler gelmektedir. Üst düzey bilişsel bir beceri olarak eleştirel okuma, bireyin kişisel gelişimine katkı sağlamaktadır. Çünkü eleştirel okuma bireyin kendi özgür bilincini ve zihnini kullanmasına imkân vermektedir. Eleştirel okuma özellikle bazı eğitimciler tarafından, eğitim fakültelerinde tüm öğretmen adaylarına kazandırılması gereken bir beceri olarak kabul edilmektedir. Eleştirel okumanın özellikleri her ne kadar bilinse de bu becerinin tam olarak nasıl kazandırılacağı üzerine kesin bir yöntem ve görüş birliği bulunmamaktadır. Bu yüzden dilbilim alanına ait eleştirel söylem çözümlenmesinin eleştirel okuma becerilerinin geliştirilmesi için alternatif bir yöntem olarak kullanılıp kullanılmayacağını anlamak için Alman gazete haber metinleri üzerinde eleştirel söylem çözümlenmesi yapılmıştır. Çözümlenme sonucunda hem yabancı dil öğretimi hem eleştirel söylem çözümlenmesi hem de eleştirel okuma bağlamında çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır.

Eleştirel söylem çözümlenmesi bağlamında incelenen “Bild”, “Süddeutsche” ve “Frankfurter Allgemeine” isimli Alman gazetelerinin 24 Haziran 2018 Türkiye Cumhurbaşkanlığı seçimi konulu haberleri, normalde farklı ideolojilere sahip her üç gazetenin de en azından incelenen konu hakkında aynı ideolojiye ve görüşlere sahip olduklarını göstermiştir. Her üç gazete de ideolojik olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı desteklememekle birlikte, Cumhurbaşkanı hakkında olumsuz söylemlerde bulunmuştur. Buna karşın her gazete Selahattin Demirtaş’ı ve HDP’yi ön plana çıkarmaya çalışılarak, sürekli olarak HDP’nin ve Selahattin Demirtaş’ın mağdur olduğunu, ayrıca haksızlığa uğradığını yazmıştır. Gazetelerin genel olarak öne çıkardığı söylemler başkanlık sisteminin tek adam rejimine neden olacağı, bunun Türkiye’nin geleceğini kötü etkileyeceği, seçimde adaylar arasında eşit koşulların bulunmadığı, seçimde çeşitli usulsüzlüklerin olduğu ve HDP’nin mağdur edildiği şeklindedir. Çözümlenmeler ile her üç gazetenin de PKK terör örgütünü, bir terör örgütü

olarak yansıtmaya çalışmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle Frankfurter Allgemeine gazetesinin Türklerin Kürtlere zulmettiği ve Türk silahlı kuvvetlerinin Kürtleri öldürdüğü şeklinde haberleri olması, gazetenin kara propaganda yaptığı şeklinde yorumlanabilir. Süddeutsche gazetesinin sosyal bağlam çözümlemesi çerçevesinde 2016 yılı öncesi ve sonrası karşılaştırılan haberleri, gazetenin Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkındaki söylemlerinde değişimler olduğunu göstermiştir. 2016 yılı öncesi Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkında çok sert ve olumsuz söylemler mevcut değilken, 2016 yılı sonrası söylemler daha eleştirel ve olumsuz bir hale gelmiştir. Bundan yola çıkarak 2016 yılında Türkiye-Almanya arasında yaşanan siyasi krizlerin söylemler üzerinde etkili olduğu sonucuna varılabilir. Böylece yapılan çözümleme sosyal, toplumsal ve siyasal olayların söylemleri etkilediğini göstermiştir. Her üç gazete de kendi ideolojik düşüncelerini ve görüşlerini haberlerine yansıtmıştır. Bu durumda Almanya'nın en çok okunan 3 gazetesinin nesnel gazetecilik anlayışından uzak oldukları sonucuna varılabilir.

Haberler üzerinde yapılan çözümler, eleştirel söylem çözümlemesinin eleştirel okuma ve düşüncenin geliştirilmesinde etkili bir yöntem olarak kullanılabilirliğini göstermektedir. Çalışma eleştirel söylem çözümlemesinin ve eleştirel okumanın birçok ortak özelliği paylaştığını ortaya koymuştur. Haber çözümleri, van Dijk'ın üç boyuttan oluşan eleştirel söylem çözümleme modelinin tıpkı eleştirel okumanın gerektirdiği gibi yorumlama, değerlendirme, sorgulama, karar verme ve karşılaştırma yapma gibi süreçlere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca eleştirel söylem çözümlemesi, gazete haberlerinin yabancı dil öğretimi bağlamında da faydalı bir materyal olarak kullanılabilirliğini göstermiştir. Gazete haberleri incelenirken uygulanan mikro yapı analizi, özellikle metindeki yabancı dilin cümle yapıları, yapısal unsurları, cümle şekilleri, sözcüklerin yapısı ve retorik unsurlar ile ilgilendiği için bu yöntem öğrencilerin dilbilgisi yeteneklerinin de pekişmesine yardımcı olabilir. Ayrıca metin ile derinlemesine çalışıldığı için öğrenciler belli bir bağlam içerisinde kullanılmış yeni sözcükleri öğrenerek kelime dağarcıklarını geliştirebilirler. Eleştirel söylem çözümlemesi aslında sadece eleştirel okuma, değil aynı zamanda, yazma ve konuşma gibi diğer önemli becerilerin geliştirilmesi için de kullanılabilir. Yazma becerisi için öğrencilerden eleştirel söylem çözümlemesi sonrası değerlendirme ve yorumlarını yazmaları istenebilir. Konuşma becerisi için de küçük münazara grupları oluşturularak konu hakkında sözel tartışmaları istenebilir. Böylece yabancı dil öğretiminde birden fazla becerinin geliştirilmesine katkı sağlanabilir. Eleştirel söylem çözümlemesinin ve gazete haberlerinin derste kullanımının çevresinde olup bitenden

haberdar, önemli konular hakkında bilgi sahibi öğrenciler yetiştirmek için de faydalı olabileceği söylenebilir. Eleştirel söylem çözümlemesi sınıfta farklı şekillerde de kullanılabilir. Örneğin aynı haber hem Türk gazetelerinde hem de Alman gazetelerinde incelenebilir. Ayrıca eleştirel söylem çözümlemesi gazete dışındaki başka materyaller üzerinde de uygulanmaya çalışılabilir. Özetlemek gerekirse eleştirel söylem çözümlemesi farklı şekillerde, başta eleştirel okuma olmak üzere yabancı dil derslerinde etkili bir öğretim yöntemi olarak kullanılabilir.

KAYNAKLAR

- Ahmadvand, M. (2011). Critical discourse analysis: An introduction to major approaches. *Indonesian Journal of Linguistic and Cultural Studies*, 5(1), 82-90. <https://www.unisbank.ac.id/ojs/index.php/fbib1/article/view/382> adresinden erişilmiştir.
- Aksan, D. (2009). *Anlambilim. Anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi*. Ankara: Engin.
- Al Ghazali, F. (2017). Awareness of critical discourse analysis underpins learners' sociolinguistic competence and language use. *Eurasian Journal of Applied Linguistic*, 3(2), 349-366. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/537445> adresinden erişilmiştir.
- Amoussou, F & Allagbe, A. A. (2018). Principles, theories and approaches to critical discourse analysis. *International Journal on Studies in English Language and Literature*, 6(1), 11-18. <https://www.arcjournals.org/pdfs/ijSELL/v6-i1/2.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Aşılıoğlu, B. (2008). Bilişsel öğrenmeler için okumanın önemi ve onu geliştirme yolları. *D. Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 1-11. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/zgefd/issue/47959/606781> adresinden erişilmiştir
- Aşkın, C. A. (2017). Korku kültürü çerçevesinde medyada korku söylemi: Bir örnek olarak 31 Ekim 2016 Cumhuriyet Gazetesi operasyonu. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 27, 109-134. <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/download/article-file/396153> adresinden erişilmiştir.
- Ateş, S. (2013). Eleştirel okuma ve bir beceri olarak öğretimi. *Turkish Journal of Education*, 2(3), 40-49. <http://dergipark.gov.tr/turje/issue/17341/181063> adresinden erişilmiştir.
- Avrupa Konseyi & Modern Diller Bölümü (2013). *Diller için Avrupa ortak öneriler çerçevesi. Öğrenim, öğretim ve değerlendirme*. Almanya: Telc GmbH.

- Aydın, B. F. (2013). *Haber söyleminde siyasal etki ve ideoloji: 2002 ve 2011 Genel Seçimleri'nin karşılaştırmalı analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://studylibtr.com/doc/1384741/2002-ve-2011genelse%C3%A7%C4%A1mler%C4%A1%E2%80%9Fn%C4%A1n%20kar%C4%A1la%C4%A1tirmali> adresinden erişilmiştir.
- Aydınalp, E. B. (2017). Jacques Derrida'da yazı ve anlam oyunu. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (38), 151-160. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/402002> adresinden erişilmiştir.
- Balkin, J. M. (2004). Yapısöküm (K. Küçükalp, Çev.). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 321-332. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/143881> adresinden erişilmiştir.
- Banar, S. (2006). Türkiye'de haber verme işlevinin kişilik hakları ve etik yaklaşımla değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 125-138. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55366> adresinden erişilmiştir.
- Bentele, G. (1988). Wie objektiv können Journalisten sein? L. Erbing, S. Ruß-Mohl & B. Seewald (Ed.), *Medien ohne Moral. Variationen über Journalismus und Ethik* içinde (s. 196-225). Argon: Berlin.
- Bhatia, V. K., Flowerdew, J. & Jones, R. H. (2008). Advances in discourse studies. V. K. Bhatia, J. Flowerday & R. H. Jones (Ed.), *Approaches to discourse analysis* içinde (s. 1-18). London-New York: Routledge.
- Bild (2020). *Bild und die Fakten- Digital*. <https://www.bild.de/digital/bild-zeitung-druck/bildzeitung/bild-und-die-fakten-7356678.bild.html> adresinden erişilmiştir.
- Blommaert, J. (2005). *Discourse: A critical introduction*. Birleşik Krallık: Cambridge University.
- Boz, U. (2014). Toplumsal eleştiri yöntemi olarak mizah ve Türk mizahı: Yedi medyadan Bahattin örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (21), 143-159. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/505356> adresinden erişilmiştir.
- Brinitzer, M., Hantschel, J. H., Kroemer, S., Möller-Frorath, M. & Ros, Lourdes (2018). *DaF Unterrichten. Basiswissen Didaktik Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*. Stuttgart: Klett.

- Cameron, D. & Panovic, I. (2014). *Working with written discourse*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage.
- Can, A. (2003). Sprache und Politik, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 17-34. <http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/14464> adresinden erişilmiştir.
- Ceylan, Ş. C. (2015). *Paul Ricoeur'ün hermeneutik kuramında metaforun işlevi*. (Yüksek Lisans Tezi). <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/28720/> adresinden erişilmiştir.
- CHP nominiert İnce als Erdogan Herausforderer. (2018, Mayıs 04). *Süddeutsche*. <https://www.sueddeutsche.de/politik/wahl-in-der-tuerkei-chp-nominiert-ince-als-erdogan-herausforderer-1.3967183> adresinden erişilmiştir.
- Course, S. (2014). Türkiye lise eğitimi bağlamında yabancı dil olarak İngilizce eğitiminde eleştirel okuma. *International Journal of Language Academy*, 2(3), 133-156. http://www.ijla.net/Makaleler/280910993_9.pdf adresinden erişilmiştir.
- Çavuşoğlu, H. (2018). Kıta Avrupası felsefesi ve post-yapısalcılık terminolojisinin kökenlerinin epistemik incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(59), 1290-1295. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt11/sayi59_pdf/7ilahiyat/cavusoglu_halis.pdf adresinden erişilmiştir.
- Çelik, E. M. (2018). Türkçe'nin yabancı dil olarak öğretiminde otantiklik ve otantik materyallerden yararlanma. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 7(21), 791-806. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egitimvetoplum/issue/43608/534007> adresinden erişilmiştir.
- Çelik, H. & Ekşi, H. (2013). Söylem analizi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(27), 99-117. <http://dergipark.gov.tr/maruaebd/issue/365/2517> adresinden erişilmiştir.
- Çığ, Ü. & Çığ Çamuroğlu, E. (2011). Haber endüstrisi ve gazetecilik etiği. *İş Ahlakı Dergisi*, 4(8), 25-60. <https://isahlakidergisi.com/sayilar/4-cilt-2-sayi/m0041> adresinden erişilmiştir.
- Çiftçi, M. (2006). Eleştirel okuma. *Türk Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 54(2006/1), 55-80. https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/45390/568969#article_cite adresinden erişilmiştir.
- Darıcı, E. & Korkut, E. (2015). Türkiye Türkçesinin söz varlığında yer alan kalıplaşmış sözlerin politik söylemdeki yeri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*,

32(1), 123-132. https://www.academia.edu/14914049/Dar%C4%B1c%C4%B1_E._and_Korkut_E._2015_.T%C3%BCrkiye_T%C3%BCrk%C3%A7esinin_S%C3%B6z_Var%C4%B1%C4%9F%C4%B1nda_Yer_Alan_Kal%C4%B1pla%C5%9Fm%C4%B1%C5%9F_S%C3%B6zlerin_Politik_S%C3%B6ylemdeki_Yeri adresinden erişilmiştir.

David, M. K. (2014). Language, power and manipulation: The use of rhetoric in maintaining political influence. *Frontiers of Language and Teaching*, 5(1), 164-170. https://www.academia.edu/8833432/Language_Power_and_Manipulation_The_Use_of_Rhetoric_in_Maintaining_Political_Influence adresinden erişilmiştir.

Dedeoğlu, G. (2013). Medya ve iletişim çalışmalarında Teun A. van Dijk'ın yaklaşımı bağlamında eleştirel söylem çözümlemesi ve söylem olarak haberin çözümlenmesi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 38-58. https://www.academia.edu/7849626/MEDYA_VE_%C4%B0LET%C4%B0C5%9E%C4%B0M_%C3%87ALI%C5%9EMALARINDA_TEUN_A._VAN_DIJK_IN adresinden erişilmiştir.

Delwiche, A. (2018). *Decoding propaganda. How can you detect and analyse propaganda?* <https://propagandacritic.com/> adresinden erişilmiştir.

Deveci, H. (2005) Sosyal bilgiler dersinde gazete kullanımı. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4(3), 159-166. <http://tojet.net/articles/v4i3/4321.pdf> adresinden erişilmiştir.

Devran, Y. (2010). *Haber-söylem-ideoloji*. İstanbul: Başlık.

Doğruer, S. (2010). *Critical discourse analysis and second language education*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden erişilmiştir.

Dontcheva-Navratilova, O. & Povolna, R. (2012). *Discourse interpretation: Approaches and applications*. Birleşik Krallık: Cambridge.

Doyumğaç, İ. (2018). Söylem ve Metin Çözümleme. *International Journal of Language Academy*, 6(1), 38-48. http://ijla.net/Makaleler/377267928_2%20%C4%B0brahim%20DOYUM%C4%9EA%C3%87.pdf adresinden erişilmiştir.

Doyuran, L. (2013). Küresel yeni dünya düzeninde postmodern söylem. *Ulakbilge*, 1(1), 10-35. <http://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1377466992.pdf> adresinden erişilmiştir.

- Doyuran, L. (2018). Medyatik bir çalışma alanı olarak eleştirel söylem çözümlemesi (Televizyon dizileri örneğinde). *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 301-323. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/516394> adresinden erişilmiştir.
- Durna, T. & Kubilay, Ç. (2010). Söylem kuramları ve eleştirel söylem çözümlenmeleri. T. Durna (Der.), *Medyadan söylemler içinde* (s. 47-81) İstanbul: Libra.
- Elbirlik, T. & Karabulut, F. (2015). Söylem kuramları: Bir sınıflandırma çalışması. *Dil Araştırmaları Dergisi*, (17), 31-50. https://www.academia.edu/21512107/S%C3%96YLEM_KURAMLARI_B%C4%B0R_SINIFLANDIRMA_%C3%87ALI%C5%9EMASI_Discourse_Theories_A_Study_of_Taxonomy adresinden erişilmiştir.
- Erbaş, H. (t.y.). *Ders 12: Söylem analizi/Araştırma- nitel araştırma* [PowerPoint slaytları]. <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=5124#section-12> adresinden erişilmiştir.
- Erdogan: Blut meiner Brüder klebt an Händen von Demirtaş (2018, Haziran 3). *Frankfurter Allgemeine*. <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/erdogan-attakiert-herausforderer-demirtas-15621268.html> adresinden erişilmiştir.
- Erdogan lässt sich zum Wahlsieger erklären (2018, Haziran 24). *Frankfurter Allgemeine*. <https://www.faz.net/aktuell/politik/erdogan-erklaert-sich-zum-sieger-der-tuerkei-wahl-15657366.html> adresinden erişilmiştir.
- Evre, B. (2009). Söylem analizine yönelik farklı yaklaşımlar: Bir sınıflandırma girişimi. İ. Parlak (Ed.), *Medyada gerçekliğin inşası: Türk medya söylemine eleştirel bir bakış içinde* (s. 107-152). Konya: Çizgi.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity press.
- Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge and the discourse on language* (A. M. S. Smith, Çev.). Newyork: Pantheon Books.
- Fridolini, F. (2015). Critical discourse analysis on United States foreign policy towards Indonesia through the President Barack Obama's speech using three levels of text analysis: Macro structure, superstructure, and micro structure. *Prosiding Seminar Hasil Penelitian Semester Ganjil 3* (1). <http://repository.unsada.ac.id/962/> adresinden erişilmiştir.

- Gardt. A. (2017). Zum Diskursbegriff. T. Niehr & P. Schlobinski (Ed.), *Der Deutschunterricht: Diskursanalyse(n) 6* içinde (s. 2-7). Seelze: Friedrich Verlag. https://www.unikassel.de/fb02/fileadmin/datas/fb02/Institut_f%C3%BCr_Germanistik/Dateien/DISKURSBEGRIFF.pdf adresinden erişilmiştir.
- Gee, J. P. (2011). *An introduction to discourse analysis-theory and method*. Newyork ve Londra: Routledge.
- Göb, J. (2018, Haziran 07). Erdogan ist ein Diktator. *Bild*. https://m.bild.de/regional/koeln/recep-tayyip-erdogan/tuerken-verraten-wen-sie-gewaehlt-haben55938254.bildMobile.html###wt_ref=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F&wt_t=1611520267511 adresinden erişilmiştir.
- Göksu, O. (2019). Medyatik bir siyasal söylem örneği: Balkon konuşmalarının içerik ve söylem analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 1289-1303. https://www.researchgate.net/publication/331409888_MEDYATIK_BIR_SIYASAL_SOYLEM_ORNEGI_BALKON_KONUSMALARININ_ICERIK_VE_SOYLEM_ANALIZI adresinden erişilmiştir.
- Güler, N. (2013). Kitle iletişim araçları, post-yapısalcılık ve çoğul olanaklar. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, (5-6), 47-63. http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/iletisimarastirmalari_46e26.pdf adresinden erişilmiştir.
- Günay, D. V. (2018). *Söylem çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Bilim.
- Gündoğdu, H. (2009). Eleştirel düşünme ve eleştirel düşünme öğretimine dair bazı yanlışlar. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 57-74. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423874647.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Gündüz, B. (2015). *Üniversite 1. sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıkları ve eleştirel okuma becerileri üzerine bir durum çalışması*. (Yüksek Lisans Tezi). <http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0006877.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Gür, T. (2013). Post-modern bir araştırma yöntemi olarak söylem çözümlemesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 5(1), 185-202. https://dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/view/398/tahir_gur adresinden erişilmiştir.

- Gürçınar, P. (2015). Althusser ve Marks'ın ideoloji kavramlarının karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 449-457. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi41_pdf/2tarih_siyaset_uluslararasiiliskiler/gurcinar_pinar.pdf adresinden erişilmiştir.
- Gyawali, P. Y. (2019). Critical discourse analysis: An emerging paradigm to enhance critical pedagogy in EFL context. *Discourses in Nepalese Studies*. https://www.academia.edu/38758884/Critical_Discourse_Analysis_An_Emerging_Paradigm_to_Enhance_Critical_Pedagogy_in_EFL_Context adresinden erişilmiştir.
- Hanfeld, M. (2018, Nisan 29). Despotie im Lande des Sultans. *Frankfurter Allgemeine*. <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/das-urteil-gegen-die-journalisten-der-zeitung-cumhuriyet-15561905.html> adresinden erişilmiştir.
- HDP-Kandidat Demirtaş halt Wahlkampfrede aus dem Gefängnis (2018, Haziran 06). *Süddeutsche*. <https://www.sueddeutsche.de/politik/praesidentschaftswahl-in-der-tuerkei-hdp-kandidat-demirtas-haelt-wahlkampfrede-aus-dem-gefaengnis-1.4004942> adresinden erişilmiştir.
- Hof, S. D. V. H. (2019). “Gökyüzüne çılgılık: Öncülerden eleştirel söylem yaklaşımları ve özgün çözümlenmeler” üzerine bir değerlendirme. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim*, (3), 210-213. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/711045> adresinden erişilmiştir.
- Informationsgemeinschaft zur Feststellung der Verbreitung von Werbeträgern /IVW (2019). *ePaper-Statistik; 4. Quartal 2018*. <https://www.ivw.eu/print/epaper/epaper-statistik> adresinden erişilmiştir.
- Ilgaz Büyükbakkal, C. (2004). Basında etik anlayışı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (20), 49-53. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifd/issue/22869/244269> adresinden erişilmiştir.
- İnal, M. A. (1996). *Haberi okumak*. İstanbul: Temuçin.
- Jones, R., H. (2012). *Discourse analysis a resource book for students*. USA: Routledge.
- Karaduman, S. (2017). Eleştirel söylem çözümlemesinin eleştirel haber araştırmalarına katkısı ve sunduğu perspektif. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 31-46. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/386936> adresinden erişilmiştir.

- Karadüz, A. (2010). Dil becerileri ve eleştirel düşünme. *Turkish Studies*, 5(3), 1566-1593. <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/79199/makaleler/5/3/arastirmax-dil-becerileri-elestirel-dusunme.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Kasapoğlu, M. A. (1992). Sosyolojide hermeneutik uygulamaları. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 5, 59-71. <https://www.tufed.net/arsiv/5.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Kasırga, R. H. (2017). *Türk dili ve edebiyatında yeni yaklaşımlar: Eleştirel okuma yöntemleri ve metin çözümleme*. I. International Black Sea Conference on Language and Language Education konferansında sunulmuş bildiri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun. https://docs.wixstatic.com/ugd/ba512c_d96846ea21da427a9da246e3098f8365.pdf?index=true adresinden erişilmiştir.
- Kıran, A. (2015). Sözcemele kuramı ve dil öğretimi. E. Korkut & İ. Onursal Ayırır (Ed.), *Dil bilimleri ve dil öğretimi içinde* (s. 97-123). Ankara: Seçkin.
- Kıran, Z. & Kıran, A. (2010). *Dilbilime giriş*. Ankara: Seçkin.
- Knott, D. (t.y). *Critical reading toward critical writing*. University of Toronto. <https://advice.writingutoronto.ca/researching/critical-reading/> adresinden erişilmiştir.
- Koç, C. (2007). *Aktif öğrenmenin okuduğunu anlama, eleştirel düşünme ve sınıf içi etkileşim üzerindeki etkileri*. (Doktora Tezi). <http://acikerisim.deu.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.12397/6866> adresinden erişilmiştir.
- Komaruddin, A. (2014). *A critical discourse analysis on meaning levels in Hillary Diane Rodham Clinton's speech about women*. (Lisans Tezi). <http://etheses.uin-malang.ac.id/8592/1/10320067.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Korkut, E. (2015). Metin dilbilimi ve dil öğretimi. E. Korkut & İ. Onursal Ayırır (Ed.), *Dil bilimleri ve dil öğretimi içinde* (s. 159-211). Ankara: Seçkin.
- Korkut, E. (2017). *Söz ve kimlik. Söylemler bize ne söyler?*. Ankara: Seçkin.
- Kotlu, E. (2007). *Yapısalcı ve post-yapısalcı sosyal teoride dil. (Sosyal teoride bir model olarak dil)*. (Yüksek Lisans Tezi). http://adudspace.adu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11607/1188/emine_kotlu_tez.pdf.pdf?sequence=3&isAllowed=y adresinden erişilmiştir.

- Koyuncu, A. (2011). Levi-Strauss yapısalcılığı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 253-262. <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/167/151> adresinden erişilmiştir.
- Können wir in Erdoganistan noch Urlaub machen? (2017, Mayıs 02). *Bild*. https://m.bild.de/politik/ausland/tuerkei/wer-will-noch-nach-erdoganstian-51509664.bildMobile.html###wt_ref=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F&wt_t=1611520716127 adresinden erişilmiştir.
- Krüger, K. (2016, Ocak 05). Erdogan gegen die Kurden. *Frankfurter Allgemeine*. <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/erdogan-gegen-kurden-oft-bleibt-nur-die-flucht-13994381.html> adresinden erişilmiştir.
- Macdonell, D. (1986). *Theories of discourse. An introduction*. Oxford: Basil Blackwell.
- Martens, M. (2018, Haziran 14). Wankt der Sultan? *Frankfurter Allgemeine*. <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/wahl-in-der-tuerkei-wankt-der-sultan-15636494.html> adresinden erişilmiştir.
- Mckinlay, A. & Mcvittie, C. (2008). *Social psychology and discourse*. Birleşik Krallık-ABD: Wiley-Blackwell.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2008). *İlköğretim 4-8. öğretim programlarının öğrenme-öğretme süreçlerinde gazete kupürlerinden yararlanma*. <https://docplayer.biz.tr/3040509-Ilkogretim-4-8-sinif-ogretim-programlarinin-ogrenme-ogretme-sureclerinde-gazete-kupurlerinden-yararlanma.html> adresinden erişilmiştir.
- Mills, S. (1997). *Discourse. The new critical idiom*. Londra/New York: Routledge.
- Mit den Füßen abstimmen (2021). *Redensarten Index* içinde. https://www.redensarten-index.de/suche.php?suchbegriff=~mit%20den%20Fuessen%20abstimmen%3B%20eine%20Abstimmung%20mit%20den%20Fuessen%20durchfuehren&suchspalte%5B%5D=rart_ou adresinden erişilmiştir.
- Mühürdaroglu, A. (2014). A short discussion on the difference between Foucault's archaeological and genealogical studies. *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 5(15), 1-13. <https://search.proquest.com/openview/956ba0f1c2cfc9840fc86f3702f216ba/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2035020> adresinden erişilmiştir.

- Nar, M. Ş. (2014). Yapısalcılık kavramına antropolojik bir yaklaşım: Levi Strauss ve yapısalcılık. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, (27), 29-46. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/71/1906/20010.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Novruzova, N. S. K. (2012). Farklı ekollerde metin, söylem ve hipermetin kavramları. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 1(5), 350-360. <http://www.idildergisi.com/makale/pdf/1344527998.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Numertayasa, I. W. (2017). Application of critical discourse analysis (Cda). Methods to improve the ability of students understand descriptive text. *Journal Of Education Technology*, 1(1), 56-60. <https://ejournal.undiksha.ac.id/index.php/JET/article/view/10085> adresinden erişilmiştir.
- Nurfadilah, A. (2017). *A critical discourse analysis of Teun Van Dijk on the Jakarta Post's editorials "New year in Singkil" and "Banning hate speech"*. (Tez). <http://repository.uinjkt.ac.id/dspace/bitstream/123456789/35088/2/ARINI%20NURFADILAH-FAH.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Onursal, İ. (2003). Türkçe metinlerde bağdaşıklık ve tutarlılık. *Günümüz dilbilim çalışmaları*, 1, 121-132. <http://www.ege-edebiyat.org/docs/238854.pdf> adresinden erişilmiştir.
- OSZE Mission kritisiert ungleiche Bedingungen (2018, Haziran 25). *Frankfurter Allgemeine*. <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/tuerkei-osze-mission-kritisiert-ungleiche-bedingungen-15658645.html> adresinden erişilmiştir.
- Özdemir, E. (2018). *Eleştirel okuma*. Ankara: Bilgi.
- Özdemir, Ö. (2018). Politik mizahın ve toplumsal muhalefetin alternatif söylemsel alanı olarak Zaytung. *İlef Dergisi*, 5(2), 7-28. http://ilef.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/id_5_2_1-1.pdf adresinden erişilmiştir.
- Özensoy, U. A. (2011). Eleştirel okumaya göre düzenlenmiş sosyal bilgiler dersinin eleştirel düşünce becerisine etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 13-25. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/160781> adresinden erişilmiştir.
- Özüdoğru, M. (2016). *Eleştirel söylemden eleştirel okumaya*. Ankara: Anı.

- Parlak, İ. & Uz, P. (2015). Mağdur/mazlumdan mağrur/muktedir 30 Mart seçimleri. *Düşünen Siyaset: Birikimler II*, (30), 69-106. https://www.academia.edu/23988240/Ma%C4%9Fdur_Mazlumdan_Ma%C4%9Fur_Muktedir_30_Mart_Se%C3%A7imleri_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnen_Siyaset_Birikimler_-_II_Say%C4%B1_30_Aral%C4%B1k_2015_s_69-106 adresinden erişilmiştir.
- Paz, A. I. (2013). Discourse theory. R. J. McGee & R. L. Worms (Ed.), *Theory in social and cultural anthropology: An encyclopedia* içinde (s. 191-196). Los Angeles/Londra/New Delhi/Singapore/ Washington DC: Sage.
- Pitsoe, V. & Letseka, M. (2013). Foucault's discourse and power: Implications for instructionist classroom management. *Open Journal of Philosophy*, 3(01), 23-28. https://file.scirp.org/pdf/OJPP_2013020811451567.pdf adresinden erişilmiştir.
- Rahimi, E. & Sharififar, M. (2015). Critical discourse analysis and implication in English language teaching: A case study of political text. *Theory and Practice in Language Studies*, 5(3), 504-511. https://www.researchgate.net/publication/277573368_Critical_Discourse_Analysis_and_Its_Implication_in_English_Language_Teaching_A_Case_Study_of_Political_Text adresinden erişilmiştir.
- Rianto, E. R., Ermanto, E., & Juita, N. (2018, Aralık). The structure of the news headlines with education theme on padang ekspres newspaper in 2015 by using Van Dijk Model. Uluslararası Dil, Edebiyat ve Eğitim Konferansı'nda (ICLLE 2018) sunulmuş bildiri. Atlantis Press.
- Rutli, E. E. (2016). Derrida'nın yapısökümü. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (5), 49-68. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/220005> adresinden erişilmiştir.
- Say, Ö. (2013). Yapısalcılıktan post-yapısalcılığa çoğulculuğun inşası. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(2), 331-346. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/17728> adresinden erişilmiştir.
- Schlötzer, C. (2014, Ağustos 11). Es wird ihm nicht genügen. *Süddeutsche*. <https://www.sueddeutsche.de/politik/erdogan-triumph-es-wird-ihm-nicht-genueegen-1.2084942> adresinden erişilmiştir.

- Schlötzer, C. (2015, Haziran 9). Erdogan hat den Maßstab verloren. *Süddeutsche*. <https://www.sueddeutsche.de/politik/tuerkei-tribun-ohne-volk-1.2510857> adresinden erişilmiştir.
- Schlötzer, C. (2017, Ekim 27). Erdogans Macho-Politik hat die Türkei in ein Absurdistan verwandelt. *Süddeutsche*. <https://www.sueddeutsche.de/politik/tuerkei-der-suendenfall-1.3726810> adresinden erişilmiştir.
- Schlötzer, C. (2017, Şubat 27). Was von der Pressefreiheit in der Türkei noch übrig ist. *Süddeutsche*. <https://www.sueddeutsche.de/medien/medien-von-mut-und-selbstzensur-1.3397301> adresinden erişilmiştir.
- Schlötzer, C. (2018, Ocak 23). Kürdischer Knoten. *Süddeutsche*. <https://www.sueddeutsche.de/politik/militaereinsatz-der-tuerkei-kurdischer-knoten-1.3837089> adresinden erişilmiştir.
- Schlötzer, C. (2018, Haziran 06). Erdogan mit neuer Machtfülle. *Süddeutsche*. <https://www.sueddeutsche.de/politik/tuerkei-erdogan-mit-neuer-machtfuelle-1.4028477?reduced=true> adresinden erişilmiştir.
- Schlötzer, C. (2018, Haziran 25). Die fetten Jahre sind vobei. *Süddeutsche*. <https://www.sueddeutsche.de/politik/tuerkei-ein-pyrrhussieg-1.4028551> adresinden erişilmiştir.
- Schmidtgen, T. (2018, Mart 22). Die Türkei ist kurz davor sich in eine echte Autokratie zu verwandeln. *Frankfurter Allgemeine*. <https://www.faz.net/aktuell/politik/bertelsmann-studie-tuerkei-auf-weg-in-echte-autokratie-15507578.html> adresinden erişilmiştir.
- Simpson, P., Mayr, A. & Statham, S. (2019). *Language and power: A resource book for students*. Londra- New York: Routledge. <https://www.amazon.com/Language-Power-Resource-Routledge-Introductions/dp/1138569275> adresinden erişilmiştir.
- Söylem. (t.y.). *Türk Dil Kurumu* içinde. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c952b6ace9b63.58337564 adresinden erişilmiştir.
- Sözen, E. (2017). *Söylem: Belirsizlik, mübadele, bilgi/güç ve refleksivite*. İstanbul: Profil Kitap.

- Sperber, D. & Wilson, D. (1995). *Relevanz. Communiacation and cognition*. İngiltere-ABD: Blackwell.
- Sucu, İ. (2012). Althusser'in gözünden ideoloji ve ideolojinin bir taşıyıcısı olarak yeni medya. *Selçuk İletişim Dergisi*, 7(3), 30-41. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/177764> adresinden erişilmiştir.
- Susar Kırmızı, F., Fenli, A. & Kasap, D. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri ile okuma alışkanlıklarına yönelik tutumları arasındaki ilişki. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1), 354-367. http://www.tekedergisi.com/Makaleler/585778076_22k%C4%B1rm%C4%B1z%C4%B1.pdf adresinden erişilmiştir.
- Steinmeier droht sich mit Abbruch der EU-Beitrittsverhandlungen (2016, Kasım 04). *Bild*. https://m.bild.de/politik/ausland/parteien-tuerkei/parteifuehrer-pro-kurdischer-parteien-in-tuerkei-festgenommen-48597328.bildMobile.html###wt_ref=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F&wt_t=1610924989286 adresinden erişilmiştir.
- Syukri, M., Nur, A. M. & Karunia, A. K. (2020, Mayıs). Analysis of law discourse through van Dijk model approach. 1. Borobudur Uluslararası Beşeri Bilimler, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda (BIS-HESS 2019) sunulmuş bildiri, Atlantis Press.
- Şahin, Ş., Ökmen, B. & Kılıç, A. (2018). Söylem analizi model önerisi. *1. Uluslararası Öğrenme, Öğretim ve Eğitim Araştırmaları Kongresi bildirileri*, 752-760.
- Şenyurt, S. (2017, Aralık 29). Die Türkei besteht nicht nur aus der AKP. *Bild*. <https://m.bild.de/politik/ausland/recep-tayyip-erdogan/interview-hpd-vorsitzender-54327350.bildMobile.html> adresinden erişilmiştir.
- Şenyurt, S., Merholz, A. & Kain, F. (2018, Haziran 24). Erdogan lässt sich feiern wie ein Popstar. *Bild*. <https://m.bild.de/politik/ausland/recep-tayyip-erdogan/wahlen-tuerkei-56106270.bildMobile.html> adresinden erişilmiştir.
- Temizyürek, F. & Birinci, G.F. (2016). Yabancı dil öğretiminde otantik materyal kullanımı. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 54-62. <http://dergipark.gov.tr/buefad/issue/24919/263048> adresinden erişilmiştir.

- Terzi, Gazioğlu, E. (2015). Toplumsal cinsiyet bağlamında politik söylem:1989-2011 yılları arasında hükümet programlarında aile ve kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 145-176. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/117734> adresinden erişilmiştir.
- Teubert, W. (2010). *Meaning, discourse and society*. Birleşik Krallık: Cambridge University.
- Threadgold, T. (2013). Cultural studies, critical theory and critical discourse analysis: Histories, remembering and futures. *Linguistik Online*, 14(2). <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/821> adresinden erişilmiştir.
- Topakkaya, A. (2007). Felsefi hermeneutik. *FLSF (Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü) Dergisi*, (4), 75-91. <http://www.bingol.edu.tr/documents/FELSEF%C3%8E%20HERMENEUT%C4%B0K.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Traue, B., Pfahl, L. & Schürmann, L. (2014). Diskursanalyse. N. Baur & J. Blasius (Ed.), *Handbuch Methoden der empirischen Sozialforschung* içinde (s. 493-508). Springer: Wiesbaden.
- Tümce. (t.y.). *Türk Dil Kurumu* içinde. <http://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Türkei verkündet Sieg gegen PKK in Cizre (2016, Şubat 11). *Frankfurter Allgemeine*. <https://www.faz.net/aktuell/politik/tuerkei-verkuendet-sieg-gegen-pkk-in-cizre-in-ostanatolien-14064662.html> adresinden erişilmiştir.
- Ulum, G. Ö. (2016). Gazete ideolojileri: Basılı gazetelerdeki Suriyeli sığınmacılar hakkındaki haberlerin eleştirel söylem analizi. *Turkish studies*, 11(15), 541-552. http://www.turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=19844 adresinden erişilmiştir.
- Uzun, G. L. (t.y.). *DBB 301 metindilbilim açık ders notları: Metin- söylem ayrımı*. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Dilbilim Bölümü. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/39183/mod_resource/content/0/2.%20METIN%20-%20S%C3%96YLEM%20AYRIMI.pdf adresinden erişilmiştir.
- Van Dijk, T. A. (1977). Semantic macro structures and knowledge frames in discourse comprehension. M. A. Just & P. A. Carpenter (Ed.), *Cognitive process in comprehension* içinde (s. 3-31). Psychology: New York- London.

- Van Dijk, T. A. (1980). *Macrostructures: An interdisciplinary study of global structures in discourse interaction and cognition*. Lawrence Erlbaum Associates: New Jersey.
- Van Dijk, T. A. (1985). Structures of news in the press, T. A. Van Dijk (Ed.), *Discourse and communication* içinde (s. 69-93). Almanya: De Gruyter.
- Van Dijk, T. A. (1987). Part 1 discourse and power: Introduction. I. M. Zavala, T. A. Van Dijk & M. Diaz-Diocaretz (Ed.), *Approaches to discourse, poetics and psychiatry* içinde (s. 15-24). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins B. V.
- Van Dijk, T.A. (1989). Social cognition and discourse. H. Giles & R.P. Robinson (Ed.), *Handbook of social psychology and language* içinde (s.163-183). Chichester: Wiley.
- Van Dijk, T. A. (1993). The interdisciplinary Study of news as discourse. K. B. Jensen & N. W. Jankowski (Ed.), *A hand book of qualitative methodologies for mass communication research* içinde (s.108-120). Londra: Routledge.
- Van Dijk, T. A. (1997). The study of discourse. T. Van Dijk (Ed.), *Discourse as structure and process. Discourse studies: A multidisciplinary introduction volum 1* içinde (s.1-34). Londra: Sage.
- Van Dijk, T. A. (2006). Ideology and discourse analysis. *Journal of Political Ideologies*, 11(2), 115-140. <http://www.discourses.org/OldArticles/Ideology%20and%20Discourse%20Analysis.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and power*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Van Dijk, T. A. (2009). *Society and discourse. How social contexts influence text and talk*. İngiltere: Cambridge University Press.
- Van Dijk, T. A. (2011). Introduction: The study of discourse. T. A. Van Dijk (Ed.), *Discourse studies: A multidisciplinary introduction* içinde (s.1-7). Los Angeles, New Delhi, Londra, Singapore, Washington DC: Sage.
- Van Dijk, T. A. (2015). Critical discourse analysis. D. Tannen, H. E. Hamilton & D. Schiffrin (Ed.), *The handbook of discourse analysis* içinde (s.466-487). Birleşik Krallık: Wiley Blackwell.

- Van Dijk, T. A. (t.y.) *Ideology and discourse: A multidisciplinary introduction*.
<http://www.discourses.org/UnpublishedArticles/Ideology%20and%20discourse.pdf>
adresinden erişilmiştir.
- Vardal, B. Z. (2015). Nefret söylemi ve yeni medya. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 132-156. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/172390>
adresinden erişilmiştir.
- Weidenbach, B. (2021). Auflage der überregionalen Tageszeitungen im 4. Quartal 2020. *Statista*. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/73448/umfrage/auflage-der-ueberregionalen-tageszeitungen/> adresinden erişilmiştir.
- Weiss, G. & Wodak, R. (2003). Introduction: Theory interdisciplinary and critical discourse analysis. G. Weiss & R. Wodak (Ed.), *Critical discourse analysis* içinde (s. 1-34). Birleşik Krallık: Palgrave Macmillan.
- Wer traut sich überhaupt, gegen Erdoğan anzutreten (2018, Mayıs 04). *Bild*.
https://m.bild.de/politik/ausland/recep-tayyip-erdogan/erdogans-gegenkandidaten-55595002.bildMobile.html###wt_ref=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F&wt_t=1610924552399 adresinden erişilmiştir.
- Widdowson, H. G. (2004). *Text, context, pretext. Critical issues in discourse analysis*. Birleşik Krallık: Blackwell.
- Wie fair spielt Präsident Erdogan? (2018, Haziran 23). *Bild*.
https://m.bild.de/politik/ausland/tuerkei/tuerkei-wahl-wie-fair-spielt-erdogan-56096946.bildMobile.html###wt_ref=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F&wt_t=1611519485691 adresinden erişilmiştir.
- Wodak, R. (2001). What CDA is about- a summary of its history, important concepts and its developments. R. Wodak & M. Meyer (Ed.), *Methods of critical discourse analysis* içinde (1-13). Londra: Sage.
- Wodak, R. (2002). Aspects of critical discourse analysis. *ZfAL*, 36, 5-31.
https://www.researchgate.net/publication/241332817_Aspects_of_Critical_Discourse_Analysis_1 adresinden erişilmiştir.
- Wodak, R. (2013). Editors introduction. R. Wodak (Ed.), *Critical discourse analysis volume 1: Concepts, history, theory* içinde (s. xix-1). Londra: Sage.

- Wodak, R. & Busch, B. (2004). Approaches to media text. J. Downing, D. McQuail, P. Schlesinger & E. Wartella (Ed.), *Handbook of media studies* içinde (s. 105-123). Thousand Oaks, Londra, New Delhi: Sage.
- Wodak, R., & Meyer, M. (2009). Critical discourse analysis: History, agenda, theory and methodology. *Methods of critical discourse analysis*, 2, 1-33. https://www.researchgate.net/publication/265678850_Critical_Discourse_Analysis_History_Agenda_Theory_and_Methodology_1 adresinden erişilmiştir.
- Wodak, R. & Reisigl, M. (2015). Discourse and racism. D. Tannen, H. E. Hamilton & D. Schiffrin (Ed), *The handbook of discourse analysis* içinde (s. 576-596). Birleşik Krallık: Wiley Blackwell.
- Yakıcı, A., Yücel, M., Doğan, M. & Yelok, S. V. (2011). *Üniversiteleri için Türkçe 1: Yazılı anlatım*. Ankara: Gazi.
- Yanık, A. (2017). Sosyal medyada yükselen nefret söyleminin temelleri. *Global Media Journal TR Edition*, 8(15), 364-383. https://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/sites/default/files/18_akan_yanik.pdf adresinden erişilmiştir.
- Yardım, G. & Doğruel, H. (2019). Eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında haber metinlerinin incelenmesi: Pippa Bacca cinayeti örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 137-148. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/631695> adresinden erişilmiştir.
- Yetim, M., & Erdağ, R. (2018). Uluslararası ilişkilerde eleştirel söylem analizi: Revizyonist söylemin gelişimi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 79-100. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/471998> adresinden erişilmiştir.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..